

ARKIV
FÖR
NORDISK FILOLOGI

UTGIVET MED UNDERSTÖD AV AXEL KOCKS FOND FÖR
NORDISK FILOLOGI SAMT STATS BIDRAG FRÅN
DANMARK FINLAND NORGE OCH SVERIGE

GENOM

SVEN BENSON

UNDER MEDVERKAN AV

**SIURD FRIES KRISTIAN HALD EYVIND FJELD HALVORSEN
JON HELGASON LUDVIG HOLM-OLSEN LARS HULDÉN
WALTER JANSSON BENGT LOMAN KRISTIAN RINGGAARD**

REDAKTIONSSEKRETERARE
BENGT PAMP

ETTHUNDRADE BANDET

SJUNDE FÖLJDEN. SJUNDE BANDET
MCMLXXXV

REGISTER TILL BAND 41-100

CWK GLEERUP

**CWK Gleerup är produktlinjenamnet för vetenskapliga skrifter
utgivna av LiberFörlag, Malmö**

**Tryckt med stöd av
Nordiska publiceringsnämnden för humanistiska tidskrifter
Axel Kocks fond för nordisk filologi**

**ISSN 0066-7668
ISBN 91-40-05116-1
Berlings, Arlöv 1985**

Innehåll

<i>Benson, Sven</i> , professor, Göteborg, <i>Ejder, Bertil</i> , professor, Lund, och <i>Pamp, Bengt</i> , arkivchef, Lund: Litteraturkrönika 1984	167–198
<i>Benson, Sven</i> , professor, Göteborg: Register till ANF band 41-100	207–250
<i>Brennecke, Detlef</i> , Dr, Birstein: Zur Strophe 78 der <i>Sólarljóð</i>	97–108
<i>Ejder, Bertil</i> , se <i>Benson, Sven</i>	
<i>Faust, Małgorzata</i> , Ph. D., Warszawa: Meaning Borrowings from English in Contemporary Swedish	135–150
<i>Gade, Kari Ellen</i> , Cand. Philol., Minneapolis: Skjalf	59–71
<i>Jakobsen, Alfred</i> , professor, Trondheim: Har Snorri Sturluson „revidert“ <i>Gísla saga Súrssonar</i> ?	89–96
<i>Kroesen, Riti</i> , Dr, Voorschooten: Hvessir augu sem hildingar. The awe-inspiring eyes of the King	41–58
<i>Moberg, Lennart</i> , professor, Uppsala: Subst. <i>ho</i> 'tråg, ränna'. Ett härledningsförslag	109–117
<i>Odenstedt, Bengt</i> , universitetslektor, Umeå: Om typologi och grafisk variation i den äldre futharken. Några reflexioner kring Kai-Erik Westergaards avhandling Skriftegn og symboler. Noen studier over tegnformer i det eldre runealfabet	1–15
<i>Pamp, Bengt</i> , se <i>Benson, Sven</i>	
<i>Sperberg-McQueen, C. Michael</i> , Ph. D. candidate, Princeton: The Legendary Form of <i>Sigurðarkviða in Skamma</i>	16–40
<i>Stemshaug, Ola</i> , første amanuensis, Trondheim: Dei norske stadnamna i <i>Gíslasaga</i>	72–88
<i>Tveitane, Mattias</i> , overbibliotekar, dr. philos., Bergen: Trondheim og Trøndelag	151–154
<i>Wiktorsson, Per-Axel</i> , docent, Uppsala: Dalalag eller Äldre Västmannalag? – II	155–166
– Fragmentet av Upplandslagens Ärvdabalk	118–134
Meddelande	166
Till red. insända skrifter	199–205

BENGT ODENSTEDT

Om typologi och grafisk variation i den äldre futharken

Några reflexioner kring Kai-Erik Westergaards avhandling *Skriftegn og symboler*. Noen studier over tegnformer i det eldre runealfabet

1. Inledning

Doktorsavhandlingar i runologi hör inte till de vanliga begivenheterna. Men i Norge publicerades år 1981 två avhandlingar inom detta ämnesområde. Den ena var Ottar Grønviks *Runene på Tunesteinen*, enligt min mening en briljant bok, vars innehåll och betydelse sträcker sig långt utöver den blygsamma titeln. Särskilt skall här framhållas det viktiga tredje kapitlet, där Grønvik – mot den vanliga uppfattningen – hävdar att man redan i de äldsta runinskrifterna kan påvisa nordiska särdrag när det gäller ljudskick, morfologi och ordförråd.

Den andra avhandlingen var Kai-Erik Westergaards *Skriftegn og symboler. Noen studier over tegnformer i det eldre runealfabet* (Osloer Beiträge zur Germanistik, Bd. 6. Oslo, 1981). Westergaards arbete är en studie över runornas *former* i den äldre futharken, över några utvalda runteckens typologi och variantformer. Huvuddelen av avhandlingen (kapitel 5 och 6) ägnas åt två problem: *η*-runans former och ljudvärde (s. 136–188) och (framför allt) hur den omstridda 200-talsinskriften från Kowel skall läsas och tydas (s. 189–309). I fyra kortare inledningskapitel läggs grunden till dessa båda djupstudier; bl.a. redogörs för den äldre futharkens fundamentala uppbyggnadsprinciper och för 200-talsvarianter av ett antal runor som är av betydelse för läsningen av Kowelin-skriften.

Westergaards bok är välkommen – den är veterligen den mest ingående typologiska studie av den äldre futharken som publicerats. Den har avsevärda förtjänster, inte minst metodiskt. De båda huvudproblem som författaren uppställer för sig må synas begränsade, men de är både viktiga och ytterst komplicerade. Westergaard angriper dem med berömvärd grundlighet och sakkunskap och inte utan framgång. Läsningen underlättas av de många pedagogiskt föredömliga tabellerna och illustrationerna. Boken är ovanligt väl-skriven.

Trots bokens förtjänster måste jag tillstå att flera av dess huvudteser inte övertygat mig. I några fall synes mig Westergaard dra felaktiga eller tvivelaktiga slutsatser från sitt material. I andra fall drar han utifrån sitt begränsade 200-talsmaterial (19 korta inskrifter) slutsatser som knappast står sig om man även

beaktar något senare inskrifter, främst ristningar från 300-talet. Jag avser att i första hand granska de båda huvudkapitlen 5 och 6.

2. Westergaards diskussion av η -runan

I kapitel 5 görs η -runan och dess varianter i de äldre inskrifterna till föremål för en ingående analys. Kapitlets rubrik, ”Runetegnet som stadig skifter ham”, är välfunnen – med undantag av j -runan finns det ingen runa som uppträder i så många skiftande former.

2.1 η -runans typologiska avgränsning gentemot j -runan

Äldre runologer hade svårt att skilja η -runan från j -runan. Gallehusinskriftens tredje ord lästes exempelvis länge **holtjnar**; man antog alltså att tredje runan från slutet, \diamond , betecknade η . Det var först S. Bugge och O. v. Friesen som kring sekelskiftet fann det för η -runan avgörande kriteriet – den måste innehålla en *sluten* fyrkant eller cirkel: \diamond , \square , \circ etc.; j -runan skrivs däremot \surd , v , \approx etc. (se Westergaard, s. 137 ff.; v. Friesen 1933, s. 40; Grønvik 1981, s. 22 ff.).

2.2 η -runans uppkomst

I avsnitt 5.2 refererar Westergaard olika teorier om η -runans uppkomst. L. Wimmer ansåg att runan uppkommit genom en fördubbling och symmetrisering av latinets C, medan v. Friesen ville se runans ursprung i grekiskans ΓΓ och W. Krause i ett gammalt germanskt symboltecken för ’fruktbarhet’ eller ’år’. E. Moltke har uttryckt den uppfattningen – enligt min mening den rimligaste – att η -runan (liksom flera andra runor, t.ex. n , j , p , z) är en nyskapelse av fuþarkens uppfinnare (Moltke 1976, s. 50 ff.).

Westergaard framför (s. 141 f.) en teori om runans uppkomst som jag finner mycket tilltalande: ”Det er imidlertid meget fristende å se de små runetegn ’k’, ’j’ og ’η’ under ett innen tegnoppbygningssystemet til den eldre runerekken. Man kunne da ta som utgangspunkt k-runen i formen \triangleleft dvs. en liten vinkel. Neste rune er da ’j’ i formen \surd dvs. to små vinkler hver sin vei som ikke henger sammen. Tilbake står da η -runen i formen \diamond dvs. to små vinkler hver sin vei som henger sammen”. Westergaard finner det dock egendommeligt att just dessa tecken uppträder i reducerad storlek. Enligt min mening finns det emellertid en naturlig förklaring härpå; se härom avsnitt 2.5 nedan.

2.3 η -runans förekomst

Enligt Westergaard (s. 143 ff.) förekommer η -runan i 14 inskrifter (varav 10 säkra och 4 sannolika belägg). Påfallande är att samtliga 14 inskrifter är nordiska (11 inskrifter) eller östeuropeiska (3 inskrifter). Runan är inte belagd i det europeiska kärnområdet och förekommer inte efter 500-talet. (Ett undantag

utgör dock ett i Thames påträffat, till 800-talet daterat svärd. Det har den egendomliga *j*-runan 𐌶 . Se Page 1973, s. 47, 61 f., 114 ff.; Westergaard, s. 156, 175).

η-runan har enligt Westergaard (s. 153) tre huvudvarianter: "firkantgruppen" (\diamond , \square), "lanternegruppen" (ϕ , ϕ , ψ) och "spesialgruppen", den sista endast belagd i Opedalsinskriften (φ). Westergaard finner det remarkabelt (s. 173) att man inte kan påvisa någon "enhetlig hovedform" för runan. Han anser (s. 139 f., 174) att en utveckling ($\circ >$) $\diamond > \phi > \psi$ (som ofta antagits) inte har något stöd i materialet och hävdar att en motsatt utveckling $\psi > \phi > \diamond$ är minst lika trolig. Han stöder sig därvid på att i de (enligt hans mening) äldsta beläggen (på Vimosebeslaget från 200-talet och på den gotiska 300-talsinskriften från Letçani, Rumänien), runan har "lanterneformen" i full storlek (ϕ resp. ψ).

Nu finns det enligt min mening goda skäl att betvivla att dessa två inskrifter innehåller säkra belägg på *η*-runan. Mest suspekt är Vimoseinskriften, om vilken Erik Moltke säger: "Det er uvist, om kradserierne på DaRun 207a, et skedebeslag fra Vimose kan opfattes som runer" (Moltke 1976, s. 116). Vid ett studium av foton på inskriften (t.ex. i Krause – Jankuhn 1966, Tafel 12) är man benägen att hålla med Moltke. Den förmodade *η*-runan har inte den form Westergaard anger (ψ) utan har detta utseende: 𐌶 ; möjligen är inskriften skadad under tecknet ifråga. Den av C. J. S. Marstrander föreslagna tolkningen *awŋs*, vilket skulle vara ett gotiskt personnamn, är högst osäker. Inskriftens två första tecken ser visserligen ut som runorna *aw*. Påfallande är dock att de förmodade *w*- och *η*-runorna är avsevärt högre än de omgivande tecknen. Den *s*-runa som ansätts av Krause (1966, s. 59) och andra består bara av två streck (<). Under dessa förhållanden synes det djärvt att räkna det starkt avvikande 𐌶 som ett säkert belägg på *η*-runan.

Inte heller belägget i inskriften från Letçani är säkert. Denna intressanta inskrift, som förekommer på en sländtrissa av lera från 300-talet, påträffades år 1968 (se Krause 1969, s. 153 ff.; Westergaard, s. 242 ff.; båda med en teckning av inskriften av Agnes Krause). Inskriften lyder enligt Krause *idons uft hē(r) / raŋ(n)o*, vilket han tolkar 'Idos Gewebe hier. Raŋno'. Formen *idons* visar otvetydigt att språket är gotiska. Krause antar att *raŋo* är ett svagt böjt kvinnonamn, förmodligen betecknande den som skänkt sländtrissan. Tolkningen är tilltalande, men ej säker. Den *η*-runa som Krause ansätter har nämligen formen 𐌶 . Krause hävdar att runan är skadad i toppen och ursprungligen hade formen $\psi = \eta$, vilket givetvis är tänkbart. Men, som Krause själv framhåller (s. 156), kan det givetvis inte uteslutas att 𐌶 betecknar vad det faktiskt ser ut att beteckna, nämligen *z*. Denna runa är visserligen inte belagd i de fåtaliga gotiska inskrifter vi känner, men detta torde bero på en slump. Gotiskan hade som bekant tonande *z* (dels urärvt, som i *mizdō* 'belöning', dels uppkommet genom Verners lag, som i *maiza* 'mera').

Emellertid tycker sig Krause i toppen av vänstra bistaven i 𐌶 kunna urskilja en mycket kort linje som går snett uppåt höger. Häri ser han ett stöd för antagandet att tecknet är en skadad runa med den ursprungliga formen ψ . Det är att beklaga att vi för bedömningen av detta viktiga tecken enbart har Krauses

(endast på ett avtryck baserade) läsning att lita till, och att något fotografi av inskriften veterligen inte publicerats.

Det torde efter det sagda vara uppenbart att det här diskuterade tecknet inte utgör något säkert belägg på η -runan. Vad som talar emot en sådan läsning är, förutom runans form (som avgjort talar för en läsning z), kronologiska överväganden, något som också påpekas av Krause (s. 160). Leṭcani-inskriften tillhör 300-talet, medan det äldsta säkra belägget på ψ (Szabadbattyán, Ungern) tillhör 400-talet. Det för mig avgörande skälet att avvisa läsningen ψ är dock det besvärande faktum att Leṭcani i så fall vore den enda inskrift i vilken det förmodade ψ finge läsas η – i övriga inskrifter där dess ljudvärde kan bestämmas står ψ nämligen för $i\eta$ – så i Aquincum (Ungern), Szabadbattyán, Tanem, Slemminge (se härom 2.4 nedan).

Om en läsning **razo**, som ovan antagits vara den naturliga, ger mening vill jag här inte ta ställning till. Sådana överväganden bör inte heller påverka vår läsning, som alltid måste vara det primära. Jag vill dock framhålla att inskriftens slut även torde kunna läsas på ett annat sätt, nämligen som $\widehat{h}e/r$ **azo**, med enkelläsning i st. f. dubbelläsning av **r**. Placeringen av **r**, rakt ovanför $\widehat{h}e$ i rad 1, behöver ingalunda betyda att det hör till det följande **azo** – som framgår av Krauses beskrivning av inskriften, kan **r** lika gärna ha placerats där av utrymmebrist.

Om dessa båda inskrifter utmönstras ur materialet ändras den bild Westergaard ger av runans äldsta variantformer avsevärt. De fyra äldsta beläggen (samtliga från 400-talet) blir nu \square (2 belägg, Kylver och Martebo), φ (Opedal) och ψ (Szabadbattyán). I tre av de fyra äldsta beläggen har runan alltså liten storlek och saknar huvudstav.

2.4 Varianterna \square (\diamond), ψ (ϕ , γ) och deras ljudvärde

Ett viktigt problem som Westergaard inte alls diskuterar är hur det kan komma sig att η -runan i så många fall måste läsas $i\eta(g)$, med vokalen i obetecknad. Westergaard visar (s. 161 ff.) att i inte mindre än sex fall (av de 14 han räknar med) man otvivelaktigt måste läsa $in(g)$, ej $n(g)$, nämligen i följande inskrifter: Opedal, Aquincum, Szabadbattyán, Tanem, Slemminge, Vimosebeslaget (om den är en runinskrift; se ovan 2.3). Detta är desto mer påfallande som Westergaard endast kan påvisa två exempel på ljudvärdet $\eta(g)$ (Årstad och Leṭcani; av dessa är det sistnämnda belägget, som vi sett ovan, ej helt säkert); i sex fall kan ljudvärdet inte bestämmas. Av de senare är fyra futharkinskrifter (Kylver, Vadstena, Motala, Grumpan), medan två är otolkade (Køng, Martebo). Om man nu undersöker vilken form runan har i de sex fall då den måste läsas $i\eta(g)$ skall man finna att den i samtliga fall (utom Opedal, som har φ) har "lanterneformen" ψ (ϕ , γ). Ljudvärdet $\eta(g)$ föreligger alltså bara i ett enda säkert fall, nämligen på Årstadstenen (500-talet). Här har runan reducerad form. Den är något skadad, men troligen har ristaren avsett varianten \diamond . Om Krauses läsning av Leṭcani-inskriften är riktig skulle vi här ha en runa med ljudvärdet $\eta(g)$ och formen ψ , men som ovan visats är detta osäkert.

Enligt min mening är den naturliga förklaringen av ovan redovisade distribution av ψ och \diamond att \diamond är η -runans ursprungliga form, med ljudvärdet $\eta(g)$ (som på Årstadstenen), medan ψ är en bindruna som står för $i + \eta(g)$. Detta antagande är också sannolikt av andra skäl. En ursprunglig form \diamond passar väl in i den äldre futharkens grafiska system. Liksom $\prec = k$ och $\succ = j$ är \diamond bildat med hjälp av vinklar i reducerad storlek (se härom mera nedan, avsnitt 2.5). Om ψ vore den ursprungliga formen skulle detta vara en i den äldre futharken unik runa – en runa med vinkelbistavar på *båda* sidor om huvudstaven (jfr $\uparrow = w$, $\downarrow = b$, $\beta = b$, alla med ensidiga vinkelbistavar). Som bindruna $| + \diamond i + \eta(g)$ passar däremot ψ utmärkt in i systemet.

Opedalsinskriftens φ kan betraktas som en individuell, stiliserad variant av ψ .

Ett annat skäl för antagandet att ψ är en bindruna $\hat{i}\eta(g)$ snarare än en beteckning för $\eta(g)$ är följande: Om vi med Westergaard antar att ψ stod för $\eta(g)$ men *dessutom* kunde beteckna $i\eta(g)$ (som i Aquincum $knja$ och fem andra inskrifter), blev denna runa unik i den äldre futharken. Ingen annan runa kunde nämligen på detta sätt beteckna två ljud (vokal + konsonant) samtidigt.

Tanken att ψ är en bindruna $\hat{i}\eta g$ har framförts tidigare (Arntz-Zeiss 1939, s. 357 f., Antonsen 1975, s. 12), men avvisas av Westergaard (s. 166 f.). Hans främsta skäl är att Slemmingeinskriftens variant ψ för $i\eta(g)$ (till skillnad från ψ) inte skulle kunna vara en bindruna $i + \eta(g)$. Jag finner inte denna invändning övertygande – om man antar att ψ är den ursprungliga bindrunan kan ψ enligt min mening lätt förklaras som en senare, stiliserad variant. ψ förekommer bara i denna enda inskrift (vars datering är osäker); alla andra inskrifter med "lanterneformen" har ψ eller ϕ .

I futhark-inskrifterna (alltså de inskrifter som räknar upp det äldre runalfabets tecken) är, som Westergaard framhåller, η -runans ljudvärde osäkert. Personligen tror jag dock att det inte är en tillfällighet att tre av dem har den av mig ansatta äldre formen \diamond (\square), nämligen Kylver, Motala och Vadstena. Här bör runan enligt min mening stå för $\eta(g)$, runans faktiska ljudvärde. Endast en futhark-inskrift har ψ , nämligen Grumpan. Att denna variant, som ovan förklarats som en bindruna $\hat{i}\eta(g)$, förekommer i en futhark-inskrift skulle kunna förklaras så att ristaren avsett att antyda runans *namn*, som var **ingwaz*, och därför valde bindrunan, som bättre angav runnamnets början. Ristaren kan ha känt det som en anomali att η -runan (vid sidan av z -runan) var den enda runa i futharken som inte betecknade runnamnets initialljud och på grund härav ha känt ett behov av att i sin beteckning få med detta ljud, nämligen vokalen i .

Westergaards slutsatser (s. 173) att ψ kan betraktas som "en slags hovedform", och att uppfattningen att \diamond är huvudformen inte finner någon "stötte i materialet", får i ljuset av ovanstående anses oberättigade. Enligt min uppfattning kan det inte råda någon tvekan om att den traditionella uppfattningen, att \diamond (\square) är den ursprungliga formen, är den riktiga. Endast denna form kan med säkerhet påvisas ha haft ljudvärdet $\eta(g)$. Varianten ψ är av allt att döma en senare tillkommen bindruna som betecknade $i\eta(g)$.

2.5 Hade tecknen för *k*, *j* och *ŋ* ursprungligen normal eller liten runhöjd?

Den traditionella uppfattningen är som bekant att inte bara *ŋ*-runan utan också *k*-runan och *j*-runan ursprungligen hade mindre höjd än de övriga runorna (så t.ex. v. Friesen 1933, s. 39 f.; Düwel 1983, s. 5). Westergaard ifrågasätter denna uppfattning. Med stöd av en undersökning (i kapitel 4) av *k*- och *j*-runornas former i inskrifter från 100- och 200-talen konstaterar han att "runetegnene 'j', 'k' og 'ŋ' allerede i de tidligste innskriftsperioder kunne ha full runehøyde" (s. 260; jfr s. 174). Han anser sig därigenom få stöd för sin uppfattning att *ŋ*-runan haft full höjd redan i de äldsta inskrifterna. Denna fråga är, som vi skall se i avsnitt 3 nedan, av avgörande betydelse för bedömningen av det egendomliga, i full runhöjd utförda tecknet \square i Kowelinskriften.

Det finns anledning att granska Westergaards argumentering i denna viktiga fråga. Slutsatsen att *k*-runan kunde ha full höjd redan i de äldsta inskrifterna baseras på endast fyra belägg från 200-talet (s. 119 f.). Två av dessa, Gårdlösa och Rozwadów (Polen), har \lt i liten storlek. En inskrift, Vimosehyveln, har obestridligen en runa λ i full (eller nästan full) höjd. Det är dock ingalunda säkert att λ , som förekommer i en dunkel och otydd passage, här står för *k* (se härom strax nedan). Westergaard menar att även det fjärde belägget, på doppskon från Vimose, skulle ha "nesten normal runehøyde" (s. 119). Detta är inte riktigt – runan, som har formen ϵ , har här klart reducerad storlek (se foto i Moltke 1976, s. 81).

Dessa fyra belägg är otillräckliga för säkra slutsatser om runans äldsta form. En undersökning som jag själv gjort av *k*-runans varianter ger en helt annan bild än den Westergaard frammanar. Undersökningen, som ännu inte är publicerad och som avses ingå i en större typologisk studie över ett antal utvalda runor, omfattar f.n. alla belägg fram till år 400, därutöver även alla kontinentala och anglo-frisiska belägg fram till år 650, alltså ett betydligt större material än Westergaards.

Min undersökning visar att det finns 9 belägg på *k*-runan före år 400. 8 inskrifter har \lt , ϵ i liten storlek: Gårdlösa, Rozwadów, Vimose doppsko, Vetteland, Gallehus, Rö, Tune, Valsfjord. En inskrift, Vimosehyveln, har λ i full storlek, men som vi sett ovan, är det osäkert om detta tecken står för *k*. På kontinenten är den lilla *k*-runan allena rådande till början av 600-talet. Den har formen \lt (Aquincum, Charnay, Balingen), men även \wedge , \sim förekommer (Breza, Bezenye B). I England förekommer däremot, vid sidan av ett säkert belägg på *k* i liten storlek (\lt i den av mig i *OUÅ* 1980 s. 24–37 behandlade inskriften från Loveden Hill från 500-talet), flera 500-talsbelägg på λ i normal runhöjd, t.ex. på svärdsskidebeslaget från Chessell Down (Page 1973, s. 11) och på det s.k. *skanomodu*-myntet, som dock möjligen är frisiskt (Page 1973, s. 186 ff. och Plate 9).

Den slutsats vi kan dra av detta material är att det knappast kan betvivlas att \lt i liten storlek är den ursprungliga runformen. En runa med formen λ i full storlek förekommer, som vi sett ovan, en enda gång före 500-talet, på Vimosehyveln (200-talet?). Runan står som nummer 2 i den egendomliga och otydda

ljudföljden **tkbj̥s**. Jag anser det ingalunda säkert att **k** här avsetts – man väntar sig snarare en vokal mellan **t** och **b**. Krause (1966, s. 63) transkriberar visserligen **k** men frågar sig med rätta om det inte rör sig om en ”Verschreibung”. En **k**-runa i full storlek i en 200-talsinskrift passar inte in i det kronologiska mönstret. Det är att märka att de betydligt senare inskrifterna på Kragehulspjuttet och Lindholmsamulett (500-talet) båda har **ᵏ** i liten storlek.

j-runan behandlas av Westergaard på s. 120f. I det av honom undersökta materialet från 100- och 200-talen finns 9 belägg. Enligt Westergaard har tre av dessa full höjd: två på Vimosehyveln och ett på Nøvlingfibulan. Granskar man dessa belägg på fotona i Krause – Jankuhns utgåva av de äldre inskrifterna finner man att endast Nøvlingfibulan har en **j**-runa i full höjd: \diamond (Krause – Jankuhn 1966, Tafel 8). På Vimosehyveln har **j** i **gisaioj** ej full höjd. **j** i **talijo** kan visserligen sägas ha full höjd, men runans form är egendomlig: ∇ . Det är tydligt att det nedersta strecket är ett ristningsfel; utan detta streck har även denna runa mindre storlek (*ibid.*, Abbildung 4 och Tafel 13).

Min egen undersökning visar att av 300-talsinskrifterna endast Gallehushornet har en **j**-runa i full höjd; den har den ovanliga formen ∇ . Följande inskrifter har runan i liten storlek: Kalleby, Rö (2 belägg), Tune (3 belägg). Under perioden fram till 400 har vi alltså *ett säkert belägg på en j-runan i full storlek från omkring 200 och ett från omkring 400, att jämföra med 14 belägg i mindre storlek under samma period.*

På 500-talet tycks **j**-runor i full storlek bli vanligare på kontinenten. Vi finner den i fyra inskrifter (Breza, Bezenye A, Charnay, Oettingen), medan en inskrift (Aquincum) fortfarande har runan i liten storlek.

Ovan redovisade distribution av små och stora varianter av **j**-runan tyder på att även denna runa ursprungligen haft liten storlek. Den tycks dock något tidigare än **k**- och **ŋ**-runorna ha kunnat anta full storlek. Detta är naturligt med tanke på runans form. Till skillnad från **ŋ**-runan (som ju utgjordes av en *sluten* fyrkant) och **k**-runan (en vinkel) hade **j**-runan ”öppen” form – den bestod av två vinklar som var förskjutna i sidled i förhållande till varandra. Detta gav givetvis större frihet att variera runans form och storlek. Ingen annan runa uppvisar heller så många olika former: ∇ , ∇ , ∇ , \sim , \sim , ∇ , ∇ , ∇ .

Min slutsats av ovan gjorda iakttagelser blir alltså att runorna **k**, **j**, **ŋ** ursprungligen haft formerna ∇ , ∇ , \diamond i liten storlek. Enligt min mening finns det en alfabethistorisk förklaring till att dessa runor ursprungligen inte hade full höjd, en förklaring som har sin grund i den äldre futharkens grundläggande uppbyggnadsprinciper. Dessa kan formuleras så: En runa består normalt av en eller två långa huvudstavar, kombinerade antingen med korta, snedställda bistavar (∇ , ∇ , ∇ , ∇ , ∇) eller vinklar, även de i mindre storlek (∇ , ∇ , ∇ , ∇). Men *dessutom kan vinklarna i några fall förekomma utan huvudstavar, fortfarande i liten storlek. Detta förklarar varför ∇ , ∇ och \diamond i de äldsta inskrifterna inte har full höjd.*

Trots vad som ovan sagts vill jag hålla med Westergaard när han säger (s. 142f.) att vi, med vår nuvarande ringa kunskap om den äldre futharken, vid *datering* av inskrifter måste bedöma olika varianter av runorna med försiktighet.

het. Detta gäller i varje fall *j*-runan, i någon mån kanske också *ŋ*-runan. När det gäller *k*-runan står vi på säkrare grund – < tillhör den äldre perioden, λ, ʁ, ʃ finner vi med säkerhet först på 500-talet eller senare.

2.6 Om *-ing*-suffixets förekomst i de äldre inskrifterna

I kapitlet uttrycker Westergaard flera gånger förvåning över att det för germaniska språk karakteristiska *-ing*-, *-ung*-suffixet inte är oftare belagt i de äldre inskrifterna, och han slutar kapitlet med att fråga (s. 179) om det inte finns "en eller annen skjult feil i vår oppfatning" om tecknet för *ŋ*. Han undrar vidare, något kryptiskt, om "denne skjulte feil (skulle) ligge et eller annet sted i den omfordeling av *j*-runetegnet og *ŋ*-runetegnet som fant sted i tyveårene?". Om Westergaard härmed menar att vi bör återgå till den äldre läsningen **holtŋar** på Gallehushornet tror jag få runologer är beredda att instämma; v. Friesens regel att *ŋ*-runan har *sluten* form är i dag allmänt accepterad.

Att beläggen på *-ing*-suffixet är så få är ej så märkligt med tanke på att den samlade corpusen är så liten. Ordförteckningen i Krause – Jankuhns utgåva omfattar inte mer än c:a 300 uppslagsord (varav många dunkla). Som exempel på vilken ofullständig bild av språket mellan c. 200 och c. 700 inskrifterna ger vill jag påpeka att det inte finns ett enda exempel på det i fornspråken mycket produktiva *ga*-prefixet, som ju var vanligt både bland substantiv, adjektiv och verb.

2.7 *ŋ*-runans fonologiska status

En sak som Westergaard inte diskuterar är *ŋ*-runans fonologiska status inom den äldre futharken. Är den att betrakta som en beteckning för ett fonem, eller bara för en allofon? Westergaard säger härom bara att *ŋ*-runan egentligen är ett onödigt tecken, eftersom den lika gärna kunde uttryckas med **n + g** (s. 136). Westergaard synes därvidlag vara influerad av vår moderna stavning.

Frågan diskuteras av Grønvik (1981, s. 22 ff.). Med stöd av Opedalsinskriftens **birnggu** och Reistadsstenens **iupingar** – två former där den urnordiska ljudföljden [ŋg] uppenbarligen stavas **ng** resp. **ng** – hävdar Grønvik (s. 28) att *ŋ*-runan inte betecknade ett fonem utan en allofon av fonemet /n/ före /g/ (och /k/).

Westergaards material (s. 160 ff.) ger dock en annan bild. Den germanska ljudföljden [ŋg] stavas normalt inte **ng** eller **ng** utan **ŋ** eller (med bindruna) **īŋ** utan något följande **g**. Exempel är Årstad **uŋwinar**, Aquincum **kīŋia**, Szabadbattyán **marīŋs**, Tanem **mailriŋu**, Slemminge **witriŋ**. Den naturliga förklaringen härpå synes mig vara att *skaparen av futharken (och ristarna av de äldre inskrifterna) uppfattade ljudföljden [ŋg] som ett fonem*, kontrasterande t.ex. med /g/; därför använde man normalt bara *en* runa för att beteckna denna ljudföljd. Att [ŋg] uppfattades som *ett* ljud och *ett* fonem är fonetiskt sett inte så egendomligt – de båda ljuden har ju samma artikulationssätt och samma artikulationsställe; det enda som händer vid övergången från [ŋ] till [g] är att gomseget höjs.

3. Westergaards diskussion av Kowelinskriften

Hela det 120 sidor långa avslutningskapitlet ägnas en enda runinskrift, den omstridda östgermanska Kowelinskriften från 200-talet. På grundval av de rön som Westergaard gjort tidigare i avhandlingen (speciellt i de ovan diskuterade kapitlen 4 och 5) görs denna inskrift till föremål för en synnerligen ingående analys, som leder fram till en ny läsning och tolkning.

3.1 Beskrivning av inskriften

Inskriften förekommer på en till 200-talet daterad spjutspets som påträffades år 1858 nära Kowel, Wolhynien, Polen. Runorna och de ornament som finns på spjutspetsen är utförda i silvertauschering (en teknik som innebär att man hamrar in silvertrådar i fåror som gjorts i materialet). Inskriften har traditionellt lästs **tilarids**, vilket tolkats 'den som rider mot målet' (jfr ty. *Ziel*, got. *gatalan* 'uppnå målet' m.fl.) eller 'den som rider till (an)' (se Krause – Jankuhn 1966 s. 77 ff. och där anförd litteratur). På grund av ändelsen **-s** har inskriften av alla uttolkare ansetts som östgermansk, vilket ju också stämmer bra med fyndplatsen (se härom vidare Westergaard, s. 196 f.). Bistavarnas placering visar att inskriften skall läsas från höger till vänster.

Fig. 1. Kowelinskriften (teckning efter fotografi i Krause – Jankuhn 1966, Tafel 17). Skala c:a 2:1.

Inskriften försvann i slutet av 1800-talet, dök oväntat upp igen i Warszawa år 1939, för att sedan åter försvinna under andra världskriget. Inskriftens olycksalliga öden har medfört att så gott som alla tolkningsförsök baseras på avbildningar, fyra foton och en litografi. Dessa återges och diskuteras utförligt av Westergaard (s. 204 ff.). Viktigt i sammanhanget synes mig vara att Krause vid två tillfällen (1940 och 1941) undersökt originalet (Krause – Jankuhn 1966, s. 78); hans läsning bör därför enligt min mening tillmätas särskild vikt. Jag anser vidare (till skillnad från Westergaard) att det tydliga, uppförstorade foto som togs vid Krauses undersökning (Krause – Jankuhn, Tafel 17, och Westergaard, s. 209) bör tillmätas större betydelse än övriga tre foton, alla från 1800-talet och mindre tydliga. Fotona skiljer sig i en del detaljer, något som måste bero på att viss retuschering skett.

Det säger sig självt att en tolkning som baseras enbart på foton måste bli mera osäker än om man har tillgång till originalet. Detta innebär inte att vi bör avstå från att söka tolka Kowelinskriften, som är en av de tio–tolv äldsta runinskrifter vi känner och därför av ovanligt intresse.

I inskriften finns två egendomliga tecken, det första (\top) och det sjunde (\square).

Det har därför av vissa forskare t.o.m. ifrågasatts om det verkligen rör sig om en runinskrift. Marstrander har övertygande visat att så måste vara fallet – inskriften innehåller nämligen de båda runtecknen f och r , som annars inte uppträder *tillsammans* i något känt alfabet (Westergaard, s. 19).

För att förklara de avvikande tecknen t och p har man antagit dels att, om tecknen är runor, de horisontala bistavarna skulle kunna bero på själva ristningstekniken, dels att det skulle röra sig om protorunor (*ibid.*, s. 225 f.). Som vi skall se, underkänner Westergaard båda dessa förklaringar.

3.2 Westergaards diskussion av de två första tecknen i inskriften

Westergaard diskuterar utförligt det första tecknet, t (s. 227 ff.). Han fäster därvid avseende vid att tecknet är något mindre än andra tecken i inskriften. Med hänvisning till att Skåångsinskriften har ett liknande tecken, som har liten storlek och som uppfattats som ett avslutningstecken, överväger han om t skulle kunna vara ett inskriftsinledande symboltecken. Jag finner detta föga sannolikt – även runorna 2 och 3 är ju påtagligt mindre än de följande runorna 4–8 (något som även klart framgår av Westergaards uppmätningar; se tabell s. 222). Att runhöjden på detta sätt varierar är inget ovanligt. Westergaard överväger även ett par andra läsningar av de två första tecknen, nämligen e och en bindruna eh . Dessa läsningar baseras på att i ett 1800-talsfoto den vänstra bistaven i t löper ihop med runa 2, resp. på att ett par tidiga foton tycks visa svaga spår av en tvärstav mellan runorna 1 och 2. Dessa läsningar bör enligt min uppfattning avvisas, främst därför att de (som även noteras av Westergaard s. 234 f.) förutsätter en e -runa som skulle ha huvudstavar av mycket olika längd (jfr teckningen ovan); paralleller här till torde vara svåra att finna. Läsningarna e och eh övervägs inte heller av Krause och har inget stöd i det foto som togs i samband med hans undersökning 1941.

Westergaard avvisar själv bestämt den traditionella läsningen ti . Han anser att en sådan läsning inte finner någon ”holdepunkt i andre runeinnskrifter” (s. 234). Och det är självfallet riktigt att en t -runa med raka bistavar är påfallande. Helt utan paralleller är emellertid inte en sådan runa. Det har undgått Westergaards uppmärksamhet att en t -runa med sådan form finns i en inskrift som han själv avbildar (s. 249), nämligen inskriften från Valsfjord. Westergaard återger två teckningar, en av K. Rygh, den andra av I. Undset. Båda teckningarna har t (i namnet **hagustaldar**). I *Norges Indskrifter med de ældre Runer* (vol. I, s. 343) finns ett (visserligen något otydligt) foto av inskriften. Här ser man tyvärr endast den vänstra bistaven, men den är tydlig och är, precis som i teckningarna, vågrät. Valsfjord visar att t kunde förekomma som en (visserligen ovanlig) individuell variant av t i tidiga inskrifter (trots att en sådan runa, som Westergaard framhåller, bryter mot en fundamental princip i runalfabetet, nämligen att undvika horisontala linjer). Vågräta linjer förekommer dock tillfälligtvis i de äldre inskrifterna, framför allt i e -runan (6 inskrifter av 9 före år 400 har formen p), men även annars: H (Vimosekammen, Pietroassa, Kalleby), $\text{t} = \text{n}$ (Kalleby), $\text{p} = \text{q}$ (Kylver, Martebo). Detta beaktas inte av Westergaard i hans

diskussion av $\bar{\tau}$.

I ljuset av ovanstående anser jag (om än med viss tvekan) att den traditionella läsningen **t** kan försvaras. Av viss betydelse härvidlag anser jag (i motsättning till Westergaard, s. 232) det vara att även runa 4 $\bar{\tau}$ har påfallande horisontala (om än inte helt horisontala) bistavar.

3.3 Westergaards diskussion av runorna 3 och 4

Även de två följande runorna är problematiska. Westergaard avvisar den traditionella läsningen **la** med hänvisning till att bistaven i runa 3 förefaller väl lång för en läsning **l**, och till att den lutar betydligt mera än de relativt horisontala bistavarna i runa 4 **a**. Han tror sig i ett par av fotona kunna spåra en fortsättning av denna bistav nedåt vänster och föreslår därför att runorna 3 och 4 skall läsas antingen **ua** eller som en bindruna \widehat{ha} . En läsning **ua** är enligt min mening utesluten. Den förutsätter att **u** och **a** skrivits ihop, något som är föga troligt i denna omsorgsfullt utförda inskrift och som heller inte kan skyllas på utrymmesbrist. Den förutsätter vidare en *u*-runa med formen \nearrow ; en sådan saknar paralleller i de äldre inskrifterna.

Förslaget att läsa runorna 3 och 4 \widehat{ha} har tidigare framlagts av Marstrander och H. Arntz. Som stöd för en sådan läsning säger Westergaard (s. 241) att på det 1941 tagna, uppförstorade fotot runa 3 har formen \nearrow . Detta är inte helt riktigt. Under den övre bistaven syns endast en mycket liten, oregelbundet formad fläck. Sådana fläckar finns även på andra håll på fotot utan att man för den skull har anledning misstänka spår av silvertauschering. Westergaard menar tydligen att anledningen till runans utseende på fotot är att silvertrådarna i den förmodade tvärstavens mitt fallit ut. Men i så fall borde ändå skåran där trådarna legat finnas kvar, och det är väl knappast sannolikt att den skulle ha undgått Krauses uppmärksamhet vid undersökningarna 1940 och 1941 (i synnerhet som Arntz ju tidigare föreslagit en läsning \widehat{ha}).

Om det ursprungligen funnits en tvärstav mellan runorna 3 och 4 är alltså osäkert, men det är framför allt en annan omständighet som gör det svårt att acceptera en läsning \widehat{ha} . Den förutsätter en bindruna som skulle ha mycket olika långa huvudstavar (enligt Westergaards mätningar 0.8 resp. 1.0 cm; enligt Arntz 0.7 resp. 1.1 cm; se Westergaard s. 222). En bindruna \widehat{ha} är att betrakta som en *h*-runa som delar ena huvudstaven med *a*-runan. Man väntar sig att i en sådan runa huvudstavarna skall vara lika långa. Vid en kontroll visar det sig också att så är fallet i de andra exempel på bindrunan \widehat{ha} som vi känner (se förteckning hos Westergaard s. 240). Att huvudstavarna i Kowelinskriftens tredje och fjärde runa har så olika längd tyder obetingat på att vi har att göra med två olika runor, ej en bindruna.

Den traditionella läsningen visar sig alltså även här säkrare. Westergaards huvudinvändning mot en läsning **la**, att bistaven i \nearrow lutar mera än stavarna i $\bar{\tau}$, kan ej tillmätas avgörande betydelse. Att bistavarna kan ha olika lutning i samma inskrift finns paralleller till i de äldre inskrifterna. Så har t.ex. Dahmsdorfinskriften (200-talet) en *a*-runa med utseendet $\bar{\tau}$, en annan med formen $\bar{\tau}$.

Pietroassa (300-talet) har en *a*-runa med formen \mathbb{F} , två med formen \mathbb{f} samt en *l*-runa med formen \mathbb{l} (Krause – Jankuhn, 1966, s. 76 f., 91 ff. och Tafel 16, 20).

3.4 Westergaards diskussion av inskriftens sjunde tecken

Det verkliga kruzet är inskriftens sjunde tecken, \mathbb{K} . Westergaard ägnar 20 sidor åt detta intrikata problem (s. 245–264). Liksom när det gäller \mathbb{T} godtar Westergaard inte argumentet att formen \mathbb{K} skulle bero på ristningstekniken (s. 66 ff.). Han hänvisar härvidlag till att ristningstekniken inte hindrat ristaren att skapa en välformad *r*-runa och eleganta symbolfigurer.

\mathbb{K} har vanligen lästs **d**. Man har tänkt sig att \mathbb{K} skulle vara en ursprungligare form av *d*-runan och att utvecklingsstadierna skulle ha varit: latinskt $D > \mathbb{D} > \mathbb{D} > \mathbb{D}$. En *d*-runa med formen \mathbb{D} återfinns två gånger i K. Ryghs teckning av Valsfjordinskriften, medan I. Undset har \mathbb{D} i ena fallet, \mathbb{D} i det andra. v. Friesen såg i formen \mathbb{D} en bekräftelse på att den ovan skisserade utvecklingsteorin var riktig. Som framhålls av Westergaard, är dock Valsfjordsbeläggen av tvivelaktigt värde, då inskriften är mycket vittrad.

Westergaard förkastar läsningen **d**. Hans skäl är starka: inga andra säkra varianter av *d*-runan än \mathbb{D} , \mathbb{D} är kända; Kowelrunan \mathbb{D} uppvisar inga av de för *d*-runan karakteristiska dragen (s. 253). Han drar slutsatsen att eftersom en läsning **d** är omöjlig återstår bara att läsa runan **ŋ**. Kowelinskriften skulle i så fall ha den variant av **ŋ**-runan som Kylverstenen har, men i full storlek. Denna möjlighet har tidigare framförts av Marstrander, I. Lindquist och S. Agrell. Som ett stöd för tanken att **ŋ**-runan kunde tänkas förekomma i full storlek ser han den omständigheten att \mathbb{D} tidigt uppträder vid sidan av \mathbb{D} , \mathbb{D} . Som vi ovan sett är detta inget egentligt stöd, då \mathbb{D} säkerligen är att uppfatta som en bindruna **ŋŋ**; den ursprungliga **ŋ**-runan hade säkert formen av en liten fyrkant.

Vilken uppfattning om Kowelinskriftens \mathbb{K} är då den rätta? Saken förefaller mig med vår nuvarande kunskap om den äldre futharken närmast omöjlig att avgöra. För Westergaards uppfattning att runan skall läsas **ŋ** talar tecknets *form*, mot hans åsikt runans *storlek*. Å andra sidan är beläggen på **ŋ**-runan få – i och för sig är det väl inget som talar emot tanken att individuella varianter av runan kunde uppträda i full storlek relativt tidigt (jfr. att redan den tidiga Nøvlingfibulan har en *j*-runa i full storlek; se 2.5 ovan).

Det skulle dock gentemot Westergaard kunna hävdas att en **ŋ**-runa är osannolik i detta fall eftersom kombinationen *i* + **ŋ** brukar anges med bindrunan \mathbb{D} (se ovan 2.4). Men detta är inte något starkt argument – likaväl som vi i runinskrifter finner andra bindrunor sida vid sida med kombinationer av enkelrunor borde även en runföljd *i* + **ŋ** vara möjlig.

För uppfattningen att \mathbb{K} står för **d** talar som sagt framför allt tecknets storlek. Formen kan kanske förklaras som en individuell, stiliserad variant; man kunde därvid hänvisa till den första runans form (*nota bene* om man accepterar att denna står för **t!**), i någon mån kanske till de relativt horisontala bistavarna i *a*-runan. För läsningen **d** talar givetvis i någon mån också att **tilarids** ger utmärkt mening; om en läsning **tilariŋs** ger samma möjligheter till god tydning är väl

mera osäkert. Denna läsning har föreslagits av I. Lindquist (1923, s. 84) och S. Agrell (1927, s. 203). Lindquist förutskickade i sin avhandling (*loc. cit.*) att han i ett senare arbete skulle behandla inskriften utifrån en sådan läsning; tyvärr har han veterligen inte publicerat detta arbete.

Med läsningen *tilariŋs* måste förmodligen hypotesen att ordet är en *sammansättning* med *tila-* uppges. En senare led *-rings* torde vara svår att ansätta (orden *ring* och *ringa* hade som bekant *hr-* i fornspråken). *Tilarings* ser ut som en gotisk *ing-*avledning. Kunde grundordet tänkas vara ett gotiskt **tilareis*, en denominativ eller deverbativ *-areis-*avledning till *tila-* eller verbet (*ga*)*tilan*, av samma typ som t.ex. *dōmareis* 'domare'? Det ansatta **tilareis* kunde tänkas ha den egentliga betydelsen 'den som uppnår målet'; ur denna kunde tänkas ha utvecklats senare betydelser som 'bågskytt' eller 'lansiär'. Vilken betydelse en *-ing-*avledning av ett sådant ord skulle få förefaller svårt att avgöra, såvida man inte antar att **tilareis* i någon av ovan angivna betydelser övergått till ett *personnamn*, i vilket fall *tilariŋs* kunde betyda 'son till Tilareis'. Möjligt är väl också att grundordet är ett *ortnamn* som börjar på *Tilar-*; *tilariŋs* kunde då betyda 'den som härstammar från *Tilar-*'.

Frågan om hur □ skall translittereras torde inte definitivt kunna avgöras förrän flera inskrifter där tecknet uppträder har upptäckts.

3.5 Westergaards läsning och tolkning av Kowelinskriften

På grundval av de alternativa läsningar av runorna 1, 2, 3, 4 och 7 som Westergaard i tidigare kapitel kommit fram till presenterar och diskuterar han (s. 266 ff.) en rad förslag till läsning av inskriften. Han stannar slutligen för två alternativ: Υ (symboltecken) i $\widehat{\text{h}}\text{ariŋs}$ 'jag Haring' och $\text{e(h)}\widehat{\text{h}}\text{ariŋs}$ 'Haring äger (spjutet)'. Eftersom jag anser att det saknas grund för läsningen $\widehat{\text{h}}\text{a}$ - (se ovan 3.3) kan jag inte biträda dessa läsningar. Det bör vidare påpekas att formerna *i* för *ik* och *eh* för *aih* inte är belagda i gotiskan. Förslagen framförs också med viss reservation av Westergaard.

I avsnittet "Konklusion" (s. 290 ff.) framför så Westergaard ytterligare ett läsningsförslag, det som han anser vara troligast – en kombination av romerska kapitäl och runor: *TI h̄ariŋs*. Han tänker sig att spjutet tillhört en germansk hövding i romersk sold, och att *TI* skulle vara initialerna till de romerska namn som varje germansk soldat i romersk tjänst tilldelades. Namnet *Harings* är, som Westergaard visar, invändningsfritt (s. 283). Westergaard har tidigare i avhandlingen (s. 277 f.) diskuterat om romerska kapitäl och runor på detta sätt kan tänkas förekomma blandade i en inskrift. De enda paralleller han funnit är i tre anglosaxiska inskrifter från 800-talet. Dessa är inget bra stöd för Westergaards hypotes om en gotisk blandinskrift från 200-talet. På 800-talet hade England sedan mer än 200 år varit utsatt för en intensiv katolsk propaganda, och runalfabetet var i utdöende. I en sådan situation är det naturligt om man blandar in romerska kapitäl bland runorna. För att kunna tro på Westergaards hypotes hade man gärna velat se några paralleller från de första århundradena e.Kr.

Det är visserligen *a priori* inte så osannolikt att det kunde förekomma sådana blandinskrifter i ett område där under 200-talet romare och germaner säkerligen kom i intensiv kontakt med varandra. Men är Kowelinskriften en sådan blandinskrift? De åtta tecknen är skrivna utan mellanrum och utförda i samma teknik. Är det under sådana förhållanden inte en väl vågad hypotes att de två första tecknen är initialer skrivna med ett annat alfabet än de övriga tecknen? Vad hindrade ristaren att skriva även de förmodade initialerna med runor, eller hela namnet med romerska kapitäl?

Av stort intresse för bedömningen av förekomsten av latinska bokstäver i tidiga germanska inskrifter är den nyligen (1979) upptäckta fibulainskriften från Meldorf, Schleswig-Holstein. Inskriften är uppseendeväckande tidig, c. 50 e.Kr. Den innehåller fyra skrivtecken: | D | H. Inskriften behandlas av mig i *Zeitschrift für deutsches Altertum und deutsche Literatur* CXII (1983), s. 153–161. Inskriften har, föga övertygande, av den tyske runologen Klaus Düwel betraktats som en runinskrift, som han translittererar *hiwi* och tolkar som ett fem. personnamn i dativ med den egentliga betydelsen 'mater familias'. Vad som talar mot en runologisk tolkning är framför allt kronologiska överväganden. Vi känner inga runinskrifter som är äldre än c. 175 e.Kr. Så länge vi inte har några inskrifter från c. 50 e.Kr. som *med säkerhet* är ristade med runor bör Meldorfinskriften i första hand tolkas som en inskrift med romerska kapitäl. Detta går utmärkt: IDIN. Vad som också talar mot en läsning av inskriften som en vänstervänd runinskrift är det högervända andra tecknet.

Jag tolkar inskriften 'till Ida' (dativ), med den ursprungliga dativändelsen hos svaga femininer bevarad (jfr got. *sunnin*, belagt två gånger, och lat. *virgine*). Min tolkning förutsätter att någon omkring år 50 ristade ett germanskt namn med latinska bokstäver. Det ligger ingenting orimligt i ett sådant antagande. Under germanernas handelskontakter med romarna måste de ha sett romerska inskriptioner; de måste också antas ha kunnat en del latin. Naturlig nyfikenhet måste ha förmått en del av dem att lära sig den latinska skriften. Det måste ha varit en sådan german som uppfann runskriften.

Det är dock att märka att Meldorfinskriften, om min tolkning är riktig, använder *enbart* latinska bokstäver. Den är inte en blandinskrift av det slag Westergaard vill se på Kowelspjutet.

Även om man sålunda kan rikta allvarliga invändningar mot Westergaards bok på viktiga punkter förtjänar den gott vitsord. Den har ökat vår kunskap avsevärt, inte bara om η -runan och Kowelinskriften utan om de äldsta runinskrifterna över huvud taget. Och den utgör mycket stimulerande läsning.

Korrekturnot. Ovanstående uppsats skrevs sommaren 1983. Mina slutsatser om η -runans former och ljudvärden baseras på det då kända materialet (= Westergaards material). Sedan dess har man i Illerup, Jylland, upptäckt två nya inskrifter från c. 200 med tillsammans tre nya η -runor med "lanterneformen". Dessa tidiga exempel på "lanterneformen" kastar nytt ljus över den intrikata η -runeproblematiken. Inskrifterna har publicerats av Niels Åge Nielsen i Jyllands-Posten 23/9 1983. Jag avser att behandla Illeruprunorna och vilken konsekvens de får för vår syn på η -runans former och utveckling i en kommande uppsats om runskriftens uppkomst i *Saga och sed*.

Litteratur

- Agrell, S. 1927, *Runornas talmystik*. Lund.
- Antonsen, E. H. 1975, *A Concise Grammar of the Older Runic Inscriptions*. Tübingen.
- Arntz, H. – Zeiss, H. 1939, *Die einheimischen Runendenkmäler des Festlandes*. Leipzig.
- Düwel, K. 1983, *Runenkunde* (Zweite Auflage). Stuttgart.
- v. Friesen, O. 1933, *Runorna* (Nordisk kultur VI). Stockholm, Oslo, København.
- Grønvik, O. 1981 (diss. 1983), *Runene på Tunesteinen*. Oslo, Bergen, Tromsø.
- Krahe, H. 1966, *Indogermanische Sprachwissenschaft I. Einleitung und Lautlehre* (Sammlung Götschen 59). Berlin.
- Krause, W. 1969, "Die gotische Runeninschrift von Letčani", *Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung* 83, s. 153–161.
- Krause, W. 1971, *Die Sprache der urnordischen Runeninschriften*. Heidelberg.
- Krause, W. – Jankuhn, H. 1966, *Die Runeninschriften im älteren Futhark*. Göttingen.
- Lindquist, I. 1923 (diss.), *Galdrar*. Göteborg.
- Moltke, E. 1976, *Runerne i Danmark og deres oprindelse*. København.
- Norges Indskrifter med de ældre Runer* (utg. S. Bugge och M. Olsen) I–III. Christiania, 1891–1924.
- Odenstedt, B. 1980, "The Loveden Hill Runic Inscription", *Ortnamnssällskapets i Uppsala Årsskrift*, s. 24–37.
- Odenstedt, B. 1983, "The Inscription on the Meldorf Fibula", *Zeitschrift für deutsches Altertum und deutsche Literatur* CXII, s. 153–161.
- Page, R. I. 1973, *An Introduction to English Runes*. London.
- Westergaard 1981 (diss.), *Skriftegn og symboler. Noen studier over tegnformer i det eldre runealfabet* (Osloer Beiträge zur Germanistik, Bd. 6). Oslo.

C. MICHAEL SPERBERG-MCQUEEN

The Legendary Form of *Sigurðarkviða in Skamma*

Progress in our knowledge of Germanic heroic legend, wrote Barend Symons in 1876,¹ is “nur von der sorgfältigen prüfung jeder einzelnen quelle und ihres verhaltens zu andern zu erwarten.” Despite the lapse of a century, Symons’ words remain true, and his prescription has yet to be fully applied. This paper undertakes just such a careful examination of one poem in its relation to others, and attempts to describe the form of the Sigurd-Brynhild legend reflected in the heroic poem usually called *Sigurðarkviða in skamma* (“The Short Lay of Sigurd”). This is one of three Norse poems on Sigurd’s death which have engaged the attention of scholars, the others being *Brot af Sigurðarkviðu* (“Fragment of a Sigurd Lay”), also called *Sigurðarkviða in forna* (“The Old Lay of Sigurd”), and the lost poem usually called *Sigurðarkviða in meiri* (“The Long Lay of Sigurd”). *Forna* is partially lost in the missing gathering of Codex Regius, the principal manuscript of the Elder Edda, so that its beginning must be reconstructed from the prose narration of *Völsunga saga*, which used it along with the other poems of the Edda in its retelling of the Sigurd legend. Otherwise inexplicable narrative material in *Völsunga saga*, and the stanza quoted in chapter 29 of that saga, which is neither from *Skamma* nor from *Brot*, testify that the missing gathering must also have contained another entire poem, which scholars have christened *Sigurðarkviða in meiri*. Since *Skamma* alone of these poems is wholly extant, the poem and its version of the legend must occupy the attention of anyone interested in the forms and development of the Sigurd-Brynhild legend. There has accordingly been no dearth of argument on the topic, though it has thus far resulted in no consensus.

In my attempt to clarify the question of *Skamma*’s legendary form I will summarize the poem (section 1) and recapitulate the development of scholarly opinion (section 2) before addressing what seem to me to be the crucial issues (section 3) and outlining my view of Brynhild’s psychological development in the poem (section 4). I conclude (section 5) with a discussion of *Skamma*’s place in the Northern Sigurd-Brynhild tradition.

¹ Barend Symons, “Untersuchungen über die sogenannte Völsunga saga”, *PBB*, 3 (1876), 199–303, here 199.

1

It will be useful to begin by recalling the contents of the poem, attempting to retain in the retelling the obscurities and uncertainties of the original. *Skamma* begins with Sigurd's journey to Gjuki's court – he has already performed fighting exploits, the poet tells us, which most critics have taken to mean he has already killed the dragon Fafnir. At Gjuki's court Sigurd swears brotherhood with Gjuki's sons Gunnar and Hǫgni (1).² They offer him their sister Gudrun in marriage, and the three live an enviable life together (2). Then Sigurd accompanies the brothers on a journey to woo Brynhild; he sleeps in the same bed with Brynhild, but places a sword between her and himself: “mey frumunga fal hann megi Giúca” – “he kept the young maiden untouched for Gjuki's kinsman” (4). Brynhild is unaware of any shame or evil in her life, but a grim fate soon opposes itself to her happiness (5). She swears to have Sigurd in her arms or else see him dead (6) and immediately regrets her words (7), but she does not retract them. She often goes outside at bedtime filled with unpleasant thoughts, when Sigurd is with Gudrun (8, 9).

Unlike other versions of the legend, *Skamma* tells of no quarrel between Brynhild and Gudrun; Brynhild's lonely meditations are followed directly by the *hvǫt*, Brynhild's incitement of Gunnar to kill Sigurd. Brynhild tells her husband he will lose both her dowry and herself (10) unless he kills Sigurd (11); she recommends killing Sigurd's son also (12). Gunnar is astonished (or angry, or frightened, depending on the reading of 13,1), and considers many different plans (14) before consulting with his brother Hǫgni (15, 16), who attempts to dissuade him from the treachery, partly because the murder of Sigurd would violate the oaths of brotherhood they have sworn together and partly because much of the Gjukungs' prosperity is due to Sigurd's presence and his marriage to Gudrun (18); Hǫgni surmises (19) that Brynhild is responsible for all this. Gunnar responds to Hǫgni's first, but not to his second, objection: he suggests that they incite their younger brother Guthorm to kill Sigurd, since Guthorm has sworn no oaths of brotherhood (20).

Guthorm is easily persuaded and his sword pierces Sigurd's heart (21), but Sigurd throws a sword after him and cuts him down as he flees (22–23). Gudrun wakes drenched in Sigurd's blood (24), and Sigurd comforts her (25) by observing that her brothers are still alive (or, reading *hlifa* with Bugge for Regius's *lífa*,³ that her brothers will spare her life). He laments the untimely death of his son, too young to escape his enemies (26). Like Hǫgni, Sigurd sees that Brynhild is responsible: “ein veldr Brynhildir ǫllu þǫlvi” – “Brynhild alone is responsible for all this evil” (27). He concludes by saying that Brynhild loved

² Here and throughout I have given stanza numbers to *Skamma* in parentheses. I cite from the edition of Gustav Neckel, revised by Hans Kuhn, *Edda: Die Lieder des Codex Regius nebst verwandten Denkmälern* (Heidelberg: Winter, 1962), which uses the stanza numeration of Sophus Bugge.

³ Sophus Bugge, “Die Heimat der altnordischen Lieder von den Welsungen und den Nibelungen”, *PBB*, 22 (1897), 116n.

him more than any man, but that he was nonetheless faithful to Gunnar lest he be called Brynhild's lover (28).

Then he dies, and Gudrun weeps so loudly that the geese in the yard cackle with fright (29). Brynhild laughs (30), and Gunnar rebukes her heatedly, declaring that she must be "fey" (doomed to die) (31) and that she deserves to have her brother Atli killed before her eyes (32); Brynhild replies that Atli need not fear the Gjukungs, for he will always be more powerful than they (33). She then tells Gunnar how the Gjukungs wronged her from the very beginning, starting with their expedition to woo her (34–41). She had not wished to be any man's bride before the three of them came to Atli's court on an unnecessary journey (35). She promised herself then to the man riding Grani, who resembled Gunnar not at all, neither in his eyes nor in any other respect, though Gunnar and Hǫgni now think themselves kingly (39). Atli [had previously? or now?] said to her that he would grant her no part of her father's inheritance unless she consented to be married (36). Then (37) she was uncertain whether to accede or fight (it is not clear whether against her brother or with him against the wooers). She acceded; in the end, she was more inclined to accept Sigurd's gold than that of anyone else (38). She has loved only one man, not several, and Atli will know that when he hears of her suicide (40). A woman, she avers, should not live with the husband of another; that (the antecedent is unclear) will be her vengeance (41).

Gunnar attempts to dissuade her from suicide (42); he fails (43), and orders all his own men and all of Hǫgni's men into the hall, so that by force of numbers, if by no other means, they may impede Brynhild's death (44). Hǫgni objects: Brynhild has caused enough evil and should be allowed, if not encouraged, to die (45).

Brynhild, meanwhile, gazes at her assembled treasure one last time, and stabs herself (47), then invites anyone who will to come forward and accept gifts from her (49). Her servants are silent, then respond that they would rather live and that to accept Brynhild's gifts (which apparently would involve dying with her) would be inappropriate for women of their class (50). Brynhild insists that no one need die with her unwillingly (51), though she predicts that those who refuse her gifts will have funeral pyres much less well adorned when their time comes (52).

Brynhild then predicts in great detail the events narrated in the poems which follow *Skamma* in Codex Regius (53–64). She begins (53) by telling Gunnar that she is dying, and warning him: "muna yðvart far alt í sundi, þótt ec hafa ǫndo latið" – "your journey will not be all in water deep enough for swimming, even though I have breathed my last." The proper interpretation of this line is disputed, but the sense appears to be that Gunnar's troubles are far from over. He will make peace with Gudrun sooner than he thinks (54); Gudrun will bear a daughter to Sigurd, Svanhild, who will be dazzlingly beautiful (55). Then Gunnar will give Gudrun to Atli in marriage, against her will (56). Brynhild still remembers, she says, how the Gjukungs deceived her when she was wooed. She has lived her life, she says, bereft of joys (57). The remainder of Gunnar's life,

she implies, will be similarly dismal: he will fall in love with Oddrun, who will love him as Brynhild would have done had fate been kinder (58), but Atli will refuse to let him enjoy her love and will kill him in the snake pit (59); shortly thereafter Atli and his sons will also die at Gudrun's hand (60).

As for Gudrun, it would be better for her to die with her first husband (61), but instead she will be carried across the sea to Iqrmunrek's kingdom, and marry and bear sons to him (63). There she will lose her daughter through the evil influence of Iqrmunrek's counselor Bikki; then she will have ample cause for weeping (64).

Brynhild ends by asking one last favor of Gunnar: he is to build a pyre for her and Sigurd (65) and place them side by side, surrounded by servants (67) and separated by a sword. If this is done, then Sigurd will not travel alone to Hel (? or Valhalla?), but will arrive in state as befits him (69). With a failing voice reminiscent of the end of *Vqluspá*, Brynhild expires (71) and the poem ends.

2

The form of the Sigurd-Brynhild legend in *Skamma* and its position with respect to other sources are not clear on first inspection. Accordingly, scholars' opinions on the poem have varied widely. In part this is due to *Skamma*'s obscure, allusive narration of events. In part too it results from scholars' habit of discussing *Skamma* only in the context of general studies of the Sigurd-Brynhild legend, which makes it dangerously easy to see in the brief, vague indications of the poem that form of the legend which best suits the theory of the legend being developed. Thus the poem has been held to presuppose some prior encounter and betrothal oaths sworn by Sigurd and Brynhild, or to contradict the assumption of such a prior betrothal, to require for its wooing story a flame wall surrounding Brynhild's residence or to show that the flame wall is a late accretion, and so on. I want here to summarize some of the relevant opinions.

Investigation specifically of the legendary form of *Skamma* began with the essay by Symons quoted at the beginning of this paper. Before that, the poem had aroused primarily textual-critical interest. Karl Müllenhoff, for example, devoted almost all of his discussion of the poem in his *Deutsche Altertumskunde* to the detection of interpolations. Of the 71 extant stanzas, he rejected fifty, most of them from the middle of the poem (6–21, 25–46, 50, 54–56, 58–64, and 70). Of the poem's version of the wooing expedition he said only that it corresponds more or less to chapter 29 of *Vqlsunga saga*.⁴ Symons agreed with Müllenhoff that the poem "in der vorliegenden gestalt nichts zusammengehöriges bietet", but identified the beginning and end as interpolations, keeping the middle as the authentic core. Müllenhoff and Symons thus agreed at least that the middle and the ends of the poem are by different hands, though they

⁴ Karl Müllenhoff, *Deutsche Altertumskunde*, V/2 (Berlin: Weidman, 1891), pp. 373–387. I follow the chapter and line numeration of Wilhelm Ranisch's edition of *Die Vqlsungasaga* (Berlin: Mayer & Müller, 1891).

disagreed in their preference for one or the other. They agreed further that the poem presupposes a flame wall and an exchange of shapes between Sigurd and Gunnar; later scholarship has questioned these ingredients. Symons also believed one must suppose that *Skamma's* Brynhild has vowed to marry only the most outstanding of all heroes.⁵

In 1897, Finnur Jónsson exploited the disarray in the camp of the textual dissectionists to argue that there exist no sufficient reasons to posit such extensive interpolations as Müllenhoff and Symons had done.⁶ On the contrary, he contended, *Skamma* as we have it is with minor exceptions from first to last the work of one poet, a poet moreover who can be shown to have resided in Greenland. He showed that the poem is stylistically consistent and that Müllenhoff and Symons had used unreliable criteria to identify interpolations in the text. The importance of Jónsson's work lies not in a proof that the poem contains no interpolations – a contention not susceptible of certain proof – but in demonstrating that we are not forced to suppose any.⁷ Jónsson rendered plausible the working hypothesis that the poem is of a piece and may be read as a consistent and meaningful whole. Scholars have been quick to take advantage of this hypothesis, seeing that it offered an escape from the less and less profitable disputes over interpolation which occupied so much critical attention in the last century. Since Jónsson's work there has been no serious doubt as to the poem's unity. Jónsson's assignment of the poet to Greenland has met on the other hand with stiff resistance, and it seems safe to say that scholarly consensus has rejected the thesis.

Andreas Heusler's essay of 1902, "Die Lieder der Lücke im Codex Regius der Edda", treats *Skamma* primarily as a foil for illuminating the character of the other two Sigurd poems, but he does specify that the poem is a unit even though he also identifies stanzas 5–9; 13–14,6; 34–41; 53–64, and 68–71 as "junge Zuthat betrachtenden Inhalts."⁸ He appears to assume tacitly, without

⁵ Symons, "Untersuchungen", pp. 260–261, and "Sigfrid und Brunhild: Beitrag zur geschichte der Nibelungensage", *ZfdPh*, 24 (1892), 23–27.

⁶ Finnur Jónsson, "Sigurdarkvida en skamma eller det såkaldte tredje Sigurdskvad", *Aarbøger for nordisk oldkyndighed og historie*, II. Række, 12 (1897), 1–46.

⁷ Fortunately, the absence of interpolation is not absolutely essential to our investigations here: if an interpolator is subtle enough to fool Müllenhoff or Symons (and one of the two must have been fooled, for they reach opposite conclusions), and contributes as much as either Müllenhoff or Symons supposed, then we may with justice call that interpolator a revisor or even a poet. Our investigations would then have as their object the legendary form of the new poem and not that of its source. In the case of less extensive reworking, the question would become problematic: just when does a revised poem become a new poem? Without resorting to the currently fashionable maneuver which eliminates the need for textual criticism by declaring that we must be interested only in the text "as it really existed for the reader of the Middle Ages" – i.e. as it stands in the manuscript, errors and all – I think one can say that the text we have (give or take a few lines) does represent some one person's understanding of the story, and that the form of the legend as understood by that person is a legitimate object of inquiry. Whether we call that person the poet, the last poet, the last revisor, or the last interpolator seems a ticklish question, but one which we can leave unanswered for the present.

⁸ Andreas Heusler, "Die Lieder der Lücke im Codex Regius der Edda", in *Germanistische Abhandlungen Hermann Paul dargebracht* (Strassburg: Trübner, 1902), pp. 1–98; rpt. in his *Kleine Schriften*, II, ed. Stefan Sonderegger (Berlin: de Gruyter, 1969), pp. 223–291. Here p. 84 (= p. 281).

undertaking a proof, that *Skamma* lacks any prior betrothal of Sigurd and Brynhild but does presuppose a flame wall and exchange of shapes by Gunnar and Sigurd. *Skamma* thus takes, in Heusler's view, a middle position among the Sigurd poems: like *Forna* it presupposes no prior betrothal, but like *Meiri* it suggests family pressure on Brynhild to marry.

The current stage of research on *Skamma*'s legendary form may be said to have begun in 1903 with Detter and Heinzel's edition of the Edda, for their commentary offers a reconstruction of the poem's story radically different from those of Müllenhoff, Symons, or Heusler. Detter and Heinzel suggest that there is no flame wall in the poem, and no shape-changing; instead, they suggest, Sigurd acts in *Skamma*'s wedding sequence as Gunnar's emissary: the sword in the bridal bed is part of the protocol of a proxy wedding. There is, they argue further, no need to suppose a military threat to Atli in the poem, as stanzas 36–38 refer not to the possibility of Brynhild and Atli fighting the Gjukungs but of Brynhild resisting her brother's will. Instead of threatening Atli with force, the Gjukungs in this construction simply deceive him, saying that Sigurd is marrying Brynhild on his own behalf, whereupon Atli's greed for Sigurd's treasure leads him to force Brynhild to assent to the marriage.⁹

In answer to Detter and Heinzel, Finnur Jónsson proposed in 1918 a reconstruction which diverges even further from the conventional version of the legend.¹⁰ Sigurd, he says, goes directly from the killing of Fafnir to Gjuki's court, whence he, Gunnar, and Høgni undertake an expedition to woo Brynhild – not for Gunnar but for Sigurd. The engagement made, they return home, where Grímhild gives Sigurd a potion to make him forget Brynhild, and later they return to Brynhild's residence to woo her again, for Gunnar. At this second visit to Atli's court, the events are as we know them from chapter 27 of *Völsunga saga*: Brynhild is surrounded by a flame wall which Gunnar cannot ride across, even on Sigurd's horse Grani, and Sigurd assumes Gunnar's form to ride the flame wall and woo Brynhild in Gunnar's stead. “Den sagnform, som digteren forudsætter, er ikke helt identisk med nogen anden kendt”, as Jónsson cheerfully agrees.¹¹ This does not in itself prove that Jónsson's interpretation is utterly impossible, but it does explain the lukewarm reception given it by later scholars.

In 1921 Jónsson modified this proposal somewhat,¹² suggesting that the wooing expedition mentioned in stanza 35 was a failed suit by Gunnar, Høgni, and Guthorm on Gunnar's behalf, not Sigurd's, which preceded Sigurd's arrival at the Gjukung court and is thus distinct from Sigurd's prior betrothal to Brynhild mentioned in stanza 39. Gunnar having fallen in love with Brynhild during the first expedition, the Gjukungs are unwilling to drop the suit, and

⁹ F. Detter and R. Heinzel, eds., *Sæmundar Edda: II. Anmerkungen* (Leipzig: Georg Wigand, 1903), pp. 460–461.

¹⁰ Finnur Jónsson, “Sagnformen i Sigurðarkviða en skamma”, *Arkiv för nordisk filologi*, 34 (1918), 278–284.

¹¹ Jónsson, “Sagnformen i Sigurðarkviða en skamma”, p. 283.

¹² Finnur Jónsson, “Sagnformen i helteedigtene i Codex Regius”, *Aarbøger for nordisk oldkyndighed og historie*, III. Række, 11 (1921), 1–104, here 65.

Grimhild administers the potion of forgetfulness to Sigurd upon his arrival in order to enlist his help; thereafter the story proceeds as before. This reconstruction, which again attributes to *Skamma* a plot far removed from the legendary form of other extant texts, has found no more resonance in the literature on the subject than Jónsson's first.

R. C. Boer held that *Skamma* silently assumes the prior betrothal, but denies that the flame wall is implied: "Der flammenritt ist dem gedichte noch vollständig unbekannt und lässt sich mit diesen strophen [36–38 in Bugge's numeration] nicht vereinigen."¹³ In Boer's view, Sigurd marries Brynhild but cedes her to Gunnar against her will, compelling her with threats of force to accede to this change of husbands. Boer also reversed the usual order of chronology, suggesting that *Skamma* stands at the head of a long line of literary works, all of which used it and quoted from it; more usually, the verbal parallels to other poems in which *Skamma* abounds are thought to be echoes, quotations, and allusions on *Skamma*'s part, and it is placed at the tail of the line as one of the latest of the Eddic poems.

Jan de Vries, writing in 1939, denied that *Skamma* assumes a prior betrothal and suggested instead that Atli deceived Brynhild by promising to marry her to Sigurd but giving her instead to Gunnar.¹⁴ This clearly suggests some inner attraction to Sigurd in Brynhild's motivation, which de Vries associates with the influence of the Continental cult of love in troubadour lyric and *Minnesang*: "De vrouwendienst met het probleem der onbeantwoorde liefde ontwikkelde een verfijning van het psychologische inzicht, een belangstelling voor de vrouwelijke ziel vooral."¹⁵ Precisely how this love develops de Vries does not describe in detail: he doubts that even the poet was sure exactly what happened in the wooing. In denying the flame wall and postulating a proxy wedding, de Vries follows Detter and Heinzel, but he lays little stress on the details of legendary form.

In 1957 Klaus von See revived Boer's view that the flame wall and the shape-changing associated with it in *Völsunga saga* chapter 27 are late accretions to the legend. Von See attributed the *Völsunga saga* account to *Meiri* (against Heusler and most other reconstructors of *Meiri*, who attribute it to *Forna*) and held that neither *Forna* nor *Skamma* assumes these motifs in the wooing of Brynhild. He inferred from stanza 39 that Sigurd and Brynhild have entered into a prior betrothal, and resurrected Detter and Heinzel's idea of a proxy wedding, assigning such a wedding to the original form of the story and taking the chaste nuptials of stanza 4 to be a very early motif surviving from this early form of the legend.¹⁶

¹³ R. C. Boer, ed., *Die Edda mit historisch-kritischem Commentar*: II. *Commentar* (Haarlem: H. D. Tjeenk Willink & Zoon, 1922), pp. 244–246 and notes on *Skamma*. Here note to stanzas 37–39 (= 36–38); cf. note to 36,5–6 (= 39,5–6).

¹⁴ Jan de Vries, "Het korte Sigurdlied", *Mededeelingen der Koninklijke Nederlandsche Akademie van Wetenschappen*, Afd. Letterkunde, N. R. 2 (1939), pp. 367–441, here p. 422, and *Altnordische Literaturgeschichte*, II, Grundriß der germanischen Philologie, 16 (Berlin: de Gruyter, 1942), p. 155.

¹⁵ de Vries, "Het korte Sigurdlied", p. 438. On legendary form see pp. 422–424.

¹⁶ Klaus von See, "Die Werbung um Brünhild", *ZfdA*, 88 (1957), 1–20, especially 10–16.

In the most recent contribution to the discussion, Theodore M. Andersson suggests that *Skamma* may be intentionally ambiguous on the issue of the prior betrothal, and thus represent a stage intermediate between *Forna* and *Meiri*, when the prior betrothal motif had arrived in the North from Germany but had not yet been given full poetic treatment in *Meiri*. Andersson does not directly address the issue, but appears to assume that *Skamma*, like *Forna* and (in his view) *Meiri*, envisioned the wooing of Brynhild as involving a flame wall and shape-changing.¹⁷

3

From this brief survey of the secondary literature it will have become evident that critics have disputed primarily the course of events to be understood in the first part of the poem and the first part of the legend. The form of the *hvot*, the murder council, Sigurd's death and its attendant circumstances, and Brynhild's suicide are clear in their main outlines to any reader of the poem, despite some uncertainties occasioned mostly by apparent corruptions in the text. The events leading up to Brynhild's provocation of Sigurd's murder, on the other hand, require further investigation.

Without seeking in any part of the poem information beyond what is immediately apparent, we know the following things, which are explicitly stated in the text:

1. Sigurd comes to Gjuki's court sometime after some fighting exploit (presumably killing Fafnir) (1).
2. Sigurd swears oaths of brotherhood with Gunnar and Hogni, but not with Guthorm (1, 20).
3. The Gjukungs offer him Gudrun's hand (2).
4. Three Gjukungs (st. 3 implies Gunnar, Hogni, and Sigurd are meant) mount an expedition to woo Brynhild (3, 35).
5. Sigurd's ability to find the way, or else his ability to fight, is presumably important to the wooing expedition, since it is mentioned in connection with it (3).
6. The poet says Sigurd would have, or ought to have, had Brynhild as a wife if he could have (3).
7. Brynhild wishes for no husband before Sigurd, Gunnar, and Hogni arrive at her brother's court (35).
8. Brynhild promises herself in some unspecified way to Sigurd (39).
9. Atli pressures Brynhild into marriage; she considers fighting but elects instead to marry (36–38).
10. Sigurd and Brynhild share a bed but Sigurd places a sword between them (4, 68, and possibly 28); they are called *hjón*, 'a married couple' (68).

¹⁷ Theodore M. Andersson, *The Legend of Brynhild*, *Islandica* 43 (Ithaca: Cornell University Press, 1980), chapter 1, especially pp. 29–36.

11. Brynhild knows of no offense she has committed; her sorrows, says the poet, were determined by fate (and thus were presumably not punishment for earlier misdeeds) (5).
12. Brynhild is deceived in some fashion on the occasion of her marriage (34, 57).
13. Brynhild marries Gunnar, Sigurd marries Gudrun (7 and *passim*).
14. Brynhild (for unspecified reasons) vows to have Sigurd in her arms or else see him dead (6). She is or becomes jealous of Sigurd and Gudrun (8, 9).
15. Brynhild urges Gunnar to kill Sigurd and his son and threatens to leave him otherwise (10–12).
16. Sigurd denies at his death that he broke his oaths to Gunnar and says that Brynhild loves him more than any other man (28).

We do not know for certain whether Sigurd encountered Brynhild before his arrival at Gjuki's court, or who is intended as bridegroom in the wooing expedition of stanzas 3 and 35. The wooing of Brynhild presents several interrelated questions: why (and whom) Brynhild decides to marry, what role Atli plays in her decision, the significance of the sword on the bed, the nature of the deception to which Brynhild falls victim, and whether Sigurd must cross a flame wall in Gunnar's shape. Finally, Brynhild's motive for having Sigurd killed, or more generally the development in her state of mind needs clarification. I want to examine these questions in chronological order.

The prior betrothal. Three reasons may be adduced for believing that *Skamma* presupposes some encounter and exchange of vows between Sigurd and Brynhild prior to her marriage to Gunnar. First, Brynhild tells Gunnar she gave an oath to Sigurd (39, 1–4):

Peim hétomc þá,	
er með gulli sat	á Grana bógom;
I promised myself to him,	
who sat, adorned with gold,	on the back of Grani.

This might refer to an engagement prior to Gunnar's wooing expedition.

Second, stanza 4 tells us that Sigurd and Brynhild shared a bed, while later we are told that Brynhild married Gunnar. But how can Brynhild possibly promise herself to Sigurd, and sleep with him, while at the same time becoming Gunnar's wife? This strain on the reader's credulity led Jónsson to theorize¹⁸ that these events did not occur at the same time: stanzas 4 and 39 must refer to events long before Brynhild's marriage to Gunnar.

His hypothesis is confirmed, Jónsson contends, by a third point: lines 3,5–6 "Völsungr ungi, oc vega kunni", which he interprets to mean "the young Volsung, who knew the ways [sc. to Brynhild]." I agree with Jónsson that in 3,6 *vega* is to be taken as a noun (acc. pl. of *vegr* 'road, way'), and not as a verb (pres. inf. of *vega* 'fight'). The parallel to 1,5–6 and *Reginismál* 18, 3–4, often

¹⁸ Jónsson, "Sagnformen i Sigurðarkviða en skamma", pp. 281–282.

cited in support of the verbal construction, proves nothing, for the *Skamma* poet gives every evidence, with his almost constant citation of earlier poems,¹⁹ of being just the sort of poet to delight in this sort of *adnominatio per immutationem* and to construe 1,5–6 with a verb and 3,5–6 with a noun. Moreover, the verb would be absurdly irrelevant in this context. And finally, the parallels between 3,5–6 and the *Nibelungenlied* and *Piðreks saga* are far too close to be dismissed casually as coincidence.²⁰ Nonetheless, this reading of 3,6 by itself provides a weak basis for assuming the presence in *Skamma* of the prior betrothal. At most it might suggest that *Skamma* is based on some earlier work that included the prior betrothal and that *Skamma* suppressed it, as is sometimes also assumed of the *Nibelungenlied*. It is equally likely, however, that Sigurd's knowledge of the way may simply indicate his wide travels and great experience, as does Hagen's similar knowledge of liveries in the *Nibelungenlied*. Perhaps von See is correct in suggesting that Sigurd's knowledge is a survival of some primitive element of the story.²¹ Certainly its appearance in such widely separated versions would suggest as much. In any case, intriguing though the line may be, it does not point unequivocally to a prior betrothal.²²

Nor do the chronological difficulties Jónsson identifies in the account disappear if we assume a prior betrothal. In stanza 3 Sigurd knows the way to Brynhild's home, so that he must be assumed already to have been there and exchanged his vows with Brynhild. But that means the night(s) described in stanza 4 must occur during Gunnar's wooing, not at the time of the prior engagement. The difficulty, if there is one, remains. Jónsson's modification of his thesis (see above, note 12) only complicates the chronology further by supposing three separate expeditions to woo Brynhild, none fully narrated by the poet. In no case can we refer the chaste nuptials of stanza 4 in its present position to a prior betrothal of Sigurd with Brynhild. Those who wish may assume with Boer that the stanza originally stood in some other context and referred there to such an encounter, but no evidence supports such an assumption, and it makes Sigurd's chastity pointless.

There remains the evidence of stanza 39. The phrase "Þeim hétomc þá, er með gulli sat á Grana bógom" has been understood as implying a private or

¹⁹ An almost complete list of *Skamma's* borrowings may be found in Finnur Jónsson's *Den oldnorske og oldislandske litteraturs historie*, 2nd ed. (København: Gads, 1920), I, 291–292. Andersson, *Brynhild*, pp. 110–112, tries inconclusively to show that *Guðrúnarkviða I* borrowed from *Skamma*, and not vice versa, but his arguments are outweighed by *Skamma* 9,1–2, which cannot be explained except as an echo of *Gðr. I* 23,3–4, as has been observed by Jónsson, *loc. cit.*, and by Symons in Hugo Gering's *Kommentar zu den Liedern der Edda*, nach dem Tode des Verfassers hrsg. von B. Sijmons, Vol. III of *Die Lieder der Edda*, ed. B. Sijmons and H. Gering (Halle: Waisenhaus, 1931), note to 9,3. This being so, Andersson's corollary argument that *Skamma* influences *Guðrúnarkviða II* and not vice versa is also weakened.

²⁰ *Das Nibelungenlied*, ed. Bartsch/de Boor, stanza 378, and *Piðreks saga*, ed. Hēnrik Bertelsen, II, 38.13–14 (chapter 319). It will not do to dismiss any possible connection out of hand because it contradicts earlier hypotheses, as Symons does in "Sigfrid und Brunhild", p. 24. Also, the verb *vega* is used rarely without a complement, and the dictionaries list no other occurrence of this locution, while there are many parallels for the nominal construction.

²¹ von See, "Werbung", p. 19.

²² So also Heusler, "Lieder der Lücke", p. 12 (= p. 231).

public vow to possess Sigurd, or a private or public vow to be possessed only by him, or a reciprocal exchange of formal betrothal vows. Ranisch, Niedner, and von See²³ take *hétomc* as pluperfect, and give the line the latter interpretation. But the *þá* of 39,1 argues against such a construction: “then I promised myself to [Sigurd],” says Brynhild – that is, when the Gjukungs came (35). Since stanza 35 also states explicitly that Brynhild had no wish to be any man’s wife before the Gjukungs’ arrival, taking *hétomc* as pluperfect would contradict the witness of the immediate context.²⁴ Thus *hétomc* must be read as a simple past tense, and whatever commitment Brynhild makes in stanza 39 cannot be placed in a time prior to the arrival of Gunnar’s wooing expedition at Atli’s court.

Brynhild’s suitor. It remains to discuss Finnur Jónsson’s ingenious solution to the chronological dilemma posed by stanzas 3, 4, and 39.²⁵ He solves the problems I have just identified in the usual version of the prior betrothal motif by proposing to take Brynhild at her word, assume that stanza 39 does refer to an actual engagement, and conclude from stanzas 35 and 39 that this engagement was made during a visit of Sigurd, Gunnar, and Hǫgni at Atli’s court. Since Brynhild later appears as the wife of Gunnar, Jónsson finds himself forced to the conclusion that the expedition described in stanzas 3 and 4 is not the one mentioned in 35–39. It follows that there were two wooing expeditions, one which ended with Sigurd engaged to Brynhild and one which ended with Brynhild married to Gunnar. Jónsson’s solution has much to recommend it: it does no violence to the text, it is logically consistent, and it possesses a certain appeal of unconventionality. But Jónsson’s admission that the legendary form he reconstructs deviates from all others known reveals the crucial weakness of his interpretation. Jónsson rightly suggests that the poet skimps on the prehistory of the legend because he finds it of little interest, but he neglects to observe that if the poet can do so, it is because his hearers know the story already and can fill in the details easily for themselves.²⁶ But what listener could piece together from the scattered clues of stanzas 1–3, 35, and 39 either story reconstructed by Jónsson? Where could they have learned such a version of the legend? No other record of the story tells this form of it; a poet who wished to tell it would be forced to do so in greater detail so as to orient the audience, just as the poet of *Meiri* developed his new material (if we can trust the reconstructions of Heusler and Andersson)²⁷ at greater length than the traditional ele-

²³ Ranisch, *Völsungasaga*, p. xv; Felix Niedner, review of Müllenhoff and of Ranisch, in *AfdA*, 18 (1892), 227, and “Eddische Fragen”, *ZfdA*, 41 (1897), 59; and von See, “Werbung”, p. 14. Their construction is, I think, a Germanism: they seem to confuse ON *þá* with NHG *da*, which has a much weaker temporal meaning.

²⁴ So also Heusler, “Lieder der Lücke”, p. 13 (= p. 231).

²⁵ Jónsson, “Sagnformen i Sigurdarkviða en skamma”, pp. 281–282.

²⁶ So also Hans Kuhn, “Heldensage vor und außerhalb der Dichtung”, in *Edda, Skalden, Saga: Festschrift zum 70. Geburtstag von Felix Genzmer* (Heidelberg, 1952), pp. 262–278; rpt. in his *Kleine Schriften*, II (Berlin: de Gruyter, 1971), pp. 102–118. “Das jüngere Sigurdlied der Edda fordert viele Vorkenntnisse. Sein Überblick über den ersten Teil der Sage (Sg. 1–4) ist so knapp, daß er wohl nur bestimmt war, an Bekanntes zu erinnern” (p. 266, = p. 106).

²⁷ Heusler, “Lieder der Lücke”, and T. M. Andersson, “The Lays in the Lacuna of *Codex Regius*”,

ments. But the new elements in Jónsson's reconstruction occupy precisely the obscure portions of the story, and need to be filled in by patient deduction; the light of the narrative is thrown precisely where it is least necessary, on the nuptials, on Brynhild's reluctant decision to marry, on Sigurd's marriage to Gudrun – the elements we know from other versions of the legend. Jónsson's reconstruction is, finally, too logical: it depends more on inference by the listener than on narration by the poet. But the poet's allusiveness in the stanzas on which Jónsson bases his reconstruction signals a wish to rely on the audience's knowledge of the story to fill in the gaps in the narration, to strike only a few familiar chords in the memory of the listeners, before passing on to the death scene in which the poet's real interests lay. Jónsson's variations on the familiar form of the prior betrothal story, then, lack persuasive power.

There is thus neither a need nor a reason to assume *Skamma* has the prior betrothal. Various additional reasons have been alleged for supposing that *Skamma* requires the absence of the prior betrothal, but most of these lack force (e.g. the notion that lines 1,1–4 imply that Sigurd hurried from the dragon-killing to Gjuki's court with no intermediate stops, or that lines 3,7–8 are incomprehensible if Sigurd has seen Brynhild before).²⁸ There is, however, one strong argument against the prior betrothal: nowhere in the long depictions of her mood and motives does Brynhild suggest that Sigurd has been unfaithful to betrothal oaths he swore to her. On the contrary, she says herself “qván er hans Guðrún, enn ec Gunnar” – “Gudrun is his wife, but I am Gunnar's” (7). She does appear acutely jealous of Gudrun, but her jealousy could as easily be founded upon the desire to possess the most outstanding husband or upon the vague feeling that she and he were partners worthier of each other than of Gunnar and Gudrun (cf. 3,7–8), as upon legal claim of prior betrothal. (I will pass over the difficult and probably corrupt stanza 41 for the moment and return to it in section 4 of this paper.)

The arguments in favor of supposing a prior betrothal for *Skamma* are so weak, and the argument against it so suggestive, that I think we must conclude that *Skamma* did not presuppose any betrothal between Sigurd and Brynhild prior to the suit on Gunnar's behalf, which is the one referred to in stanzas 3 and 35. It ought to be noted, however, that *Skamma* does not explicitly contradict the prior betrothal, and it could be read with it in mind. But no one who has not heard of the prior betrothal from some other source will be led to the idea by *Skamma*. It is wholly implausible that *Skamma*, as is sometimes thought, introduced the motif of prior betrothal to the Northern Sigurd-Brynhild legend.

The wooing and deception of Brynhild. We know (see above, points 7–13) that Brynhild, originally reluctant to marry, yields to her brother's pressure and agrees to marry, that she sleeps chastely with Sigurd and considers herself in

in *Specvlvm Norroenum: Norse Studies in Memory of Gabriel Turville-Petre*, ed. Ursula Dronke et al. (Odense: Odense University Press, 1981), pp. 6–26.

²⁸ Symons, “Sigfrid und Brunhild”, pp. 24, 25.

some sense attached to him, but that by some deception she is married not to Sigurd but to Gunnar. What form can this deception have taken?

Richard Heinzel thought he had uncovered a clue to this puzzle in a feature of Germanic law. Jakob Grimm notes in his *Deutsche Rechtsalterthümer* that in concluding proxy marriages it was once the custom to place a sword in the bed between the bride and the prince's proxy. Grimm cites as an example the marriage of the Austrian Archduke Maximilian to Marie of Burgundy, concluded in 1477 at Marie's court by herself and Maximilian's proxy Ludwig of Bavaria. Other scholars have discovered another example, the marriage in 1491 of Anne of Brittany to Wolfgang (or Herbolo) von Polheim, acting as proxy for Maximilian I. The Austrian chronicle of Sigmund von Birken, based on a work of Johann Jakob Fugger, describes the former wedding thus:²⁹

Herz. Ludwig aus Bayrn / liesse ihm / als Stellverweser / im namen Erz-
Maximilians / die Prinzessinn an die hand trauen / und hielte nach Fürstlichem
gebrauch / mit ihr das Beylager. Er war / am rechten Fuß und Arm / mit leichtem
Harnisch angethan; und zwischen sie beyde / ward ein langes blosses Schwerd
geleget. Die Herzoginn Margaretha / samt der Frauen von Halwin / stunden auf
einer / und die Räfte auf der andern seite: und ward diese Trauung / der 26 April
um Mitternacht / verrichtet.

If *Skamma* shows the same practice, then the sword in the bridal bed would be explained: Sigurd uses it as part of the ritual of proxy marriages. In this interpretation there is no need for a flame wall or an exchange of shapes: Sigurd can be gotten into Brynhild's bed in his own shape, though not on his own behalf. Accordingly, Detter and Heinzel argue that the flame wall and shape-changing are absent from *Skamma*, and that Brynhild is deceived by being led to believe that Sigurd is marrying her for himself. She discovers that he is only Gunnar's proxy when it is too late. Detter and Heinzel note an Italian parallel in which just this motif of the fraudulent proxy wedding occurs.³⁰

Detter and Heinzel's argument that stanza 4 describes a proxy wedding was accepted by Klaus von See, who, however, dropped the idea that Brynhild was deceived. *Skamma*, he writes, contains no mention of any deception, and so it is not necessary to postulate that Brynhild thought she was really marrying Sigurd. Indeed, he believes we cannot postulate such a deception: "wie soll

²⁹ Detter and Heinzel, *Edda: Anmerkungen*, pp. 460–461. Jacob Grimm, *Deutsche Rechtsalterthümer*, 4. verm. Ausg. besorgt von Andreas Heusler und Rudolf Hübner (Leipzig, 1899; rpt. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1965), I, 234 (1st–3rd edd. I, 170). The second example was first mentioned, as far as I have discovered, by Georg Graber, "Das Schwert auf dem Brautlager", *Archiv für Religionswissenschaft*, 35 (1938), 138. I quote from *Spiegel der Ehren des Höchstlöblichen Kayser- und Königlichen Erzhauses Oesterreich*, . . . erstlich . . . verfasst durch . . . Johann Jakob Fugger . . . Aus dem Original neu-föblicher umgestaltet . . . durch Sigmund von Birken (Nürnberg: Michael und Johann Friderich Endtern, 1668), p. 855, anno 1477. Birken describes the 1491 wedding on p. 1038. Von See, "Werbung", p. 10, quotes a description of the 1491 wedding from Iacobi Vnresti "Chronicon austriacum: Pars posterior", in *Collectio monvmentorvm*, ed. Simon Fridericus Hahnus (Brvnsvigae: Frid. Wilh. Meyer, 1724), p. 776, in an inconsistently modernized orthography.

³⁰ Detter and Heinzel, *Anmerkungen*, p. 461. The story is in Boccaccio's commentary on Dante, note to *Inferno* 5.

Brynhild die Zeremonie der Prokurationsvermählung verstehen, wenn sie des Glaubens ist, daß Sigurd ihr wirklicher Gemahl ist?”³¹ So von See believes that in *Skamma* Brynhild knowingly marries Gunnar, in a ceremony with Sigurd as Gunnar’s proxy, because her brother (just as Detter and Heinzl also suppose) forces her to. But von See’s premise is false: *Skamma* does presuppose that Brynhild was deceived. In stanza 34 she tells Gunnar, “Segia mun ec þér, Gunnarr[. . .] hvé ér yðr snemma til saca réðot”, which Gering translates in his commentary as “[I can tell you, Gunnar, . . .] wie ihr euch früh mit schuld beludet”, although the translation might plausibly be weaker: “how you gave grounds for strife.” In stanza 57 Brynhild is even more explicit, referring to the time “þá er mic sára svicna hofðot” – “when you had bitterly deceived (cheated, betrayed) me.” Nor is it clear why von See thinks Brynhild’s comprehension of the sword relevant to the success of the undertaking. The crucial decision is Atli’s. Brynhild might think what she pleased, in Detter and Heinzl’s reconstruction, as long as the wedding was carried out according to form. If there was a proxy wedding in *Skamma*, it surely involved the deception postulated by Detter and Heinzl.

Detter and Heinzl’s interpretation would have the virtue of explaining *Skamma*’s lack of apparent references to the flame wall and shape-changing, but it poses, I think, insuperable difficulties.³² First, there is no need for a proxy wedding if Gunnar, as Brynhild explicitly states (35), was present at Atli’s court. Since Brynhild, according to 36–38 and Detter and Heinzl, is marrying under duress, Atli is presumably in a position to force her to marry whomever he wishes. Why not specify Gunnar and spare himself the deception? So Atli himself must have been deceived, as Detter and Heinzl infer, although under the circumstances usually deduced from stanzas 36–38 (military pressure brought to bear by the Gjukung) there seems no motive for deceiving him. Just as Atli could have forced his sister to accept whomever he chose, so the Gjukung could presumably have pressured Atli into accepting Gunnar and not Sigurd.

Second, Sigurd must have requested Brynhild’s hand from Atli, either for himself (deceiving Atli) or for Gunnar (not deceiving him). If as Detter and Heinzl suggest he did the former, it is hard to see how any proxy wedding can occur: both parties agree to Sigurd marrying Brynhild, he does so and then divorces her, and she marries Gunnar. Sigurd could not simply give her to Gunnar, having married her for himself, as Detter and Heinzl suggest. He had no grounds for divorce and no power to give his wife away.³³ Brynhild, on the

³¹ von See, “Werbung”, p. 11 n. 1. On deception, p. 1. In his doubts von See is followed by R. G. Finch, “Brunhild and Siegfried”, *Saga-Book*, 17 (1966–1969), 235. Graber’s parallels make clear, however, that folklore beliefs concerning iron, weapons, and chastity on wedding nights could easily have persuaded Brynhild that what Sigurd tells her in *Völsunga saga* chapter 27 was true.

³² The difficulties were pointed out by Jónsson, “Sagnformen i Sigurðarkviða en skamma”, and by Heusler in a review of Detter and Heinzl, in the *Göttingische gelehrte Anzeigen*, 165 (1903), 702–704, but Heusler’s review seems to have escaped the attention of most scholars.

³³ Grimm, *Rechtsalterthümer*, I, 621, mentions the sale of wives but cites only one source: “nach Liutpr[andus antapodasis] 6, 68 darf der mann die unzüchtige frau verkaufen.” Since Brynhild had

other hand, had fully adequate grounds for leaving either man and returning home.³⁴ That she did not, but simply let herself be handed over to Gunnar, and then waited three years before taking vengeance, is as Heusler says “in allen Teilen so unwahrscheinlich, ethisch so unerhört in germanischer Heldendichtung”,³⁵ that it cannot be credited.

Further, the objection made to Jónsson’s reconstruction of the story applies with even greater force to Detter and Heinzl’s version: such an unconventional series of events needs far more explicit narration than the standard form of the story. Since von See holds that the proxy wedding is a petrified motif from the original form of the story, this objection does not apply to his view, but his thesis simply means he declines to say what the poet and audience thought was happening in *Skamma*, when Gunnar’s presence in the wooing expedition had made the proxy wedding pointless. And finally it should not go unobserved that neither Detter and Heinzl nor von See produces evidence that proxy weddings with the sword in the bridal bed were ever known in the North. Austrian history of so late a date has at best marginal value as a witness to Eddic legal conceptions, and the parallels from Grimm’s discussion cited by von See do not apply, since none of them occurs in a proxy wedding. The theory of Detter and Heinzl and von See thus poses thorny problems of logic and motivation, demands implausibly active creative efforts from the listener, and rests on a dubious attribution to the medieval North of a legal custom attested only in 15th-century Austria. I conclude that the deception to which Brynhild falls victim is unlikely to have been a fraudulently arranged proxy wedding.

But the events of the wooing must nonetheless be explained, and so we are led for want of other hypotheses to consider the legendary form familiar from the *Völsunga saga*, with a flame wall of mysterious nature used by Brynhild as a test for her suitors, and an exchange of shapes enabling Gunnar to appear to have surmounted the obstacle when in fact it was Sigurd who did so, in Gunnar’s form. One reason for assuming that *Skamma* imagines the wooing to have been conducted on such a basis is the brevity with which the wooing is treated by the poet. To proceed so quickly, vaguely, and allusively he must have been sure that the version of the story he assumed was already well known to the listeners. As Jónsson points out in supposing *Skamma* knew the flame wall: “her må man have lov til, ja er nødt til at supplere det manglende fra den andre steder fra kendte sagnform.”³⁶

Several considerations might seem to oppose any such conclusion. Brevity, it may be observed, is one thing; utter silence is another. There are, say some scholars, no clear references to the flame wall or to shape-changing in the

not been unfaithful, Sigurd would have had no grounds for selling her to Gunnar even under Liutprand’s rule.

³⁴ Grimm, *Rechtsalterthümer*, I, 626, says “scheidungsgründe waren leibliche gebrechen oder begangne verbrechen. Der mann durfte wegen unfruchtbarkeit seiner frau, die frau wegen unermögens ihres gatten oder weil er ihr nicht beiwohnte geschieden zu werden verlangen.”

³⁵ Heusler, *GGA*, p. 703; *Völsunga saga* and *Skáldskaparmál* 41 both say that Sigmund was three years old at his father’s death.

³⁶ Jónsson, “Sagnformen i Sigurðarkviða en skamma”, p. 282.

poem. The assumption of shape-changing seems to some to be incompatible with Brynhild's words in stanza 39 concerning the man with whom she exchanged her vows:

varat hann í augo	yðr um lícr,
né á engi hlut	at álitom;
he did not in his eyes	resemble you,
nor in any feature	of his face.

How could Brynhild say this of a Sigurd who had appeared in Gunnar's form?³⁷ Similarly, at the end of the poem Brynhild looks back with apparent nostalgia to the chaste nuptials of stanza 4; some have thought such nostalgia would be impossible if her imagination presented her with an image not of Sigurd, but of Gunnar's form. And more recently von See has suggested that the entire episode of the flame ride and the form-changing makes sense only in the presence of a quarrel between the women in which the ring and the belt taken from Brynhild on her wedding night by Sigurd are exhibited by Gudrun. Since the poem neglects the ring and the belt, as well as the flame wall and the exchange of shapes, von See infers that neither the flame wall nor the shape-changing appears in the legendary form of *Skamma*.³⁸

The objections prove on closer examination to have no force. Although there are no explicit references to the flame wall or shape-changing, the account of the wooing makes adequately clear that Gunnar's suit faces some difficulty; otherwise there would be no need for Sigurd's presence. Since the hindrance is assumed and not described, there can be no reconstruction of the legendary form of *Skamma* which is not exposed to the charge that the poem lacks references to the details. Of all possible hindrances to Gunnar's suit, the one known elsewhere – i.e. the flame wall – is the only one for which such silence is comprehensible.

Moreover, the wording of stanza 39 suggests, when properly considered, not that *Skamma* lacks the flame wall and shape-changing, but that it presupposes them. The eyes, as is well established by the parallels collected by Gering,³⁹ are the one part of the body which does not change when a being's shape is transformed, and it is by their eyes that such beings are uniformly recognized. We know, too, that the eyes are one of the most striking features of the Volsungs. The most natural interpretation of stanza 39 is thus that Brynhild knows that the man who came to her on Grani, bearing gold, was not Gunnar, despite his general appearance, but Sigurd, whose piercing eyes betray the deception to Brynhild, in retrospect. Lines 39,7–8 may be interpolated,⁴⁰ or

³⁷ Dettner and Heinzel, *Anmerkungen*, p. 460; von See, "Werbung", p. 2.

³⁸ von See, "Werbung", pp. 2–3.

³⁹ Gering, *Kommentar*, note to 36,3 (= 39,5). Dettner and Heinzel, *Anmerkungen*, note to *Helgakviða Hundingsbana I* 6,5 also list parallels.

⁴⁰ As suggested by Sophus Bugge, *Norræn Fornkvæði* (1867; rpt. København: Universitetsforlaget, 1965), p. 421, and Gering, *Kommentar*, note to 36,4 (= 37,7–8); Boer, *Commentar*, thinks the lines authentic.

they may suggest that Sigurd's character vivified Gunnar's features in such a way that even in Gunnar's form, Sigurd's courage shone through them. As a last resort, we can also assume that Brynhild is exaggerating in the heat of the moment.

The second objection, that Brynhild could not possibly have been so eloquent in recalling her chaste nuptials had she seen not Sigurd but Gunnar in her mind's eye, relies too heavily on a realistic modern psychology. For poetic purposes, Brynhild can be envisioned as stressing the beauty of the idea, and not of her partner's physique. Heusler puts the case succinctly: "Wir dürfen an dieses durchaus phantastische Sagenmotiv nicht den realistischen Anspruch stellen, das Aeussere des Bettgenossen hätte für Brynhilds Erinnerung das Bestimmende sein müssen."⁴¹

The objection of von See is best answered with an analysis of the manner in which Brynhild comes to her decisions to have Sigurd killed and to follow him into death. I will deal with this problem in the next section and for the moment observe only that von See confuses Gudrun's presentation of the ring and belt as hard evidence of deception in a quarrel scene with Brynhild's ability to persuade herself that she has been deceived. It may be that in omitting the quarrel scene, *Skamma* made a poetic error. But it is not a poetic impossibility to allow Brynhild to come to her conclusions without a quarrel scene, in some other way. In section 5 I will suggest a reason that may have persuaded the *Skamma* poet to omit the quarrel scene, although it was up to then an integral part of the story.

Several minor reasons for postulating the flame wall and shape-changing for *Skamma* should also be noted. The first are the well-known parallels between *Skamma* and *Oddrúnargrátr*. Stanzas 17 and 18 of the latter poem suggest an attack of some sort on Brynhild's residence: "iǫrð dásaði oc uphiminn, þá er bani Fáfnis borg um þátti. Þá var víg vegit vǫlscó sverði, oc borg brotin, sú er Brynhildr átti" – "the earth shook, and heaven, when Fafnir's bane came to the stronghold. There was battle fought, with foreign swords, and the stronghold broken down, which Brynhild possessed." This account is usually associated with that of *Skamma* 36–38, but it also resembles *Vǫlsunga saga* chapter 27, stanzas 22 and 23. There too the earth shakes and heaven as well, when Sigurd rides through the flames. It seems entirely possible that *Oddrúnargrátr* took its account from some stanzas like *Vǫlsunga saga*'s and partially reinterpreted them as a military attack, or else expressed the violence of the flames' explosion in martial metaphors. *Skamma* may then have interpreted *Oddrúnargrátr* 17 as referring to the flame ride, and 18 as referring to the military expedition of the wooers. That would explain the odd coexistence of flame wall with military threat to Atli in the poem.⁴²

Von See wishes to correlate the existence of the flame ride to the prominence of Sigurd's horse in the sources.⁴³ If his thesis is correct, it argues not against

⁴¹ Heusler, *GgA*, p. 704.

⁴² For another opinion see Symons, "Sigfrid und Brunhild", p. 27.

⁴³ von See, "Werbung", pp. 17–18.

the existence of the flame wall in *Skamma*, as he appears to believe, but for it, since Grani is named specifically in stanza 39, where Brynhild appears to be narrating Sigurd-“Gunnar”’s emergence from the flames.

The evidence we have thus suggests, I submit, that *Skamma* envisioned a wooing expedition, a flame wall, and a shape-changing much as they are to be found in *Völsunga saga* chapter 27, lines 9–67 (= *Vs.* 27.9–67), which Heusler and Andersson believe was derived from *Forna*, and *Vs.* 29.82–84, which they attribute to *Meiri*, without any implication of the proxy wedding postulated by Detter and Heinzl. The result of these considerations is thus a return to the legendary form postulated in the last century by Müllenhoff and Symons and in this century by Heusler, with some minor adjustments of detail.

4

It remains to sketch out the course of events and the development of Brynhild’s emotions in the story as I believe the *Skamma* poet understood it. Brynhild is for whatever reason (human or supernatural valkyrie-nature, or simple antipathy to men) disinclined to marry. However, when the Gjukung wooing expedition arrives at her brother’s court, she changes her mind. This change of heart is occasioned at least in part by the pressure of her brother Atli, who threatens her with disinheritance unless she marries someone. Atli’s motives are not explicitly stated, but may be supplied easily by the listener. Seeing the prominent warrior Sigurd in the expedition, Atli may well have felt it wise not to antagonize the suitors. It is equally likely that he saw his chance to establish a tie to the Gjukung court, the first stage of a campaign to gain control of the Nibelungen hoard. If he knew Sigurd was married, he may have pressured his sister to marry Gunnar, only to encounter her inflexible demand to test her suitors with the fire wall. If he believed him to be not yet married, he may have wished Brynhild to marry Sigurd and been as much deceived and disappointed as she.

In any case, Brynhild’s consent to marry is conditional on some thing or things not clearly explained. If it had been unconditional, there would have been no occasion for deceit. The most plausible assumption is that she swore to marry only the man who would cross the wall of flame, in the correct belief that only Sigurd, whom she had perhaps seen, or of whom she had heard, would be capable of such a feat. The flame wall is, however, only the most plausible assumption, not the only possible interpretation; our only certainty is that some sort of condition, most likely in the form of a physical test, was placed upon the man who would marry Brynhild. Sigurd passes the test, in Gunnar’s shape, and sleeps with Brynhild, placing a sword between them. But Brynhild, as in *Völsunga saga* chapter 27, is uneasy. She presumably had not expected her condition to be met so easily, and possibly the poet believes that from the very beginning she entertained suspicions about Gunnar’s conduct on that day. If so,

he leaves it to the hearer to imagine her suspicions and shows only the culmination of Brynhild's discontent in the rash vow she takes in stanza 6.

Stanza 6 ends the first stage of Brynhild's psychological history. She has come to feel, for unspecified reasons, that Sigurd, not Gunnar, is the man most worthy of her, and in an incautious moment this thought rises to her lips. Now her emotional turmoil is doubled: she has admitted that she wants Sigurd, and must watch as Gudrun enjoys a happy life with him, and also endure the unsettling thought that in wanting Sigurd she is breaking faith with Gunnar and with her own earlier pledge to marry and love the man who crossed the flames. Ultimately she is forced, or forces herself, to face the impossibility of the first clause of her oath (to have Sigurd in her arms), and so she sets about methodically seeing to it that the second clause takes effect, and Sigurd dies. The tragedy is occasioned here not by the revelations of a queens' quarrel, as in the other sources, but by the hasty words of Brynhild, which she can regret, as she does immediately in stanza 7, but which she cannot retract. Having allowed herself to admit aloud that she desires Sigurd, she has no choice but to force his death.

Brynhild's dilemma enters a new stage with her realization that Sigurd, not Gunnar, crossed the flames and won her. This realization is not narrated explicitly by the poet, and it is impossible to say whether Brynhild is aware of the deception before Sigurd dies. Possibly Brynhild's resolve to see Sigurd dead was fueled by her realization that he had deceived her, that her marriage to Gunnar and not to Sigurd was not a mere quirk of fate but the result of a very concrete act of deceit in which Sigurd had taken part. Or possibly only Sigurd's death, in which his Volsung eyes play such a prominent role (*Vs.* 30.50–55), and his curious last-minute oath that he never betrayed Gunnar (which has always been taken to refer to the nights with Brynhild) made Brynhild realize that the man with the bright eyes who rode the flames was Sigurd. Once she realized that, she was free of the shadowy charge of infidelity to Gunnar and to her oaths. She accuses Gunnar of deceiving her, and then continues with the exclamation,

Peim hétomc pá,
er með gulli sat á Grana bógom;
It was to *him* that I promised myself
[not to you, Gunnar!]
who sat on Grani's back adorned with gold.

And then she continues with the assertion that she has loved only one man, thus clearing herself of the imputation that at first she had loved Gunnar, and then deserted him. She loved the man who crossed the flames, and that was Sigurd. Her vengeance, she says, is the certainty that Gudrun will no longer be able to live with a man on whom by virtue of the vows they exchanged inside the flame wall Brynhild has a claim. She settles then her accounts with all her relatives, foretelling their futures, and makes good her claim to be Sigurd's rightful wife by dying with him and burning with him on the same pyre.⁴⁴

5

If the *Skamma* poet conceived the course of the story as I have reconstructed it, it is legitimate to ask where the poem fits into the development of the Sigurd-Brynhild legend in the North. That it represents the earliest stage of the legend, or the oldest of the three Sigurd poems of the Edda, would, I believe, be maintained by no one. Scholars have commonly agreed, on the contrary, that the *Skamma* poet knew at least *Sigurðarkviða* in *forna* and echoed it in his text.⁴⁵ This carries conviction, and reduces the question in hand largely to a consideration of the relative dates of *Skamma* and *Meiri*.⁴⁶ Here the consensus since Heusler is that *Meiri*, which is longer and shows more interest in the psychology of its characters, is likely to be younger than *Skamma*. Heusler interprets the numerous similarities between *Skamma* and *Meiri* as showing that the *Meiri* poet was extending and perfecting ideas of psychology and motivation first adumbrated in *Skamma*. He notes further that when *Meiri* and *Skamma* differ in legendary form, *Meiri* has the younger and *Skamma* the older motifs. These arguments have the usual Heuslerian plausibility and attractive simplicity, but they are not conclusive, and I want to argue here that they are wrong.

Heusler's arguments rest on the implicit assumption that legendary and literary development proceeds by gradual, continuous evolution from early to late forms. Irregular, erratic, or regressive change he takes to be *a priori* unlikely. Thus Heusler sees an 'old' characterization in *Forna*, a partial and inconsistent approach at a 'new' characterization in *Skamma*, and finally a fuller and more consistent use of the new characterization and further innovation in the basic story (the prior betrothal) in *Meiri*. In legendary form, *Skamma* takes a middle position between *Forna* (with which it shares the flame wall and the absence of a prior betrothal) and *Meiri* (with which it shares the Gjukung's military threat to Atli, and the idea that Brynhild loves Sigurd), and Heusler infers from this fact a middle position in chronology as well. "Bei entgegengesetztem Verhältnis", he writes, "hätte man eine seltsame Rückbildung zum Älteren, Einfacheren hin anzunehmen."⁴⁷

A comparison of two of the motifs common to *Meiri* and *Skamma* suggests,

⁴⁴ Grimm, *Rechtsalterthümer*, I, 622, notes that it was a prerogative of wives to join their husbands on the funeral pyre.

⁴⁵ Andersson, *Brynhild*, p. 31 note 12, lists the relevant critical voices. The innovations in *Skamma*'s legendary form (as they interpret it) have been discussed at some length by de Vries, "Het korte Sigurdlied", pp. 386–387, and Andersson, *Brynhild*, pp. 31–36, so that a further discussion here would be superfluous. The major innovations – which as will become clear I do not think are all the work of the *Skamma* poet – are the shift in Brynhild's motivation from her early vow to marry the most outstanding of heroes to a complex mixture of love and despair, Sigurd's death in bed rather than in the woods, the identification of Guthorm as the sole murderer, and Brynhild's concluding prophecy and (probably) her suicide.

⁴⁶ *Skamma*'s relationship to other Eddic poems is intrinsically less important, and requires in any case less discussion here. Jónsson argues (see above, note 19) that *Skamma* is the borrower in almost all cases of parallels with other poems. See also de Vries, "Het korte Sigurdlied", pp. 373–392.

⁴⁷ Heusler, "Lieder der Lücke", p. 289.

however, that a development from *Meiri* to *Skamma* would not really be as curious as Heusler suggests and is in fact more plausible than the reverse chronology.⁴⁸ Let us consider first Brynhild's retrospective narration of the wooing from her point of view in *Meiri* (= Vs. 29.7–19) and *Skamma* 34–39. These accounts, and the situation in which they occur, are so similar that they must surely be connected.⁴⁹ But which poem influences the other? In *Meiri* (Vs.) Brynhild tells Gunnar in a clear, comprehensible narrative how the Gjukungs' military threat led her family to pressure her into marrying, and how she finally agreed to do so on condition that her suitor ride through the flame wall on Grani bearing Fafnir's treasure, and kill whatever men she specified.⁵⁰ The parallel account of *Skamma* 34–39 is less clear. There, Brynhild tells Gunnar that she wished for no husband until the Gjukungs came, that she gave promises then to the man who rode Grani bearing gold, that Atli threatened to withhold her inheritance unless she married, and that after hesitation she agreed. That these stanzas are not so clear as the *Meiri* narrative is amply shown by the difficulties critics have experienced in agreeing on what they mean. The two accounts do correspond, however, and I have argued above that *Skamma's* version is intended to refer to the same course of events as is described by *Meiri*.

Is *Skamma* alluding to *Meiri* here, or is *Meiri* retelling the story from *Skamma*? Andersson suggests that the *Meiri* poet understood *Skamma* as implying the prior betrothal, but finds Brynhild's agreement to marry the man who crossed the flame wall incomprehensible, since she was already betrothed to Sigurd. By introducing the idea that "the Gjukungs force the family to pressure Brynhild",⁵¹ which he expands from the enigmatic hints of *Skamma*, the *Meiri* poet succeeds, in Andersson's view, in reconciling the two accounts of *Forna* and *Skamma*. This analysis is unconvincing because it overlooks the principle to which I have already appealed in arguing against the views of Jónsson and of Detter and Heinzel: events narrated by *Skamma* in enigmatic allusions cannot be plausibly supposed to be the inventions or innovations of

⁴⁸ The exact contents of *Meiri* cannot of course be known with certainty, so that comparisons of this type cannot go too far into details, but for my purposes the reconstructions of Andersson and Heusler, which agree on all essential points, provide an adequate basis for argument. I should note, however, that some recent critics have reacted to the protracted discussion of *Meiri's* contents by vigorously denying *Meiri's* existence. See Franz Bäuml's review of Andersson's *Brynhild*, for example, in *Speculum*, 57 (1982), 346–349.

⁴⁹ Neckel, according to Andersson, *Brynhild*, p. 46, found the parallel so close that he denied that Vs. 29.7–19 was based on *Meiri*, arguing instead that its source was *Skamma* 34–39. So direct a connection is unlikely, for *Skamma* 34–39 forms the basis for Vs. 31.11–18; if these stanzas are also the source of Vs. 29.7–19, instead of *Meiri*, the saga author must have used them twice, a departure from his usual practice for which there is no apparent reason. Moreover, in his second retelling he would have had to have understood the stanzas less well than the first time, as the later passage in the saga is much less clear than the first. It seems more reasonable to see in Vs. 29.7–19 a reflection of *Meiri*, as indeed most scholars have done.

⁵⁰ The same oath is mentioned again in Vs. 29.127–128, which is also reckoned to *Meiri*. These two passages thus secure the flame wall for *Meiri* against Heusler's doubts, although they do not prove that *Meiri* actually narrated the sequence in any detail. The duplication in mentioning the oath is odd, but seems not to have disturbed any of the critics who have tried to reconstruct *Meiri*.

⁵¹ Andersson, *Brynhild*, p. 55.

the *Skamma* poet. We understand *Skamma* 34–39 because we know from *Meiri* (i.e. *Vs* 29.7–19) the context that makes *Skamma*'s allusions comprehensible. How an audience could have understood them without much the same background knowledge, Andersson does not explain. And since *Skamma* does not require a reader to imagine a prior betrothal – at most it can be said that it does not contradict it – and certainly would never suggest the idea to anyone who had not heard it elsewhere, the *Skamma* poet has no reason to introduce the armed threat to Brynhild's family Andersson deduces from stanzas 36–38.

If however we assume that *Skamma* is using *Meiri* here, the difficulties disappear. The poet of *Meiri*, having introduced at length the motif of the prior betrothal, must (precisely as Andersson suggests) also introduce – unambiguously – the motif of military intimidation by the Gjukungs: as *Vs*. 29.7–11 shows he did. If the military theme represents *Meiri*'s innovation, the mention of martial exploits by Sigurd and the Gjukungs in *Vs*. 26.56–58, which Andersson observes to be peculiar to *Meiri*,⁵² also becomes comprehensible. So it seems likely that the *Meiri* poet, not the *Skamma* poet, invented the Gjukungs' military threat, and that the *Skamma* poet took the motif from *Meiri*. But this means that *Meiri* must precede *Skamma*. The *Skamma* poet, we can infer, will have known *Meiri*'s account, and relied on his audience to know it too: he does not narrate it, as I have said, but only alludes to it in a sequence of suggestive images.

Similar arguments apply to my second example: the reference in *Skamma* 39,5–6 to the eyes of the man whom Brynhild vowed to marry. If *Meiri* follows *Skamma*, this motif must be the nucleus around which the *Meiri* poet created the images of *Vs*. 29.82–84:

ek undrþumz þann mann, er kom í minn sal, ok þóttumz ek kenna yður augu, ok fekk ek þó eigi víst skilit fyrir þeiri huldu, er á lá á minni hamingju.

[Brynhild tells Sigurd:] I marveled at the man who came into my hall, and thought I recognized your eyes, but I could not see clearly on account of the veil that lay over my fate [or: good fortune];

and the murder scene of *Vs*. 30.50–58:

Gutthormr gekk inn at Sigurði eptir um morgininn, er hann hvíldi í rekkju sinni; ok er hann leit við honum, þorði Gutthormr eigi at veita honum tilræði ok hvarf út apr, ok svá ferr í annat sinn; augu Sigurðar váru svá snör, at fár einn þorði gegn at sjá; ok it þriþja sinn gekk hann inn ok var Sigurðr þá sofnapr. Gutthormr brá sverði ok leggr á Sigurði, svá at blóðprefillinn stóþ í dýnum undir honum.

Guthorm went in to Sigurd next morning, while he lay in bed; and when he looked at him, Guthorm did not dare assault him and he turned back, and so it went a second time; Sigurd's eyes were so sharp that hardly anyone dared to look into them; and the third time he went in and then Sigurd had fallen asleep. Guthorm drew his sword and thrust at Sigurd, so that the point of the sword stuck in the bolster under him.

⁵² Andersson, *Brynhild*, pp. 51–52.

Here there is no question of the *Skamma* poet having invented the motif, since the sharp eyes of the Volsungs and the idea that eyes do not change in shape-changing are both commonplaces (see above, note 39). But if *Skamma*'s and *Meiri*'s use of the motif are connected, it seems more likely that *Skamma* is alluding to *Meiri* than that *Meiri* is expanding on *Skamma*. First, Brynhild's remark in *Meiri* (Vs. 29.82–84) is clearer and more firmly anchored in its context than the obscure corresponding phrase in *Skamma*. The former can rely on its immediate context for explication, but the latter cannot: it must be referred to a context supplied by the reader to become clear, and thus it identifies itself as an allusion. *Skamma* does not even state clearly just when Brynhild saw these eyes – it is largely the comparison with *Meiri* that enables us to understand what she means, and that she is referring to Sigurd as he rides through the flames in Gunnar's shape. Second, it is hard to see in *Skamma* 39,5–6 anything which would have suggested the eye-motif of the murder scene to the *Meiri* poet – but in the other direction *Meiri*'s murder scene clearly underscores the distinctive character of Sigurd's eyes in a way that virtually invites allusions like *Skamma*'s by later poets, and helps us understand the disparaging undertone of Brynhild's remark – *your* eyes, Gunnar, have no such sharpness: you are no Volsung.

If it be accepted that *Skamma* used *Meiri*, instead of vice versa, other minor motifs of the poems appear in a slightly different light. Thus Sigurd's oath in *Skamma* 28 denying any intimacy with Brynhild might be connected with Vs. 28.69–71 (= *Meiri*), in which Gudrun tells Brynhild, “No one has ever accused Sigurd of being too intimate with *me*, not even once.” Brynhild's aphoristic statement of *Skamma* 41, “þeygi skal þunngæð kona annarrar ver aldri leiða”, – “an imprudent (pusillanimous? implacable? intransigent?) woman shall not live with another woman's husband”, could be an intentional variation on (or inversion of) *Meiri*'s “eigi mun ek eiga tvá konunga í einni hǫll”, – “I will not have [i.e. be married to] two kings in one hall” (Vs. 29.120–121), and *Skamma* 40,1–2 “Unnac einom, né ýmissom”, – “I loved one man, not several”, which I have interpreted as referring to Sigurd, might be plausibly construed as a reversal of *Meiri*'s “en ek ann þínum bróður at eins” – “I loved your brother Gunnar alone” (Vs. 28.76–77). More important from a literary point of view, the idea of Brynhild as prophetess – so central to *Skamma* – might be derived, if my thesis is correct, from the source of *Vǫlsunga saga* chapter 25 (Heusler's *Traumlied*, which Wieselgren and Andersson incorporate into *Meiri*), which is itself doubtless a result of the late identification of Brynhild with the valkyrie Sigdrífa.

This thesis also explains *Skamma*'s position intermediary between the two other Sigurd poems: the poet, it becomes clear, was attempting to reconcile the two other accounts to the extent possible. The prior betrothal of *Meiri* is neither required, nor, I have suggested, even envisioned, in *Skamma*, but also not directly contradicted. This vagueness is much more comprehensible if *Skamma* knows the prior betrothal from *Meiri*, than if *Skamma* itself were introducing the idea to the North. The potion of forgetfulness administered by Grímhild in

Meiri is omitted by *Skamma* as unnecessary in the absence of a prior betrothal, and Brynhild's love for Sigurd is sketched briefly (stanzas 5–9), in a few strokes designed to recollect the account of *Meiri* without actually requiring the listener to know that account.

We may even be able to perceive in one of *Skamma*'s innovations a critical reaction to *Meiri* (which might in turn temper the enthusiasm for *Meiri* exhibited by its various reconstructors). *Meiri* may or may not have included a quarrel between the queens in which Gudrun produces the ring Brynhild had given her bedpartner on her bridal night, of the sort we find in *Vs.* 28.1–16 (which Heusler had thought was based on *Forna*).⁵³ But the conversation of Brynhild and Gudrun in the hall the morning after the river scene (*Vs.* 28.26–80) implies that Brynhild does not merely suspect but knows certainly that Sigurd, not Gunnar, is the man who rode across the flame wall. Gudrun, too, shows no surprise when Brynhild says that Sigurd not Gunnar rode the flame wall. She merely tries to comfort Brynhild and put the best possible interpretation on the facts. So both women are in full possession of the facts during the hall scene. This means either that *Meiri* presupposes the scene at the river or one equivalent to it (whether it narrates such a scene is another matter, of course), or else that Brynhild suspects the truth in *Meiri* without any external help or evidence. Either way leads to an inconsistency. In the river scene, Brynhild must defend Gunnar's superiority over Sigurd. This is believable in the legendary form of *Forna*, but in *Meiri*, where Brynhild was engaged to Sigurd and still loves him, it lacks credibility. If, on the other hand, *Meiri* does not have the river scene, there is no way for Brynhild to become absolutely certain of the truth – she can only suspect. And how Gudrun learns the truth is left completely in the dark. So that if *Meiri* has the river scene, Brynhild must act inconsistently, and if it lacks the river scene, both Brynhild and Gudrun must act without knowledge.

Skamma solves this problem by changing Brynhild's motivation and eliminating the quarrel scene altogether. Brynhild's actions are determined purely by the rash oath spoken in stanza 6. After this oath, she must seek Sigurd's death regardless of knowledge, suspicions, or lack of knowledge about the wooing.

Although in legendary form *Skamma* lies intermediate between the other two Sigurd poems, it represents not the middle but the final stage of their legendary development. The account of the wooing as Brynhild tells it and the motif of Sigurd's Volsung eyes both show that the usual dating of *Skamma* before *Meiri* is wrong. *Skamma* follows *Meiri*, and uses it, relying on the listeners' knowledge of *Meiri* to provide the context necessary to understand *Skamma*'s allusions to the older poem. This result is important because it shows that Heusler's implicit assumption of a smooth, continuous, coherent legendary evolution is (at least for the North) unreliable. The *Skamma* poet strives to harmonize the versions offered by his two predecessors, and the result is an apparent regression to an earlier, more primitive legendary form. Literary and legendary evolution, we may infer as a result of these investigations, are less progressive, less predict-

⁵³ The issues are discussed in Andersson, "Lays in the Lacuna", and *Brynhild*, pp. 55–58.

able, more complex and self-contradictory than scholars have been wont to think.

It cannot be denied that the silences of *Sigurðarkviða in skamma* make any reconstruction of its legendary form, such as the one I have offered here, tentative. It is always possible that part of the poem is lost, or that Jónsson's conclusions notwithstanding some part of it is a later interpolation; in the latter case, the interpretation I have offered would have to be viewed as an attempt to reconstruct not the poet's but the interpolator's view of the legend. But I believe that in either case I have shown that *Skamma* in its present form presupposes a unitary, credible, and poetically not uninteresting form of the Sigurd and Brynhild legend. In retaining the wooing sequence of *Forna*, avoiding all mention of the prior betrothal from *Meiri*, and yet introducing a view of Brynhild's motivation clearly indebted to the love theme of *Meiri*, it attempts to mediate between the legendary forms of *Forna* and *Meiri*, and thus marks itself as later than either.

Hvæssir augu sem hildingar

The awe-inspiring eyes of the King

When the son of Sigmundr and Borghildr is born,¹ there are many omens pointing towards his future greatness. Even the Norns are present, they stretch his life-threads from the middle of the earth to its outer edges; between them his reign shall stand. Also the ravens have comment to offer; though the boy is only half a day old, they say, he can already stand upright with a harness on:² *hvesir augu sem hildingar*: “His eyes have a piercing quality as kings usually have.”

In HHu II³ Helgi still has these eyes when he is grown up. In the introductory episode we are told that he has to go into hiding from his enemies and takes on the disguise of a slave-girl. But the mysterious Blindr inn þölvísi – in whom everyone will recognize Odin in his part of evil counsellor – points out that the young woman who turns the handle of the mill has got penetrating eyes:⁴

*Hvøss eru augu í Hagals þýju,
era þat karls ætt, er á qvernum stendr; . . .*

To which Hagall replies that the maiden is a sister of kings and that she used to go to war herself – as a valkyrie, we might guess – before she was made a prisoner by Helgi (sic):⁵

. . . þvi hefir qtul augu Ylfinga man.

There is a certain likeness between Helgi and the young Swedish prince Regierus, who was already recognized as a king, when he was only a simple shepherd-boy, suffering under the oppression of his step-mother Thorilda, who set him watching sheep. One night he is seen by Svanhvita, evidently a valkyrie, riding with her female companions through the whole world. She refuses to believe that he is only a servant: his sharp eyes betray that he is of noble birth:⁶

*‘Regibus te’, inquit, ‘non servis editum præradians luminum vibratus eloquitur.
’orma prosapiam pandit, et in oculorum micatu naturæ venustas elucet. Acritas visus*

¹ The Edda edition used for all quotations is that of Gustaf Neckel/Hans Kuhn, Heidelberg 1962 (Edd.). In this: Helgaqviða Hundingsbana in fyrri (HHu I), pp. 130–9.

² HHu I, 6, 5–6.

³ Helgaqviða Hundingsbana önnur (HHu II), Edda, pp. 150–’61.

⁴ HHu II, 2, 1–4.

⁵ HHu II, 4, 13–’4.

⁶ Saxo Grammaticus: Gesta Danorum. Ed. by J. Olrik and H. Ræder, Havnix 1931 (Saxo), pp. 40–’1.

ortus excellentiam præfert, nec humili loco natum liquet, quem certissima nobilitatis index pulchritudo commendat. Exterior pupillarum acritas interni fulgoris genium confitetur. Facies fidem generi facit, et in luculentia vultus maiorum claritudo respicitur. Neque enim tam comis tamque ingenua species ab ignobili potuit auctore profundi.”

“The shimmering glow of your eyes pronounces you the progeny of kings, not of slaves. Your form reveals your race, just as in your glittering look nature’s beauty shines out. Your sharp sight displays the splendour of your birth and there is no indication of humble origin when the handsomeness which graces you is a manifest token of your nobility. The outward keenness of your glances betrays a bright quality within, while your visage testifies your true family, for in your gleaming countenance may be observed the magnificence of your ancestors; no unworthy beggetter could have shed on you such a gracious, aristocratic appearance.”⁷

There is another recognition-scene in Saxo later on, at the end of Book VII:

The young princess Esa, daughter of the king of Vermland, is troubled by the unwelcome attentions of two berserkers. They try to bully her father into giving her up to them, or he will have to fight them. Olo, the son of Sivardus of Norway, is willing to be Esa’s champion, and her father promises her to him, if he overcomes the berserkers. When Olo is first introduced attention is drawn to his eyes:⁸

Præterea adeo visu efferus erat, ut quod alii armis, ipse oculis in hoste ageret ac fortissimum quemque vibrante luminum acritate terreret.

“Apart from this his aspect was so wild that the enemy reacted to his gaze as they would to others’ weapons, and his piercing, glittering eyes terrified the very bravest men.”⁹

Esa is used to examining the characters of her guests by staring into their eyes. When she tries to do this with Olo, she repeatedly faints. When asked by her father what the reason of this may be . . . :¹⁰

Qua se truculento visu percussam testante eundemque et regibus ortum, et, si raptorum vota refelleret, suis perquam dignum amplexibus asserente, . . .

“She testified that she had been smitten by the grim regard of their guest, affirming that he was sprung from kings and that, if he repelled her would-be ravishers, he richly deserved her embraces.”¹¹

When bidden to do so, Olo puts off his cloak and astonishes everybody by his beauty:¹²

Ceterum pupillas, ne visentibus formidini forent, palpebris artius obstringendas curabat.

⁷ Saxo Grammaticus: *History of the Danes*, translated by Peter Fisher, ed. by Hilda R. Ellis Davidson. Cambridge 1979 (F/ED), p. 44.

⁸ Saxo, p. 209.

⁹ F/ED p. 228.

¹⁰ Saxo, p. 211.

¹¹ F/ED p. 231.

¹² Saxo, p. 212.

“Even so, he was careful to keep his eyelids tight shut in case he frightened the onlookers.”¹³

On the day of his death Olo’s eyes still have the same power and this is the subject of an episode in the beginning of Book VIII. His murderer, the famous warrior Starcatherus, is unable to perform his ignominious deed as long as the king directs his looks at him. But the unsuspecting Olo, well knowing what effect his eyes have on people – here, as in the preceding scene we can see that this power of the eyes has got nothing to do with intent –, covers his face out of the kindness of his heart and bids his old friend to come closer. Then Starcatherus stabs him.¹⁴

Quo lavante ingressus, mox acri ipsius luminumque continua mobilitate vibrantium fulgore perstrictus, occulto metu hebetatis artubus, vestigium pressit relatoque pede manum propositumque suspendit. . . At Olo sane vultus sui conscius, obiecto ore, accedere eum propius, et, quid afferat, edere iubet. . . At ille, dstricto mucrone prosiliens, transverberat regem nitentisque assurgere iugulum ferit.

“He entered as Olo was washing, but very soon, struck by the other’s sharp glance as his bright eyes darted continually hither and thither, Starkather felt his limbs numbed with secret dread; he stopped in his tracks, then stepped back, checking his hand and his purpose. . . Olo, clearly aware of the effect caused by his look, covered his face and asked Starkather to approach nearer to give whatever message he was bringing; . . . But the other sprang forward with drawn blade, plunged it into the king and hit him in the throat as he struggled to rise.”¹⁵

There are a small number of words in Saxo that seem to be related to those used in the Edda poems: *acer* and *acritas* with *hvessa*; *truculentis* with *atall*. But the many words referring to the brightness of the eyes of the king, such as *lumina* – here meaning *eyes*, but the singular *lumen* means *light* –, *præradians*, *micatus*, *luculentia*, *fulgor*, *claritudo*, are not rendered by anything similar in the Helgi lays. But something will be said about them afterwards. Words pointing towards the vividness of those eyes are *vibratus*, *alacritas* and *mobilitas*.

There is a scene in the *Sqrla Þátrr*,¹⁶ which contains, as it were, a grotesque echo from stories like these.

This þátrr, part of the Saga of Óláfr Tryggvason in Flateyjarbók, gives its own rendering of a very old and famous story, that of the never-ending battle. It falls to Ívarr ljómi, a follower of the great Christian king Óláfr Tryggvason, to make an end of it, by killing the adversaries Hǫgni and Heðinn. Heðinn bids Ívarr to approach Hǫgni from behind, otherwise he will not be able to kill him, . . . *þvíat hann hefir ægishjálmr í augum.*

The *ægishjálmr* must have been a magic helmet which enabled its wearer to spread fear amongst those who dared oppose him. (Cp. the *huliðshjálmr* which made its wearer invisible.) We do not know very much about it. In *Fáfnismál*

¹³ F/ED p. 231.

¹⁴ Saxo, p. 221.

¹⁵ F/ED p. 244.

¹⁶ Flateyjarbók I, Christiania 1860, pp. 275–’83; p. 282.

the dragon refers to it in such a way that we might think it a metaphorical expression: *Ægishjálmr/ bar ek um alda sonum; ægishjálmr/ bergr einugi*.¹⁷ But in the Snorra Edda it is a real object:¹⁸ *Fáfnir hafði þá tekit hjálm er Hreiðmarr hafði átt ok setti á hqfuð sér, er kallaðr var ægishjálmr, er ǫll kvikvendi hræðaz er sjá.*

Hence the meaning of the sentence in *Sǫrla Páttur* must be: “He can terrorize people through his eyes”. But to bear a helmet in one’s eyes – this is really a highly exaggerated, baroque way of expressing oneself.

The *Gǫngu-Hrólf's Saga* is a young story but its author shows a predilection to imitate the old heroic stories by putting in some of their motifs. Its hero Hrólfur meets an unknown stranger; after having overcome him in a wrestling-bout, he says to him:¹⁹ *Sé ek, at þú hefir tigns manns augu.* At the end of the saga the stranger makes it known that he and his brother are the sons of a king. He becomes a king himself.

In the same saga the princess Ingigerðr chooses a champion by looking the candidates into their eyes.²⁰

All these passages reveal the belief that the king’s personality shines out of his eyes, which are awful to look at, and that it does so from the moment of his birth (Helgi) until the very last moment before his death (Olo).

This must be part of the wide-spread idea that eyes are the mirror of the soul or even much more than that: they are the very seat of life. Through his eyes man can affect the outer world and influence or even dominate his fellow human beings. And in this respect a king is able to do much more than an ordinary human being.

By far the best known utterance of this view is the well-known belief in the evil eye. But from what we have seen up till now, the conclusion can already be drawn that our heroes can by no means be accused of having the evil eye. Although people are very much afraid of them, they want their kings to be such that their kingly personality shines out through their eyes. The phenomenon is valued positively and highly, whereas the reverse is, of course, the case with the evil eye. Moreover, when persons possessing the evil eye – often sorcerers – influence their fellow human beings, it is mostly a question of intent.

There is a vast amount of literature on the evil eye, but we cannot find very much in it that is of importance for our subject. Only Eugen Mogk says that there ought to be made a sharp distinction between the evil eye and the eye that belongs to gods and heroes or even to whole families.²¹ We are not greatly concerned with the gods in this paper – there are few things said directly about the qualities of their eyes.²² As for heroes, it will already have become clear

¹⁷ Fálnismál 16, 17; Edda p. 183.

¹⁸ Snorra Edda, ed. Finnur Jónsson, Copenhagen 1900, p. 103.

¹⁹ Fornaldar Sögur Norðrlanda (FSN) III, ed. Guðni Jónsson, Reykjavík 1976, pp. 161–280; p. 188.

²⁰ FSN III, p. 215.

²¹ Reallexikon der germanischen Altertumskunde I (Johannes Hoops), Strassburg 1911–13; p. 305.

²² Mrs. Ellis Davidson thinks that the fiery eyes of Thor in the comic treatment of Prymsqviða 27, Edda p. 115, are characteristic of this god. See F/ED II, p. 124; also:

Hilda R. Ellis Davidson: Gods and Myths of Northern Europe, Penguin 1981, pp. 85/6.

from the examples given above that these kings are heroes at the same time. But kingliness seems to be the prevailing notion in them. However, other examples will have to be given. We will return to this problem afterwards. We will also see that Mogk is right about the families.

Seligmann,²³ the great authority on the evil eye, says that besides the evil eye a good eye is also known – e.g. in the case of God and the Saints – but does not discuss this phenomenon in any detail. He also points out that all interesting people in history are described as having e.g. deep, fascinating, dominating eyes. He thinks that *Sigurðr orm-í-auga* has got the evil eye, which I cannot agree with, but about this hero something must be said later on. It is evident that Seligmann did not have a first-hand knowledge of Scandinavian literature. Another authority, Elworthy, does not discuss good or powerful eyes at all.

The archeologist Dagobert Frey, however, has called his monograph *Dämonie des Blickes als Tremendum oder Fascinans*.²⁴ When he speaks about Egypt he has to say something that is of value for our subject: "Für die numinose Kraft, die im Auge empfunden wurde, ist in Ägypten seine Gleichsetzung mit der Giftschlange, der Uräus-Schlange kennzeichnend, die dem Angreifer ihren giftigen Atem entgegenhaucht, ihr Feuer gegen den Widergänger ausspeit. Daher trägt der Sonnengott die Uräus-Schlange auf dem Haupte an seiner Stirne, so bildet sie den Kopfschmuck der Hator oder Tefnut; so wird sie zum Diadem des Königs. Die bannende, abwehrende, apotropäische Wirkung des Auges tritt hier deutlich zu Tage."

On the other hand Vilhelm Grønbech says that sharp eyes like strong limbs and gold, waving hair are the marks of the leader and that all these things are part of his *Lykke*.²⁵ This is not incorrect but rather too vague a description and it does not take account of the negative aspects of the phenomenon. Little attention has been paid by him to the awe-inspiring quality of these eyes, which can be devastating to the enemies of the king. Evidently he does not see any connection with the evil eye.

It may also be pointed out that eye and face cults are widely found through-

When Thor meets the world-serpent, it is said: . . . *Þórr hvesti augun á orminn*. Snorra Edda, p. 56.

²³ S. Seligmann: *Der böse Blick und Verwandtes*, Berlin 1910.

–: *Die Zauberkraft des Auges und das Berufen*, Hamburg 1922.

–: *Auge*, Lemma in *Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens* von Hans Bächtold-Stäubli I, Berlin 1927, pp. 679–702.

Also:

I. Reichborn-Kjennerud: *Vår gamle Trolldomsmedisin*, Skrifter utgitt av Det Norske Videnskaps-Akademi i Oslo II. Hist. Filos. Klasse 1927 No 6, pp. 67–70.

H. F. Feilberg: *Der böse Blick in nordischer Überlieferung*, Zeitschrift des Vereins für Volkskunde XI, 1901, pp. 304–'30; 420–'30.

Descriptions of different kinds of eyes are enumerated by

F. de Tollenaere: *De schildering van den Mensch in de Oudijdslandsche Familiesage*, diss. Leuven 1938; published in 1942; pp. 102–'10.

²⁴ Dagobert Frey: *Dämonie des Blickes als Tremendum oder Fascinans*, Akademie der Wissenschaften und der Literatur. Abhandlungen der geistes- und der sozialwissenschaftlichen Klasse, Jahrgang 1953, Mainz, p. 265.

²⁵ Vilhelm Grønbech: *Vor Folkeæt i Oldtiden II*, Copenhagen 1912, pp. 90/'1.

out history. The spread of the cult of the so-called Eye Goddess is the subject of a study of O. G. S. Crawford.²⁶ He makes it abundantly clear that this cult, which originally started in Asia Minor, must have spread through wide areas of the world. Unfortunately he treats the subject very much from a formal point of view and is practically silent about the problem of what this goddess stands for or why people wanted her eyes to stare at them. But luckily there are some remarks about the Eye Goddess and the so-called Eye of Horus by the psychiatrist Joost A. M. Meerloo,²⁷ pointing towards the direction in which the solution may be found; these eyes were associated with fertility and served as protection from the evil eyes of evil spirits.

Also outside Scandinavia, therefore, a powerful eye does not always mean a bad eye. For the rest of this paper I will confine myself to Scandinavian literature.

Moving from stories with a mythical origin to the realistic *Íslendinga Sögur* – if the reader will permit us to do so – we can find some persons who do possess the evil eye, viz. the Icelandic sorcerers. There are considerable differences.

In the *Laxdæla Saga*, for instance, there is a sorcerer, whose surname, like that of Sigurðr orm-í-auga, refers to his eyes: *Hallbjörn slíkisteinsauga*.²⁸ The surname is explained by the editor of *ÍF V*, E. Ól. Sveinsson as “stone to smoothen linen with”, and by Fritzner²⁹ as “whetstone”. In any case it must be meant to convey the meaning of “dark, unpleasant eyes”. Just before Hallbjörn is drowned – a punishment not unusual for sorcerers – he manages to look out over the land, – *ok var augnalag hans ekki gott*. He also curses his enemy, Þorleikr Høskuldsson. We must understand that at least before he dies Hallbjörn has got the evil eye. The same can be said about his brother Stígandi. Before this worthy person is stoned to death a bag is put over his head, but he manages to look out through a rent, and wherever his beaming eyes hit the landscape, it is as if a tornado has passed there; there will never grow any grass again.

About the sorceress Ljót we can read both in the *Landnámabók*³⁰ and in the *Vatnsdæla Saga*.³¹

When this old hag is in a blazing anger against the Ingimundarsynir, the pursuers of her son Hrolleifr, she throws her frock over her head and starts to walk backwards, throwing her head between her legs – a quite remarkable athletic feat! *Vatnsdæla Saga* has the following statement: . . . *ófagrt var hennar*

²⁶ O. G. S. Crawford: *The Eye Goddess*, London 1957.

²⁷ Joost A. M. Meerloo: *Intuition and the Evil Eye. The Natural History of a Superstition*. Wassenaar Servire, 1971 p. 51.

Perhaps some, at least, of the many eye-amulets reproduced in F. Th. Elworthy: *The Evil Eye*, London 1895, repr. New York 1958, are meant to represent an awe-inspiring eye.

²⁸ *Íslenzk Fornrit (ÍF V)*, ed. E. Ól. Sveinsson, Reykjavík 1934, p. 95, p. 109.

²⁹ J. Fritzner: *Ordbog over det gamle Norske Sprog III*, Kristiania 1896, p. 430.

³⁰ *Landnámabók Íslands, ÍF I, 2*, ed. Jakob Benediktsson, Reykjavík 1968, p. 222.

³¹ *Vatnsdæla Saga ÍF VIII*, ed. E. Ól. Sveinsson, Reykjavík 1939, pp. 69/70.

augnabragð, hversu hon gat þeim trollsiga skotit. When Jökull Ingimundarson has cut off Hrolleif's head, she says that the Ingimundarsynir have to be thankful for it that they had seen her before she saw them, else they would have gone quite out of their minds.

In *Landnámabók* Ljót acts in a similar way but Jökull throws Hrolleif's head into her face: *Þá kvazk hon of sein orðit hafa – nú mundi um snúask jorðin fyrir sjónum mínum, en þér munduð allir ærzk hafa.*

In the *Laxdæla Saga* and the *Vatnsdæla Saga* two similar expressions are used for evil eyes. Evidently the effect of them is quite devastating both on persons and also on the landscape. With Ljót, however, the evil eye seems to be not so much an inherent quality but rather the result of some extraordinary magic practices. Halbjörn and Stígandi probably get the evil eye just at the moment of their death, when a person's magic potencies are enhanced.³²

There are some episodes in the sagas in which people of ill-repute are executed with bags on their heads because they are suspected of having the evil eye. Well-known is also the motif of berserkers and sorceresses being able to blunt weapons with their eyes. However, as nothing is said in these episodes about the extraordinary quality of these eyes, we will let them pass by. There is a big difference between episodes like these and stories about the awe-inspiring eyes of a king or future king from the mythical past. This can also be demonstrated from the verbal material used. Quite another matter, though, are the eyes of *Glámr* in the *Grettis Saga Ásmundarsonar*.³³ *Glámr* is a revenant, a living corpse, and his powers of doing ill, already considerable during his lifetime, are enhanced by his being dead; a whole countryside is laid waste by his doings. After a long and violent struggle Grettir succeeds in bringing him down. But then: . . . *en Glámr hvessti augun upp í móti, en svá hefir Grettir sagt sjálf, at þá eina sýn hefir hann sét svá at honum brygði við. Þá sigaði svá at honum af öllu saman, mæði ok því, er hann sá, at Glámr gaut sínum sjónum harðliga, at hann gat eigi brugðit saxinu ok lá náliga í milli heims ok heljar.* Perhaps it is significant that the verb *hvessa* (lit. "to make sharp") is used here as in HHu I about the young Helgi. We might draw the conclusion that a king's look can be as awful as that of an Icelandic revenant! Yet there are two big differences: 1) *Glám's* intentions are evil and the king's are not; and probably the baby Helgi, although he is precocious in his development, has no intentions at all; 2) the king's looks are valued positively, whereas those living corpses are only feared and hated.

The only other Icelander of whom it is said that he had *hvassar sjónir* is one of the main persons of the *Vatnsdæla Saga*, Jökull Ingimundarson, and this is also said of him at the hour of his birth.³⁴ But he is considered to be the reincarnation of his great-uncle, the elder Jökull Ingimundarson, a notorious Norwegian highwayman, after whom he is named. He is also contrasted with his

³² See for this:

Folke Ström: Den döendes makt och Odin i trädet, Göteborgs Högskolas Årsskrift 53, 1947 no 1.

³³ *Grettis Saga Ásmundarsonar*, ÍF VII, ed. Guðni Jónsson, Reykjavík 1936, p. 121.

³⁴ ÍF VII, p. 37.

brother Þorsteinn, of whom it is said that he had a *hyggiligt augnabragð* at the hour of his birth.³⁵

It is a pity, that in the rest of the saga *Jökull* does not quite live up to the expectations raised by these omens. But he certainly can not be suspected of having the evil eye.

Now we can get back to the kings and we notice that they have got one thing in common: they are monster killers.

In the case of *Regnerus* this seems pretty obvious. Although the prose says that it is *Svanhvita* who fights the monsters, it was already Paul Herrmann who made the remark³⁶ that this must be a mistake by Saxo: for what else has this valkyrie given him the sword for? Olo is asked to save *Esa* from two berserkers who intend to ravish her. This is typically the situation of the folktale hero who is asked to kill the monster to whom the princess must otherwise be sacrificed. In many Scandinavian tales berserkers are rationalised, sometimes only slightly rationalised versions of monsters.

As for *Helgi Hundingsbani*, in my opinion, too, he is a monster killer. The story of his life and deeds, as it comes to us through the medium of the two *Helgi* songs, shows the same structure as the story of the song of *Helgi Hjörvarðsson*. Just as the giant *Hati* was slain by *Helgi Hjörvarðsson*, so *Helgi Hundingsbani* has killed the human monster *Höðbrodr*.³⁷ As recompense for their troubles both of them were given the valkyrie whom they had delivered by their prowess.

The killing of monsters was traditionally the work of the saviour-gods, who thereby created and upheld the cosmos and made it liveable for human beings. Monsters are the embodiment of every destructive force ever spawned by chaos, such as infertility, cold, drought, inundations and other natural calamities, illness, war, hunger – and of course also death. Slaying monsters is also the task of the god-appointed king or in other words: the sacral king. Stories like these point, in my opinion, to there having been a sacral kingship in Scandinavia.

It is not my intention in this paper of limited scope, to engage in a lengthy discussion on this highly controversial subject. There are many scholars, amongst them *Walter Baetke*, who doubt if there has ever been any sacral kingship at all in Scandinavia. But also *Walter Baetke* has conceded,³⁸ that,

³⁵ ÍF VIII, pp. 36ⁿ7.

See for the reincarnation motif:

K. A. Eckhardt: *Irdische Unsterblichkeit*, Weimar 1937, pp. 10–19.

³⁶ Paul Herrmann: *Erläuterungen zu den ersten neun Büchern der dänischen Geschichte des Saxo Grammaticus*, p. 133.

³⁷ *Helgaqviða Hjörvarðssonar*, prose between 11 and 12, *Edda* p. 143. *HHu* I, 18–56; *Edda* pp. 133–9. *HHu* II, 16–25; *Edda* pp. 153–5.

Another interpretation has been given by:

Alfred Ebenbauer: *Helgisage und Helgikult*. Diss. Vienna 1970.

³⁸ *Walter Baetke*: *Yngvi und die Ynglingar, eine quellenkritische Untersuchung über das nordische Sakralkönigtum*. *Sitzungsberichte der sächsischen Akademie der Wissenschaften zu Leipzig, Phil.-hist. Kl.*, Bd no 105 3, Berlin 1964.

amongst other things, the king in Scandinavia had to be the leader of the cult. This alone is enough, in a certain way, to constitute a certain link between him and the gods, or in other words: to make him a sacral king. The object of the cult surely must be: the maintaining of holy cosmos and keeping the exponents of chaos at bay. The monster killing stories well could be a metaphorical expression of this.

Inthronisation rituals, as far as they are known,³⁹ often start with a fight with a (sham) monster. Here the thought that the king has to be a slayer of monsters comes to light. In Scandinavia we know nothing about the ceremonies,⁴⁰ but stories like these might be taken as an indication that once they were also observed here.

The scenarios in which these monster killings find a place, will originally have belonged to agricultural communities, but in Scandinavia the kings in question usually were war-kings and Viking headmen. Therefore we can say that the stories in which these kings are the heroes, are military versions of stories which belong to a far less differentiated community in which everybody had to strain himself to the utmost in order to survive and had to be everything that he needed to be just at the moment: farmer, sailor, warrior, etc. Then afterwards, when some of the men became members of a warrior-caste, their leader became a war-king and the values of military life were glorified. In this new context the king had still to be what he always had been: a killer of monsters, that is: the main succour against everything that threatened his followers. Thus the monster can stand for the enemy, but it is also possible that it can embody more generally the warriors' fears for every vague or not so vague danger that is lurking over them, especially when they are in strange, unknown countries. It seems to me, that the sacral king can be recognized by his luminous eyes and by his awful looks.

We now come to the best known and most beloved of the heroes of the North – and many, perhaps, will already have thought of him: Sigurðr the dragon killer. But he never was a king.

Taken from this:

–: Zur Frage des altnordischen Sakralkönigtums. Kleine Schriften, Weimar 1973, pp. 143–94.

This is mainly written against Otto Höfler, the champion of sacral kingship amongst Scandinavian and other Germanic peoples, e.g. in:

Otto Höfler: Der Runenstein von Rök und die germanische Individualweihe, Germanisches Sakralkönigtum I, Münster-Köln 1952.

³⁹ See for this:

A. M. Hocart: Kingship, Oxford-London 1927; The Coronation Ceremony: pp. 70–98.

Geo Widengren: Religionsphänomenologie, Berlin 1969, pp. 377–9.

⁴⁰ The dragon-play performances were very popular during the Middle Ages and originally they may have gone back to something that was more than just seasonal cults. But we are not in a position to discuss this problem. See:

Wolfgang Lange: Der Drachenkampf. Diss. München 1939.

Dame Bertha S. Phillpotts: The Elder Edda and Scandinavian Drama, Cambridge 1920, pp. 160 and foll.

Yet he is better than kings and he ought to have been one. This is pointed out by Brynhildr herself to her husband Gunnarr in the *Völsunga Saga*:⁴¹

*Varat hann í augu(!) yðr um líkr
né á engi hlut at álitum;
þó þikkiz ér þjóðkonungar.*

Also he has keen eyes at the hour of his birth, and they are remarked upon by king Hjálprekr, who has lent hospitality to Sigurð's mother Hjördis after her husband's death:⁴²

*Konungrinn var glaðr við, er hann sá þau in hvössu augu, er hann bar í hofði, ok
saðði hann mundu líkan verða eða samjafnan, . . .*

And then, of course, most conspicuous of all, is the monster killing pattern. Sigurðr is the killer of the great dragon Fáfnir and also the liberator of the valkyrie Brynhildr. In a previous paper, *Der Drachentöter und sein Zwillingbruder*,⁴³ it has been argued by me, that in Sigurð's story there must have taken place a contamination between a dragon that has captivated a maiden and a dragon that is the guardian of a treasure. Dragon plus Treasure combined with Dragon plus Maiden gives Dragon plus Treasure plus Maiden. Originally the valkyrie must have been a captive of the dragon,⁴⁴ but after the treasure became part of the story, the flame-wall replaced the dragon and people failed to see any longer that the dragon and the valkyrie really belonged together. Sigurðr ought certainly to have married his valkyrie and become king. But he was seduced by the Gjúkungar and bartered Brynhildr for Guðrún. Further details cannot be discussed here.

It is the dragon Fáfnir himself that greets Sigurðr with *inn fráneygi sveinn*.⁴⁵ The adjective *fránn* that is associated with eyes here, is often used in connection with serpents and denotes their shimmering colours and the brightness of their skins. It must be Sigurð's clear and flashing eyes that the dragon is alluding to. Perhaps Saxo was trying to translate *fránn* when he used words like "fulgor, claritudo", etc. The dragon killer's grandson and namesake, who must have inherited the quality of his eyes, is called *Sigurðr orm-í-auga*, and here we meet with a direct association between eyes and serpents. Saxo – with whom the first Sigurðr and the Gjúkungar are the notable absentees – gives us a curious story in order to explain the surname:⁴⁶

⁴¹ Sigurðarqviða in skamma 39, 5–8; Edda p. 213.

In the *Völsunga Saga* Brynhildr says to Gunnarr: . . . *ok ertu engi konungr né kappi*. *Völsunga Saga, Fornaldar Sögur Norðurlanda (FSN) I*, ed. Guðni Jónsson, Reykjavík 1976, pp. 107–218; p. 182.

⁴² FSN I, p. 140.

⁴³ *Zeitschrift für deutsche Philologie* 1984, pp. 77–102.

⁴⁴ Mrs. Phillpotts – op. cit. p. 138 – came to the same conclusions on quite different grounds. She thinks that the captive maiden's name was Guðrún, and that Brynhildr was one of the later German accretions to the story.

⁴⁵ *Fáfnismál* 5,4; Edda p. 181.

⁴⁶ Saxo, p. 254.

Sigurðr has been badly wounded in battle. Roftar, a mysterious stranger, – Odin in disguise – cures him; afterwards he sprinkles dust on his irises:

Qui, maculis repente coortis, eximium vermiculorum similitudinem obstupendentibus oculis ingeneravit. Crediderim huius miraculi auctorem futuram iuvenis sævitiam evidentiore luminum testimonio prodere voluisse, ne perspicacior corporis pars sequentis vitæ præ sagio vacua maneret.

“Spots unexpectedly appeared in his staring eyes and the dust produced what looked strikingly like little snakes. I could well believe that the one who staged this miracle wanted to give a more obvious proof of his future savagery through his eyes, so that this penetrating feature of his person should offer some prognostication of his subsequent life.”⁴⁷

It must have been someone who no longer understood what the surname referred to, who was the inventor of this quaint explanation. In an annotation to this story Mrs. Ellis Davidson⁴⁸ refers to a Faroese ballad in which Áslaug, the mother of Sigurðr orm-í-auga and the mother of the dragon killer, also has these bright and keen eyes.

Neither did the author of the Ragnars Saga loðbrókar understand the surname.⁴⁹ Here Sigurðr's mother Áslaug, afraid that her husband Ragnarr might leave her, wants to prove that she really is the daughter of the dragon killer; she prophesies that the boy she will give birth to, will have something that resembles a serpent around his pupils. And therefore also he must be named Sigurðr. When her prophecy comes true, Ragnarr makes some strophes about the boy and his wonderful eyes.

Sigurðr orm-í-auga is thought to be the forefather of the Danish royal family and through the Danish princess Ragnhildr, also of the king of Norway and his descendants.⁵⁰ The dragon killer is nowhere mentioned in the genealogies and the conclusion must be, that the connection between the two Sigurðar is not so very old.

In the beginning of the *Brennu-Njáls Saga* there is also a genealogy with Sigurðr orm-í-auga at the head of it: that of Hallgerðr Høskuldsdóttir. It may very well be that the motif of the powerful eyes of the hero-king still had some meaning to the author and that he was thinking of the eyes of Sigurðr, when he made Hallgerð's uncle Hrútr make his famous remark: “I do not know whence these thief's eyes have come *into our family*.”⁵¹

We have not done with the dragon slayer yet. It is curious that Fáfñir himself should address Sigurðr with *inn fráneygi sveinn*, for he is the big *ormr* himself. It is said that serpents have got fascinating eyes and that they can hypnotize birds and small animals in order to be able to devour them.⁵² Fáfñir might have

⁴⁷ F/ED p. 283.

⁴⁸ F/ED II, p. 155.

⁴⁹ FSN I, pp. 219–83; pp. 244–7.

⁵⁰ For instance in *Ættarlur*, Flateyjarbók I, p. 25, p. 27.

⁵¹ Brennu-Njáls Saga, ed. E. Ól. Sveinsson ÍF XII, Reykjavík 1954, pp. 6–7.

⁵² S. Seligmann: Der böse Blick, pp. 126–8.

–: Die Zauberkraft des Auges, pp. 163–5.

–: Auge, p. 85.

fascinating eyes himself but at the same time he might have recognized that here there is an adversary more powerful than himself . . .

(Though we are used to calling Fáfnir a dragon, in Icelandic he is always *ormr*, never *dreki*. Although this last word is sometimes used with the meaning “serpent, dragon” – most often in Christian texts⁵³ – the word is best known for denoting the so-called dragon ship. *Dreki* is a loan from gr. *drakōn*, lat. *draco*, which words are thought to be derived from gr. *derkomai*: “to look”.⁵⁴ This is explained as a reference to the fascinating eyes that also these monsters are supposed to have. So, whether the dragon can be explained as a giant serpent or another kind of reptile (an alligator) or as something entirely different, there must still be an association with fascinating eyes.)

For the rest, not only the eyes of Sigurðr and his descendants are associated with serpents. When in the *Rígsþula* the young Iarl is born, it is said of him⁵⁵ that . . . *qtul vóru augul sem yrmlingi*. And when in the *Vqlundarqviða* Vqlundr considers the injustice that has been done to him, his eyes are terrible to the lookers-on and the queen compares them to a serpent:⁵⁶ . . . *ámun eru augul ornum inum frána*. Vqlundr is certainly a person to be feared, cunning and sinister, and although our sympathies are with him and against the queen, we must admit that she is right in her statement: *Era sá nú hýrr, / er ór holti ferr*.⁵⁷

In the case of Iarl it might be argued that his eyes are only a sign of his nobility. But he is the father of Konr ungi, the first king in the world, according to *Rígsþula*, and this fact may be of some importance, and maybe something of this royalty is in Iarl too.

The case of Vqlundr is more complicated. It is true that he, too, is a kind of king, an *álfa vísi*,⁵⁸ and the son of the *Finnakonungr*,⁵⁹ but it is difficult to think of him as such. Above all things: he is awful in his righteous anger and his supernatural cunning.

In the awful strength of his personality he is a hero, even though he is not able to fight his enemies in a direct way, because the men of the king have cut the tendons of his feet.

Vqlundr is a supernatural person and a hero. Sigurð's life shows the king pattern, and he is both the son of a king and a forefather of other kings, but above all things: he is a hero. And all the other kings we have been discussing are heroes too, they have to be heroes in order to fill their obligations towards their people and towards Odin to whom they have dedicated themselves.

⁵³ See for instance the quotations given by Fritzner I, Kristiania 1886, p. 262.

⁵⁴ Jan de Vries: *Altnordisches Etymologisches Wörterbuch*, Leiden 1962, p. 82.

⁵⁵ *Rígsþula* 34, 7–8, Edda p. 285.

⁵⁶ *Vqlundarqviða* (Vqv.) 17, 5–6, Edda p. 119.

⁵⁷ Vqv. 16, 7–8, Edda p. 119.

⁵⁸ Vqv. 13, 4, Edda p. 119; 32, 2, Edda p. 122. In Vqv. 10, 3, Edda p. 118 Vqlundr is called an *álfa ljóði*.

⁵⁹ The *Finnakonungr* is mentioned in the prose prologue of Vqv., Edda p. 116.

We must return to Sigurðr again and will now look at the scene of his death. There is something in it which reminds us of Olo. In the *Völsunga Saga* it is said that Sigurðr's eyes cast terror on Guttormr, who has come with the intention of killing him:⁶⁰

Ok er hann leit við honum, þorði Guttormr eigi at veita honum tilræði ok hvarf út apr, ok svá ferr í annat sinn. Augu Sigurðar váru svá snqr, at fár einn þorði gegn at sjá.

Almost the same words are used of Svanhildr, the daughter of Sigurðr and Guðrún, who has also inherited these eyes:⁶¹ . . . *ok hafði snqr augu sem faðir hennar, svá at fár einn þorði at sjá undir hennar brún.* When the horses refuse to trample her to death, her head has to be covered with a bag as is usual with persons who have got the evil eye. Possibly the author wants us to believe that her enemies thought that she actually had the evil eye, but he had made it clear beforehand that the keenness of her eyes is a very high quality in Svanhildr, inherited from her illustrious father. This is the way her execution is described:⁶²

En er hun brá í sundr augum, þá þorði eigi hestarnir at sporna hana. Ok er Bikki sá þat, mælti hann at belg skyldi draga á höfuð hennar, ok svá var gert, en síðan lét hun líf sitt.

Also the members of the Skjöldungar family seem to have keen eyes. When Helgi Hálfðanarson first meets Yrsa and does not know she is his daughter, he makes a remark upon her eyes:⁶³ *Óþrællig augu hefir þú, sagði hann . . .* This reminds us of the beginning of HHu II, and of Regnerus and Svanhvita. Probably also Yrsa has inherited her eyes from her father.

Saxo has identified this Helgi with Helgi Hundingsbani⁶⁴ and Sophus Bugge and others have supported the identification (65). But their arguments are not convincing.⁶⁶ Therefore I think it is not allowable to say that this Helgi has killed a monster. Yet from his name: "the holy one", can be drawn the conclusion that Helgi is the bearer of the luck of the community, like Helgi Hjörvarðsson and Helgi Hundingsbani.⁶⁷ That is to say: he is a sacral king.

⁶⁰ FSN I, p. 190.

⁶¹ FSN I, p. 213.

⁶² FSN I, p. 215.

⁶³ Hrólf's Saga kraka ok kappa hans, FSN I, pp. 1–105; p. 19.

⁶⁴ Saxo, p. 17. F/ED p. 51.

⁶⁵ S. Bugge: *The Home of the Eddic Poems, with special reference to the Helgi-Lays*, translated from the Norwegian by W. H. Schofield, London 1899, pp. 173–'83.

⁶⁶ I agree on this point with Alfred Ebenbauer, *op. cit.*, pp. 46–60, who gives a list of those who support or contradict the identification.

⁶⁷ See for this:

Otto Höfler: *Der Runenstein von Rök*, pp. 161–'71.

–: *Das Opfer im Semnonenhain und die Edda*. Festschrift Felix Genzmer, Heidelberg 1952, pp. 1–67.

In *Piðreks Saga* the eyes of *Sigurðr sveinn* are *hvöss* again, but the rest of the formula resembles that of *Völsunga Saga*:⁶⁸ . . . *ok hans augu váru svá hvöss, at fáir menn munu vera svá djarfir at líta undir hans brún* . . . But in *Piðreks Saga* *Sigurðr sveinn* is only one of the brilliant gallery of *Piðreks kappar*, or chevaliers, as there is certainly some reason to say. There are some others to be mentioned, as for instance the famous *Viðga Véleintsson* (i.e. *Vidigoia*): *Hans augu váru snör, svá at varla mátti í gegn sjá, er hann var reiðr*.⁶⁹

Did the Norwegian collator or translator remember at this point that *Véleint* was the same person as *Völundr*? He must have recognized *Sigurðr sveinn*, to be sure. Also *Herbrandr* has *augu snör*,⁷⁰ whereas of their master *Piðreks* it is only said that he was *eygðr manna bezt*.⁷¹

And then there is *Högni*, the one sinister figure amongst this bright galaxy. He has got but one eye⁷² and may therefore, at least for the Scandinavian readers, easily be associated with *Odin*. It is said of him:⁷³ . . . *andlit hefir hann grimmligt, eitt auga ok er þat heldr snarpt ok fræknligt* . . . This eye must certainly take its place in our collection!

The most typical words used in the last quotations are *snarr* and *snarpr*, which are synonyms here, as also in some other cases according to *Fritzner*.⁷⁴ Some of the meanings given for *snarpr* can be rendered as “sharp (*hvass*), violent, courageous, stern, hard” and those of *snarr* as “quick, impetuous, sharp”. Perhaps we may compare them with some of the words that *Saxo* used for eyes: *acer, acritas, truculens*.

It seems that these words are singularly fit to describe the qualities of the eyes of heroes. Now there are three heroes in the *Íslendinga Sögur*, whose eyes are also called *snör*, and they are very exceptional men, or so at least the author wants us to believe.

The first is *Gunnarr* of *Hlíðarendi*, one of the main heroes of the *Brennu-Njáls Saga* and rightly famous.⁷⁵ He is as noble as he is strong and his portrait has been drawn by a very fine literary artist. We accept every word he says and we also believe that *Gunnarr* ought to have these eyes. The second person who has them, is *Hörðr Grímkelsson*, hero of the *Harðar Saga ok Hólmverja*⁷⁶ and also he must have been a remarkable person. As an outlaw he managed to

⁶⁸ *Piðreks Saga af Bern* (PS) I, ed. Guðni Jónsson, Reykjavík 1954, p. 255.

⁶⁹ Ps. p. 246.

⁷⁰ Ps. p. 253.

⁷¹ Ps. p. 31.

⁷² In the German *Waltharius Song* (written in Latin) it is mentioned that *Hagen* lost an eye in his battle with *Waltharius*. Therefore there has probably been a German tradition in which *Hagen* had but one eye.

See for this:

Karl Langosch: Waltharius – Ruodlieb – Märchenepen, Lateinische Epik des Mittelalters mit deutschen Versen, Basel 1956, p. 79.

⁷³ Ps. I. p. 255.

⁷⁴ *Fritzner III*, Kristiania 1896, pp. 454/5.

⁷⁵ ÍF XII, p. 53.

⁷⁶ *Harðar Saga ok Hólmverja*, ed. Sture Hast: *Editiones Arnarnagænar* A 6, Copenhagen 1960, p. 138.

maintain himself for years on a small island, and even to be a leader of a gang of other outlaws. Moreover, he won the hand and heart of a jarl's daughter for himself.

The last person to be mentioned here is Bolli Bollason. He is the hero of the last part of the *Laxdæla Saga*, and also of what is thought of as a later addition, the *Bolla Páttur*, with which we are not concerned here. Although the *Laxdæla Saga* on the whole is one of the jewels of Icelandic Saga literature, remarkable for its portraits of men and especially of women, its author cannot make acceptable to us his especial predilection for Bolli Bollason.

In the famous speech of the shepherd boy in which he describes to Helgi Harðbeinsson the men who have come for him, there is a description of Bolli, which is far more detailed than that of any other person in the Saga. In it great attention is paid to the eyes:⁷⁷ he is called *bláeygr ok snareygr ok nokkut skoteygr*. We can at least perceive that the author wants us to believe that Bolli is by far the best hero of the Saga, even if we do not actually believe him.

We return to the kings. There is a question that lies near at hand: are historical kings also said to have awe-inspiring eyes? For a limited number of them this question must be answered in the affirmative.

When the exiled king Eric Bloodaxe at his court in York is made aware of the presence of his deadly enemy Egill Skalla-Grímsson, he tries to pour out all his wrath on him:⁷⁸ . . . *þá lítaðisk konungr um, ok sá hann fyrir ofan hqfuð monnum hvar Egill stóð ok hvessti augun á hann ok mælti: "Hví vartu svá djarfr, Egill, at þú þorðir at fara á fund minn?"* Eric must have had an exceedingly strong personality although not a very pleasant one!

The glamorous king Sigurðr Jórsalafari must also have been a headstrong man. He tried to put away his queen and marry another woman in her place. When his bishop rightly protested against this most unchristian conduct, he grew very angry:⁷⁹

En svá sagði hann prestrinn Sigurðr, er þá var með Magna biskup, en síðan var biskup í Björgyn, at svá sýndist honum konungr ógurligr, er hann reiddi sverðit, en hvessti augun á byskup, meðan hann talaði, at hann þóttist nær ekki vera fyrir hræðslu.

In this case there is an eye-witness whose authority is referred to, so it may be historical. Yet the expression is also typical. The same expression *hvessa augun á e-n* – we have also met it at the beginning of this paper – has also been used in the case of Eric Bloodaxe. Egill refers to the awful quality of Eric's eyes in his poetry by means of very original imagery (which needs not be quoted here), and on the priest the effect of Sigurð's eyes is devastating.

In one case the expression is also used about someone who is not a king but the enemy of a king and a heathen magician; here, there is no doubt at all, that

⁷⁷ *Laxdæla Saga*, ÍF 5, ed. E. Ól. Sveinsson, Reykjavík 1934, p. 187.

⁷⁸ *Egils Saga Skalla-Grímssonar*, ÍF II, ed. Sigurður Nordal, Reykjavík 1933, p. 179.

⁷⁹ *Sigurðar Saga Jórsalafara*, Fornmanna Sögur VII, Copenhagen 1832, p. 172.

this fellow has got the evil eye; he is quite a demon but he is of a certain stature. Modern readers might object to Ólaf's conduct, which the author seems to find very commendable: everything is permitted to further the cause of Christianity. Óláfr (Tryggvason) orders the dogs to be set loose at the man; at first they refuse to tear him to pieces, but afterwards they obey:⁸⁰

En svá segizt at hann hafði svá snart augnabragð at allir hundar hurfði frá honum, ok var engi svá grimmr at þyrði á hann at ráða en hann hvessti augun í mót þeim . . .

What is said in connection with the dogs is perhaps meant to give us a link with Odin; of him it is said in the prose prologue of the *Grímnismál*⁸¹ that no dog was so fierce that it dared attack him. This may very well refer to Odin's eyes. Perhaps the author wanted to convey to his readers the suggestion that the Christian king succeeded in overcoming the heathen god in person. This, however, must remain uncertain. But this heathen must have been a rather unusual kind of person and of a certain stature.

But now we must get down to the greatest of all kings, Saint Olaf. Here we find this motif in a strophe of his favourite skald, Sighvatr Þórðarson, which is a part of the *Erfidrápa*.

It is well-known that Sighvatr was absent on a pilgrimage to Rome, when his master was slain at Stiklastaðir. He cherished Ólaf's memory all through his life, and, according to tradition, he composed the *Erfidrápa* a short time before his own death. The strophe in which the motif occurs runs as follows:

*Geirs hykk grimmligt vóru
gnýreifum Áleifi
lqghreytqndom líta
lóns í hvassir sjónir;
þorðut þrænzkir virðar
þótti hersa dróttinn
ógurligt, í augu
ormfrón sea hqnum.*

This strophe is quoted after the well-known edition of Finnur Jónsson: *Den Norsk-Islandske Skjaldedigtning B I*.⁸² It is part of some versions of the Life of Olaf the Saint, amongst others that of Heimskringla.⁸³ It seems to present no particular philological or interpretative difficulties, and the prose sequence, as given by Finnur Jónsson, is as follows:

*Hykk lóns lqghreytqndom vóru grimmligt líta í hvassir sjónir geirs gnýreifum Áleifi;
þrænzkir virðir þorðut sea í ormfrón augu hqnum, hersa dróttinn þótti ógurligr.*

This may be rendered as follows:

“I know that it was terrible for people to look at the penetrating eyes of Óláfr, who

⁸⁰ Flateyjarbók I, pp. 386/7.

⁸¹ Grímnismál, Edda p. 77.

⁸² København og Kristiania 1912, B I, p. 242.

⁸³ Heimskringla II, ed. Bjarni Aðalbjarnarson, ÍF XXVII, Reykjavík 1945, p. 380.

was joyful in battle; the men of the Throndelag did not dare hold out against his eyes, which glittered as serpents (or: as serpents' eyes); the lord of the hersir was though to be awe-inspiring."

The *ormfrön augu* may be compared to the *hawkfránn brámani* (clear as the eyes of a hawk), which Kormákr attributed to his beloved.⁸⁴ But the combination with *hvassar sjónir* makes it probable that Sighvatr was inspired by the mythical kings and heroes and above all by Sigurðr the dragon slayer. Now it is said in the *Flateyjarbók* version of the Life of Olaf the Saint,⁸⁵ that, while the poet was at work on the *Erfidrápa*, Óláfr appeared to a farmer in a dream; he wanted him to warn Sighvatr against borrowing something from the Sigurðar Saga and putting it in a *stál* (a kind of *stef*); he should take the *Uppreistarsaga* instead. This legendary trait may go back to a known predilection of the poet for the story of Sigurðr and to his wish to connect his beloved master by means of his verbal imagery with the best-known hero of the North. Perhaps he was also conscious of the fact that he had linked an old and essentially heathen motif that really belonged to sacral kingship with Óláfr, whom he felt to have been a king by the grace of God, and this in despite of the fact that he knew the king would have disapproved of it. The wording of the passage even could point towards a concrete borrowing from a now lost (written) Sigurðar Saga.

In Snorri's *Særskilte Óláfs Saga* Sighvat's strophe is quoted with the following comment:⁸⁶

Pá er Óláfr konungur gekk fram ór skjaldborginni ok í öndverða fylking, ok er bændr sáu í augu honum, þá hræddust þeir ok fellust þeim hendr; þess getr Sighvatr: . . .

This comment has evidently been inspired by Sighvat's strophe. This will perhaps also have been the case with the *lýsing* of Óláfr:⁸⁷

Óláfr Haraldsson vóx upp, sem sagt var; hann var ekki meðalmaðr á vöxt, . . . eygðr forkunnar vel; fagreygr ok bjarteygr, svá at ótti var at sjá í augum honum, ef hann var reiðr.

Or perhaps Sighvat's strophe became the starting-point of a tradition concerning Óláfr's awe-inspiring eyes.

King Óláfr Haraldsson is unique in this respect as in so many other respects. In the different sagas of his namesake Óláfr Tryggvason we find a recognition-scene – and it is well-known – in which he visits a hermit on one of the Scilly-

⁸⁴ Kormáks Saga, ed. E. Ól. Sveinsson, ÍF VIII, Reykjavík 1939, str. 3, p. 209.

⁸⁵ Flateyjarbók II, Christiania 1862, p. 394. See also:

Lee M. Hollander: Sighvat Thordsson and his poetry. Scandinavian Studies and Notes XVI, 1940, pp. 43–67; pp. 66–7.

Finnbogi Guðmundsson: Frá Sighvati skáldi Þórðarsyni, Andvari N. F. XII, 1970, pp. 85–102; p. 101.

⁸⁶ Saga Óláfs hins helga. Den store saga om Olav den hellige efter pergamenthåndskrift i Kungliga Biblioteket i Stockholm Nr. 2 4to med varianter fra andre håndskrifter, ed. Oscar Albert Johnsen and Jón Helgason, Oslo 1941, I, p. 570.

⁸⁷ Saga Óláfs hins Helga, p. 34.

Islands. He dresses up as one of his own attendants but the hermit is not deceived and recognizes him as the king. Here we might expect the motif of the *hvassar sjónir* to have played a certain part, as it did in the case of Helgi Hundingsbani and Saxo's Regnerus. But not a single word is said about his eyes here.⁸⁸

There is one other king about whose eyes a remark is made and he is no less a person than Ólaf's enemy, king Knútr the Great of Denmark. Here it is in his *lýsing* and it does not become a part of the story.⁸⁹

Knútr var bæði fagreygr ok snareygr.

But the echo has become so weak here that we cannot be sure whether or not the author had the old motif in mind.

To bring this article to an end: It has already been mentioned that a long dispute has been going on about the question whether or not there were sacral kings in Scandinavia. I think that there are traits in a number of stories that are best interpreted in connection with sacral kingship.

Part of the debate has had to do with the so-called "*king's luck*", and the outcome of it all seems to be that this concept was introduced by Latin Christian culture and that it was first used with respect to the Christian king Óláfr the Saint.⁹⁰

But in the case of the motif of the awe-inspiring eyes of the king, this is clearly impossible. It seems that Sighvatr Þórðarson took it out of the story of Sigurðr the dragon slayer, and it also seems that he knew what was the meaning behind it. His idea may well have been that his master was a worthy Christian counterpart of the heathen kings and heroes of the olden days.

Abbreviations

Edda : Edda, ed. G. Neckel/H. Kuhn, Heidelberg 1962.

HHu I : Helgaqviða Hundingsbana I.

HHu II : Helgaqviða Hundingsbana II.

Vqv. : Völundarqviða.

Saxo : Saxo Grammaticus, ed. J. Olrik et H. Ræder, Havniæ 1931.

F/ED : Saxo Grammaticus: History of the Danes, translated by Peter Fisher, edited with comment by Hilda Ellis Davidson, Cambridge 1979.

ÞS : Þiðreks Saga af Bern, ed. Guðni Jónsson, Reykjavík 1954.

ÍF : Íslenzk Fornrit, Reykjavík.

FSN : Fornaldar Sögur Norðrlanda, ed. Guðni Jónsson, Reykjavík 1976.

⁸⁸ While the young Óláfr is in Garðaríki the queen sees by his eyes, that he is singularly graced: *Hon lét í augu hans, ok skildi hon þegar, at hann var þessar innar háleitu gifti. Óláfs Saga Tryggvasonar . . . Konungasögur I*, ed. Guðni Jónsson, Reykjavík 1957, pp. 26–7.

⁸⁹ *Knýtlinga Saga*, in *Sögur Danakonunga*, ed. Carl af Petersen och Emil Olson, København 1919–'25, p. 54.

⁹⁰ See the already quoted works of Walter Baetke and Otto Höfler (note 38). See also: Lennart Ejerfeldt: *Helighet, "karisma" och kungadöme i forngermansk religion. Annales Societatis Litterarum Humaniorum Regiæ Upsaliensis; Kungl. Humanistiska Vetenskaps-Samfundet i Uppsala. Årsbok 1969–1970* (Printed Uppsala 1971).

Skjalf

In chapter 19 of the *Ynglingasaga*, Snorri Sturluson relates the following episode:¹ One summer the Swedish king Agni, son of Dagr, went with his army to Finland. He defeated the Finnish king Frosti in battle and brought Frosti's daughter Skjalf and her brother Logi back to Sweden. Agni married Skjalf and agreed to hold a funeral feast to commemorate her father. When Agni, intoxicated with the mead he had drunk at the feast, lay down to sleep in his tent, Skjalf fastened a rope to the large gold necklace that the king wore around his neck, threw the other end of the rope over the branches of a tall tree beside the tent, and had her men hoist King Agni into the air. Afterwards they boarded a ship and rowed away. Snorri concludes: "King Agni was burned there, and the place has been called Agnafit since, east of Taurr, west of Stokksund."

As his source of information, Snorri quotes a stanza from the poem *Ynglingatal* by the Norwegian skald Þjóðólfr ór Hvini.²

Pat tel ec undr	I find it a marvel
ef Agna her	if Skjalf's schemes
Scialfar ráð	seemed appropriate
at scopom þotto	to Agni's men,
þa er gøðing	when the woman
með gull meni	lifted the king
loga dis	into the air
aþ lopti hóf.	by the golden necklace.

¹ See Snorri Sturluson, *Ynglingasaga*, Nordisk filologi, 6, ed. Elias Wessén (Oslo: Dreyer; Stockholm: Läromedelsförlagen; Copenhagen: Munksgaard, 1976), pp. 21–22. All translations are my own. The name *Skjalf* would in ON have been *Skjolf* in the nominative singular, later *Skjálf*. Both spellings are found in literature on the topic; for convenience I have adopted the nonumlauted, nonlengthened form *Skjalf*.

² Quoted from Finnur Jónsson, ed., *Den norsk-islandske skjaldedigning*, vol. IA (Copenhagen and Kristiania: Nordisk Forlag, 1912), p. 9; the ligatures have been normalized. King Agni is also mentioned in Ari Þorgilsson's *Islendingabók*, ed. Valdemar Ásmundarsson (Reykjavík: Félagsprentsmiðjan, 1891), p. 21: "... xi. Dagr. xii. Alrekr. xiii. Agne."; in the *Gautreks saga*: "Eptir þat strauk hann brutt ór Nóregi ok austr í Svíavelli, ok var þar lengi með Uppsalakonungum Eireki ok Alreki, sonum Agna Skjálfarbónða . . .", Wilhelm Ranish, ed., *Die Gautreks saga in zwei Fassungen*, Palaestra, 11 (Berlin: Mayer & Müller, 1900), pp. 30–31; in the *Flateyjarbók*: "... faundur Dags faundur Agna Skjálfarbónða . . .", Guðbrandr Vigfusson and Carl R. Unger, eds., *Flateyjarbók. En samling av norske kongesagaer*, vol. I (Christiania: Mallings, 1860), p. 26. The episode of Agni's death is told in *Monumenta Historica Norwegiae*, ed. Gustav Storm (1880; rpt. Oslo: Brøgger, 1973), p. 99: "istum uxor sua juxta locum Agnafit, qui nunc Stockholmr dicitur, propriis manibus interfecit suspendo ad arborem cum catena aurea".

Hinn er við taurr	He who was fated
temia scylde	to tame
sualan hest	the gallows
Signyiar vers.	with the torque.

This stanza and the accompanying prose have been the subject of more discussion than any other passage in the obscure *Ynglingasaga*, and the most controversial figure of the episode is the Finnish king's daughter Skjalfr. Skjalfr is mentioned only one other time in Old Norse literature – in the *Skáldskaparmál*, where her name is a *heiti* for Freyja, the goddess of fertility.³ It is generally believed that the same name forms the second part of *Hliðskjalfr* (Óðinn's hall and high seat), *Valaskjalfr* (a hall in *Ásgarð*), and of Scandinavian place names like *Loaskjalfr*, *Viskälfr*, *Hidinskjalfr*, etc.,⁴ of *Valskjalfr* (a *heiti* for 'river' in Snorri's *Edda*),⁵ and of the poetic word *liðsciálfr* in *Atlakviða* 14 and *Fjqlsvinnsmál* 34.⁶ The word *skjalfr* has also been connected with the Swedish royal family *Skilfingar* (OE *Scylfingas*).

The existing attempts to explain the meaning of *Skjalfr* fall into two main groups. Some scholars derive *Skjalfr* from the place name **Skjalfr*–*skjalfr*, by claiming either that the phrase *Scialfar ráð* in the *Ynglingatal* referred to the place **Skjalfr* and that Snorri took it to denote a person, or that *Skjalfr* was coined to designate the eponymous ancestor of the *Skilfingar* 'men from **Skjalfr*'. Others stress the mythological nature of the *Ynglingasaga* and seek the origin of *Skjalfr* elsewhere.

As a place name, *Skjalfr* has been taken to mean 'something made of wood' (OE *scylf*, *scylfe*, *scelfe* 'shelf'), with reference to a high seat, a wooden building, or a watch tower,⁷ but most scholars tend to relate it to the Old

³ "Grèt ok at Óði / gulli Freyja, / heiti eru hennar / Hörn ok Þrúngva, Sýr, Skjalfr ok Gefn / ok hit sama Mardöll . . .", Jón Sigurðsson et al., eds., *Edda Snorra Sturlusonar*, vol. I (Hafniae, 1848–87; rpt. Osnabrück: Zeller, 1966), pp. 556–57.

⁴ For more place names see Leopold F. Löffler, "Svanska ortnamn på skjalfr [skælfr]. Ett bidrag till Skilfingarnas restauration", *Arkiv för nordisk filologi*, 10 (1894), pp. 166–72; Oluf Rygh, "Norske Stedsnavne paa (skjalfr?) skjalfr", *ibid.*, pp. 173–74; Magnus Olsen, *Ættegård og helligdom. Norske stedsnavn sosialt og religionshistorisk belyst*. Instituttet for sammenlignende kulturforskning, serie A, forelesninger, no. IXa (Oslo: Aschehoug, 1926), pp. 274–84; Eric Elgqvist, *Skälfr och Skilfingar. Vad nordiska ortnamn vittna om svenska expansionssträvanden omkring mitten av första årtusendet e. Kr.* (Lund: Blom, 1944).

⁵ Sigurðsson et al., p. 575.

⁶ Gustav Neckel, ed., *Edda. Die Lieder des Codex Regius nebst verwandten Denkmälern*, vol. I, 4th ed. by Hans Kuhn (Heidelberg: Winter 1962), p. 242; Finnur Jónsson, ed., *De gamle Eddadigte udgivne og tolkede* (Copenhagen: Gad, 1932), p. 179.

⁷ Sophus Bugge, "Spredte iagttagelser vedkommende de oldengelske digte om Beowulf og Waldere", *Tidskrift for Philologi og Pædagogik*, 8 (1868–69), p. 44, and "Studien über das Beowulfepos", *Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur*, 12 (1887), p. 12; Löffler, p. 168 saw *Skjalfr* as 'high seat' and *Skilfingar* as 'men from *Skjalfr*'. Axel Kock, "Om Ynglingar såsom namn på en svensk konungaätt", *Historisk tidskrift [Sweden]*, 15 (1895), p. 169 gave the interpretation 'wooden building', as did Bertha Phillpotts, *The Elder Edda and Ancient Scandinavian Drama* (Cambridge: At the University Press, 1920) p. 163; she saw the hanging of Agni as a ritual drama, p. 165, and with Henrik Schück, *Studier i Ynglingatal*, Upsala Universitets Årsskrift, 1905–10 (Upsala: Akademiska Boktryckeriet, 1905–10), she designated *Skjalfr* as a priestess, *dís*, officiating at the sacrifice. Eric Elgqvist, pp. 68–70, translated *skjalfr* as 'watchtower'. His interpretation was followed by Anne Holtmark, *Studier i Snorres mytologi*, Skrifter utgitt av Det Norske Videnskaps-Akademi i Oslo, II, hist.-philos. Kl. ns. 4 (Oslo: Universitetsforlaget, 1964), p. 41.

English place name *scylfe*, *scielf*, which can mean 'crag, peak, rock, pinnacle, turret'⁸ or 'ledge, shelf'.⁹ The most thorough etymological discussion of *skjalǫf* as a place name was offered by Erik Rooth.¹⁰ He criticized the translation of *skjalǫf* as 'crag, peak, rock, pinnacle, turret' and 'watch tower' and maintained that *skjalǫf* means 'ledge, shelf'.

According to proponents of the place-name hypothesis, the place name **Skjalǫf* can be found in the phrase *Scialfar ráð* in Þjóðólfr's *vísa*, which Snorri allegedly misunderstood and took for a person's name.¹¹ At one time Noreen thought that *ráð* in *Scialfar ráð* meant 'marriage', but *ráð* 'marriage' is always constructed with the genitive plural, not with the singular, so Noreen's translation must be wrong.¹² I may also add that *ráð* in *Scialfar ráð* is neuter plural, the subject of *þotto*, and according to Fritzner, the meaning 'marriage', singular, is not attested in the plural.¹³ Later Noreen changed his opinion and translated *Scialfar ráð* as *gudamakterna i Skälǫv* 'the gods in Skälǫv'.¹⁴ He found the meaning *ráð* 'gods' in the phrase *ráð ok regin*, which is attested only once, in *Hákonarmál* 18.¹⁵ However, *Scialfar ráð* is modified by the subsequent prepositional phrase *at scǫpom*, which, as Dag Strömbäck has argued, must mean 'normally, fittingly, as ordained' and cannot modify the nonverbal noun 'gods'.¹⁶ In the *Lexicon Poeticum Scialfar ráð* is rendered as Skjalǫf's *plan*,

⁸ Erik Björkman, "Skialf och Skilfing", *Namn och Bygd*, 7 (1919), pp. 163–81, and *Studien über die Eigennamen in Beowulf*, Studien zur englischen Philologie, 48 (Halle an der Saale: Niemeyer, 1920), pp. 101–110, esp. p. 104. So also Olsen, p. 276 and Elof Hellqvist, *Svensk etymologisk ordbok*, 2nd ed. (Lund: Gleerup, 1939), p. 971.

⁹ Erik Brate, "Betydelsen av ortnamnet Skälǫv", *Namn och Bygd*, 1 (1913), pp. 102–108, and Erik Rooth, "Nordseeermanische Beiträge", *Filologiskt arkiv*, 5 (1957), pp. 18–51. Niels C. Lukman, *Skjoldunge und Skilfinge. Hunnen und Herulerkönige in ostnordischer Überlieferung*, Classica et Mediaevalia, Dissertationes, 3 (Copenhagen: Gyldendal, 1943), p. 122 regarded *skjalǫf* as an elevation, either of wood or as a natural elevation in the terrain.

¹⁰ Rooth, pp. 18–51, esp. p. 43. The etymology of *skjalǫf* has also been discussed by Svend Aakjær, "Hilla, Hleiðra og Skjalǫf", *Studier tilegnede Verner Dahlerup paa femoghalvfjerdsaaarsdagen den 31. oktober 1934* (Aarhus: Universitetsforlaget, 1934), pp. 52–62, and Dietrich von Kralik, *Die Siegfriedtrilogie im Nibelungenlied und in der Thidrekssaga*, vol I (no more vols. published) (Halle an der Saale: Niemeyer: 1941), pp. 218–21. Von Kralik believed that *skjalǫf* meant *Bergspitze* 'mountain peak'.

¹¹ Adolf Noreen, "Försök till en rekonstruktion av Ynglingatal jämte översättning", *Studier tillägnade Karl Warburg på hans sextioårsdag af vänner och lärjungar* (Stockholm: Norstedt, 1912), p. 128, and "Ynglingatal", *Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens handlingar*, 28 (Stockholm: På Akademiens förlag, 1885–1925), pp. 201 and 225–28; Sune Lindqvist, *Uppsala högar och Ottarshögen*, Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens (Stockholm: Wahlström & Widstrand, 1936), p. 317; Schück, p. 74.

¹² Adolf Noreen, "Mytiska beståndsdelar i Ynglingatal", *Uppsalastudier tillägnade Sophus Bugge på hans 60-åra födelsedag den 5. januari 1893* (Uppsala: Almqvist & Wiksell, 1892), p. 213. The flaw of this translation has been pointed out by David Evans, "King Agni: myth, history or legend?", *Speculum Norænum. Norse Studies in Memory of Gabriel Turville-Petre*, eds. Ursula Dronke, Guðrún Helgadóttir, Gerd W. Weber and Hans Bekker-Nielsen (Odense: Odense University Press, 1981), p. 91.

¹³ Johan Fritzner, *Ordbog over Det gamle norske Sprog*, 4th ed. (Oslo-Bergen-Tromsø: Universitetsforlaget, 1973), p. 9.

¹⁴ Noreen, "Försök", p. 128 and "Ynglingatal", pp. 225–26; also S. Lindqvist, p. 317, Björkman, "Skialf", p. 169, and Schück, p. 76.

¹⁵ Sveinbjörn Egilsson, *Lexicon Poeticum Antiquæ Linguae Septentrionalis*, 2nd ed., ed. Finnur Jónsson (Copenhagen: A. las, 1966), p. 458.

¹⁶ Dag Strömbäck, "Till Ynglingatal 10 och nordisk ödestro", *Septentrionalia et orientalia. Studia*

forehavende, handling ‘plan, intention, action’, which corresponds to Fritzner’s examples of *ráð*, pl.¹⁷

If this meaning is accepted for *ráð*, it is clear that *Skjalf* in the *Ynglingatal* is not the name of a place, but of a person, the instigator of Agni’s death. In the same stanza the phrase *loga dis* refers to the person who hoists the king into the air. Snorri regarded *Skjalf* and *loga dis* as one and the same person, and translated *dis* as ‘sister’. Most scholars contend that he misunderstood this kenning, and a variety of interpretations has been suggested: ‘woman of the northern lights’,¹⁸ ‘goddess of marriage’ (with *loga* related to Gothic *liugan* ‘to marry’),¹⁹ ‘priestess of the Lugi’,²⁰ ‘priestess of the burial flames’,²¹ ‘goddess of the flames’,²² ‘goddess of death’,²³ ‘goddess of the household’.²⁴ The baseword of the kenning, *dis*, has been invested with specific semantic contents: ‘goddess’, ‘priestess’, etc. According to Meissner, generic terms like *ásynja*, *dis* and *norn* frequently serve as basewords in kennings for women, and there seems to have been no specific intention behind the choice of these words.²⁵ ‘Fire’ is found as a qualifier in kennings for women, for instance, *eld-Gefn*, *eld-Gerðr*, etc., where ‘fire’ simply refers to an aspect of domestic duty.²⁶ There is no reason to identify *Skjalf* either as ‘goddess’ or as ‘priestess’; the kenning *loga dis* can be regarded as a neutral reference to ‘woman’: ‘the *dis* of the household fire’.

Thus, Þjóðólfr’s *vísa* informs us that Agni was hanged on the initiative of a person, *Skjalf*, and that this person was a woman. The word *Scialf* in *Scialfar ráð* cannot designate a place, and there is no evidence of a connection between the alleged place name **Skjalf* and the person *Skjalf*.

Attempts to relate *Skjalf* to the place name **Skjalf* indirectly, by treating her as the eponymous ancestor of the *Skilfingar* ‘men from **Skjalf*’ form a subdivision of the place-name hypothesis. David Evans advanced the view that *Skilfingar* had been derived from the place name **Skjalf*, and, in time, “when the

Bernhardo Karlgren A.D. III. Non Oct. anno MCMLIX dedicata, Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens handlingar, 91 (Stockholm: Almqvist & Wiksell, 1959), pp. 386–92, rpt. in his *Folklore och filologi*, Valda uppsatser utgivna av Kungl. Gustav Adolfs Akademien 13.8. 1970 (Uppsala: Lundeqvistska Bokhandeln, 1970), pp. 201–08. Evans, pp. 94–95, is of the same opinion.
¹⁷ Egilsson, p. 458, Fritzner, p. 5. This interpretation was adopted by Elias Wessén “Ynglingatal”, *Upplands fornminnesförenings tidskrift*, 40 (1925–26), p. 66; Folke Ström, *Diser, Nornor, Valkyrjor*, Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens handlingar, Filologisk-Filosofiska serien (Stockholm: Almqvist & Wiksell, 1954), p. 39; Evans, pp. 94–95, and Ivar Lindquist, *Norröna lovkväden från 800- och 900-talen*, Nordisk filologi, 2 (Lund: Gleerup, 1929), p. 10.

¹⁸ Noreen, “Mytiska beståndsdelar”, p. 216.

¹⁹ Noreen, “Ynglingatal”, pp. 226–27; Ström, p. 39, I. Lindquist, p. 10, and, tentatively, Evans, p. 105.

²⁰ Schück, p. 79.

²¹ S. Lindqvist, p. 305.

²² Siegfried Beyschlag, *Konungasögur. Untersuchungen zur Königssaga bis Snorri*, Bibliotheca Arnarnagnæana, 8 (Hafnia: Munksgaard, 1950), p. 39.

²³ Rudolf Meissner, *Die Kenningar der Skalden*, Rheinische Beiträge und Hülfsbücher zur germanischen Philologie und Volkskunde, 1 (Bonn and Leipzig: Schroeder, 1921), p. 398.

²⁴ Vilhelm Küll, “Hliðskjalf och seiðhjallr”, *Arkiv för nordisk filologi*, 75 (1960), p. 91, saw *loga* as genitive plural to *lóg* ‘framlegging til bruk’, i.e. preparation of household.

²⁵ Meissner, p. 404.

²⁶ Meissner, p. 417.

geographical origin of the family name had been forgotten, it might well have been apprehended as ‘descendants of Skjalf’ instead; that is, an eponymous ancestor was generated from the name of the family . . .”²⁷

The name *Skilfingar* is found in Snorri’s *Edda*, in the *Hyndlolióð* in the *Elder Edda*, in the *Flateyjarbók*, and in a skaldic kenning in the *Ynglingatal*.²⁸ In Snorri’s *Edda*, *Skilfingr* (also written *Skelfingr*) is given as a *heiti* for Óðinn.²⁹ *Skilfingar* occurs twice in genealogical lists of Scandinavian families.³⁰ The eponymous ancestor of the *Skilfingar* is *Skelfir* ‘the shaker, the one who causes trembling, from fear or cold’. This form is derived from the causative verb *skelfa* ‘to make tremble, to shake, to frighten’, with the same *e/i* alternation as in *Nefir/Niflungar*.

Skelfir ‘the one who causes trembling, the shaker’ has also been attested in the Old Norse poetic vocabulary as a baseword in kennings for men, and in compounds like *Pamarskelfir*, *lipskelfir* etc.³¹ Analogous derivatives from the root of the verb *hrista* ‘to shake’ also exist: *Hrist* ‘the shaker’ is a valkyrie, and *hristir* (m) ‘the shaker’ is used in kennings for men.³² However, *Skjalf* does not go back to the causative verb **skalfjan* > *skelfa*: this form would have come out **skalfjö* > **skelf*, and breaking cannot operate on an unlauded form. *Skjalf* could be connected with the strong verb **skelfan* > ON *skjálfa* ‘to tremble’, in which case *Skjalf*, in contrast to *Hrist*, would be ‘the trembling one’ – the end product of the process ‘to tremble’, not the cause. If the word *Skilfingar* is indeed traceable to the causative verb, it must be a late form; otherwise **skalfjan* would have given **Skalfingar* > **Skælfingar*. On the other hand, if *Skilfingar* were created from the strong verb **skelfan*, the word must have meant ‘the trembling men’, hardly an appropriate name for a royal family.³³ Thus, the words *Skjalf* and *Skilfingar* can go back neither to the causative verb **skalfjan* (for phonetic reasons) nor to **skelfan* (for semantic reasons). *Skelfir* (and *Skilfingr/Skelfingr*), the eponymous ancestor of the *Skilfing* family, must have been a late word formed on analogy with *Nefir/Niflungar*, and it was understood as ‘the one who causes trembling, the shaker’ (cf. *Hristir*, *Hrist*).

²⁷ Evans, p. 96. This hypothesis had previously been proposed by Elias Wessén, *Studier till Sveriges hedna mytologi och fornhistoria*, Uppsala Universitets Årsskrift, 1924: 2 (Uppsala: Almqvist & Wiksell, 1924) and “Ynglingatal”, p. 66. Hector M. Chadwick presented a similar view in his *Origin of the English Nation* (Cambridge: At the University Press, 1917), p. 250, but is quoted neither by Evans nor by Wessén.

²⁸ Sigurðsson et al., pp. 522 and 528; Neckel, p. 290, Vigfusson and Unger, p. 25, Wessén, *Ynglingasaga*, p. 31.

²⁹ Sigurðsson et al., p. 86.

³⁰ The list in Snorri’s *Edda* (Sigurðsson et al., pp. 522–24) contains the following families and their eponyms: *Hildir/Hildingar*, *Nefir/Niflungar*, *Auði/Auðlingar*, *Yngvil/Ynglingar*, *Dagr/Daglingar*, *Bragi/Bragningar*, *Buðli/Buðlungar*, *Lofðar/Lofðungar*, *Sigar/Siklingar*, *Skildi/Skjöldungar*, *Skelfir/Skilfingar*. In the *Flateyjarbók* we find the eponyms *Hildir*, *Næfill*, *Auði*, *Dagr*, *Bragi*, *Buðli*, *Lofði* and *Sigarr* (Vigfusson and Unger, p. 25) and “Skelfir var konungr a Vaurs. hans son var Skioldr . . . Pat heitir Skilfinga ætt eðr Skioldunga ætt . . .” *ibid*.

³¹ Egilsson, p. 505.

³² Egilsson, p. 283.

³³ The phonetic problems of relating *Skilfingar* to the causative verb *skelfa* were commented on by Sophus Bugge, “Sprede iagttagelser”, p. 44.

Skilfingar could have been derived from the place name **Skelfa* (later **Skjalf*, with breaking), with *i* in *Skilfingar* from **e* raised before *i* (< **Skelfin-*gar).³⁴ Such a derivation would, however, have been old and predated breaking, otherwise *Skjalf*, f. *ó*-stem, should have given **Skjalfingar* > **Skjælfingar*. Etymological ties between *Skjalf* and *Skilfingar* could not have been clear to speakers of Old Norse in the thirteenth century, for Snorri, with his predilection for historical explanations, would certainly have noted them. If *Skilfingar* goes back to the place name **Skelfa*, as Evans says, it is unlikely that the word *Skilfingar* would later have generated the same *Skjalf* as the eponymous ancestor of this family, especially when a phonetically more transparent *Skelfir* (probably also *Skilfingr/Skelfingr*) actually existed.

Other attempts to explain the etymology of *Skjalf* focus on the mythological and ritualistic aspects of the early royal deaths depicted in the *Ynglingasaga*.³⁵ As early as 1858 Jacob Grimm connected *skjalf* with the OHG gloss *scelb* ‘fornix’ and related it to the verb *skjálfa* ‘tremble’.³⁶ This interpretation was adopted by Adolf Noreen, who claimed that *Skjalf* in the *Ynglingatal* meant ‘the trembling, vibrating one’; he cited the kenning *loga dis* to support his view that *Skjalf* was a personification of the northern lights.³⁷ Noreen commented on the parallels between the Agni/Skjalf episode and the story of Freyr and the giantess Gerðr in the *Skírnismál*, of Njörðr and Skaði in Snorri’s *Edda*, of Vanlandi and Drífa in ch. 13 of the *Ynglingasaga*, and of Svipdagr and Menglǫð in the *Svipdagsmál*: All these women are associated with the North; the hero normally kills a male member of the woman’s family (*Skjalf*’s father Frosti, Gerðr’s brother Beli; Skaði’s father Þjazi); the death of the hero is frequently connected with the woman. Noreen treated these stories as variations of the same myth: a battle between summer and winter.³⁸ Franz R. Schröder believed that the hanging of Agni was part of an old Scandinavian fertility ritual, in which *Skjalf*, from **skilba* (OHG *sceliva*) ‘husk, bean pod’, was united with *Agni*, from ON *oġn* (OHG *ahano*) ‘ear of grain’.³⁹ Later studies dismissed both of these etymologies, mainly because the suggested name formations are isolat-

³⁴ This was Bugge’s suggestion, “Sprede iagtagelser”, p. 44. For other examples of this alternation see Adolf Noreen, *Altordische Grammatik I*, 5th ed. (Tübingen: Niemeyer, 1970), § 92, p. 89.

³⁵ Wilhelm Mannhardt, *Germanische Mythen* (Berlin: Schneider, 1858), p. 703 identified *Skjalf* with Freyja and saw Agni’s death as a ritual hanging, as did Gudmund Schütte, “Gudedræbning i nordisk Ritus”, *Samlaren*, 15 (1936), pp. 21–36, Wessén, *Studier*, p. 55, Ström, p. 40, Chadwick, p. 250, Brate, p. 10–7. S. Lindqvist, pp. 304 ff., believed that the episode reflected a ritual burial, Philippotts, pp. 155–180, thought it was a scene from a ritual fertility drama.

³⁶ Jacob Grimm, “Hlið. Scelb. Drep.”, *Germania* [Stuttgart], 3 (1858), pp. 1–6.

³⁷ Noreen, “Mytiska beståndsdelar”, pp. 194–225; Nerman, p. 149.

³⁸ Noreen, “Mytiska beståndsdelar”, pp. 218–221. Ferdinand Detter, “Zur Ynglingasaga”, *Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur*, 18 (1894), pp. 76–77, noted the same parallels but did not reconstruct the myth. He, too, derived *Skjalf* from *skjálfa* ‘tremble’. Wessén, *Studier*, p. 55 thought that the story of Agni and *Skjalf* was a variation of the myth about Freyr and Gerðr.

³⁹ Franz R. Schröder, *Skaði und die Götter Skandinaviens*, Untersuchungen zur germanischen und vergleichenden Religionsgeschichte, 2 (Tübingen: Niemeyer, 1941), pp. 153–59. The word *skjalf* ‘husk’ is not attested in Old Norse. We find Old Norwegian *skalm* ‘husk’ and *skálp*; Old Swedish *skaf* ‘bean pod’. *Skjalf*, then, would be an indigenous formation, subsequently lost, or a form of *skaf* with metathesis. Such a form must be early and predate breaking.

ed occurrences in Scandinavian myths: *Skjalf* 'the trembling one' is unparalleled, and 'ear of grain' is never united with 'bean pod'.⁴⁰

In spite of recent attempts to regard Agni and Skjalf as historical personages or as figures belonging to the world of heroic or local legend, the ritualistic core of the episode is too clear to be disregarded.⁴¹ The main difficulty is to find an etymology for *Skjalf* that will allow us to see the scene as an integral part of the series of ritual deaths depicted in the *Ynglingatal*, and in keeping with what we know about old Scandinavian mythology and rituals.

Judged by its phonetic shape, *skjalf* must go back to an Indo-European root **(s)kel*.⁴² Pokorny distinguishes between five homonymous Indo-European roots **(s)kel*.⁴³

- *(s)kel*¹: 'cut'; not to be clearly distinguished from **kel* 'hit' and **kel* 'pierce';
- *(s)kel*²: 'be guilty; owe';
- *(s)kel*³: 'dry out';
- *(s)kel*⁴: 'bend, be crooked, slanting';
- *(s)kel*⁵: 'resound'.

In Germanic we find derivatives from all these roots:

**(s)kel*¹:

Gmc. **skel* – 'split, separate, divide': ON *skilja* 'separate, part, divide, judge, distinguish'; ON *skil* 'distinction'; Go. *skilja* 'butcher'; OE *scelian* 'divide, remove'; MLG *schelen* 'be different, constitute the border between two things, divide, remove'; MLG *schele* 'difference, lack, border'. Nongermanic cognates, Lith. *skeliù, skélti* 'separate, split'; Gr. *σχάλλω* 'stir up'; Ir. *scailim* 'take apart'.

Gmc. **skalô* f. 'skin, peel, husk, membrane' and **skaljô* 'shell, skin': ON *skjall* 'the white membrane of an egg'; ON *skel* 'shell'; Go. *skalja* 'brick'; OE *scalu* 'shell, husk, platter, dish, cup, scale'; OE *sciell* 'shell, husk'; OHG *scala*, MHG *schale, schal* 'husk, eggshell'. Nongermanic cognates, Lith. *skalà* 'chip of wood'; OSI. *skolika* 'shell'.

Gmc. **skêlô* f. 'bowl': ON *skál* 'bowl, hollow, scales'; OE *scala* 'bowl'; MLG *schâle*, OHG *scâla*, MHG *schâle* 'bowl'.

Gmc. **skel-(i)ð-* 'split piece of wood, shield': ON *skjôldr* 'shield'; Go. *skildus*, OS *scild*,

⁴⁰ Noreen's suggested interpretation hinges on his translation of *loga dis* and can be dismissed.

⁴¹ Birger Nerman, "Kung Agne och hans död på Agnefit", *Fornvännen*, 14 (1919), pp. 143–69, and Nils Ahnlund, *Stockholms historia före Gustav Vasa* (Stockholm: Norstedt, 1953), p. 62, believed that Agni was a historical person. Beyschlag, p. 40, ascribed the episode to the world of heroic legend, while Evans, p. 105, related the names to place names and saw both Agni and Skjalf as belonging to local legend.

⁴² Jan de Vries, *Altnordisches etymologisches Wörterbuch*, 2nd ed. (1962; rpt. Leiden: Brill, 1977), pp. 465–66, 488–89 and 494–95; Alois Walde, *Vergleichendes Wörterbuch der indogermanischen Sprachen*, vol. II, ed. Julius Pokorny (Berlin and Leipzig: de Gruyter, 1927), pp. 590–99; Alf Torp and Hjalmar Falk, eds., *Wortschatz der germanischen Spracheinheit*, vol. III of August Fick, *Vergleichendes Wörterbuch der indogermanischen Sprachen*, 4th ed. (Göttingen: Vandenhoeck and Ruprecht, 1909), pp. 458 ff.; Alexander Jóhannesson, *Isländisches etymologisches Wörterbuch* (Bern: Francke, 1956), pp. 248 f. and 845; and Julius Pokorny, *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch* (Berlin and Munich: Francke, 1959), I, pp. 550–51, and 923–28.

⁴³ Pokorny, *ibid.* These roots will henceforth be referred to as **(s)kel*¹; **(s)kel*²; **(s)kel*³; **(s)kel*⁴; and **(s)kel*⁵. The words used to exemplify each root are mainly taken from Pokorny, but supplementary material is added from the other etymological dictionaries listed in Note 42.

- OFr *skeld* 'shield'; OE *scield* 'shield, protection'; OHG *scilt*, MHG *schilt* 'shield'. Nongermanic cognate, Lith. *skiltis* 'disc of wood'.
- Gmc. **skel-m-*: ON *skálm* 'short sword, forked branch, husk'; LG *schalm* 'thin strip of wood'. Nongermanic cognate, Gk. *σχάλημη* 'short sword'.
- Gmc. **skel-k-*: ON *skálkr* 'short sword, cut off end piece'; MLG *schalk* 'small piece in wooden construction'; Bav. *schalken* 'split, hew'.
- Gmc. **skel-p-*: ON *skálp* 'sheath of a sword'; ON *skálp* 'bean pod'; MLG *schulpe*, *scholpe* 'shell'; MLG *schelp*, *schilp*, OHG *sciluf* (to LG *schulpen* 'flake off').
- Gmc. **skel-b/f-*: ON *skjalf*;⁴⁴ OE *scielfe*, *scylfe* 'shelf, wooden construction'; OE *scylf* 'turret, tower, peak, crag, ridge, ledge'; MLG *schelf* 'wooden construction'; OHG *sceliva*, MHG *shelf* 'husk'; OHG *scelb* 'portal, fornix'; OHG *scelf* 'small hut'; MLG *schelver* 'a piece flaked off'; MLG *schulvern* 'flake off'. Nongermanic cognate, Lat. *scalpere* 'scrape, cut, chisel'.
- **(s)kel²*: Go. *skulan*, ON *skulu*, OE *sculan*, OHG *solan* 'be guilty, must, shall'; OE *scyld*, OHG, ON *skuld* 'debt'. Nongermanic cognates, Lith. *skeliù*, *-ėti* 'owe'; *skylù*, *skilti* 'get into debt'; *skolà* 'debt'.
- **(s)kel³*: Sw. *skäll* 'thin'; MHG, MLG *schal* 'flat, stale, unclear'; ME *schalowe* 'flat, unclear, shallow'.

Neither **(s)kel²* nor **(s)kel³* are found with labial extensions, and they will not be considered in this study.

Most etymological dictionaries relate the Old Norse verbs *skjálfa* and *skelfa* to the meaning of IE **(s)kel⁴* 'crooked, slanting', also found in ON *skjálgr* 'crooked, crosseyed', ON *skelgjast* 'become crooked or slanting', and ON *skolla* 'be out of balance, dangle, deceive'.⁴⁵ **skel* 'tremble' is very sparingly attested in the other Germanic languages, but in Old Norse we find numerous derivatives:

- skelfa* 'cause trembling, shake, scare',
skelfast 'be afraid, tremble',
skelfir 'trembler, shaker',
skjálfr 'trembling, shaking',
skjálfra 'vibrate, tremble',
skjálftafullr 'full of trembling',
skjálflauss 'without trembling',
skjálfhendr 'with trembling hands',
skjálftasótt 'cold fever',
skjálfti 'trembling',
jarð-llandskjálfti 'earthquake', etc.⁴⁶

⁴⁴ For a thorough discussion of the place name *-skjalf*, see Erik Rooth.

⁴⁵ Pokorny, p. 928; Walde, p. 598; Torp and Falk, p. 461; Jóhannesson, pp. 850–51; de Vries, p. 495. The verbs *skjálfa* 'tremble' and *skelfa* 'cause trembling' are only attested in Old Norse, in the Old English *scelfan* 'tremble' and in Dutch *schilbern* 'tremble'. In Old English *scelfan* and derivations of this verb are only found in prose. Joseph Bosworth and T. Northcote Toller, *An Anglo-Saxon Dictionary* (1898; rpt. Oxford: Oxford University Press, 1964), p. 828, list four examples for *scelfan*, all from prose, and two examples of the feminine noun *scilfrung*, one of which is of dubious meaning. No examples are given in *A Concordance to the Anglo-Saxon Poetic Records*, ed. J. B. Bessinger (Ithaca and London: Cornell University Press, 1978).

⁴⁶ The examples are taken from Leiv Heggstad, Finn Hødnebo and Erik Simensen, *Norrøn ordbok*, 3rd ed. (Oslo: Det norske samlaget, 1975), p. 382.

Since the stem *skjálþ* 'tremble' was so productive in Old Norse, it would be natural if other words from the Germanic root **skel* with the formative element *f(þ)* were related to words of this group through folk etymology once their original meaning had been forgotten.

The IE root **(s)kel⁵* is found in a large group of words that describe the sounds and noises produced through actions of splitting, separating, dividing, cutting, or from human or animal vocal tracts:

ON *skjalla* 'clash, clatter, slam, resound'; OE *sciellan* 'sound, make noise'; OHG *scellan* 'clash, resound, slam, make noise'; OFr. *skelda* 'scold, explain loudly'; OHG *scheltan* 'scold'; ON *skella* 'resound, slam, bang, laugh loudly, clatter, rattle, scold'; OE *onsciellan*, *asciellan* 'answer, resound'; ON *skáld* 'poet'; MHG *schelte*, ON *skoll* 'barking, noise'; ON *skellr* 'clash, bang, slam, rattle'; OHG *scal* 'clash, bang'; ON *skjallr* 'noisy'; OE *sciell*, LG *schel* 'resounding, shrill'; OHG *scella* 'bell'; ON *skal* 'noise'; ON *skjal* 'talking'. Nongermanic cognates, Lith. *skāliju*, *-yti* 'continuous barking'; OPr *scalenix* 'hound'; Pol. *skolić* 'whine like a dog'; Latv. *skal's* 'sounding, resounding'; Lith. *skėlb -ia, -ti* 'to spread a rumor'; Latv. *skulbū* 'to peel off bark'; *skulbēt*, *skulbināt* 'resound, ring; *skulbis* 'a person who sounds the bells'; Lith. *skalbiū* 'wash, using washboards'.⁴⁷

In word groups denoting sound, similar formations with different fricatives and stops in initial position exist, for instance: ON *skjalla* 'clash, clatter, slam, resound'; *gjalla* 'yell, shriek, shout'; *kalla* 'call, shout'. Apparently, we have three different Germanic roots:

1. IE **ghel* > Gmc. **gel-* in ON *gjalla*, *gella*; OHG *gellan*, OE *gellan* 'shout, call, yell';
2. IE **gel* > Gmc. **kel-* in ON *kalla*; OHG *kallon*, OE *ceallian* 'call';
- 3a. IE **(s)kel⁵* ⁴⁸ > Gmc. **skel-* in ON *skjalla*, *skella* 'resound, etc.'; OHG *scellan*, OE *sciellan*;
- 3b. IE **(s)kel⁵* > Gmc. **hel-* in ON *hjalla* 'speak'; OHG *hellan* 'resound', OE *hiellan* 'make noise'.

In Old Norse the Germanic roots **skel⁵* and **gel* are very productive in groups of words denoting some kind of sound or noise, and we find numerous examples of parallel formations:

skjalla/gjalla,
skella 'cause to slam, clash, resound, etc. / *gella* 'yell',

⁴⁷ Torp and Falk, p. 459; Jóhannesson, pp. 248–49; Alois Walde, *Vergleichendes Wörterbuch der indogermanischen Sprachen*, vol. I, ed. Julius Pokorny (Berlin and Leipzig: de Gruyter, 1930), p. 440; Pokorny, pp. 550–51.

⁴⁸ For literature on Indo-European movable *s* see Per Persson, "Etymologisches", *Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung*, 33 (1895), pp. 284–94; H. Schröder, "Das bewegliche *s* vor guttural + *r* in den germanischen Sprachen", *Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur*, 29 (1903), pp. 479–554; Theodor Siebs, "Anlautstudien", *Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung*, 37 (1904), pp. 277–324; E. Zupitza, "Miscellen", *ibid.*, pp. 387–406; Ernst Lewy, "Einige Bemerkungen zum beweglichen *s*", *Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung*, 40 (1907), pp. 419–23. More recent literature in this area is mainly concerned with the problem of Indo-European movable *s* in light of laryngeal theory and will not concern us here.

skjala 'talk gossip'/*gala*, without breaking, 'crow, chant, sing',
skáld 'poet'/*galdr* 'a song, magic',
sköll 'loud laughter, barking'/*gjöll*, broken, 'din, alarum',
skal 'noise'/*gallr* adj. 'loud', etc.⁴⁹

Many words derived from Gmc. **gel* are attested in personal names from Old Norse myths and legends,⁵⁰ for instance:

Gjálp 'boasting, yelp; giantess' (p. 170),
Gjǫlp 'giantess' (p. 171),
Gjálfr 'giantess',⁵¹
gjálfr 'noise of waves, ocean wave' and *Gylfi* 'sea king' to *gjálfr*? (p. 193),
gylfra 'witch' (p. 193),
Gyllir, *Gyllingr* 'giants' (p. 193),
Gullnir 'the screamer; giant' (p. 194),
Göll 'noise; valkyrie' (p. 198),
Göllnir, *Göllor*, *Göllungr* 'names of Óðinn' (p. 198),
-gelmír in *Bergelmír*, *Aurgelmír* 'giants' (p. 154),
Gillingr 'giant' (p. 167).

Most of these names denote giants or giantesses, since such creatures are frequently characterized by the threatening noises they make.⁵²

Rivers, too, have names derived from this root: *Gjöll* 'a river in hell' (p. 171), *Gylfr* 'river' (p. 196). The root is also found in modern Scandinavian river names and in place names containing river names: *Gjellestad*, *Gjellebæk*, *Gjelladal*, all from ON *gjall-*, and *Gjælnes* < *Gieluanes*/*Gielones* from ON *gjálfr*, and *Gillinga* and *Gylla*.⁵³ Names of rivers often refer to the level of water or to the sound of the current.⁵⁴

In Old Norse the Germanic root **skel*⁵ is found only once in a mythological name – there is a giantess called *Skellinefja*.⁵⁵ In river names we find this root in the *heiti* *Valskjalf*⁵⁶ and in the Scandinavian rivers *Skjelver* < *Skiaelfuo*, *Skialfuo* and *Skjelve* < *Skæolfuo*.⁵⁷ In his discussion of Norwegian place names Anders Kjær distinguishes two separate meanings of the stem *skjalf*: the one found in place names like *Loaskialf*, *Valaskioll*, etc. and the one found in river names: *Skjelve*, *Skjelven*, *Skjelver* (< *Skjalfa*).⁵⁸ In English place names **skel*⁵ occurs in

⁴⁹ The examples are taken from Jan de Vries.

⁵⁰ See Jan de Vries; references to page numbers will be incorporated in the text.

⁵¹ Sigurðsson et al., p. 551, n. 10.

⁵² Finnur Jónsson, "Pulur", *Acta Philologica Scandinavica*, 9 (1934), pp. 289–308; Lotte Motz, "Giantesses and their Names", *Frühmittelalterliche Studien*, 15 (1981), pp. 495–511.

⁵³ Oluf Rygh, *Norske elvenavne*, ed. Kristian Rygh (Kristiania: Fabritius, 1904), pp. 70–71.

⁵⁴ Kristian Rygh, *Introd.*, *Norske elvenavne*, p. XI.

⁵⁵ Motz, p. 503.

⁵⁶ Sigurðsson et al., p. 575.

⁵⁷ Oluf Rygh, *Norske elvenavne*, p. 218. Rygh related these names to ON *skjalfa* 'tremble', whereas ten years earlier (Rygh, "Stedsnavne"), he grouped the same names under the place names *-skjalf*, which he, with Löffler, interpreted as 'high seat'. The river *Skjellaen* and the place names *Skjeldaas* and *Skjeldalen* he derived from ON *skella* (Rygh, *Norske elvenavne*, p. 219).

⁵⁸ Anders Kjær, ed., *Norske Gaardnavne*, vol. VI of Oluf Rygh, *Norske Gaardnavne* (Kristiania: Fabritius, 1907), pp. 68–69.

Skell, *Skeldale* and *Skelden* (to ON *skjalla*), in *Skelwath* ‘ford by Skelwith Force’ where the second element is ON *vað* ‘ford’ and the first is an old name of the waterfall, the Old Norse *Skjalldr* ‘resounding, roaring’.⁵⁹

The Old Norse root *skjalf* in the river names *Skjelver*, *Skjelve* and in the *heiti* *Valskjalf* appears to be a labial formation of the Germanic root **skel*⁵ ‘resounding, slamming, clashing’, parallel to *gjalf-* from the Germanic root **gel*, denoting the sound made by these rivers. Later the *skjalf-* formations must have been associated through folk etymology with the increasingly productive word *skjálfa* ‘tremble, shiver’, so that at the time of the Icelandic settlement they were understood as ‘trembling’ rather than ‘resounding’.

The term *skjálfhent* – one of the skaldic metres – seems to contain the same root *skjalf-* ‘resounding, slamming, clashing’. According to Snorri, this metre was invented by Veili, “when he was lying shipwrecked on some distant skerries. They were badly clothed and the weather was cold when he invented the poem called *skjálfhenda* or the poem without *stef* . . .”.⁶⁰ The metre is characterized by the heavy resounding initial syllables in the odd lines and a short distance between the *studlar*.⁶¹ A few other skaldic metres, such as *detthent* (*dettr* ‘sound of a body falling’) and *hrynhent* (*hrynja* ‘flow, stream’), also have descriptive names; so *skjalf-* in *skjálfhent* must have referred originally to the heavy, resounding initial syllables. Later this meaning would have been obscured by the homonymous words modeled on the verb *skjálfa* (like *skjálfhendr* ‘with trembling hands’); hence Snorri’s fanciful etymology.

My conclusion is then that there once existed the root **skel*⁵ with the formative element *f* (*þ*) denoting sound. We find this root in river names (*Valskjalf*, *Skjelver*, *Skjelve* < *Skiaelfuo*) and in the skaldic metre *skjálfhent*. Snorri’s *Skjalf* must have been derived from the same root *skjalf-* (cf. similar formations from **gel*: *gjálfr* ‘wave, sea, noise’, *Gjálfr* ‘giantess’, *Gylfi* ‘sea king’, *Gylfr* ‘river’ and *gylfra* ‘witch’). *Skjalf* must have meant ‘the clashing, slamming, clattering one’; so that the name describes Skjalf’s noisy nature and indicates that she was a giantess.

In a series of articles, Lotte Motz discusses aspects of giants and giantesses neglected in previous research.⁶² She points out the close relationship between giants and gods in marital and erotic alliances. Many gods count giants or giantesses among their immediate ancestors, and the borderline between gods

⁵⁹ Eilert Ekwall, *The Concise Dictionary of English Place-Names*, 2nd ed. (Oxford: Clarendon, 1940), pp. 404–05. In Old English we also find the *hapax legomenon* *wælsceall* (Judith, 312) ‘clash of corpses?’, perhaps a translation of an obsolete Old Norse **valskjall*. Ferdinand Holthausen, *Altenglisches etymologisches Wörterbuch*, 3rd ed. (Heidelberg: Winter, 1974), p. 277.

⁶⁰ Sigurðsson et al., p. 646: “þenna hátt fann fyrst Veili; þá lá hann í útskeri nokvöru, kominn af skipsbroti; ok höfðu þeir illt til klæða ok veðr kalt, þá orti hann kvæði, er kallat er kvíðan skjálfhenda eða drápan stefflausu . . .”

⁶¹ Marius Kristensen, “*Tvískelft-skjálfhenda*”, *Festskrift til Finnur Jónsson 29. maj 1928*, eds. Johs. Brøndum-Nielsen et al. (Copenhagen: Levin & Munksgaard, 1928), p. 281.

⁶² Lotte Motz, “The Rulers of the Mountain: A Study of the Giants of the Old Icelandic Texts”, *The Mankind Quarterly*, 20 (1979–80), pp. 393–416; “Giants in Folklore and Mythology: A New Approach”, *Folklore*, 93 (1982), pp. 70–84, and “Giantesses and their Names”.

and giants is tenuous.⁶³ Some giants were worshiped: giants are associated with sacred places and cults; giants appear as ancestors of heroes and royal families.⁶⁴ Giants and giantesses are associated with snow and ice, and their dwellings are located in the northern and eastern realms of the world.⁶⁵ They are presented as rulers and kings, living with members of their family – the father/daughter pair is especially noticeable.⁶⁶ Giantesses may be hideous (compare names like *Hengikepta* ‘hanging jaws’ and *Ljóta* ‘misshapen’), or they may be acclaimed for their beauty: *Skaði* is the ‘glimmering bride’; the mistress of the giant *Hymir* is ‘all golden’ and ‘fair of brow’; and *Gerðr*’s arms illuminate everything around her. According to Motz, the relationship between giantesses and fire and light is due to their sexuality.⁶⁷ It has been suggested that copulation between gods of fertility and giantesses (*Njǫrðr* and *Skaði*, *Freyr* and *Gerðr*) was part of the old Scandinavian fertility rituals and that the Old Norse *Volsabáttir* recorded such an alliance.⁶⁸

Many of the stories describing these erotic unions were prefaced by episodes containing the following elements: the god (or one of his hypostases) invades the country (usually in the North) where the giantess lives with her family; the giantess is abducted and often one of her male family members is killed. This pattern and its ritualistic character is evident in the episode in the *Flateyjarbók* about *Fornjótr*’s great-grandson King *Porri* and his daughter, the giantess *Gói*:⁶⁹ *Porri*, king of Finland and Kvenland, held great sacrifices. Every year he celebrated the *Porrablót*, and the month was named *Porri* after the sacrifice. *Porri* had three children, two sons, *Nórr* and *Górr*, and a daughter, *Gói*. One winter the daughter disappeared at the time of the *Porrablót*, and at the end of the month *Porri* held a sacrifice to find out what had happened to her. The following month was then named for her. Her brothers went out looking for her and found her at *Heidmork* with *Hrolfr ór Biargi*.

In the *Ynglingasaga*, the story of King *Agni*’s invasion of Finland, his battle with *Skjalf*’s father, King *Frosti*, and his abduction of *Skjalf* form a similar preface. The question is, can the male partner of the giantess *Skjalf* ‘the clasher, slammer’ be viewed as a fertility god?

Agni occurs twice as a personal name in Medieval Sweden and in the Norwegian patronymic *Agneson*; otherwise it is not attested in Scandinavian sources.⁷⁰ *Agni* has been etymologized as the personal name **aginæ* from the

⁶³ Motz, “Giants”, p. 75.

⁶⁴ Motz, “Giantesses and their Names”, p. 415.

⁶⁵ Motz, “Rulers”, p. 395.

⁶⁶ Motz, “Rulers”, p. 408.

⁶⁷ Motz, “Giantesses and their Names”, p. 496 and “Giants”, p. 80.

⁶⁸ Gro Steinsland and Karin Vogt, “‘Aukinn ertu Uolse ok vpp vm tekinn’. En religionshistorisk analyse av *Volsabáttir* i *Flateyjarbók*”, *Arkiv för nordisk filologi*, 97 (1981), pp. 87–106.

⁶⁹ Vigfusson and Unger, pp. 22 and 219–220.

⁷⁰ Oskar Lundberg and Anders Grape, “Byar och bönder i Alunda för 600 år sedan”, *Upplands fornminnesförenings tidskrift*, 29 (1913), pp. 106–148; Erik H. Lind, *Norsk-isländska dopnamn ock fingerade namn från medeltiden* (Uppsala: Almqvist & Wiksell, 1905–15), col. 8.

root **ag-* ‘to be sharp’, or as **aganon* (or **agano*).⁷¹ Evans argues that *Agni* could be a back formation from the place name *Agnafit*, where *agn* means ‘fisherman’s bait’.⁷² There is no evidence that the connection between *Agni* and *Agnafit* was primary; it could have been caused by onomastic associations (cf. *taurr* ‘necklace’ taken by Snorri for the place name *Taurr*). If *Agni* had been derived from *agn* rather than from *Agnafit*, we would probably have the umlauted form **egni* (cf. *egnir* ‘temptation’ and *egna* < **agnian* ‘to bait’). However, the name may be a denominative formation from ON *qgn* ‘ear of grain’.⁷³ In Old Norse literature two persons are called *Qgn* ‘ear of grain’: one was the daughter of the English king *Norðri*, the other a giantess from the *Jqtunheimr*.⁷⁴ *Agni* ‘ear of grain’ may be a hypostasis of Freyr, god of fertility: *Lokasenna* 43 and 46 mentions Freyr’s servant *Byggvir* ‘barley’, who is usually interpreted to be the vegetative aspect of the god of fertility. The female companion of *Byggvir* is *Beyla*, *Freyja*’s servant. If *Beyla* is of the same root as *baula* ‘the bellowing one’ (cf. *belja* ‘to bellow’ and *Beli* ‘giant, the bellowing one’),⁷⁵ we have another example of *hieros gamos* between the god of fertility and a giantess, a liaison parallel to that of *Njǫrðr* and *Skaði*, *Freyr* and *Gerðr*, *Vǫlsi* and the *mǫrnir* (giantesses), *Vanlandi* and *Drifa*, *Agni* and *Skjalf*.

Such an interpretation of the *Skjalf* episode throws new light on the deaths recounted in the *Ynglingasaga*. The ritualistic character of these deaths has long been recognized, but the fact that in many cases the female protagonists are giantesses (*Gerðr*, *Skaði*, *Drifa*, *Skjalf*; *Bera* ‘female bear’ ch. 21 could also be placed here) has been overlooked. In rituals promoting the fertility of beasts and soil, the giantesses play a significant part. That is why *Skjalf* is given as a *heiti* for *Freyja*, the goddess of fertility in Snorri’s *Edda* (*Hǫrn*, another *heiti* for *Freyja*, is also the name of a giantess).⁷⁶ The early episodes described in the *Ynglingasaga*, which culminate in the sacrificial death of the ‘King’, could have reflected ritual dramas following a pattern, with the way the ‘King’ died constituting the main difference. Since the names of giantesses are descriptive of their appearance and character, they must have lent themselves well to dramatic performance.

⁷¹ Assar Janzén, *Personnamn*, Nordisk Kultur, 7 (Stockholm: Bonnier, 1941), pp. 264–65; Lindroth, “Über den Umlaut in den altnordischen ja Stämmen”, *Indogermanische Forschungen*, 35 (1915), p. 304; Nerman, p. 146; S. Lindqvist, p. 125. The absence of umlaut in *agni* led Lindroth, p. 304, to postulate a “spontaneous lack of umlaut after a short syllable”. Hugo Pipping, “Sex kapitel ur de nordiska språkens grammatik”, *Studier i nordisk filologi*, 12 (1921), p. 111 and Jan de Vries, p. 3, list forms without *i* in the suffix (**aganon*, **agano*).

⁷² Evans, pp. 104–05.

⁷³ Schröder, p. 157.

⁷⁴ Carl C. Rafn, ed., *Fornaldarsögur norðrlanda*, vol. I (Kaupmannahöfn: Popp, 1829), pp. 16 ff. and 513 ff. The formation of a weak masculine noun *agni* from *qgn* would account for the absence of umlaut.

⁷⁵ For literature on this word see de Vries, pp. 29 and 34.

⁷⁶ Sigurðsson et al., p. 552.

OLA STEMSHAUG

Dei norske stadnamna i Gíslasaga

Soga om Gisle Surrsson har alltid vore halden for å vera ei av perlene mellom islendingesogene. Forteljinga om Gisles dramatiske liv har vore mykje omtykt både blant det vanlege publikum, dei som las, hørde og såg saga, og blant forskarane, først og fremst norrønfilologane.

I våre dagar har saga om Gisle Surrsson på ymse vis igjen fått ny aktualitet. Den dramatisk-romantiske historia er gjort levande for nye ættleder på moderne vis gjennom spreiding i massemedia: Islendingane har laga både ei ungdoms-utgåve (sjå Øyslebø 1969) og ei biletbok i fargar om desse hendingane, dessutan ein film om Gisles liv, *Útlaginn*, frå 1981. Sommaren 1983 gjekk så saga som opplesingsserie i norsk radio.

I

Frå vitskapleg hald har vi fått eit par arbeid som gjer at vi heilt må omvurdere skapingshistoria for saga. Tidlegare har ein til vanleg rekna med at dei to versjonane vi kjenner, stod i følgjande forhold til kvarandre: Den kortare og stort sett meir konsise M(indre)-versjonen stod originalen nærast. Den noko lengre og delvis meir utflytande S(tørre)-versjonen meinte ein hadde komme til som eit resultat av utbrodering og oppynting av saga. Særleg galdt dette innleiinga som ein trudde kunne ha mangla i førelegget for S, og som ein da meinte hadde vorte nyskapt eller omforma i fornaldarsagastil. – Vi har dessutan eit fragment B(rot) som står M-versjonen nær.

Gjennom tre artiklar i *Gripla* har Guðni Kolbeinsson og Jónas Kristjánsson (1979) og Alfred Jakobsen (1982a og b), etter mitt skjønn på ein mykje overtydande måte, vist at tilhøvet mellom handskriftna likevel må vera eit anna. Kort sagt er deira resultat at S må vera eldst og stå originalen nærast. M-versjonen har komme til gjennom ei innstramming og forkorting for å laga ei meir heilstøypt forteljing som høvde betre med den litterære smak. Resultatet av dette vart ei meir „klassisk“ islendingesoge og eit meir velforma kunstverk.

Kolbeinsson/Kristjánsson (1979:143) kjem på dette grunnlaget fram til følgjande stemma som Jakobsen sluttar seg til:

$$\begin{array}{c} X \\ \hline S \quad Y \\ \hline M \quad B \end{array}$$

Ingen av desse tre forfattarane drøftar dei norske stadnamna i Gíslasaga. Men det er all grunn til å tru at ny kunnskap om forholda mellom handskrifa òg kan kaste nytt lys over stadnamna. Dette kan så i sin tur fortelje meir om saga og handskrifa. Det er nett dette doble siktepunktet som er hovudføremålet med denne artikkelen.

II

Dei norske stadnamna står stort sett i innleiingskapitla, før landnåmet på Island blir omtala. Det er særleg her dei to versjonane av saga skil seg frå kvarandre. Mykje interessant er såleis Kolbeinssons/Kristjánssons (1979:148) utrekning av prosenten for direkte tale i dei to innleiingane: S har 28,9 % mot M 9,2 %. Her fell S mykje betre saman med hovudforteljinga som har 27,2 % i S og 26,7 % i M. Det ser altså ut som det har skjett ei stilistisk tilstramming i innleiinga til M-versjonen, og spørsmålet for oss må vera kva konsekvensar det eventuelt måtte ha fått for stadnamna.

Dei norske stadnamna er berre enkeltvis og lausleg omtala hos sogeutgjevarane, dei mest fyldige kommentarane har vel Finnur Jónsson (1903 og 1929). Magnus Olsen (1938) har derimot i ein artikkel „De norske stedsnavne i Gisle Surssøns saga“ (først prenta i 1918) gått forholdsvis grundig og samla inn på dei fleste norske namna vi finn i innleiingsdelen til saga. Som vanleg før reknar han med at S „har faaet en ny begyndelse tilføyet. Derved faar overleveringen af de norske stedsnavne i S meget lidet værd i sammenligning med gjengivelsen i M“ (Olsen 1938:273). Også Anne Holtmark (1951) kjem inn på stadnamna i sin Gíslasagastudie. Ho tek berre omsyn til M-versjonen.

Seinare har Helge Sverdrup (1941 og 1951), Asgeir Thorheim (1950), Hans Hyldbakk (1957), Aasmund Stokke (1964) og Ola Dønheim (1968) ut frå grundig lokalkunnskap drøfta nordmørnamna i saga (for størstedelen i Årsskrift for Nordmøre historielag). Desse fem siste manglar språkvitskapleg skoleing, så arbeida deira har ikkje først og fremst verdi på grunn av namnediskusjonen, men fordi dei dreg inn nokre nye og interessante namnealternativ som det er vel verdt å tenkje over. – Endeleg har vi dei siste 40–50-åra hatt ein stadig tilbakevendande debatt i nordmøravisene om stadnamna i Gíslasaga. Den siste gjekk i lokalavisa Driva vinteren 1982–83. Denne diskusjonen befattar vi oss eigenleg ikkje med her.

III

Nedafør listar vi opp dei norske stadnamna i innleiinga til Gíslasaga. Vi tek berre med dei som har direkte relevans for handlingsgangen i saga, dvs. namna frå innskottet med generell norsk rikshistorie i S (kap. 5) er utelatne. Agnete Loths (1960) utgåve i *Membrana regia deperdita* er bruka for S og Finnur Jónssons (1929) utgåve for M. Skrivemåte og kasus (pluss eventuell preposi-

sjon) er som ved første forekomst, seinare variantar står i parentes. Dersom vi har meir enn eitt belegg, står det eit tal til høgre for namnet og opplyser om kor mange det er.

S

a Sunnhordalandi
i Surnadal 8
Fjarðafylki
til Fresseyjar (Freyseyjar) 3
a Hellu 2
a Granaskeiði
(austr) at Kilinom (Kiol) 2
af Fluðu nesi 2
til Stocka

M

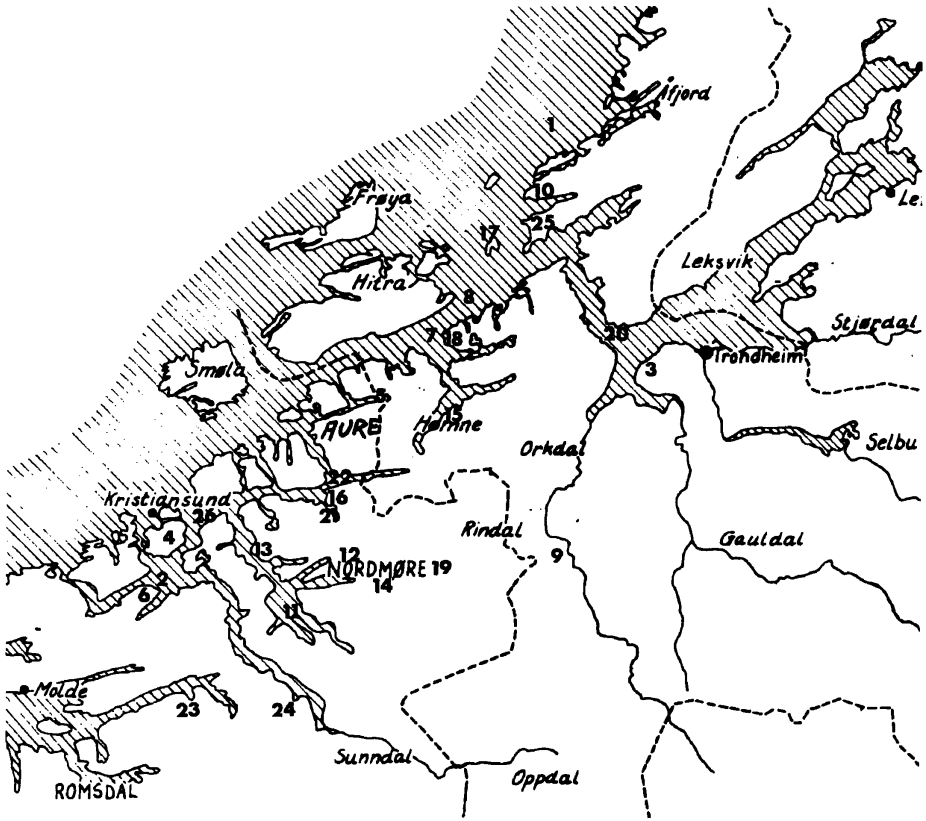
Surnadal 6
Fibuli
aa Nordmæri
Stockaholmr
at Stockum 3
ur Fridarey 2
aa Hellu
til Grannaskeids
i (eyna) Saugso 6
aa Flydrunese 2
(nordr) fraa Þrándheimi
Æsundar

Fragmentet B gjeld berre den islandske delen av saga og er difor utan interesse i vår samanheng.

IV

Det mest frekvente av alle desse stadnamna er Surnadal der hovudhandlinga i innleiinga går for seg. Ved sida av Sunnhordland og Fjarðafylki er dette namnet det einaste som er lett å identifisere i S. Men der er det feilplassert til Sunnhordland. Der har vi som den einaste staden på vestkysten sør om Trondheimsfjorden eit namn som byrjar med *Surn-* (i tillegg til Surnadal), nemleg *Surnøy* i Os ved Bergen, no uttala /syd'nøyo/, i matrikkelen *Sunnøen* (NG XI 211). I BK er skriftforma *Surnøy*. På sjøkart nr. 21 finn vi *Sunnøy* søraust for Strøno, ikkje langt frå skipsleia. I ei munnleg tradering ville det vel difor ikkje vera så rart om *Surnøy* og *Surnadal* vart oppfatta som språkleg og geografisk nærskylde. Ved ein nykomposisjon derimot ville det synast som eit merkeleg slumpetreff å plassere *Surnadal* akkurat i Sunnhordland.

Ved sida av *Surnadal* er det av namna på dei mindre lokalitetane faktisk berre fjordnamnet *Fibuli* i M som utan vidare kan identifiserast og gjevast ei trygg geografisk plassering. Her bur Ísi som S fortel „reð fyrir Fjarðafylki“ (4), altså ei mykje sørlegare lokalisering. *Fibuli* er opplagt identisk med gnr. 48 Fevelen i Aure (NG XIII 435), i dag namnet på ein gard i botnen av Årvågsfjorden. AB har skrivemåten *af Fiuola*. Den yngre og vanlegaste uttalen er /fæ:'veln/, dat. /fæ:'v'la/ (Stemshaug 1965:30). Det er denne uttalen NG har som hovuduttale, men det er og nemnt ein varierende uttale *fø-*. Dette skal sikkert vise til den eldre uttalen /fð:'/- som var nokså vanleg i min barndom. NG skil ikkje mellom fonema /ø/ og /ɒ/ på denne delen av Nordmøre. Som eg tidlegare har gjort greie for (Stemshaug loc.cit.) er Ryghs kvantitative opplysningar i

Kart over området der innleiingsdelen til Gíslasaga går for seg (først og fremst mellom-alderens Nordmøre).

1. Asen. 2. Bergsøya. 3. Byneset. 4. Frei. 5. Fevelen. 6. Gjemnes. 7. Hemnskjela. 8. Leksa. 9. Meldal. 10. Nes (i Fosen). 11. Nes (i Ålvundfj.). 12. Nordmarka. 13. Saksin. 14. Skeid (i Surnadalen). 15. Skeiet (i Hemne). 16. Stokkan. 17. Storfosna. 18. Sundan. 19. Surnadal. 20. Trondheimsfjorden. 21. Valsøyfjorden. 22. Vinjefjorden. 23. Vistdalen. 24. Øksendalen. 25. Ørlandet. 26. Årsund.

Norske Fjordnavne (Rygh 1896:44) noko tvilsame. Eldre skriftformer har stundom ø i rotmorfemet, t.d. *Føbelen* på N. G. Frøms kart frå slutten av 1700-talet (Stemshaug loc.cit.).

Så vidt eg veit er dette gamle fjordnamnet nokså eineståande ikkje berre på norsk, men og nordisk område. Ingen har i det heile prøvd seg med å gje ei etymologisk forklaring på det. Med grunnlag i skrivemåten i M-versjonen og i AB kan vi vel nokså sikkert rekne med at det er tale om ei norrøn form *Fibuli/Fivuli*, 1. mask. Tonem 1 i namnet bør forklarast ut frå junktur etter vok. i rotmorfemet. Samansette ord med utgang på vokal i førstestavinga har ein viss

tendens til å få tonem 1 i norsk generelt så vel som aurgjeldsmålet, t.d. /fri:'juł/ frihjul, n. /ba:'boł/ babord, n. /bu:'nes:el/ Buneset, gnr. 41,15 Aure. Det subminimale /jæ:'veln/ m.b.f.sg. i aurgjeldsmålet, gno. *djqfull*, m., skal ein vera varsam med å dra inn i diskusjonen for di ordet etter vanleg meining helst har fått ein „teologisk“ uttale.

Heilt spesiell synest den dentale l-en i Fevelen å vera. Om vi føreset ei urnordisk form **Fi(m)bulan*, så kunne det høve å jamføre med uttalen av mask. på gno. -ull i målføret. Dei har vanlegvis retrofleks l: /kâ`η:âł/ kongel, /â`η:âł/ ongul, /stu`p:uł/ stopul (i tyd. ‚sta, stivnakka (stivbeint) mannsperson‘). Unntak er /ju`t:ull/ jøtul, til gno. *iq̄tunn*, og /ku`p:uł:stę:n/ m., jfr. gno. *koppusteinn*, m., ved sida av det alt nemnde *djevel*. Eg kan prinsipielt ikkje sjå nokon særleg skilnad på stilling i ultima (ongul) og penultima (Fevelen) her (bortsett frå posisjonering framfor høgge, fremre vok. i nom. sg. i siste tilfellet). Vi burde difor normalt ha venta retrofleks l. Etter mitt skjønn er det berre ein skikkeleg måte å forklare den dentale l-en på: Før den retroflekse l-en hadde vakse fram i slike posisjonar, måtte det ha vorte etablert ein stengd junktur mellom u-en og l-en, og namnet har vorte oppfatta som *Fibu + li*. Initial l i etterledd i samansetningar er normalt dental. Siste staving kan altså her ha vorte omtolka til eit sisteledd, venteleg gno. (h)līð, f., ‚ås-, fjord- el. dalside‘, etter at namnet hadde gått over til å få hovudfunksjon som gardsnamn. Dette ville høve framifrå, garden Fevelen ligg jo nettopp i lia på nordsida av fjordbotnen. Gardsnamnet Sjølia (gnr. 45 Aure) rett imot Fevelen på sørsida av fjorden viser at fjordsidene må ha vorte oppfatta som lier også i eldre tid. (Ei samanblanding med -ill er lite rimeleg for di dette suffikset har regelfast palatalisering i dialekten). – I dag viser dativforma at Fevelen er eit sterkt maskulinum (jfr. og gen. på *Fevels-*), og det er lett å finne mange årsaker som kan ha verka med til ein slik framvokster, saman eller åleine (t.d. apokopen; st. sg. fem. dat. form, typen /fi:ln/ ‚fila‘; den generelle tilføyinga av mask. art. til gardsnamn i dette stroket osv.).

Etymologisk kunne kanskje Fibuli knytast til ei rot **pemp* ‚vera tjukk, svelle‘, og som vi kjenner med grammatisk veksling i gno. *fimbulvetr* ‚risevinter, hard vinter‘ (jfr. Torp 1919). Helst må vi vel da tenkje oss ei utgangstyding som for *fump* ‚kort og tjukk‘ i nyhøgtyske dialektar, med tanke på den inste, breie fjordpollen i Årvågsfjorden (frå Bakk og innover). Men Fibuli kunne òg tidlegare ha omfatta Torsetsundet, kanskje og Gjelavika lenger vest. At eit sund har ‚høyrte med til‘ eit tidlegare, no tapt, fjordnamn har vi ein parallell til i **Fjqlnir*, idag Vinj(e)fjorden lenger inne på Nordmøre (Rygh 1896:44).

Det kunne slik sett vera fruktbart å jamføre med dei frisiske „waternamen“ Fivel (**Fimbel*) som Schönfeld (1955:51 f., 261 f.) og andre omtalar. Kanskje har vi òg eit samband med vårt namn i førsteleddet i stadnamnet Fiefeldor i Widsith, truleg eit gammalt namn på Eidermunningen (sjå Magoun 1940:95 ff.). Om vi i vårt tilfelle (Fibuli) tenkjer oss ei *-*ulan*-avleiing, så er vel dette mogleg, men langt meir komplisert enn t.d. Sahlgren har tenkt seg laginga av (det sterke) fjordnamnet Ekoln slik Lundahl (1955:145 ff.) har vist. Det ville fullstendig sprengje ramma for denne framstillinga å gå grundig inn på

desse, til dels innfløkte, problema, og eg vonar å kunne komma tilbake til dei i ein annan samanheng. Her er det først og fremst viktig å halde fram at lokaliseringa synest indiskutabel, og at det semantiske innhaldet i namnet ikkje treng tala mot denne lokaliseringa.

Eitt av dei meir omdiskuterte stadnamna i Gíslasaga har vore Stokkar, Torbjørn Surs slektsgard. Frå lokalt hald har ein prøvd å feste namnet til Stokkåa (Sverdrup 1941:23 ff., Dønheim 1968:121 ff.), ei elv i noverande Rindal kommune som høyrde til Surnadal før 1857 (Hyldbakk 1957:17–18).¹ Men det er jo slik at vi i vårt land har ei mengd usms. eller sms. Stokk-/Stokkå-er utan at desse elvene har samband med noko gardsnamn Stokk-, og slik kan det naturlegvis òg vera i vårt tilfelle.

Magnus Olsen (op.cit. s. 276 ff.) lokaliserer namnet til Stokkan /stà'k:ar: / i grannebygda Valsøyfjord, gnr. 120 Stokke i noverande Halså kommune. Eg vil i det store og heile slutte meg til hans argumentasjon. Når denne lokaliseringa har falle så mange nordmøringar tungt for brystet, så er det for di Stokkar på denne måten blir flytt ut av Surnadalsdalføret. Men her er det heilt rett av Olsen å jamføre med grannedistriktet Romsdal der eit bygdenamn frå dei indre delane av området har breidd seg heilt ut til kysten.

I tillegg til dei momenta Olsen nemner, er det òg eit par reale forhold som bør nemnast: I begge handskriftera blir det fortalt at Torbjørn og hans folk under brenninga av garden deira kjem seg ut og følgjer røyken „til skógar“ S / „til fjalls“ M. Dette vil høve framifrå med terrenget og dei herskande vindretningane ved Stokkan (jfr. Stemshaug 1971:310–11). Dessutan talar, som vi seinare skal sjå (s. 78), seiemåtane ved stadnamnet Fressey/ Freysey i S helst for ei lokalisering til Valsøyfjord. – Stokkaholmr er vel ein av holmane ved Valsøya eller kanskje sjølvje Valsøya. Med tanke på landhevinga er det vel helst tvilsamt at vi her skal ha „den nævnte holme i sundet mellem Stokke og Valsøen...“ som Olsen (op.cit. s. 277) vil ha det til.

Fressey/Freysey i S har forma Fridarey i M. M. Olsens kommentar til S-formene er her kort og godt at dei er „forvansket til Freysey, Fressey („austr um Kjöl“), hvorved tænkes paa Frösö i Jemteland“ (Olsen op.cit. s. 274, mrk. 1). For M-forma held han fram det synspunktet som har vore vanleg sidan P. A. Munchs dagar: Fridarey må vera ei litt unøyaktig attgjeving av øynamnet Frei (gno. truleg *Freið*) rett inn for Kristiansund N. (jfr. Jónsson 1903:3–4). Det er vel mykje rimeleg at dette er rett – i ein islandsk tradisjon ville det sikkert vera trong til eit forklarande tillegg (*ey*, *f.*) her.

Men dermed er det ikkje utan vidare sagt at S-formene treng lokaliserast til Jämtland. Den første gongen Freysey er nemnt i saga, er da Are blir sendt til fostrings „austr til Freyseyjar“ (7). Andre gongen er da Torkjell etlar „at ráðaz austr til Freyseyjar“ (12), og her blir det fortalt at „hann kemr austr at Kilinom“ og seinare „at hann ætlar a Kiol“. For ein islending var sjølvsgatt „(austr a) Kiol“ einstyðande med grensefjella aust for Trøndelag. Det noko

¹ Den første som ser ut til å ha fått denne idéen var ein anonym innsendar i Nidaros for 27. nov. 1913, s. 2 (oppattprenta i Søndre Trondhjems Amtstidende for 2. des. 1913, s. 4).

langhenta Freysey ville vel i denne saga høve mindre bra enn det heimlege Friðarey, for så vidt etter både norsk og islandsk oppfatning. M-versjonen har og heilt følgerrett ikkje noko retningsadverb (her ville jo *vest* vera korrekt).

No er det likevel slik at det rett aust-søraust for Stokkan i Valsøyfjorden ligg ei rad med kjølar, dvs. 'høgtliggjande myrdrag' (Sandnes 1968:26, Stemshaug 1968:57), mot Orkdal, Meldal og Surnadal: Søvasslikjølen, Grytdalskjølen, Gomåkjølen, Brattslett kjølen, Løålikjølen, Almenningskjølen, Mongvasskjølen og delvis berre Kjølan lengst mot vest, på Nordmarka. (Dei fleste av desse namna finst på kartblad Vinjeøra M711, stundom med ikkje heilt god plassering, jfr. òg Dønheim (1968:125).) Aust-søraust for hovuddalføret i Surnadal finst det derimot ingen namn som inneheld appellativet kjøll, m., på Møre-sida.

Her er det altså berre eit namn Freysey i ei av dei austlege grannebygdene som manglar for at S-versjonen skal verke svært lite „forvansket“. Men eit slikt namn finst ikkje, ja, vi kjenner ikkje Freysey i det heile frå noverande norsk område. No har vi elles i Trøndelag nokre stadnamn sms. med gud(inn)enamnet Frøy(a) (gen.) *Frøy(s)*-. Eitt av dei er eit tapt set-namn i grannebygda til Surnadal i aust, Meldal. Namnet finst (iflg. NG XIV 165) to gonger på 1600-talet, Frøset 1626 og Frøsett 1631. Kan det vera dette gardsnamnet som på Island i den munnlege traderinga er blanda saman med det langt meir kjende, jåmstske namnet?

Dei neste namna vi skal ta for oss, Hella og Granaskeið, blir nemnde i same andedraget i S: „sa bær er Barðr bio a het a Hellu, enn a Granaskeiði þar er Kolbeinn bio...“ (8). Det var desse to, Bård og Kolbein (som i M heiter Kolbjørn), som fjanta med og „fifldi þordisi“ (om Bård i M 2). – Magnus Olsen (1938:275) har „intet at sige“ om Hella, og dei lauslege amatørframkasta er knapt betre: Sverdrup (1941:25 f.) plasserer det nede ved elva Surna oppe i Rindal, i tilknytning til lokaliseringa av Stokkar dit. Stokke (1964:191) meiner det skal vera bruket Hylla (ofte òg sagt *Hallsethylla*) på Bergsøya i Gjernes kommune.² Fullstendig på vidotta i bokstavleg forstand er òg Anne Holtsmarks (1951:32) framlegg når ho seier at „there are two farms of the name not very far from *Súrnadalr*; there is a Mjølkill, ON **miólkhella*, now divided into two farms, in Øksendalen, not very much further to the south of *Súrnadalr* than *Stokkar* is to the north; another Helle, ON *Hella*, is to be found in Vistdalen, Romsdal.“ (Korkje Olsen eller Holtsmark kjenner tydelegvis til at terminus technicus for *helle*, f., på Nordmøre er /hyl:/f. < *hilla, f. (Stemshaug 1965:47).) Når eg no foreslår å vurdere gardsnamnet Hyllbakk i noverande Surnadal kommune, tidlegare ein grensegard til Surnadal i Stangvik kommune,³ så pretenderer det ikkje å vera meint som noko meir enn ei forlenging av gissingane i amatørtradisjonen. Eg trur vi difor må slå fast at Hella ikkje er skikkeleg lokalisert enno.

² Derimot er det språkleg umogleg at gardsnamnet Hjellen kan ligge til grunn for namnet Hella (som Lars P. Mogstad trur i *Driva* 19. febr. 1983, s. 15).

³ Daglegtalenamnet på grannegarden Holten */træt:ål* viser at grensa har vore omdiskutert her (NG XIII 398).

Det er derimot Granaskeið som Olsen (1938:275) meiner „med bestemte-
 tør identificeres med gaarden Skei i Raness sogn, Surendalen . . .“ No har
 vi namnet Skeid(et) både i Gjemnes på Nordmøre (NG XIII 359) og Hemne i
 Sør-Trøndelag (NG XIV 96), men begge stadene er for langt unna Surnadal til
 at dei kan vera aktuelle. Men når Olsen (loc.cit.) set Granaskeið til mannsnam-
 net Grani, eller som òg Jónsson (1903:4) til hestnamnet Grani, så vil eg helst
 sjå på framlegga som mindre sannsynlege alternativ.

Best var det om vi kunne finne ei karakteristisk, lokalisierende nemning som
 førsteledd i namnet. Ei slik nemning ligg venteleg føre i eit mogleg appellativ
 *grani, m., som bør stillast i lag med gno. *grøn* f. ‚lippehår, bartar, verhar‘.
 Både *grøn* og truleg og *grani finst i ein del stadnamn der det vil vera lite
 rimeleg å rekne med tyd. ‚gran (picea)‘, og som akkurat i Surnadal ‚er ein
 framand innflyttar“ (Hyldbakk 1957:30). Det må vera ei meir opphavleg tyding
 ‚noko som stikk fram (eventuelt òg inn)‘ vi har i stadnamn som Granekupa
 /gra:ˈneku:pa/ i Hyen, Sogn og Fj., ei langstrekt hule (søkk) som spissar seg til
 oppover mot fjellet (ca. 900 m o.h.), Granahølen i Oslofjorden, Skoger hd.,
 ‚liksom ei vik i fjordbotnen“ (Indrebø 1929:108), Stor og Litlgrana /sto:rˈ/-
 og /lil:ˈgra:na/, to holmar langt ut mot nordvest i Vikna, Namdalen, Grananu-
 tane, det høge vasskilet mellom Lågen og Veig på Hardangervidda (Helleland
 1970:57), eller gno. *Ísgrani*, m., no Isegran, ei øy ved Fredrikstad. Usms. ligg
 venteleg appellativet føre i Grane, gardsnamn i Askvoll (NG XII 255) og Vefsn
 (NG XVI 69).⁴

For Granaskeið høver eit appellativ med ei slik tyding framifrå. Her ved det
 noverande Skeid ser ein enno i dag restane etter ei kjempemessig endemorene
 som har gått tvers over dalen, og som (granne)gardsnamnet Raness er eit godt
 vitnemål om. Den kvartærgeologiske historia for nedre del av Surnadal er ei
 historie om endelause elvabrott. For tusen år sidan, med minimum 4–5 m høg-
 re marin grense, og morena mykje mindre utvaska, må denne ryggen tvers over
 dalen ha vore mykje karakteristisk for området og naturleg som namngjevings-
 faktor. At Skeid på denne tida var ein storgard, treng vi ikkje dra i tvil. Såleis
 har det truleg vore ei kyrkje på garden i mellomalderen, for *Skeida sokn* blir
 nemnd i Trondhjems kapittelbog ca. 1550. Men stadige elvabrott førte til at
 kyrkja vart flytta til Raness, kanskje ein gong på 1600-talet (Hyldbakk
 1957:130f.). Da hadde elva alt vaska bort mykje av kyrkjegarden på Skei.

I motsetning til Granaskeið har namnet Saxa, som vi berre finn i M (men der
 heile seks gonger), vore mykje diskutert. Olsen (op.cit. s. 284 ff.) meiner å
 finne dette namnet i det noverande øynamnet Leksa /lækˈsa/ < gno. *Ljóxa* i
 Trondheimsleia rett sør for munningen av Trondheimsfjorden. For å få til dette
 samanfallet må han ty til ein både innvikla og subtil språkleg-paleografisk
 argumentasjon som ikkje verkar heilt overtydande, og det er vel rett med
 Jónsson (1929:XI) å seie at dette lokaliseringsforsøket „synes dog at være ret
 tvivlsomt“. Naturforholda talar dessutan mot Olsens løysing: På Søxu skal i

⁴ Eg har eit mykje rikare dokumentasjonsmateriale enn dei få døma eg har plukka ut her og vonar å
 kunne komma tilbake til desse problema i ein eigen artikkel seinare.

følgje sagateksten (M 3) Gisle ha gøymt seg i skogen med elleve mann før holmgangen med Skegge. Men så mange tre til hjelp har det nok aldri funnest på dei to små Leksa-øyene – i dag er det fullstendig skoglaust her.

Holtsmark (1951:23 ff.) meiner at *Saxa* eigenleg ikkje er eit øynamn, sjølv om dette blir uttrykkeleg sagt i M. I staden freistar ho å argumentere for at *saxa*, f., er eit vanleg våpenheiti (jfr. *sax*, n., ,eineggja sverd⁵) i kvidlingen

Gall Gunnlogi
gaman var Saugsu.

Kort sagt meiner Holtsmark at øynamnet har vorte konstruert i Skjeggehistoria for di „the author needed a place-name to vivify his tale . . .“ (op.cit. s. 26). På bakgrunn av dei siste års handskriftgranskingar er dette eit mykje interessant resonnement.

No kunne Holtsmark så mykje lettare komma fram til sine namnetolkingsresultat for di ho ikkje kjende all litteraturen som låg føre. Men Sverdrup (1941:27) har i røynda peika på eit nordmørsk stadnamn som det i denne samanhengen er umogleg å oversjå, nemleg fjellnamnet Saksin med Saksneset inne i Surnadalsfjorden, i Halså kommune.⁵ Kartblad Halså M711 har forma *Saksa* for fjellnamnet. Sjølv har eg (som Sverdrup) frå Halsasida berre fått oppgjeve /sak`sin:/ med dat. /sak`sål. Sverdrup (loc.cit.) fortel at „lengere inne i fjorden har jeg hørt Såkså“. Det er vel difor mogleg at femininum er opphavleg genus. For di ein i dialekten har samanfall av fleksjonsmorfema i 1. fem. sg. og 1. mask. sg. dat. kan eit 1. mask. ha vakse fram i nemneforma, også for di mask. er vanlegare enn fem. i usms. fjellnamn i desse traktene. – Haken ved denne lokaliseringa vil først og fremst bli at ein her ikkje har ei øy, i høgda eit nes. (Frå Bøfjorden innafor Halså har eg forresten fått opplyst (frå cand. mag. Gunnleiv Bøe) at ein der i dag også nyttar *Saksin* om neset ut i Surnadalsfjorden.)

Etymologisk bør vi setje dette sjeldsynte fjellnamnet til gno. *saxa*, v., ,hogge, skjera, hakke sund⁶, og som det er stor semje om skal koma av den indoeur. ordrota *sek- som og tyder ,skjera⁶, jfr. lat. *secare*, v. (Pokorny 1959:895). Det er og mykje mogleg vi her skal dra inn i diskusjonen lat. *saxum*, n., ,berg, knaus, stein⁶, som Sverdrup (op.cit. s. 29) gjer framlegg om. Mellom kort vokal og s går jo som kjent h-en, som voks fram ved den germanske lydforstykinga (vel ein ach-lyd), tilbake til k, jfr. eit ord som gno. *ax*, n., got. *ahs*, og talordet *sex*, got. *saihs*. Det stør Sverdrups framlegg at ght. visstnok kan ha *sahs* i tyd. ,stein⁶ iflg. Wasserzieher (1963). Dette er likevel mykje usikkert. Den vanlege tydinga i gno. var ,kniv, (eineggja) sverd⁶ (jfr. ovafor).

Eit anna mykje omdiskutert namn er *Æsundar*, „eyiar þær er *Æsundar* heita“, som ðg berre finst i M (4). Magnus Olsen (1938:281) nyttar skrivemåten *Æsundir*. Dette er ei oppløyst form som etter systemet i handskriftet skal gjevast att med *Æsundar* slik som alt Konrad Gislason (1849:7) gjorde.

⁵ Sverdrups opplysningar skriv seg visst eigenleg for ein stor del frå skulestyrar Elling Kvendbø, Kristiansund (Hyldbakk 1957:89, Lars P. Mogstad i Driva 17. febr. 1983, s. 9), men som han ikkje nemner.

Jónsson (1903:8) fann at dette stadnamnet var „vielleicht identisch mit Asenøen etwas nördlicher als der einlauf des Drontheimfjords“. Dette prøvar Olsen (op.cit. s. 279 ff.) gje nærare språklege og reale argument for. Dessverre er det lite sannsynleg at Jónsson/Olsen har rett i dette framlegget.

For det første talar dei språklege momenta imot ei slik løysing. Øya det er tale om, heiter no Asen, i noverande Åfjord kommune. Uttalen er som i NG XIV 28 /a: `sin/. „Der foreligger her uden tvil en udvikling af et tostaveltes navn paa -und, hvis endelse for den moderne sprogbevidsthed kom til at staa som den bestemte flertalsendelse” – iflg. Olsen (op.cit. s. 289). Som så ofte elles fer Olsen her noko lettvtint over sambandet frå norrønt til dialektane. Eit postulert *As-und ville ikkje kunne få ei utvikling til /a: `sin/, det viser andre opphavleg tostava øy- og elvenamn på -und og personnamn på -mund i området: *Borgund(a)* /bår`gon:a/ ei stor øy i Yttervikna på Namdalskysten, *Lomunda/lom:* `or;:a/ ei elv i noverande Rindal/Orkdal kommunar, *Ommunddal/om:* `ur;:da:n/ gnr. 24 Åfjord (NG XIV 19), *Åsmundvatnet/lås`mun;:vatne/* i Åfjord kommune. Heller ikkje stadnamn på -sund n. (uttala /so;:/ i området) kan parallellførast med *As-und. Ein eventuell reduksjon av -und med seinare morfemomtolking finst det i det heile ikkje døme på i fosenmåla (det må vel nærast vera det Olsen har tenkt på). Ein direkte overgang frå 1. fem. sg. b. f. (typen gno. *vikun(a)* eller 1. fem. pl. b. f. med apokope (typen *viku(r)n(ar)*) til st. fem. pl. b. f. (typen *skålin*) er vel meir rimeleg, men heller ikkje det har vi døme på ved -und.

Ein bør vel ikkje gjera øynamnet Asen meir innfløkt enn det treng vera, men tolke forma som 1. mask. sg. b. f. der ein nettopp har {in} i dialektane i ytre og nordlege delar av Fosen, Åfjord inkludert, t.d. det gamle fjordnamnet, no gardsnamn, Olden /â`l:in/ (NG XIV 24). Mange holmnamn har maskulin form, så genus er ikkje noko problem ved dette øynamnet. Og rotmorfemet {as} trur eg Olsen har plassert i sin rette samanheng. Det, og dermed namnet, let seg „let forklare af den verbalrod, som foreligger i norsk dial. *asa* (præt. *os*) „bruse op, komme i gjæring (f.eks. om deig), svulme, hovne“, ogsaa med svag bøining *asa* (præs. *asar*) „bruse, storme, rase (om veiret)“; jfr. *as* n. „gjæring, storm, uveir (= *asveder*, uveir med storm og sjøgang)“, nyisl. *asi* m. „ilsomhed“ („fljótræðislegur hraði, hraði í framgöngu“ Jón Ólafsson), fær. *as* n. „strengt arbeide“, shetl. *asel* „kold og haard blæst, møisommelig arbeiden sig op mod veiret““ (Olsen 1938:282). Kanskje kan vi ha ein gammal nomen agentis **Asi* ‚brusaren, den som får sjøen til å bruse, gjære, ese opp‘. Det er rikeleg med parallellar til slike lagingar, og det kunne høve her med lægjet ut mot storhavet.

For det andre talar òg realforholda sterkt mot at Surs-folket har lagt seg til ved Asen før dei stakk til havs med kurs for Island. Det er inga skikkeleg og god hamn for større båtar (jfr. SK 43) ved Asen, og det er utenkjeleg at ein ville leggje eit så stort skip som det her vil vera tale om, ope til for ver og vind. Lett synleg ville det vel òg vera. Dessutan kan ein ikkje frå Asen „roa norðr fyrir land oc stefna til Fluðu nes...“ som S-versjonen har. Frå denne øya er ein nøydd til å ro over open sjø i alle leier.

Når Olsen kom så skeivt ut med tolkinga si, så var det for di han meinte at det

var „nord for Trondhjemsfjorden“ ein skulle „søge at gjenfinde sagaens „Æsundir““ (op.cit. s. 280). Men her har Olsen mistolka sagateksten. Trondheimsfjorden er i det heile ikkje nemnt i saga, korkje i S eller M. Derimot blir det i M (4) sagt at Skjeggeseonene „buggu aa Flydrunese, nordr fraa Prandheimi“.

No verkar det heilt urimeleg om vi her for kystforholda skulle konsentrere oss om stader som så å seie ligg på breiddegraden nordafor heile den gamle Trondheimen (som jo på mange måtar var eit fjordbassengfenomen), da ville vi komma langt opp i Namdalen. Truleg alt på 900-talet, og heilt sikkert i høg mellomalderen, har Trondheimen komme til å omfatte alle dei åtte trønderfylka. I alle fall blir det i høg mellomalderen sagt om Nidaros at det er „kaupangrinn i Prøndheimi“, og denne byen ligg vitterleg *sørom* Trondheimsfjorden. „Nordr fraa Prandheimi“ kunne altså teoretisk tenkjast å liggje på (daverande) Nordmøre nord for den sørlege delen av Trondheimen (i høg mellomalderen), men *sørom* munningen av Trondheimsfjorden. I praksis betyr dette Hitra–Hemne–Agdenesområdet. Dette gjeld altså Flydrunes som skal liggje nordafor Æsundar. Det betyr at om vi lokaliserer t.d. Flydrunes til nordafor Trondheimsfjorden, så kan Æsundar framleis liggje *sørom* munningen av han.

Eg har ikkje sett dette resonnementet på trykk nokon stad, men det kan mogleg liggje til grunn når dei nordmørske amatørgranskarane er så samde om å lokalisere Æsundar til gnr. 22 Årsund i Straumsnes, no Tingvoll kommune, rett inn for Frei. Dei førreformatoriske formene viser truleg at Rygh har rett i å føre namnet tilbake til eit opphavleg **Orm(s)sund* (NG XIII 367). Namnet vil elles vera vanskeleg å forlike med skrivemåten av Æsundar, og når dessutan ein del reale forhold kompliserer ei slik lokalisering, så skal vi ikkje drøfte Årsundalternativet meir her.

Æsundar er siste opphaldsstaden for Surs-folket før dei skal stikke til havs og dra frå landet. Sjølv om vi må tru saga overdriv noko når ho fortel at 40 mann i M-versjonen (mot berre halvparten så mange i S-versjonen) dreg avstad i to skipsbåtar for å drepa Skjeggeseonene og med 1/3 av mannskapet tilbake som vakt, så var det vel likevel ein ikkje liten, og sikkert fullsett farkost som skulle løynast ved Æsundar i fleire døger. Dette betyr at den staden vi skal leite etter, bør ha ei skikkeleg og god hamn. Ei verkeleg god hamn i seglskutetida var hamn i eit sund der ein kunne segle inn frå eine kanten og ut den andre for same bør (som t.d. *Fólskn*, no Kristiansund N). For folk på røming var vel ein slik lokalitet nærast eit ufråvikeleg krav.

Ein stad som stettar alle slike vilkår, er sundet ved Hemnskjela inn for Hitra. Her snevvar Trondheimsleia seg saman, så ein kan ha full kontroll med den sjøverts trafikken frå den relativt høge Hemnskjela eller knausane på fastlandet. Forholdsviis store skip kan liggje for anker her utan innsyn frå leia. Garden på fastlandssida – og karakteristisk nok ferjeleie idag – heiter *Sundan* /so`n:an/, gnr. 3 i noverande Snillfjord kommune (før 1964 Heim herad, og enda tidlegare Hemne). Eigne uttaleopplysningar samsvarar heilt med Ryghs (NG XIV 82), og tonelaget fortel at den gamle ubundne forma har vore *Sundar*, dvs. med vanleg fem. pluralmorfem til eit nøytralt appellativ. Det er altså her tale om dei velkjende

overgangane frå nøytrum sing. til fem. pl. som *torp* → *Torpar*, *hlað* → *Hlaðir*, *berg* → *Bergar*. Eg har da tenkt meg at ein har fått samanvaksing av preposisjon *í* eller *á* og styringa til preposisjonen, dat. *Sundum*, i ein tidleg fase har ein vel òg hatt sg. dat. *Sundi*. Nettopp ei blanding av preposisjonane *í* (med tanke på sundet eller *øya*) og *á* (med tanke på garden) kan ha hjelpt til med ei feilskrivning *æ*. Sluttgrafemet *r* (*Æsundr*) oppe på lina i M vil vera mykje lett å forveksle med ein *i*, og dette skulle altså tala for at dat. sg. er det opphavlege og oppløysinga vår (*ar*) feilaktig. Dersom komplementforholdet var bevisst for språkbrukaren, skulle ein vente dat. i styringa, altså i klassisk norrønt *á Sundum* i fleirtalsversjonen. Men nettopp ved samanveksing av preposisjon og styring vil ein lett kunne førestille seg at dette kunne bli uklart, særleg for ein islending i avskrivarfunksjonen. Og når til slutt komplementforholdet er komme heilt i bakgrunnen, vil det vera fullt korrekt med nominativ ved verbet *heita*.

Det er ei innvending mot denna tolkinga at garden Sundan ligg på fastlandssida av sundet, ikkje på Hemnskjela. M seier klart nok at *Æsundar* skal vera eit øynamn, så her får vi altså berre tru at unøyaktigheita anten har komme til gjennom direkte feilopplysningar eller traderingsfeil på ein eller annan måte. Det er jo godt om parallellar med tilsvarende mistak med norske stadnamn i islendingesogene.

Medan Surssønene ligg ved *Æsundar* blir det (i S) fortalt at „þeir G(isli) roa norðr fyrir land oc stefna til Fluðu nes“ (14). I M-versjonen blir det sagt at Surssønene „koma sudr til Flyðruness“ (4). Etter samanhengen synest eg Finnur Jónssons retting til „nordr“ er fornuftig og heilt på sin plass. Vi bør altså leite nordafor Sundan etter staden for Surssønenes siste kamp i Noreg.

Ingen har greidd å lokalisere *Fluðu nes/Flyðrunes*. Dei nordmørske amatørgranskarane vil rett nok temmeleg samrøystes feste denne staden til Nes i Álvundfjorden (Sverdrup 1941:28, Dønheim 1968:129), men det går jo mot alle retningsopplysningane i begge handskriftera. Realforholda som dei fører i marka, at det skal ha vore kveitefiske ved denne garden, har naturlegvis inga beviskraft. – Eg trur det først og fremst er viktig å ta utgangspunkt i at Skjeggesevnen som bur på Nes, er sagt å vera kongens skatteoppkrevjarar. Av den grunn bør vi søkje etter ein *stor* gard, helst ute ved kysten og ikkje langt inne i ein fjord. Surssønene er jo på rømingssferd frå landet. Garden bør dessutan liggje ikkje altfor langt frå *Æsundar/Sundan*. Etter desse kriteria blir det i grunnen berre tale om Nes rett nord for Ørlandet (kartblad M711), kyrkjestad alt i katolsk tid (NG XIV 31), seinare kommunenamn (til 1964). Nes ligg om lag 3 mil nordaust for Sundan, ein akseptabel ro- og segleavstand for ein såpass kort tur som tydelegvis begge handskriftversjonane føreset. – Interessant er det òg at ei slik lokalisering plasserer vårt Nes i det nære grannelaget for hovdingsætet til håloygjarlane på Ørlandet.

Olsen (1938:283 f.) drøftar fleire utveggar for tolking av M-versjonens *Flyðrunes*, m.a. fiskenamnet *flyndre* som førsteleddet direkte kan vera og dessutan eit eventuelt tapt elvenamn **Flyðra*. Til slutt nemner han, med spørsmålsteikn, „**Flúðanes*, sms. med *flúð* f. „fladt skjær, flu“? – utan å jamføre med skrivemåten i S! Eg trur ikkje vi skal leggje for stor vekt på særskrivninga *Fluðu*

nes i S-versjonen, men ho talar i alle fall ikkje mot at ledda kan vurderast separat. Dersom vi går ut frå at Olsens innkast, gen. pl. av det velkjende *flúð* f., er den opphavlege forma, kan vi mykje vel tenkje oss at ein avskrivar i farten kunne oppfatte dette som ein nom. av eit lint fem. og følgjeleg lagar ein feilrestitusjon til *Fluðu* som den korrekte forma i den syntaktiske stillinga ordet har i teksten. Dialektordet *fløe* f. < gno. *flæða* med liknande tyding som *flu* (Aasen 1873) står ein slik tanke om feilrestitusjon. Ordet er identisk med isl. *flæða*, f., der det no har fått spesialtydinga „Sted omkring Kildevæld med sparsom Græsvækst (som til visse Tider staar under Vand)...“ (Blöndal 1920–24). *Flyðru* i M-versjonen bør etter dette tolkast direkte som det står, nemleg oblik kasus av gno. *flyðra* ‚flyndre‘. I høve til S-versjonen blir da dette ein amendasjon med det føremål å tydeleggjera meiningsinnhaldet i stadnamnet, men ikkje dermed sikkert det vi vanlegvis forstår med folkeetymologi.

Ser vi på dei reale tilhøva ved Nes i Fosen, finn vi at det sør og sørvest for dette flate neset er kilometerlange fjører med ei rad med skjær og blindskjær ytst ute mot den indre leia (SK 43). Når vi reknar med ei landheving på ein 2–3 m,⁶ så måtte på 900-talet og i høg mellomalderen eit namn med tyding ‚neset med (eller ved) fluene‘ vera mykje karakteristisk for denne lokaliteten.

Men sjølv om dette epitetiske utmerkingsleddet kan seiast å vera språkleg og reelt fullt forsvarleg, så er det eit anna spørsmål kvifor det tydelegvis har vore naudsynt. Her trur eg for det første at sjølve den store mengda av Nes-gardar på det gamle Nordmøre og i den sørlege delen av Trondheimen har gjort det aktuelt å vera meir eksakt i lokaliseringa. For det andre var det eit Nes-namn som dominerte over alle andre Nes på Møre og i Trøndelag, nemleg Nes i Orkdølafylki ved Niðaros, den staden som seinare har fått namnet *Byneset*. Også det skapte trong til differensiering. Slik har nok ikkje berre möringar og trønderar kjent det, men venteleg i enda større grad ein islending. På denne måten blir altså *Fluðunes* ein parallell til *Granaskeið* der utmerkingsleddet på same måten kan tolkast som eit forsøk på å skilje namnet frå dei mange andre gardsnamn Skeið på Nordmøre og i den sørlege delen av Trøndelag.

V

Ved ei samla vurdering av dei norske stadnamna slik dei ligg føre i dei to handskriftversjonane er det lita hjelp å få av tidlegare gransking. Både Olsen og Holtsmark held seg så å seie berre til M-versjonen. Olsen publiserte studien sin da friprosateorien var rådande (i 1918), og han finn at „alt i alt giver saaledes de norske stedsnavne i Gisles saga et kraftigt vidnesbyrd om en paalidelig historisk tradition lige fra anden halvdel af 10de aarh. af“ (op.cit. s. 287 f.). Anne Holtsmark, som granska namna i *Gíslasaga* under influens av kunstprosateorien, konkluderer med at innleiingskapitla „... are not pure invention. The oral

⁶ Disse opplysningane er tekne frå eit diagram for landhevinga ved Nes, laga av kvartærgeologen, rektor Arne Grønlie, Mo i Rana. Brev til forfattaren 21. okt. 1983.

tradition, however, has been confused during three centuries, and last but not least, the author of the Saga has moulded it for his own purposes" (1951:31).

Det er likevel skilnaden mellom dei to versjonane som er mest interessant. I den noko meir utflytande S-versjonen er namna og hendingane spreidde over eit stort område, frå Sunnhordland til Frøsøn i Jämtland. Dette synest lite rimeleg om vi tenkjer på at saga skal vera historisk truverdig, og dessutan klart feil som når vi får Surnadal plassert i Sunnhordland. På den andre sida har ein i denne versjonen tydelegvis merkeleg detaljkunnskap om stader som *Granaskeið*, *Kjqlr*, kanskje òg *Freyseyjar*, og sikkert *Fluðu nes*. Det er bort imot utenkjeleg at slik detaljkunnskap hadde eksistert hos ein tilfeldig islending som hadde sett seg føre å skrive til innleiinga i S for di han ikkje hadde M-versjonens innleiing for handa – slik ein tradisjonelt har forklart tilkomsten av innleiinga i S. Fullstendig misforstått er det difor når Björn K. Þórólfsson (1943:XXVI) seier at „það, sem rétt er í hinni norsku staðfræði Gísla sögu, er ekki meira en svo, að söguritarinn gat vel haft það frá kaupmönnum eða Íslendingum, sem dvalizt höfðu í Noregi“. Den blanding av geografiske mistak og forbausande, men tilfeldig detaljkunnskap i somme einskildtilfelle kan vel best forklarast med at innleiinga til S-versjonen har vore gjennom ei lang munnleg tradering.

Heilt annleis ter stadnamna seg i innleiinga til M-versjonen. Her er klare mistak retta, namna så å seie „stramma opp“ og handlinga fortetta til det som den gongen var Norðmørafylki. Men ved denne amendasjonen har ein og komme i skade for å rette namn som tydeleg har vore betre i førelegget, t.d. *Fluðu nes*. Hit trur eg og vi kan føre *Granna(skeið)* i M mot *Grana(skeið)* i S. For islendingar flest ville sikkert eit førsteledd som ein kunne assosiere med eit kjent appellativ som *granni* m. ‚nabo‘ vera betre enn det meir fjerne *grani* m. Og „austr um Kjql“ som for ein islending berre kunne tyde aust om grensefjella til Jämtland (eller Sverige), tek ein heilt bort for di det synest malplassert. På denne måten blir dei fleste norske stadnamna i M både enklare å plassere og tolke enn dei i S. Dette er vanlegvis halde for eit godt alderskriterium utan at vi tør presse den sida her med dei få namna vi har. Derimot kan vi notere oss at det er *fleire* norske lokalamn i M enn i S, eit forhold som i dei fleste tekstar vanlegvis peikar mot kortare munnleg tradering.

Som tillegg kjem namnet *Saxa* i M-versjonen, heile 6 gonger, mykje mogleg berre med utgangspunkt i den siterte kvidlingen (s. 80). Det kan jo vera vi har fått heile historia for å live opp saga, som Holtsmark meiner (s. 80). Alt dette fortel sjølv sagt at store delar av M-versjonen må ha vorte til som ei bevisst handling av ein forfattar. At det må ha vore ein mann som har vore godt kjend på Nordmøre, fortel det andre namnetillegget i M, fjordnamnet *Fibuli*, om ein trong, liten fjordarm nokså utafør allfarvegen. Men også dette namnet føyer seg vakkert inn i den fortetta komposisjonen M-versjonen gjev inntrykk av.

Denne gjennomgangen av dei norske stadnamna i dei to handskriftversjonane må da nødvendigvis føre til at ein bør konkludere med at innleiinga i S ser ut til å vera eldre og stå grunnteksten nærare enn M. Innleiinga i M-versjonen ber i sterkare grad enn S-versjonen merke etter ei styrande forfattarhand. Det er såleis for M-versjonen vi kan peike på ein forfattar som „has moulded it for his own

purposes“. Når denne konklusjonen er stikk i strid med alle tidlegare utsegner om dei norske stadnamna i *Gíslasaga*, så er vel kanskje viktigaste grunnen at vi ikkje tidlegare har hatt ei skikkeleg prøving av dei to handskriftversjonane på dette punktet. Men vårt resultat er heilt i samsvar med dei generelle slutningane til Jakobsen og Kolbeinsson/Kristjánsson (s. 72).

VI

Det reiser seg naturlegvis til slutt eit spørsmål om *kven* det kan vera som har funne det naudsynt å stramme inn og rette opp teksten til *Gíslasaga* og på den måten få ei meir „klassisk“ islendingesoge. Korkje Jakobsen (1982a og b) eller Kolbeinsson/Kristjánsson (1979) har drøfta dette interessante problemet. Det vil falle utafor ramma for denne studien å gå grundig inn på dette, så vi skal her stort sett berre nøye oss med å stille opp nokre av kriteria for denne personen som har jonglert med våre nordmørske stadnamn:

1. Han *bør* vera islending.
2. Han *må* ha god innsikt i norsk historie.
3. Han *må* vera vel inne i islandsk litterær verksemd (truleg på 1200-talet).
4. Han *må* kunne skrive godt (vera ein god stilist).
5. Han *bør* gjerne vera kjend som forfattar/avskrivar.
6. Han *må* ha solide geografiske kunnskapar om Noreg, i eit visst monn dessutan lokalkjennskap til høg mellomalderens Nordmøre.
7. Han *bør* gjerne ha personlege motiv for å forbetre *Gíslasaga*.

Så vidt eg veit, kjenner vi berre ein mann som fullt ut tilfredsstillar desse krava, nemleg Snorre Sturluson. Hans litterære innsats skal vi ikkje repetere her. Derimot skal vi få nemne at han var ein ætling av Þorbjörn Súrr i direkte linje, via Þordís Súrsdóttir, mor til Snorri goði, Snorre Sturlusons ættfar (sjå t.d. ættetavle i *Eyrbyggja saga*, *Íslenzk fornrit* bd. IV, fram til Snorre Sturlusons far, Hvamm-Sturla). Slik skulle Snorre Sturluson ha personlege motiv for å laga ein „forbetra“ versjon av *Gíslasaga*.

Snorre Sturluson hadde dessutan nær kontakt til Nordmøre gjennom nordmøringen hertug Skule som åtte Reinsklostret i Rissa på (den tids) Nordmøre. Snorres vennskap med Skule førte jo til at han vart teken av dage i 1241. Og dersom Vigfússon (1878:384, mrk.) og Hallan (1967:66 ff.) har rett i at Snorres jarletilnamn, folgsnarjarl, viser til at han var jarl av Storfosen – som den gongen låg midt i det gamle Norðmœrafylki – så vitnar det jo om ei enda sterkare tilknytning til dei traktene der handlingane i *Gíslasaga* går for seg.⁷

⁷ Det som her er lagt fram om Snorre Sturluson som den eventuelle forfattaren av i alle fall innleiingsdelen av M-versjonen, skal sjølvsagt berre oppfattast som eit innkast for vidare språkleg-stilistisk arbeid med problemet. Såleis kan det jo t.d. vera meir enn eit merkeleg samantreff at den einaste islendingesoga (ved sida av *Gíslasaga*) som har ein lang innleiingsdel frå Noreg, er *Eigla* som Snorre skal ha forfatta (Hallberg 1962). Er det berre slumpen når einast M-versjonen fortel at Skjegge før holmgangen med Kolbjørn (eigenleg Gisle) „segir upp holmgonglaug ok haslar voll Kolbirni“ (3)

Litteratur

- AB = Aslak Bolts Jordebog . . . udgivet af P. A. Munch. Christiania 1852.
- BK = Registrum prædiorum et reddituum ad ecclesias diocesis Bergensis saeculo p. C. XIV. to pertinentium volgo dictum "Bergens Kalvskind" (Björgynjar Kálfskinn) edidit . . . P. A. Munch. Christianiae 1843.
- Blöndal, Sigfús, 1920–24: *Islandsk-dansk Ordbog*. Reykjavík.
- Dønheim, Ola, 1968: *Heimstaden hans Gisle Súrsson*. Art. i Årsskrift for Nordmøre historielag 1968. Kristiansund N 1969.
- Gíslason, Konrad, 1849: *Tvær sögur af Gísla Súrssyni*. Kjøbenhavn.
- Hallan, Nils, 1967: *Snorri Fólgsnarjarl*. Art. i Årbok for Trøndelag 1967. Trondheim.
- Hallberg, Peter, 1962: *Snorri Sturluson och Egils saga Skallagrímssonar*. Ett försök till språklig författarbestämning. Studia Islandica. Hft. 20. Reykjavík.
- Helleland, Botolv, 1970: *Noko om stadnamn frå Hardangervidda Vest*. Hovudoppgåve. Uprenta. Oslo.
- Holtmark, Anne, 1951: *Studies in the Gísla saga*. Studia Norvegica. No 6. Oslo 1951.
- Hyldebakk, Hans, 1957: *Bygdesoge for Surnadal*. [Bd. I] Orkanger.
- Indrebø, Gustav, 1929: *Stadnamn fraa Oslofjorden*. Skrifter utgitt av Det Norske Videnskaps-Akademi i Oslo. II. Hist.-Filos. Klasse. 1928. No. 5. Oslo.
- Jakobsen, Alfred, 1982a: *Nytt lys over Gísla saga súrssonar*. Art. i Gripla, bd. V. Reykjavík.
- Jakobsen, Alfred, 1982b: *Noen merknader til Gísla saga súrssonar*. Art. i Gripla, bd. V. Reykjavík.
- Jónsson, Finnur, 1903: *Gísla saga súrssonar*. Herausgegeben von Finnur Jónsson. Altnordische Saga-Bibliothek. Hft. 10. Halle.
- Jónsson, Finnur, 1929: *Gísla saga súrssonar*. Udgiven efter håndskrifterne af Det kongelige Nordiske Oldskrift-Selskab. København.
- Kolbeinsson, Guðni/Kristjánsson, Jónas, 1979: *Gerðir Gíslasögu*. Art. i Gripla, bd. III. Reykjavík.
- Loth, Agnete, 1960: *Membrana regia deperdita*. Editiones Arnagnæanæ. Series A, vol. 5. København.
- Lundahl, Ivar, 1955: *Ekoln, Ökull och andra namn bildade med suffixet -u la*. Art. i Namn och bygd 1955. Uppsala/København 1956.
- Magoun, Francis P., 1940: *Fifeldor and the Name of the Eider*. Art. i Namn och bygd.
- NG = Norske Gaardnavne. Indledning + I–XIX. Udg. . . . af O. Rygh m.fl. Kristiania/Oslo 1897–1936.
- Olsen, Magnus, 1938: *De norske stedsnavne i Gisle Súrsson's saga*. Art. i Aarbøger for nordisk Oldkyndighed 1918. Optrykk i „Norrøne studier“. Oslo.
- Pokorny, Julius, 1959: *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*. Bern.
- Rygh, Oluf, 1896: *Norske Fjorndavne*. Art. i Sproglig-historiske Studier tilegnede Professor C. R. Unger. Kristiania.
- Sandnes, Jørn, 1968: *Fjellnamn frå Trøndelag*. Art. i Jørn Sandnes og Per Tylden (red.): *Namn i fjellet*. Oslo.
- Schönfeld, M., 1955: *Nederlandse Waternamen*. Bijdragen en Mededelingen der Naamkunde-commissie van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen te Amsterdam. VI. Amsterdam.
- Stemshaug, Ola, 1965: *Stadnamn frå Stemshaug*. Hovudoppgåve. Stensil. Oslo.

eller er det historikaren og mytologen Snorre som har vore ute med kloa si („holmgang som gudedom“)? – I det heile er det her ei rad med interessante problemstillingar som vi ikkje kan ta opp eller langt mindre granske og drøfte skikkeleg, men som bør vera mykje interessante for norrønilologane.

- Stemshaug, Ola, 1968: *Namn frå Hemnkjøl-traktene*. Art. i Jørn Sandnes og Per Tylden (red.): *Namn i fjellet*. Oslo.
- Stemshaug, Ola, 1971: *Grunnordet skjel i norske øynamn*. Art. i „Mål og namn“. Heidersskrift til Olav T. Beito. Red. av Hallvard Magerøy og Kjell Venås. Oslo–Bergen–Tromsø.
- Stokke, Aasmund, 1964: *Bodde Gisle Surson på Stokke i Gjernes?* Art. i Årsskrift for Nordmøre historielag 1964. Kristiansund N.
- Sverdrup, Helge, 1941: *Stedsnavnene i Gisle Súrsson's saga*. Art. i Årsskrift for Nordmøre historielag 1941. Kristiansund.
- Sverdrup, Helge, 1951: *Stedsnavnene i Gisle Súrsson's saga ennå en gang*. Art. i Årsskrift for Nordmøre historielag 1951. Kristiansund.
- Thorheim, Asgeir, 1950: *Stedsnavn på Indre Nordmøre i Gisle Súrsson's saga*. Art. i Årsskrift for Nordmøre historielag 1950. Kristiansund. (Forfatternamnet er eit pseudonym.)
- Torp, Alf, 1919: *Nynorsk etymologisk ordbok*. Kristiania.
- Þórólfsson, Björn K., 1943: *Formáli. Gísla saga súrssonar*. I *Vestfirðinga sögur*. Íslenzk fornrit. Bd. VI. Reykjavík.
- Vigfússon, Gudbrand[ur], 1878: *Sturlunga saga*. Ed. with Prolegomena by Gudbrand Vigfússon. Vol. I. Oxford.
- Øyslebø, Olaf, 1969: *Stilstudier*. Oslo.
- Wasserzieher, Ernst, 1963: *Woher*. Berlin.
- Aasen, Ivar, 1873: *Norsk Ordbog*. Kristiania.

Eg vil takke prof. Alfred Jakobsen for at han inspirerte meg til å ta oppatt dette arbeidet som eg hadde forsøkt meg på under hovudfagsstudiet mitt, men ikkje komme nokon veg med den gongen. Samstundes vil eg vise til Jakobsens artikkel om forfattarproblemet for Gíslasaga i dette nummeret av ANF.

ALFRED JAKOBSEN

Har Snorri Sturluson „revidert“ Gísla saga Súrssonar?

Gísla saga er som kjent overlevert i to versjoner, en kortere, mer gjennomarbeidet versjon (vanligvis kalt M), og en lengre (S), som avviker noe fra det klassiske sagaidealet. M er bevart i et pergamenthandskrift fra det 15. århundre, S i et par papirhandskrifter; til grunn for dem har ligget en nå tapt membran. Dessuten fins det et membranfragment av sagaen (B), som er i nær slekt med M. Også det blir datert til det 15. århundre. Det er særlig i innledningskapitlene, der handlingen foregår i Norge, at S er langt mer detaljrik og omstendelig enn M (fragmentet B dekker dessverre ikke den „norske“ delen av sagaen). Inntil for få år siden hersket det alminnelig enighet om at M stod den opphavlige Gísla saga nærmest. Innledningskapitlene i S skulle være omformet i fornaldersagastil av en som ville „pynte“ på sagaen, eller skrevet ned etter minnet av en som hadde et forelegg der begynnelsen manglet. Men nå har Guðni Kolbeinsson og Jónas Kristjánsson vist at det tvert imot er S som best gjenspeiler originalen (i artikkelen „Gerðir Gíslasögu“ i *Gripla* III. Reykjavík 1979, s. 128–162). Også innledningen i S må i store trekk svare til den i den opphavlige sagaen. M og B må gå tilbake på et felles forelegg (Y). Særlig i begynnelsen har M-versjonen forkortet originalen noe. De setter opp følgende stemma for handskriftforholdet:

$$\begin{array}{c} X \\ \hline S \quad Y \\ \hline M \quad B \end{array}$$

I to artikler i *Gripla* V, 1982: „Nytt lys over Gísla saga Súrssonar“ (s. 265–279) og „Noen merknader til Gísla saga Súrssonar“ (s. 280–288) har jeg jamført de to versjonene. Hensikten var først og fremst å prøve å avdekke hvilke prinsipper den (de) har fulgt som står bak den mer „sagamessige“ redaksjonen i M/B. Sammenligningen gav som resultat at den versjonen av sagaen som er bevart i M, er blitt til gjennom en utviklingsprosess i to trinn. Første fase har særlig bestått i en forkortning og innstramning som i stor grad må tilskrives Y. I andre fase ser det ut til at M har tilført sagaen visse karakteristiske drag. Ellers fikk jeg gjennom undersøkelsen bekreftet at det stemma GK og JK har satt opp, må være riktig.

Den nye innsikten i forholdet mellom S og M har ført til at mye av det som tidligere er skrevet om sagaen, må revurderes. Bl.a. gjelder det stedsnavnene i innledningskapitlene, der det er visse avvik mellom S og M. I artikkelen „Dei

norske stadnamna i Gíslasaga“ (ANF, 1985, s. 72 ff.) hevder Ola Stemshaug at den „blanding av geografiske mistak og forbausande, men tilfeldig detaljkunnskap i somme einskildtilfelle“, som S legger for dagen, best kan forklares med at innledningen til den lengre versjonen har vært gjennom en lang muntlig tradering (s. 85). Han viser at i M er klare mistak rettet, navnene så å si „strammet opp“ og handlingen fortettet til det som den gangen var Norðmœra-fylki. Det må være gjort av en mann som var godt kjent på Nordmøre.

Til slutt i sin artikkel kommer Stemshaug inn på spørsmålet om hvem det er som står bak M. Vedkommende må bl.a. ha vært fortrolig med den islandske litteraturen (trolig på 1200-tallet) og selv ha vært en fin stilist. Han må ha hatt gode kunnskaper om norsk historie og geografi og dessuten i en viss monn lokalkjennskap til høgmellomalderens Nordmøre. Han bør også gjerne ha hatt personlige motiver for å forbedre Gísla saga. Stemshaug finner ingen som passer bedre til dette „signalementet“ enn Snorri Sturluson. I tillegg til at han satt inne med alle de nevnte kvalifikasjonene, var han „ein ætling av Þorbjörn Súrr i direkte linje, via Þórdís Súrsdóttir, mor til Snorri goði, Snorri Sturlusons ættfar“ (s. 86).

Det er en dristig hypotese Stemshaug her setter fram, men det kan etter min mening være vel verdt å drøfte den nærmere.

Det første spørsmål vi må stille, er følgende: Kan M være så gammel at den faller innenfor Snorres levealder, at den altså er blitt til før 1241?

En har lenge vært merksam på det nære slektskapet mellom Gísla saga og Eyrbyggja. Forfatteren av den sistnevnte sagaen kommer inn på noen av de samme hendingene som Gísla saga, og ordleggingen er så lik i disse avsnittene at det må være skriftlig samband mellom dem. Eyrbyggja-forfatteren forutsetter tydeligvis at dette emnet er velkjent, og det viser at Gísla saga er det eldste av de to verkene. I fortalen til Vestfirðinga sögur (Íslenzk fornrit VI), gjør Björn K. Þórolfsson grundig rede for slektskapet mellom fortellingene (ss. XVI–XVIII). Likheten er størst mellom S og Eyrbyggja, men på enkelte punkter står M nærmest. Dette forklarer han slik at først skulle den kortere versjonen av Gísla saga (M) ha påvirket Eyrbyggja, og deretter skulle denne sagaen i sin tur ha hatt innflytelse på S (op.cit., s. XLVII). En slik forklaringsmåte bygger naturligvis på den gamle oppfatningen av M som den eldste og S som en yngre, sekundær versjon av Gísla saga.

I „Gerðir Gíslasögu“ undersøker GK og JK forholdet mellom Gísla saga og Eyrbyggja på nytt. De kommer til følgende resultat: „Höfundur Eyrbyggju hefur stuðst við gerð Gíslasögu sem staðið hefur mjög nærri frumtextanum . . . S stendur nær þessum forna texta heldur en M, en þó hefur M stundum varðveitt frumtexta þar sem breytingar eru i S.“ (s. 147). De konstruerer følgende stemma:

$$\begin{array}{c} X \\ \hline \text{Eyrb.} \quad S \quad Y \\ \quad \quad \quad M \end{array}$$

Det har vært ulike oppfatninger om Eyrbyggjas alder. Finnur Jónsson antok at den ble skrevet før 1200, Einar Ólafur Sveinsson at den er eldre enn 1222. Andre forskere holder den for å være yngre enn Laxdøla. I så fall kan den ikke være skrevet før 1240. Styrmir fróði [† 1245] synes å ha anvendt Eyrbyggja i sin Landnáma (jfr. KLMN, b. IV, sp. 104). Hvis det siste er riktig, kan sagaen seinst være blitt til i begynnelsen av 1240-årene.

Også om Gísla sagas alder har det vært delte meninger. B. K. Þórólfsson ville datere den til ca. 1240–50, en tidfesting som bl.a. Björn Sigfússon finner rimelig (se KLMN, b. V, sp. 327).

Siden det har vist seg at S står nærmere originalen enn M, kommer aldersproblemet i et nytt lys. S vitner om at originalen må ha hatt et preklassisk preg; etter alt å dømme er den blitt til på et tidlig stadium i sagaskrivningens historie. Jeg holder det ikke for usannsynlig at den er skrevet en gang mellom ca. 1200 – ca. 1220, altså noen tiår før Eyrbyggja.¹ Det skulle gi rikelig margin både for et mellomlegg (Y) og en revidering av dette (M) i Snorres levetid.

I „Gerðir Gíslasögu“, s. 144 nevner GK og JK at M og Eyrbyggja enkelte steder står nærmere hverandre enn S og Eyrbyggja gjør. En naturlig forklaring på dette er, som de sier, at „M stundum [hefur] varðveitt frumtexta þar sem breytingar eru i S“ (ibid., s. 147). I det følgende vil jeg prøve å vise at det også fins en annen måte å forklare dette samsvaret på. For å lette jamføringen har jeg nedenfor stilt opp de aktuelle tekststedene ved siden av hverandre.

Gíslasaga S

vel til ok fagni vel Eyjólfí,
– því at hann hefir rekit
af høndum oss skømm ok
svívirðing, ok lát þér nú
í hug koma ást þá er þú
unnir Þorgrími bróður
mínum, ok tak nú við
þeim vel ok ger beint
við þá. Þórdís segir:
,Gráta mun ek Gísla
bróður minn, en fagna
eigi dauða hans.‘ Ok um
kveldit var sett borð fyrir
þá Eyjólf ok Þork. Þeir
tala nú margt um kveldit
ok váru allkátir. Síðan
váru borð tekin, ok bar
Þórdís mat á borð fyrir
menn. Eyjólf hafði sverð

Gíslasaga M

miklu er þú unnir Þor-
grími bróður mínum, ok
ger vel við Eyjólf.‘
,Gráta mun ek Gísla
bróður minn,‘ segir
Þórdís; ,en mun eigi
vel fagnat Gíslabana ef
gautr er gorr ok gefinn?‘
Ok um kveldit er hon
bar mat fram, fellir hon
niðr spánatrogit. Eyjólf
hafði lagt sverð þat í
milli stokks ok fóta
sér er Gíslí hafði átt.

Eyrbyggjasaga

Gísla Súrssonar ok þeira
manna er látizt høfðu
fyrir honum áðr hann
fell. Við þessi tíðendi
varð Þorkr allgleymr
ok bað Þórdísi ok
Snorra at þau skyldu
fagna Eyjólfí sem bezt,
þeim manni er svá
mikla skømm hafði
rekit af høndum þeim
frændum. Snorri lét sér
fátt finnask um þessi
tíðendi, en Þórdís segir
at þá var vel fagnat –
,ef gautr er gefinn
Gíslabana.‘ Þorkr
svarar: ,Eigi hlutumk
ek til málsverða.‘

¹ Jfr „Gerðir Gíslasögu“, s. 147.

þat í hendi er Gísli hafði átt bróðir hennar. Hon slær þá niðr spánunum er hon ætlaði áðr at fá mǫnnum ór keraldinu er hon helt á, ok lýtr hon niðr, ok lætr sem hon samni saman spánunum. Hon þrífir um meðalkafla (á) sverðinu ok bregðr því skjótt. Hon leggir þá neðan undir borðit ok ætlar at leggja neðan í smáparma Eyjólfis, en gaddhjalt var á sverðinu, ok gáði hon eigi þess, ok nam gaddrinn við borðinu, ok berr lagit neðar en hon hugði ok kom í lærit, ok varð þat svøðusár mjök mikit. Þeir Eyjólfir hlaupa nú upp skjótt ok fǫrunautar hans ok hrinda fram borðunum, ok steypisk niðr matrinn²

Þórdís kennir sverðit, ok er hon lýtr niðr eptir spánunum, þreif hon meðalkaflann á sverðinu ok leggir til Eyjólfis ok vildi leggja á honum miðjum. Gáði hon eigi at hjaltit horfði upp ok nam við borðinu. Hon lagði neðar en hon hafði ætlat, ok kom í lærit, ok var þat mikit sár. Þorkr tekr Þórdísi ok snarar af henni sverðit. Þeir hlaupa upp allir ok hrinda fram borðunum ok matnum.

Þorkr skipar Eyjólfí í ǫndvegi, en fǫrunautum hans útar frá honum. Þeir skutu vápnum sínum á gólfit. Þorkr sat innar frá Eyjólfí, en þá Snorri. Þórdís bar innar grautartrygla á borð ok helt með á spánunum, ok er hon setti fyrir Eyjólf, þá feil niðr spánn fyrir henni. Hon laut niðr eptir ok tók sverð hans Eyjólfis ok brá skjótt ok lagði síðan upp undir borðit, ok kom í lær Eyjólfí, en hjaltit nam við borðinu, ok varð þó sárit mikit. Þorkr hratt fram borðinu ok sló til Þórdísar. Snorri hratt Berki svá at hann fell

Som vi ser, er teksten kortere i M enn i S. Det henger sammen med at M (eventuelt Y) ofte har strøket mindre vesentlige fraser og uttrykk i den hensikt å gjøre språkformen mer knapp og konsis (jfr. „Nytt lys over Gísla saga Súrssonar“, s. 268 f.). Her er et oversyn over det som er utelatt i M:

...ok tak nú við þeim vel
 Ok um kveldit var sett borð fyrir þá Eyjólf ok Þorkr.
 Þeir tala nú margt um kveldit ok váru allkátir.
 Síðan váru borð tekin...
 ...er hon ætlaði áðr at fá mǫnnum ór keraldinu er hon helt á
 ...ok lætr sem hon samni saman spánunum.
 en gaddhjalt var á sverðinu
 svøðu... mjök
 ...ok steypisk niðr matrinn...

Det kan etter mitt skjønn neppe være tilfeldig at *alle* disse vendingene mangler også i Eyrbyggja. Derfor er det fristende å tro at Eyrbyggjaforfatteren har kunnet rådføre seg med en avskrift av M (eller eventuelt av Y).

² Teksten i S er hentet fra Membrana Regia Deperdita, København 1960 (utg. Agnete Loth), i M fra Íslenzk fornrit, b. vi og i Eyrbyggja fra Íslenzk fornrit, b. iv.

Enkelte ganger er ordleggingen i Eyrbyggja mer lik den i M enn i S:

<i>S</i>	<i>M</i>	<i>Eyrbyggja</i>
Hon slær þá niðr spánunum	fellir hon niðr spánatrogit	þá fellr niðr spánu fyrir henni
Ok nam gaddrinn við borðinu	at hjaltit . . . nam við borðinu	en hjaltit nam við borðinu
ok varð þat svøðusár mjök mikit	ok var þat sár mikit	ok varð þó sárit mikit

Også dette styrker hypotesen om at Eyrbyggjaforfatteren har konferert med en avskrift av M(Y).

Eyrbyggja og M har som nevnt også enkelte innholdsmessige avvik i forhold til S. Da Þorkr oppfordrer Þórdís til å ta godt mot Eyjólfur, svarer hun (S): „Gráta mun ek Gísla bróður minn, en fagna eigi dauða hans“. I M lyder replikken: „Gráta mun ek Gísla bróður minn“, segir Þórdís; „en mun eigi vel fagnat Gíslabana ef grautr er gorr ok gefinn?“ Jfr. Eyrbyggja: en Þórdís segir at þá var vel fagnat „ef grautr er gefinn Gíslabana“. Jeg finner det vanskelig å forstå hvorfor S har gitt avkall på denne praktfulle replikken hvis den har forekommet i originalen; langt rimeligere forekommer det meg å være at den er lagt Þórdís i munnen av M, og at Eyrbyggja har gjengitt den etter M, riktignok i en litt avbleket form.

S forteller at Eyjólfur satt med sverdet i handa da Þórdís bar maten fram; ifølge M og Eyrbyggja hadde han lagt det ned på golvet. Þórdís's knep for å få tak i sverdet er innlysende i M og Eyrbyggja, men ikke fullt så forståelig i S. Også i dette tilfellet antar jeg at det er S som har bevart originalens framstilling, mens M har forbedret dens litt klossete situasjonsbeskrivelse; Eyrbyggja har da fulgt M på dette punktet.

Hvis Eyrbyggja har nyttet M som kilde, støtter det naturligvis teorien om at revisjonen av Gísla saga har skjedd på et tidlig tidspunkt.

Siden Gísla saga handler om Snorris ætt på farsiden, kan vi gå ut fra at han har studert sagaen med spesiell interesse. Mest nærliggende er det å spørre om hvordan han stilte seg til de karakteristikkene den gir av forfedrene hans. Hvis det er han som har revidert M, må vi undersøke om den kan gi oss svar på spørsmålet.

Første gang barna til Þorbjörn súrr blir omtalt i sagaen, heter det i S:

Pau Þorbjörn ok Ísgerðr áttu börn þau er nefna verðr. Þorkell hét son þeira inn ellsti, annarr Gíslí, Ari hét inn þriði, ok fór hann þegar austr til Freyseyjar til fóstrs, ok er hann lítt við sögu þessa. Þórdís hét dóttir þeira. Þorkell var maðr mikill ok fríðr sýnum, ramr at afli ok skrautmenni it mesta. Gíslí var maðr svartr ok sem þeir menn er stórir váru vexti, ógerla vissu menn afl hans. Hann var hagr maðr ok iðjumaðr mikill, hógværr í skapi. Þórdís systir þeira var fríð kona sýnum, skörungr mikill ok helldr harðfeng í skapi ok vargr inn mesti. (Membr. Reg. Dep., bls. 7-8.)

M presenterer dem slik:

Dóttir þeira er nefnd Þórdís ok var hon ellst barna þeira. Þorkell hét sonr þeira inn

ellsti, annarr Gísli, Ari inn yngsti, ok vaxa allir upp heima þar. Fundusk eigi fremri menn þar í nánd, þeira jafnaldrar . . . Þat tóluðu sumir menn at Bárðr fifldi Þórdísi Þorbjarnardóttur; hon var bæði væn ok vitr. (Ísl. forn. VI, 6–7.)

Som vi ser har M snudd om på rekkefølgen i omtalen av søskenene; Þórdís er rykket opp fra siste til første plass. Videre er den nedsettende karakteristikken av henne „heldr harðfeng í skapi ok vargr inn mesti“³ byttet ut med det rosende adjektivet „vitr“. M har altså i motsetning til sagaforfatteren et positivt syn på Þórdís. I det følgende skal jeg vise hvordan han med små, men effektive virkemidler prøver å påvirke leseren til å sympatisere med henne.

I innledningen til det avsnittet der Þórdís røper for Þorkr at Gísli er brorens banemann, heter det i M (s. 60f.): Frá því er sagt, at Þórdís Súrsdóttir hefir leiddan Þork á gøtu, *kona hans en systir Gísla*. Den kursiverte apposisjonen mangler både i S og B. Den er derfor sannsynligvis et tillegg i M. Ved å minne oss om den umulige situasjonen Þórdís befinner seg i, vil han tydeligvis unnskylde henne. Hun har valget mellom to like ulykkelige utveier, enten å svikte sin ektemann eller broren.⁴

Da Eyjólfur kommer til Þorkr for å fortelle om drapet på Gísli, oppfordrer Þorkr Þórdís til å ta godt mot ham: „Því at hann hefir rekit af høndum oss skømm ok svírðing, ok lát þér nú í hug koma ást þá er þú unnir Þorgrími bróður mínum . . .“.

I M heter det: „ok mun þú ást þá *ina miklu* er þú unnir Þorgrími bróður mínum . . .“. Gjennom tillegget *ina miklu* vil vel M gjøre det mer forståelig hvorfor Þórdís tok parti for ektemannen mot broren: hun hadde vært svært glad i Þorgrím.

Etter at Þórdís hadde forsøkt å drepe Eyjólfur, forteller S:

Þorkr tekr Þórdísi høndum ok tók af henni sverðit ok kvað hana vera vitlausu ok lýstr hana kinnhest. Þorkr býðr Eyjólfí eindæmi fyrir þenna atburð, ok gerir Eyjólfur þegar í stað full manngjöld fyrir áverkann, en kvezk gera mundu miklu meira ef Berki hefði eigi farit svá vel. Eptir þetta nefnir Þórdís sér vátta ok segir skilit við Þork bónda sinn, ok kvezk eigi mundu koma í sama rekkju honum síðan, ok þat efndi hon.

I M leser vi:

Þorkr bauð Eyjólfí sjálfðæmi fyrir þetta, ok gerði hann full manngjöld ok kvezk gørt hafa mundu meira ef Berki hefði verr í farit. Þórdís nefnir sér þá vátta ok segir skilit við Þork, ok kvezk eigi skyldu koma síðan í sǫmu sæng hjá honum. ok þat endi hon.

Som vi ser mangler opplysningen om at Þorkr gav Þórdís en kinnhest, i M. Den er derimot med i Eyrbyggja, så den har sannsynligvis også stått i originalen.

Jeg tror M har hatt en helt annen hensikt med denne utelatelsen enn bare den å forkorte forelegget. Han vil ikke at leserne skal få det inntrykket at en kinnhest var en viktig årsak til at Þórdís skilte seg fra Þorkr. At han tilbød

³ I Ny kgl. sml. 1181 fol. (skrevet av Jón Johnsonius) står det *vargr*, mens AM 149 fol. (skrevet av Ásgeir Jónsson) har *svarkr* ‚stolt kvinne‘. Siden hs. 1181 fol. er mye mer nøyaktig enn 149 fol., er lesemåten *vargr* visstnok å foretrekke.

⁴ Jfr. „Nytt lys over Gísla saga Súrssonar“, s. 275.

Eyjólfr „eindæmi“ for drapsforsøket, fikk være grunn god nok. Skal tro om ikke M vil lede oss inn på den tankegangen at det *i alle fall* hadde vært Þórdís's hensikt å forlate Þorkr dersom det lyktes forfølgerne å få has på den fredløse Gísli?

Gjennom drapsforsøket på brorens banemann og gjennom skilsmissen fra Þorkr hadde Þórdís på en måte igjen brakt balanse i regnskapet. M har gjort henne til en sentral skikkelse i sagaen. Han har tegnet henne med forståelse og sympati. For ham er hun slett ikke „vargr mikill“, men et tragisk offer for skjebnen. Det er neppe for dristig å hevde at det *kan* være Snorri som har „retusjert“ portrettet av sin stammor.

Når det gjelder karakteristikken av Þórdís's søsken, ser det ikke ut til at M har hatt noe å innvende mot den. Det bør likevel nevnes at hans beundring for Gísli kommer klarere fram enn hos S. Særlig er det tydelig i skildringen av Gíslis siste kamp. Gísli forsvarer seg med om mulig enda større *hreysti ok drengskapr* hos M enn hos S: Mens det i S står at Gísli vegr hann (dvs. Sveinn) þegar, og at Sveinn fellr dauðr niðr fyrir hamarinn (77. 2–3), heter det i M (113): klýfr hann í herðar niðr ok fleygir honum ofan fyrir hamarinn. På liknende måte kjører han sverdet i hodet på Þórðr, Eyjólfr's frende, ok klýfr hann allt til beltisstaðar (115). Skildringen i S er mattere: ok keyrir sverðit fyrir brjóst Þórði, frænda Eyjólf's, ok fær hann þegar bana (77. 24–25). M avrunder beskrivelsen av Gíslis forsvarskamp med følgende rosende utsagn (116), som mangler i S: Ok er þat alsagt at engi hafi hér frægri vörn veitt verit af einum manni, svá at menn viti með sannindum.

Som nevnt må allerede Y ha funnet sagaen for utflytende og prøvd å stramme den inn. Men Y-versjonen må i sin tur være bearbeidet av en person med høyt utviklet stilsans og en klar oppfatning av hva som var mønstergyldig sagastil. I artikkelen „Nytt lys over Gísla saga Súrssonar“ har jeg gjort nøye rede for de endringene M har foretatt i teksten; her vil jeg derfor bare gi et kort resymé av de resultatene jeg der kom fram til; for eksempler viser jeg til artikkelen.

I M er språkformen enda mer fortettet enn i S. Bl.a. er intetsigende fraser strøket (jfr. s. 92) og overflødige spørsmål kuttet ut. Diskresjons- og objektivitetsprinsippet, som jo kjennetegner den klassiske ættesaga, er langt strengere handhevet enn i S (og B). M understreker skjebnemotivet sterkere enn S (og B). Han legger stundom til utsagn som vitner om fin psykologisk sans og innlevingsevne, og der han finner foreleggets framstilling for matt, frisker han den opp med flere realistiske og malende detaljer. Han viser utpreget sans for djerne understatements og lakoniske replikker i situasjoner der det er tale om liv og død (jfr. også Þórdís's svar da Þorkr oppfordrer henne til å ta godt mot brorens banemann (s 93). Karakteristisk for Gísla saga er dens innslag av djerv folkelig humor midt i alt det tragiske. Ved hjelp av visse tilleggsmerknader har M sterkere framhevet det komiske elementet.

Det var sikkert flere litterært interesserte islendinger på 1200-tallet som kunne tenkes å ha revidert Gísla saga. Jeg vil likevel peke på at mange av de endringene M har gjort, minner sterkt om de inngrepene Snorri foretar i kildene til Heimskringla. På samme måte som Snorri sløyfer M forklarende

kommentarer for å skape større diskresjon (jfr. Hallvard Lie, *Studier i Heimskringlas stil*. Oslo 1937, s. 36 ff.). Liksom Snorri forenkler dialogene i de eldre kongesagaene ved å utelate „stupide spørre-replikker“, kutter M ut overflødige spørsmål i sitt forelegg (ibid., s. 49). M viser den samme evne som Snorri til å forme det Hallvard Lie kaller „den monumentale replikk“ (ibid., s. 83 ff.). M's sans for komiske effekter får en til å tenke på Snorris Edda og dens framstilling av gudeverdenen. Hans hang til understatements gir assosiasjoner til f.eks. Snorris skildring av Þórr's ferd til Útgarða-Loki.

I „Gerðir Gíslasögu“ har GK og JK vist at det må være skriftlig samband mellom den „norske“ delen i S og M. Men samtidig er det visse avvik mellom dem, ikke bare i stedsnavn, men også når det gjelder andre navn og fakta: Porkell har tilnavnet *gullhjalmr* i S, *skerauki* i M; Þorbjörn, hans sønn, er gift med Ísgerðr i S; i M er det Porkell som er gift med henne; Kolbjörn i M heter Kolbeinn i S. Bárðr og Kolbjörn/-beinn har skiftet rolle og bosted i de to versjonene; sønnene til Holmgöngu-Skeggi heter Einarr og Árni i M, Einarr og Sigurðr i S. Siden det er „rittengsl“ mellom S og M, har GK og JK naturligvis vanskelig for å gi en plausibel forklaring på disse divergensene (jfr. op.cit., s. 160).⁵ Tenker en seg imidlertid at det er Snorri som har stått for revisjonen, fins det en grei løsning på dette problemet: Det er rimelig å tro at Sturlungeætten satt inne med levende tradisjoner om ættens „forhistorie“ i Norge. Disse kan ha vært noe avvikende fra dem en fant i Gísla saga. Ved en revisjon av sagaen var det naturlig å korrigere innledningen på de aktuelle punktene.

At Snorri interesserte seg sterkt for slektstradisjonene, vitner Egils saga om⁶ – på morssiden nedstammet han jo fra Egill Skallagrímsson. Hvis Snorri er identisk med M, må vel bearbeidelsen av Gísla saga, som handlet om hans farsætt, være utslag av den samme interessen.

I hvilken periode av Snorris liv har denne revisjonen eventuelt funnet sted? Det er fristende å henføre den til de siste årene av hans liv, etter at han hadde avsluttet Egils saga og Heimskringla.

⁵ Jfr. også „Nytt lys...“, s. 267, note 3.

⁶ Det er stort sett enighet blant forskerne i dag om at Snorri har forfattet Egils saga.

DETLEF BRENNECKE

Zur Strophe 78 der *Sólarljóð*

„O dieses ist das Tier, das es nicht giebt.
Sie wußtens nicht (...).“

Rainer Maria Rilke: *Sonette an Orpheus*, 1922.

Als ich 1970 für *Kindlers Literatur Lexikon* unter anderem den Beitrag über die *Sólarljóð* schrieb, zitierte ich, um ein Beispiel für die mystisch-hermetische Diktion des Gedichtes zu geben, im Rückgriff auf Fredrik Paasches Erläuterungen in „Kristendom og kvad“¹ die Strophe 78 auf deutsch:

Dir, mein Sohn, haben dein Vater und die Söhne der Sonnenumgebenen (d.i. Maria, die Kirche und das himmlische Jerusalem; deren Söhne sind wohl die Mitglieder der christlichen Kirche) *des Hirsches Horn gedeutet* (d.h. die göttliche Macht Christi dargestellt), *das aus dem Hügel* (d.i. Christi Grab) *der weise Kampfschläfer* (d.i. Christus, der im Todesschlaf gegen die Hölle kämpft) *trug*.²

Ich bin heute davon überzeugt, daß Paasches Erklärung der Strophe unzulänglich und meine Übersetzung aus diesem Grunde falsch ist. Die vorliegende Studie soll deshalb Paasches Forschungsansatz vertiefen, die Interpretation präzisieren und meine Übersetzung korrigieren.

Der Forschungsstand

Die Strophe 78 der *Sólarljóð* erscheint in den anerkannt guten Handschriften AM 166 b 8° und 167 b 4° in der folgenden Form:

Arfi fadir
einn ec radit hefi
ok þeir solkotlu synir
hiartar horn
þat er hugie bar (167: vor hauge)
hinn vitri vgydualinn.³

Während nun zum Beispiel Möbius und Bugge dies ohne wesentliche Manipulationen (und im Falle ihres *þér* in Vers 2 mit der Vollmacht durch die Handschrift Ny kgl. sml. 1109 fol.) mit den Worten wiedergaben:

Arfi! faðir
einn þér ráðit hefi,

¹ Fredrik Paasche: „Kristendom og kvad“ (1914), jetzt in F.P.: *Hedenskap og kristendom*, Oslo 1948, S. 170–212; besonders S. 195f.

² *Kindlers Literatur Lexikon* 6, Zürich–München 1970, S. 1651.

³ Finnur Jónsson: *Den norsk-islandske skjaldedigtning* A 1 [1912], Kopenhagen 1967, S. 639f.

ok þeir Sólkötlu synir,
 hjartar horn,
 þat er ór haugi bar
 hinn vitri Vigdvalinn.⁴

schrieb Finnur Jónsson in seinem sogenannten *rettet tekst*:

Arfi fǫður
 einn ek ráðit hef
 ok þeir Sólkötlu-synir;
 hjartarhorn
 þats ór haugi bar
 enn vitri Vigdvalinn.⁵

Er übersetzte das mit dem Satz: *Faders arv har jeg ene rådet over og de Solkatlas sønner; hjortehorn, som den vise Vigdvalen førte ud af højen.*⁶ Indessen, was der Satz bedeuten sollte, sagte er weder hier noch vier Jahre später, als er in einem Aufsatz über die *Sólarljóð* nach einer Durchsicht der bisherigen Forschung zwar seine frühere *rettelse* in Vers 1 revidierte, dennoch aber zu dem Schluß kam: *alle disse vers (...) er for mig nu ligesom før ganske uforstaaelige, en fuldstændig mørk tale, hvortil nøglen ikke er funden og vil vist aldrig blive funden.*⁷

Dabei hatte sich Jónsson die Sicht auf die Bedeutung der dunklen Rede durch seine rigorose Unergiebigkeitserklärung der ihm bekannten Forschung selbst vernebelt. Denn Karl Simrocks Übersetzung der Strophe

Erbe, dein Vater allein verhalf dir
 Mit Solkatlis Söhnen
 Zu des Hirschen Horn, das aus dem Hügel nahm
 Der weise Wigdwalin.⁸

war zwar ebenso *quasi una fantasia* wie Alexander Baumgartners geheimnisvolle Bemühung

Erbe! Dein Vater, ich hab' dir enträthselt
 Und Solkatlas Söhne
 Das Hirschhorn, das vom Grabhügel holte
 Der weise Vigdvalinn.⁹

⁴ Theodor Möbius: *Edda Sæmundar hins fróða*, Leipzig 1860, S. 227, und Sophus Bugge: *Sæmundar Edda hins fróða*, Christiania 1867, S. 369.

⁵ Finnur Jónsson: *Den norsk-islandske skjaldedigtning* B 1 [1912], Kopenhagen 1973, S. 648. Vgl. dazu auch Ernst Albin Kock: *Den norsk-islandske skaldediktningen* 1, Lund 1946, S. 316, und ders.: *Notationes norrænæ*, Lund 1935, S. 75 f. = § 2816.

⁶ Jónsson: *Skjaldedigtning* B 1, S. 648.

⁷ Finnur Jónsson: „Sólarljóð“, in: *Edda* 5, 1916, S. 161.

⁸ Karl Simrock: „Sólarlióð, das Sonnenlied“, in: *Die Edda*, Stuttgart 1876, S. 329.

⁹ Alexander Baumgartner: „Das altnordische Sonnenlied (Sólarljóð). Ein christlicher Gesang der Edda“, in: *Stimmen aus Maria-Laach* 34, 1888, S. 440. – Ähnlich schon Guðbrandur Vigfússon – F. York Powell: „Sólar-Ljóð; or, The Sun-Song (...)“, in: *Corpus poeticum boreale* 1 (1983), New York 1965, S. 217.

Doch schon Fredrik Paasche hatte 1914 in seiner Mittelalter-Studie „Kristendom og kvad“ demonstriert, daß das Gedicht *ved hjælp av den europæiske katolisisme* transparenter gemacht werden kann,¹⁰ und die Strophe 78 unter anderem vor dem Hintergrund einer Textstelle aus dem „In distinctionibus dictionum theologiae liber“ des Alanus ab Insulis in der anfangs erwähnten Weise erläutert¹¹. Im selben Jahr hatte er die Ausforschung der *Sólarljóð* in einem – partiell gleichlautenden – Essay über „St. Michael og hans engle“ dann fortgesetzt.¹²

Indem er darin unter ständiger Beachtung der patristischen Literatur die drei Schlüsselbegriffe der Strophe, *Sólkötlu synir*, *hjartar horn* und *Vígdvalinn*, als christliche Symbole verstand, gelang es ihm, dem heuristischen Ziel viele Schritte näher zu kommen. Da er jedoch den *hjártr* in Vers 4 wörtlich nahm, verfehlte er es um ein Haar und schoß dann mit der Wucht seiner Spekulationen so weit darüber hinaus, daß Finnur Jónssons nunmehr treffendes Urteil, *ingeniosius quam verius (sic!)*,¹³ bis heute die Tatsache überlagert, daß Paasche – wie ihm Hjalmar Falk und Bjørn Magnússon Ólsen gleichwohl postwendend quittierten¹⁴ – auf dem richtigen Weg war.

So ist dieser Weg jetzt verschüttet von Deutungen wie der von Åke Ohlmarks, der die Strophe 78 wie Finnur Jónsson einst im heidnischen Geiste versteht und den obskuren Grabschänder *Vígdvalinn* als Freyr zum Sohn der *Sólkatla* macht, der Sonne schlechthin.¹⁵ Wolfgang Lange hält ihren Namen noch 1958 für „ungedeutet“.¹⁶ Und auch Bjarne Fidjestøl, der sich als vorerst Letzter ausführlich mit den *Sólarljóð* beschäftigt hat, gibt an keiner Stelle seines Buches zu erkennen, daß er zur Erhellung der dunklen Strophe 78 etwas beizutragen weiß.¹⁷

Dabei ist die Strophe, wenn man den Weg der Analyse noch einmal von Paasches Startpunkt aus beschreitet, wie ich meine, klar und gut verständlich – ja, es bedarf noch nicht einmal irgendwelcher Eingriffe in die Textüberlieferung, um am Ende zu verstehen, daß die Strophe 78 für die Interpretation des ganzen Liedes von zentraler Bedeutung ist. Nur in Vers 5 ist das *vor hauge* aus der Handschrift 167 näher an der Wahrheit als der offensichtliche Schreibfehler *hugie* in der Handschrift 166; *vygdualinn* in Vers 6 gebe ich aus Gründen, die ich späterhin vorbringen werde, als *víg-Dvalinn* wieder.

Die Strophe 78 der *Sólarljóð* lautet demnach:

¹⁰ Paasche: *Hedenskap*, S. 171.

¹¹ Paasche: *Hedenskap*, S. 196. Dort wird hingewiesen auf: *Patrologiæ cursus completus. Series Latina* 210, hg. von Jacques Paul Migne, Paris 1855, Sp. 737 (fortan zitiert als PL).

¹² Fredrik Paasche: „St. Michael og hans engle“, in: *Edda* 1, 1914, S. 33–74; besonders S. 70–73.

¹³ Jónsson: „*Sólarljóð*“, S. 158.

¹⁴ Hjalmar Falk, bzw. Bjørn Magnússon Ólsen: „Replik“, in: *Edda* 5, 1916, S. 165–167, bzw. S. 167–170.

¹⁵ Åke Ohlmarks: *Den okända Eddan*, Uppsala 1956, S. 384 f.

¹⁶ Wolfgang Lange: *Studien zur christlichen Dichtung der Nordgermanen 1000–1200*, Göttingen 1958 (= Palaestra 222), S. 225.

¹⁷ Bjarne Fidjestøl: *Sólarljóð. Tyding og tolkingsgrunnlag*, Bergen etc. 1979, sieh vor allem S. 32 und S. 71.

Arfi, faðir
 einn ek ráðit hefi
 – ok þeir Sólkqtlu synir –
 hjartar horn,
 þat er ór haugi bar
 hinn vitri víg-Dvalinn.

hjartar horn

Alle Interpreten des Gedichtes sind – womöglich beeinflusst von dem *hjartar horni* in *Gylfaginning* 37¹⁸ – davon ausgegangen, daß der hier genannte *hjártr* ebenso wie der in Strophe 55,1 ein Hirsch ist. Die Frage, warum dann – wie das *þat* aus dem Vers 5 signalisiert – nur ausgerechnet ein Horn dieses Hirsches erwähnenswert ist, wurde nicht erörtert.

Hätte man sie erörtert, wäre man vermutlich sehr schnell auf den Gedanken gekommen, daß es sich bei diesem *hjártr*, zu dessen Grundbedeutung Jan de Vries sagt, sie sei „eig. ‚das gehörnte tier‘“,¹⁹ um ein Einhorn handeln muß – und man hätte auch ohne Schwierigkeiten weitere germanische Belege für die Hirschhaftigkeit solchen Einhorns gefunden.

Rudolf von Ems zum Beispiel schreibt im selben Jahrhundert, in dem die *Sólarljóð* entstanden sein dürften, um 1250, in seiner *Weltchronik*:

Da sint ouh *einhúrnin*:
 den in der welte nieman
 mit mannis kraft betwingin kan,
 so starch ist er und also balt.
 sin lip ist also ein ros gestalt.
hírcis houbit hat er vor,
 das treit er vientlich embor.²⁰

Noch deutlicher sagt es später, im 15. Jahrhundert, Heinrich von Laufenberg in seinem Lied „Von der geburt Christi Jesu“:

Der einhúrn hüt gevangen ist
 in mägden schos mit grossem list,
 der ist gewesen ihesus crist,
 die maget du, maria, bist,
 an würde dir gar nüt gebrist,
der hírcz sich bi dir hett gefrist,
 du zarti schöne hinde.²¹

¹⁸ Snorri Sturluson: *Edda. Prologue and Gylfaginning*, hg. von Anthony Faulkes, Oxford 1982, S. 31.

¹⁹ Jan de Vries: *Altmordisches etymologisches Wörterbuch*, Leiden ³1977, S. 234.

²⁰ Rudolf von Ems: *Weltchronik*, hg. von Gustav Ehrismann, Berlin 1915 (= DTM 20), S. 25, Vers 1767–1773 (die Kursivierung ist von mir, D.B.). Vgl. zu Vers 1772 das „*caput cervi*“ bei Honorius Augustodunensis („De imagine mundi libri tres“, in: *PL* 172, 1854, Sp. 124).

²¹ Heinrich von Laufenberg: „Von der geburt Christi Jesu“, in: *Das deutsche Kirchenlied von der ältesten Zeit bis zu Anfang des XVII. Jahrhunderts* 2, hg. von Philipp Wackernagel, Leipzig 1867, S. 548 (die Kursivierung ist von mir, D.B.). Vgl. ferner Johannes Rathofer: „Der ‚wunderbare Hirsch‘ der Minnegrotte“, in: *ZfDA* 95, 1966, S. 27–42; besonders S. 41. Sieh außerdem den

Das Einhorn also, das Gustav René Hocke als eines „der faszinierendsten plurivalenten Symbole der europäischen Geistesgeschichte“ bezeichnet hat,²² tritt für den Sohn Gottes als ein Sinnbild auf, dessen Vorgeschichte lang und sehr verwickelt ist.²³

Schon am Ende des 4. Jahrhunderts von Christus wurde in den Ἰνδικά des griechischen Historikers Ktesias von jenem einhörnigen grauweißen Wildesel berichtet, der in der Phantasie nachfolgender Zeiten zum Stammvater des Einhorns wurde: er war stark und schnell und kaum zu bezwingen.

Es ist daher nicht erstaunlich, daß die *Septuaginta* das hebräische *re'em*, das – wie beispielsweise William F. Albright nachgewiesen hat²⁴ – im Grunde schlichtweg den mesopotamischen Wildochsen meinte, siebenmal mit μονόκερωσ wiedergab.

Rund zwei Jahrhunderte danach umschrieb der Jude Aquila in seiner griechischen Bibelübersetzung – sich lieber an die ihm vertraute Wirklichkeit haltend – diese Kreuzung zwischen Fabel- und Realwesen zwar mit ὀνόκερωσ – aber die zur selben Zeit entstehenden atlantischen Texte bezeichneten das Tier in wörtlicher Übertragung nach wie vor als *unicornis*.

Die Verwirrung war perfekt; und Philippus von Side konnte um die Mitte des 5. Jahrhunderts nach Christus in seinem Hiob-Kommentar nurmehr sachlich richtig – wenngleich mit einem Seufzer – konstatieren: *Ex diversa editione transferentium advertimus, quod ipsum sit rhinoceros quod et monoceros, et Latine intelligatur unicornis, sive super nares cornu habens.*²⁵

Unterdessen freilich hatten sich die Kirchenväter, die Sätze lasen wie Ps 91:11 *et exaltabitur sicut unicornis cornu meum*, längst von den Suchern nach dem Einhorn als physischem Phänomen separiert und statt dessen der Frage zugewendet, was die Einhornstange als metaphysische Erscheinung bedeutet. Dabei war Origenes im 3. Jahrhundert fürs erste zu dem Ergebnis gekommen: *Et in Scripturis divinis cornu pro regno positum saepe reperimus, sicut et propheta (= Dn 8:22, D.B.) dicit: „Quatuor autem cornua, quatuor regna sunt“.*²⁶

Mit dieser Einsicht war zugleich die Möglichkeit ins Auge gefaßt, das Horn des eingehörnten Tieres der Macht des eingeborenen Sohnes gleichzusetzen; und so konnte Origenes konsequent vermuten: *Sub nomine itaque unicornis, in*

kyrenaischen Satz: „Ῥινόκερως ἐστὶ ζῶον τετραπόου παραπλήσιον ἐλάφου“ bei F. de Mély – C. E. Ruelle: *Les lapidaires Grecs* 2, Paris 1898, S. 71, und Caesar in den *Commentarii de bello Gallico* VI:26.

²² Gustav René Hocke: *Die Welt als Labyrinth*, Hamburg 1968 (= rde 50/51/52), S. 193.

²³ Vgl. zum folgenden u.a. Jüngen Werinhard Einhorn: *Spiritualis unicornis – Das Einhorn als Bedeutungsträger in Literatur und Kunst des Mittelalters*, München 1976 (= Münstersche Mittelalter-Schriften 13), und Rüdiger Robert Beer: *Einhorn – Fabelwelt und Wirklichkeit*, München 1977.

²⁴ William F. Albright: *Archaeology and the Religion of Israel*, Baltimore 1946, S. 84.

²⁵ Nach H. Brandenburg: „Einhorn“, in: *Reallexikon für Antike und Christentum* 4, Stuttgart 1959, Sp. 845 (fortan zitiert als *Reallexikon*).

²⁶ Origenes: „In numeros homiliae“, in: *Patrologiae cursus completus. Series Graeca* 12, hg. von Jacques Paul Migne, Paris 1857, Sp. 695.

*Christo hoc videtur ostendi, quia omne quod est, unum ejus cornu est, hoc est unum regnum ejus.*²⁷

Ambrosius spricht es schließlich im 4. Jahrhundert kurz und bündig in seinem Kommentar zu Ps 43:6 aus: *cornu nostrum es tu, domine Iesu.*²⁸

Während jedoch die einen noch die Horntypologie Jesu entwickelten, brachten die anderen bereits zur Potenzierung des Symbolgehalts der Einhornstange Sätze in Erinnerung wie *Deus erat Verbum* und *Verbum caro factum est* (Io 1:1 und 1:14) und schufen hierdurch eine weitere Voraussetzung dafür, das *unicornis cornu* mit Jesus und diesen hinwieder mit dem *unicum Dei Verbum* zu identifizieren.²⁹

Solche Allusion war die Grundlage, auf der man das Einhorn seit geraumer Zeit als Symbol für Gottes Offenbarung in Jesus verwendet hatte. So berichtete zum Beispiel der am Ende des 2. Jahrhunderts nach Christus in Alexandrien kompilierte und bald in zahlreiche Sprachen übersetzte *Physiologus* vom Einhorn: *Sed sola voluntate patris descendit in uterum virginis et verbum caro factum est.*³⁰

Auch wenn dieser Satz nicht mehr in altnordischer Sprache überliefert ist, erlaubt doch die Tatsache, daß der *Physiologus* ziemlich genau zur selben Zeit ins Isländische übertragen wurde, zu der auch die *Sólarljóð* entstanden sein dürften, die Hypothese, daß man seine Symbolik und ihre Ausfächerung dort gekannt haben wird.³¹ Man wird im 13. Jahrhundert auf Island gewußt haben, daß Christus mit dem Einhorn umschrieben werden kann, weil er gleichbedeutend ist mit dem *unicornis cornu*, dem *unicum Dei Verbum.*³²

²⁷ Ebda.

²⁸ Ambrosius: *Opera* 6, hg. von M. Petschenig (1919), Nachdruck Wiesbaden 1962 (= Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum 64), S. 273.

Aufgrund solcher Formel hat auch der siegreiche Christus auf der Westseite des northumbrischen Gosforth-Kreuzes ein Horn in seiner linken Hand – was sich Richard Reitzenstein 1924 noch nicht erklären konnte („Weltuntergangsvorstellungen“, in: *Kyrkohistorisk årsskrift* 24, 1924, S. 173 f. und dazu dort Fig. 4 auf S. 171).

²⁹ Ambrosius: „De benedictionibus patriarcharum liber unus“, in: *PL* 14, 1882, Sp. 725.

Friedrich Wilhelm Bergmann hatte sich der Verbindung von *hjartr horn* mit dem *unicum Dei Verbum* in seinem Buch *Les Chants de Sól* (Paris 1858) für einen kurzen Augenblick genähert, als er auf S. 178 „des Hirsches Horn“ im Rückgriff auf Gylf 37 als geistliches Schwert (*épée spirituelle*) beschrieben und im Vorübergehen auf Eph 6:17 bezogen hatte, wo das *gladium Spiritus* mit dem *verbum Dei* gleichgesetzt wird. Er führte diesen Gedanken jedoch nicht – und vor allem nicht in seiner Bedeutung für das *ráðit* von Vers 2 – mit Konsequenz fort, sondern interpretierte die Strophe 78 dahingehend, daß der Vater seinem Sohn dieses Schwert im Verband mit den Mächten des Lichts (*Génies de la lumière* = *Sólkoilu synir*, S. 183) als Waffe gegen das Böse (*une arme contre le vice*, S. 178) an die Hand gegeben hat (*procuré* = *ráðit* [!], S. 184).

³⁰ Nach *Der altheutsche Physiologus*, hg. von Friedrich Maurer, Tübingen 1967 (= ATB 67), S. 77.

³¹ Vgl. Halldór Hermannsson: *The Icelandic Physiologus*, Ithaca N.Y. 1938 (= Islandica 27), Nachdruck New York 1966.

³² Im Gegensatz zum Beispiel zum Altenglischen, das das Einhorn mit *ánhyrne deór* schon im 10. Jahrhundert zu benennen weiß (vgl. „Archbishop Alfric's Vocabulary“, in Thomas Wright: *Anglo-Saxon and Old-English Vocabularies* 1, hg. von Richard Paul [21884], Nachdruck Darmstadt 1968, Sp. 118; ferner dort Sp. 319 f. und Sp. 543), bezeugt das Altnordische die Kenntnis des Einhorns *expressis verbis* erst im 15. Jahrhundert in der Handschrift AM 343, 4° membr., wo ein Tier namens *Unikornius* als Lehnwort in der *Qrvar-Odds saga* erscheint (hg. von R. C. Boer, Leiden 1888, S. 121; vgl. dazu Einhorn: *Spiritualis unicornis*, S. 253, Anm. 308).

Sieht man demzufolge im *hjártr* des 4. Verses der *Sólarljóð*-Strophe 78 ein Einhorn, dann erweist sich *hjártr horn* als eine höchst getreue Übersetzung des kirchenväterlichen *unicornis cornu*. Und seine grammatische Verknüpfung mit *ráða* in Vers 2 ist nunmehr gleichfalls nicht länger schwierig,³³ weil das *unicornis cornu* zugleich eben auch das von Gott offenbarte *unicum Dei Verbum* repräsentiert, von dem hier Zeugnis abgelegt wurde.

Die immer wieder und am ausdrücklichsten wohl von Hjalmar Falk formulierte Überlegung,³⁴ daß der Vater seinem Sohne Runen „geraten“ haben könnte, die vorher – wie in *Gör* II 22,1–4 oder *Eg Lv* 3,1 – auf das Horn geritzt worden waren, ist damit nichtig.³⁵

Ich schlage deshalb jetzt für die Verse 1, 2 und 4 der Strophe 78 der *Sólarljóð* die folgende Übersetzung vor:

(Mein) Sohn, ich, dein Vater
allein habe Zeugnis abgelegt
– (...) –
von der Offenbarung Gottes,
(...)
(...).

Sólkötlu synir

Zum Einhorn als Symbol der Offenbarung gehört als ikonographisches Komplement die Gottesmutter Maria. Sie erscheint hier als *Sólkatla* in Vers 3.

Paasche hatte das feminine Kompositum 1914 – vor allem wohl wegen der dazugehörenden *synir* – als ‚das neue Jerusalem‘ gedeutet, welches nach *Gal* 4:26 *est mater nostra*.³⁶ In ihm wählte er eine der Umschreibungen Mariens und fügte 1916 unter dem Eindruck der Jónsson'schen Kritik beiläufig die Bemerkung hinzu: *Jeg minder om en lignende europæisk betegnelse: vas gratia*.³⁷

Es ist zu bedauern, daß Paasche diesem Gedanken nicht weiter nachgegangen ist, denn jene *Sólkatla*, von der Finnur Jónsson noch 1931 sagt, sie sei eine *ukendt kvinde*,³⁸ steht ohne jeden Zweifel in der reichbelegten Tradition, die Maria als ‚Gefäß‘ bezeichnet. Indem der *Sólarljóð*-Dichter das Maskulinum *ketill* entsprechend dem Femininum *Katla* der *Eyrbyggja saga* (Kap. 50) und der

³³ Vgl. Jónsson: „*Sólarljóð*“, S. 158, und Paasche: „Replik“, S. 174.

³⁴ Hjalmar Falk: *Sólarljóð*, Kristiania 1915 (= Skrifter utgit av Videnskapsselskapet i Kristiania 1914, II. Historisk-filosofisk klasse, 2. Bind), S. 51 f.

³⁵ Vgl. statt dessen die bildlichen Darstellungen, auf denen das Horn des Einhorns in der konkreten Bedeutung der Offenbarung erscheint – also jene *Papstprophezeiung* aus dem Anfang des 14. Jahrhunderts, wo sich das *unicornis cornu* als *unicum Dei Verbum* geradewegs ins Ohr des Papstes bohrt (abgebildet oben auf der Tafel 2 zu Herbert Grundmann: „Die Papstprophetien des Mittelalters“, in: *Archiv für Kulturgeschichte* 19, 1929, gegenüber S. 183; vgl. ebenso Beer: *Einhorn*, S. 108, und Einhorn: *Spiritualis unicornis*, Abb. 59, sowie dazu dort S. 311, Nr. 116 A), oder jene *Papstprophezeiung von Monreale*, wo die Offenbarung direkt ins Auge des Papstes dringt (abgebildet bei Hocke: *Labyrinth*, Abb. 237; vgl. ebenso Einhorn: *Spiritualis unicornis*, Abb. 132, sowie dazu dort S. 384, Nr. 442 B).

³⁶ Paasche: „St. Michael“, S. 72.

³⁷ Jónsson: „Replik“, S. 174.

³⁸ Finnur Jónsson: *Lexikon poeticum*, Kopenhagen ³1966, S. 527 s.v. *Sólkatla*.

Fóstbræðra saga (Kap. 11) ‚verweiblichte‘ und dabei auf Vorbilder wie den Personennamen *Porkatla*³⁹ oder den Ortsnamen *Vellandkatla*⁴⁰ zurückgriff, schuf er einen Namen, der in seiner Bedeutung als ‚Sonnenschale‘ allen jenen Benennungen Mariens entspricht, die Anselm Salzer *sub voce* ‚Sonne‘ und ‚Gefäß‘ in seiner Sammlung *Die Sinnbilder und Beiworte Mariens in der deutschen Literatur und lateinischen Hymnenpoesie des Mittelalters* aufgezeichnet hat.⁴¹

Aus der Fülle des dort präsentierten Materials verweise ich hier allein auf Formulierungen wie *Mariâ, vaz der gotheit*,⁴² *Marjâ, daz reine gotes vaz*,⁴³ *Maria ein vas der lutern gotheit*,⁴⁴ *vas electum creatoris*⁴⁵ und *vas dei*⁴⁶ oder *schone muder der gotlicher sunnen*,⁴⁷ *si gebar die schænen sunne*,⁴⁸ *dô si den wâren sunnen unsern herren truoc*,⁴⁹ *vaz des lichtis*⁵⁰ und *mater solis*.⁵¹

Sólkatla ist dementsprechend ein Beiwort Mariens – so wie sie ja auch später in der christlichen Skaldendichtung des 14. Jahrhunderts *dýrt skrín himinstýris*⁵² heißt oder *sólar þengils skrín*.⁵³

Ihre Söhne aber, deren Bezeichnung obendrein an die *Sólblinda synir* von Fj 10,3 erinnert,⁵⁴ sind diejenigen, die der Offenbarung Gottes in Christus teilhaftig wurden – also die Apostel.⁵⁵ Jacobus de Voragine läßt Maria zum Beispiel in seiner *Legenda aurea* um 1270 die Worte sprechen: *sed hoc peto instantius, ut filii et fratres mei apostoli ad me pariter congregentur*.⁵⁶ Und wenig später redet sie im *Passional* um 1290 die Apostel als ihre *uil lieben kint* an.⁵⁷

³⁹ Vgl. Richard Cleasby – Guðbrand Vigfusson: *An Icelandic-English Dictionary*, Oxford 41975, S. 1975, S. 743 s.v. *Pórr*.

⁴⁰ Vgl. Johan Fritzner: *Ordbog over det gamle norske Sprog* 3, Oslo etc. 41973, S. 905 s.v. *vellandkatla*.

⁴¹ Anselm Salzer: *Die Sinnbilder und Beiworte Mariens in der deutschen Literatur und lateinischen Hymnenpoesie des Mittelalters* (1886–1894), Nachdruck Darmstadt 1967.

⁴² Salzer: *Sinnbilder*, S. 17, Z. 7.

⁴³ Salzer: *Sinnbilder*, S. 17, Z. 10.

⁴⁴ Salzer: *Sinnbilder*, S. 17, Z. 28.

⁴⁵ Salzer: *Sinnbilder*, S. 17, Z. 33.

⁴⁶ Salzer: *Sinnbilder*, S. 115, Z. 33 (= Anm. 3).

⁴⁷ Salzer: *Sinnbilder*, S. 23, Z. 10.

⁴⁸ Salzer: *Sinnbilder*, S. 23, Z. 14.

⁴⁹ Salzer: *Sinnbilder*, S. 24, Z. 7f.

⁵⁰ Salzer: *Sinnbilder*, S. 32, Z. 27.

⁵¹ Salzer: *Sinnbilder*, S. 32, Z. 33. Zur Mariensymbolik auf Island vgl. Paul Lehmann: *Skandinaviens Anteil an der lateinischen Literatur und Wissenschaft des Mittelalters* 2, München 1937 (= Sitzungsberichte der Bayerischen Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-historische Abteilung, Heft 7), S. 58–66, wo auch Formeln auftauchen wie *vas morum*, *cella Dei* usw. (S. 59 et *passim*).

⁵² Mdr 40,2.

⁵³ Gðß 4,2. Vgl. dazu Rudolf Meissner: *Die Kenningar der Skalden*, Bonn–Leipzig 1921, S. 424 d, und Salzer: *Sinnbilder*, S. 10–12.

⁵⁴ Vgl. dazu Björn Magnússon Ólsen: *Sólarljóð*, Reykjavík 1915 (= *Safn til sögu Íslands* V,1), S. 62.

⁵⁵ Vgl. dazu Stellen wie Mt 28:10, Mc 3:31–35, Jo 20:17 usw., wo Jesus die Apostel mit *fratres mei* tituliert.

⁵⁶ Jacobus de Voragine: *Legenda aurea*, hg. von Johann Georg Theodor Graesse, Vratislaviae 31890, S. 505.

⁵⁷ *Das alte Passional*, hg. von Karl August Hahn, Frankfurt 1845, S. 126. Ich verdanke diese beiden letzten Zitate einem viele Jahre zurückliegenden Hinweis von Herrn Professor Dr. Hans-Georg Richert, Cincinnati.

Diese apostolische Mutterschaft Mariens wird verständlich vor dem Hintergrund von Apc 12:17, wo die Rede davon ist, daß jener Drache, der schon den neugeborenen Christus bedroht hatte, sich nun zu kämpfen anschickt *cum reliquis de semine eius* (griech. αὐτῆς = Mariens), *qui custodiunt mandata Dei et habent testimonium Iesu*.⁵⁸ Zu ihnen zählen die Apostel ebenso wie auch – nach seinem Selbstverständnis – der Dichter der *Sólarljóð*.

Ich schlage deshalb jetzt für die Verse 1 bis 4 die Strophe 78 der *Sólarljóð* die folgende Übersetzung vor:

(Mein) Sohn, ich, dein Vater
allein habe Zeugnis abgelegt
– und die Apostel –
von der Offenbarung Gottes,
(...)
(...).

víg-Dvalinn

Der in Vers 5 das *unicum Dei Verbum* als *hjartar horn* aus dem Grabhügel trug, kann niemand anderes sein als Christus. Er erscheint hier als *víg-Dvalinn* in Vers 6.

Wiederum war es Paasche, der 1914 davon ausging, daß *víg-Dvalinn* Jesus umschreibt;⁵⁹ obendrein spürte er, daß diese Umschreibung abermals vieldeutig ist.⁶⁰ Da er jedoch das Einhorn-Symbol hinter dem *hjartar horn* nicht gewahr wurde, betonte er von allem den semantischen Gehalt von *dvalinn* und stellte den damit gebildeten Namen, den er mit *han som kjæmper slumrende*,⁶¹ beziehungsweise *kampslumrereren*⁶² wiedergab, in den Vordergrund. – Finnur Jónsson entgegnete darauf zwei Jahre später energisch: *Vigdvalinn kan ikke betyde ‚han som kæmper slumrende‘; snarest maatte det betyde ‚han som stanser, hindrer, kamp eller drab‘; at det kunde betyde Kristus, er jo ikke umuligt*.⁶³ Paasche rechtfertigte sich – ein wenig kraftlos – mit dem Hinweis auf eine Übersetzung Bugges, der *Dvalinn* schon 1906 mit *den der slumrer* übersetzt hatte.⁶⁴ In Jónssons *Lexikon poeticum* indessen erscheint das Wort in der zweiten Auflage von 1932 noch immer mit der kaum aufschlußreichen Bemerkung *fingeret navn*.⁶⁵

Stellt man jedoch zum dritten Male die manieristische sprachmystische Attitüde des *Sólarljóð*-Dichters in Rechnung, dann wird man auch im Falle des

⁵⁸ Vgl. Mc 3:35.

⁵⁹ Paasche: *Hedenskap*, S. 195.

⁶⁰ Paasche: *Hedenskap*, S. 195.

⁶¹ Paasche: „St. Michael“, S. 71.

⁶² Paasche: *Hedenskap*, S. 195.

⁶³ Jónsson: „*Sólarljóð*“, S. 158.

⁶⁴ Paasche: „Replik“, S. 174. Vgl. Jacob Grimm: *Deutsche Mythologie* 3, Göttingen 41878, S. 129 („*Dvalinn sopiens*“).

⁶⁵ Jónsson: *Lexikon*, S. 623 s.v. „*Vigdvalinn*“.

änigmatischen *víg-Dvalinn* erkennen, wie sinnvoll, ja: sinnüberladen diese Jesus-Metapher ist.

Dvalinn nämlich ist Dreierlei: erstens der Name eines Hirsches, zweitens der Name eines Zwerges (mit dessen Hilfe in Alv 16,3 die Sonne umschrieben werden kann!) und drittens mit der Bedeutung „der zum zögern veranlaßte, der (zu seinem verderben) aufgehaltene“⁶⁶ ein Verbaladjektiv zu *dvala*, respektive *dvelja* ‚verzögern‘.⁶⁷

Welche Rolle der Hirsch *Dvalinn* in Grm 33,4 spielt, ist für seine Funktion als Beiwort Jesu deswegen irrelevant, weil ihn als solches offenbar die mehrfache Signifikanz seines Namens poetisch nutzbar gemacht hat.

Denn der Hirsch *Dvalinn*, der – unmittelbar auf die Tatsache anspielend, daß Jesus im Mittelalter auch als Hirsch begriffen wurde⁶⁸ – gleichsam Eigner des *hkartar horn* ist, hat den Vorzug, einen Namen zu besitzen, den in eddischer und skaldischer Dichtung zusätzlich ein Zwerg trägt.⁶⁹ Hierdurch kann – zum zweiten – darauf hingewiesen werden, daß Gott, als er sich durch Jesus offenbarte, „zum Zwergen in Maria“ ward.⁷⁰ Indem dieser Zwerg mit dem Namen des Hirsches „zu seinem verderben“ aufgehaltene wurde, wird – schließlich drittens – assoziativ ein gedanklicher Bogen von der Geburt des Gottessohnes zu seinem Tod geschlagen, den Jesus überwand, als er das *hkartar horn* – das heißt: das *unicum Dei Verbum* und somit sich selbst – aus dem Grabhügel trug – und das heißt: als er „sich von den Toten erhob“.⁷¹

Jesus Christus, der den Tod besiegte und auch deswegen als die am Morgen wiederkehrende „Sonne“⁷² und *cornu salutis* (Lc 1:69)⁷³ angesehen wurde, ward so zum Erlöser der sterblichen Menschen. Die Erlösungstätigkeit Christi aber wurde in der mittelalterlichen Vorstellungswelt, was neuerlich Anselm Salzer belegt, häufig „als Kampf aufgefasst“.⁷⁴ Daher ist es vollkommen schlüssig, wenn dieser Held, der aus *des degens vas* entsprang, wo er *eine wicgare*⁷⁶ empfangen hatte, dieser göttliche Fürst also, von dem es heißt, er sei *pugnatu-*

⁶⁶ Barend Sijmons – Hugo Gering: *Kommentar zu den Liedern der Edda* 1. *Götterlieder*, Halle 1927, S. 13 und S. 203.

⁶⁷ Vgl. u.a. de Vries: *Wörterbuch*, S. 88 s.v. *dvala*; ferner Siegfried Gutenbrunner: „Eddastudien I“, in: *Arkiv* 70, 1955, S. 61 f., und Heinz Klingenberg: „Alvísmál“, in: *GRM* 48, 1967, S. 116.

⁶⁸ Vgl. unter zahllosen Beispielen Ambrosius' Kommentar zu Ps 41:2 *cervi similitudinem suscipit etiam Christus* (nach Fritzer: *Ordbog* 1, S. 834 s.v. *hjörtr*), sowie Falk: „Sólarljóð“, S. 34, Anm. 3, usw.

⁶⁹ Vsp 11,4 und 14,2; Háv 143,3 usw. Hárf 1,5; Hafg 1,2; Ormr 1,4 usw. – sieh vor allem die Kenning *Dvalins leika* für *sól* in Alv 16,3; Pul IV gg, 8 usw.

⁷⁰ Salzer: *Sinnbilder*, S. 95, und Friedrich Ohly: „Cor amantis non angustum“ (1970), in ders.: *Schriften zur mittelalterlichen Bedeutungsforschung*, Darmstadt 1977, S. 143, Anm. 25.

⁷¹ Vgl. die Formel *surrexit a mortuis*, bzw. ἀναστάντα ἐκ νεκρῶν der verschiedenen *Symbola fidei* in: *Enchiridion Symbolorum* (...) *de rebus fidei et morum*, hg. von Heinrich Denzinger und Adolf Schönmetzer, Freiburg etc. 1976, S. 17–42.

⁷² Vgl. G. Bertram: „Auferstehung I (des Kultgottes)“, in: *Reallexikon* 1, 1950, Sp. 929 f., sowie den *sólar hjörtr* in Sól 55,1.

⁷³ Dazu C. Andresen: „Erlösung“, in: *Reallexikon* 6, 1966, Sp. 108 f.

⁷⁴ Salzer: *Sinnbilder*, S. 85, Anm. 2.

⁷⁵ Salzer: *Sinnbilder*, S. 85, Z. 6.

⁷⁶ Salzer: *Sinnbilder*, S. 84, Z. 30.

rus propter nos,⁷⁷ entsprechend den einheimischen Bildungen *víg-Freyr*⁷⁸ oder *víg-Njǫrðr*⁷⁹ nun seinerseits *víg-Dvalinn* genannt wird.

Der Sinn von *víg-Dvalinn* erschließt sich somit nicht in einer Grundbedeutung, sondern in einer die gesamte Heilsgeschichte Jesu umspannenden Metaphernsynopse.

Ich schlage deshalb jetzt für die ganze Strophe 78 der *Sólarljóð* die folgende Übersetzung vor:

(Mein) Sohn, ich, dein Vater
allein habe Zeugnis abgelegt
– und die Apostel –
von der Offenbarung Gottes,
die aus dem Grabhügel trug
der weise Erlöser.

Schluß

Die Strophe 78 der *Sólarljóð* ist danach eine Bestätigung des Erlösungsgedankens. Ihr Inhalt, sinngemäß in Prosa wiedergegeben, lautet: ‚mein Sohn, ich habe dir als dein Vater hiermit – wie die Apostel – Zeugnis abgelegt von der Erlösung‘.

In der Tat ist das Gedicht in seiner Schilderung des Lebens (Strophe 1–24 und 25–32) und des Sterbens (Strophe 33–52), der Hölle (Strophe 53–58) und des Himmels (Strophe 69–75) eine Darstellung der Überwindung des Todes durch ein Gotteskind. Es ist die Fiktion der *Sólarljóð*, daß sich der erlöste Vater seinem Sohn so offenbarte, wie sich der erlöste Jesus seinen Jüngern offenbart hat. Und so wie Jesus seinen Brüdern, *qui verbum Dei audiunt* (Lc 8:21), einst den Auftrag gab: *euntes ergo docete omnes gentes* (Mt 28:19), sagt auch der Vater zu seinem Sohn jetzt in Strophe 81,1–3:

Kvæði þetta
es þér kent hefi,
skalt fyr kvikum kveða,
(...).

Und dann verläßt er ihn mit einem Segen (Strophe 82), wie Jesus von den Jüngern mit einem Segen Abschied nahm (Lc 24:51).

Die stropheninterne metaphorische Stringenz der hier behandelten Verse greift somit schließlich hinüber in den szenischen Ausklang des Gedichts. Noch einmal wird erkennbar, mit welcher kreativen Raffinesse der *Sólarljóð*-Dichter, von dem Wolfgang Lange noch sagte, ihm seien die am Schluß verwendeten

⁷⁷ Salzer: *Sinnbilder*, S. 85, Z. 19.

⁷⁸ Ott I 2,1.

⁷⁹ Grettis 18,4. Die Schreibung *Víg-dvalinn* hat übrigens schon Rasmus Kristian Rask: *Edda Sæmundar hinns fróða*, hg. von Arvid August Afzelius, Stockholm 1818, S. 130.

Namen vielleicht nur „wenig mehr als dunkle Andeutungen“⁸⁰ gewesen, sein synkretistisches Wortkunstwerk gestaltet hat.

Die Bildung und das Können dieses Meisters wird vor allem daran sichtbar, daß er mit der Polyvalenz der christlich-mystischen Symbole scheinbar spielt und doch zugleich mit ihrer Hilfe ein dichtes Bezugsnetz aus theologisch-korrekten Querverbindungen zwischen den patristischen Sinnbildern spannt.

Am Ende aber windet er es zu einem Strang, dessen Szenarium nunmehr parallel zu jenem biblischen Geschehen läuft, an das die Strophe 78 der *Sólarljóð* so intensiv appelliert.

Wer dies erraten hat, ist nicht mehr Finnur Jónssons Ansicht: *En nogenlunde sikker tolkning vil vist aldrig kunne gives.*⁸¹

⁸⁰ Wolfgang Lange: *Christliche Skaldendichtung*, Göttingen 1958 (= Kleine Vandenhoeck-Reihe 54), S. 46.

⁸¹ Finnur Jónsson: *Den oldnorske og oldislandske litteraturs historie* 2, Kopenhagen ²1923, S. 127, Anm. 1.

Ich habe mich angesichts der Länge dieser Studie nicht noch auf eine Diskussion der Entstehungszeit der *Sólarljóð* eingelassen. Dennoch dürfte deutlich geworden sein, daß ich wie Björn Magnússon Ólsen (*Sólarljóð*, S. 72f.) für eine späte Datierung des Gedichtes plädiere. Die vielfältigen Berührungen von Kompositions-Elementen der Strophe 78 mit Bildern und Gedanken, die sowohl in Skandinavien wie auch auf dem Kontinent in der zweiten Hälfte des 13. Jahrhunderts und der ersten Hälfte des 14. anzutreffen waren, legen mir das nahe – vgl. die Identität von Hirsch und Einhorn (oben S. 100), die Nähe zum *Physiologus* (oben S. 102), die Ähnlichkeit in der konkreten Auffassung des Horns als Offenbarung (oben S. 103), die Affinität des mariologischen Gefäß-Begriffs (oben S. 104), die Gleichheit der Sohnschaft der Apostel (oben S. 104f.) usw.

LENNART MOBERG

Subst. *ho* 'tråg, ränna'

Ett härledningsförslag

Det svenska riksspråkets subst. *ho* (fsv. *ho*) 'tråg, vanl. avsett för vatten eller svinmat' – i äldre språk och i dialekterna också '(kvarn-)ränna' – saknar en allmänt accepterad etymologi. A. Noreens tanke (Svenska Landsmål 1, 1879, s. 309) att *ho* kunde vara identiskt med de svenska och norska dialekternas synonyma *no* (fvn. *nór* m.) och uppkommet genom felaktig upplösning av sammansättningar som *svin-no*, *kvarn-no* jämte tillsats av oetymologiskt *h*, avvisas redan av Fr. Tamm i hans Etymologisk svensk ordbok (1890–1905) och har inte vunnit gehör. Tamm bidrar själv med två förslag till härledning, båda försedda med frågetecken. Enligt det ena kan *ho* vara besläktat med lat. *cāvus* adj. 'ihålig' och således egentligen beteckna "något urhållkat". En annan möjlighet är att *ho* – såsom redan Ihre tänkte sig – hör till verbet *hugga*, germ. **haw-*, och ursprungligen betyder "något tillhugget". E. Lidén hos E. Modin, Härjedalens ortnamn och bygdesägner (1911, s. 291; 1949, s. 312) identifierar *ho* med ett i norska och svenska dialekter och ortnamn förekommande *hå* 'tjärn, å-utvidgning, vik'; vokalväxlingen $\bar{o} : \bar{a}$ (< \bar{a}) vore att härleda ur en grundform **hanhu-*. Enl. A. Torp, Nynorsk etymologisk ordbok (1919), s. 463 kan *hō* "maaske" komma av **hauha-* och vara en motsvarighet till sanskr. *kōṣa-* m. 'behållare, kar' (< **kouko-*), ieur. rot *(*s*)*keu-* 'betäcka' som i *haus* (*hös*). Torps förslag tas upp i SAOB (H 1101; tr. 1932), men det betonas att härledningen är oviss. E. Hellquist förklarar i Svensk etymologisk ordbok (1922, 1939, 1948), 2. *ho*, att ordet trots flera tolkningsförsök – det hänvisas till Tamm – är av okänt ursprung. Vår senaste etymologiska ordbok, E. Wesséns Våra ord (1973), meddelar helt kort att ordets ursprung är okänt.

I äldre danska och i danska dialekter finns ett subst. *ho(v)*, som bl.a. betyder "trug, kar; en lille båd af en udhulet træstamme" (Kalkar, Feilberg). I ODS och i N. Å. Nielsen, Dansk etymologisk ordbog (1976) förs detta *hov* under II. *hov* samman med *hov* "fiskeketsjer", sv. (*fisk*)*håv*, fvn. *háfr*. ODS anmärker, att *hov* i betydelsen 'tråg' möjligen är ett annat ord och identiskt med I. *hov* 'håsthov' (jfr Falk-Torp, Norweg.-Dän. etymol. Wörterbuch, 1910–11, s. 422). I svensk och norsk etymologisk litteratur har man sedan gammalt (Tamm, Hellquist, Torp osv.) identifierat da. *hov* 'tråg' med sv. *ho*. Några ljudhistoriska hinder finns inte. Da. *hov* 'tråg' är inte belagt tidigare än ca 1500. Det representerar enl. E. Wigforss, Södra Hallands folkmål (1913–18), s. 373 en regelbunden utveckling (difftongering) $\bar{o} > ow$ och är den närmaste utgångsformen för de sydsåkanska dialekternas *haw-*, *hö:v* o.d. 'ho'. Jfr numera Johs.

Brøndum-Nielsen, Glda. Gr § 186, 3 och I. Ingers, Studier över det sydvästskånska dialektområdet (1939), s. 92 f. Da. *hov* 'tråg' är alltså samma ord som sv. *ho*. Till samma resultat har man kommit inom dansk ortnamnsforskning; se A. Bjerrum och Chr. Lisse, Maribo Amts Stednavne (DS 11, 1954), s. 33, där det också heter: "I etymologisk henseende er ordet ho iøvrigt ganske dunkelt." Om ett fda. *hō* 'tråg, ränna' i danska ortnamn se nedan.

Något västnordiskt ord (appellativ), till form och betydelse svarande mot sv. *ho*, är inte känt, vare sig i fornspråk eller dialekter.¹ Samma funktion fyller här det tidigare nämnda no. dial. *no* (*nu*), nyisl. *nói* m., fvn. *nór* m.

Medan *ho* i danskan länge varit hotat till sin existens till följd av fonetiskt sammanfall med andra ord, har det i svenskan inte haft några svårigheter att bevara sin identitet. Sv. *ho* 'tråg', [*häst*]hov och [*fisk*]håv är ju fortfarande klart skilda ord.

Fsv. *ho* är tidigast anträffat i sammansättningen *holagh* n. 'underlag för vattenränna i en kvarn' i Äldre och Yngre Västgötalagens kvarnbalk. Förleden har här betydelsen 'ränna'. Den numera vanligaste betydelsen 'ho, tråg' möter t.ex. i GU C 20 (SFSS 45), s. 18 *Alueolus øsekar ok hoo* och Bir 1 (SFSS 14:1), s. 353 (*af, j*) *swinaho* (äv. SFSS 67, s. 97). I sms. *høho* HLG 2:16 (1510) är *-ho* sannolikt en beteckning för 'båt, pråm' (Söderwall).² Jfr ä. da. *hov* "en lille båd af en udhulet træstamme" (ovan) och följande uppteckning från Vittaryd i sydvästra Småland (1938): "I meddelarens ungdom fanns det några stycken hobåtar i Köpsjön (norra delen av sjön). De var uthuggna likt tråg ur en trädstam" (OSD).

Om ordets genus och böjning i fsv. ger beläggen inga säkra upplysningar. De äldsta beläggen är indifferent i dessa hänseenden. På det sena materialet i HLG 2 (1509–1510) kan inte mycket byggas. Jfr dock *fra høøhoon: fraa broona* ib. s. 16. Rimligtvis är fsv. *ho* starkt mask. (*a*-stam) liksom normalt dial. *ho*.

Det rikhaltiga svenska dialektmaterialet kompletterar på vissa punkter våra kunskaper om subst. *ho*.³

Som nyss antyddes är dialekternas normala form *ho* m., best. sg. *hon*. Fem. genus förekommer sporadiskt i dialekter, som också annars visar sviktande känsla för genus vid utrala sakord, t.ex. i Skåne, Södermanland, Uppland.⁴ I ordböcker och ordlistor från 1700-talet och 1800-talet uppges någon gång fem. genus; såvitt man kan se sker detta i anslutning till sydsvenskt och stockholmskt språkbruk.⁵ En svag biform *hoe* m. uppträder här och var; sin förhållandevis starkaste ställning förefaller den att ha i västgötskan (ULMA) och i de finlands-

¹ Från Norsk Målførearkiv i Oslo och Nordisk Institutt i Trondheim bekräftar man (i brev febr.–mars 1984), att det saknas upplysningar om ett sådant ord i de norska dialekterna.

² Man kommer att tänka på Bellmans *høbåt* (~ *høwålm*) i Ep. 48:1.

³ De följande uppgifterna om förhållandena i dialekterna bygger på en genomgång av dialektlitteratur och alfabetiskt ordnade ordsamlingar i ULMA och OSD.

⁴ T. Ericsson, Grundlinjer till undersökningen av Södermanlands folkmål (1914), s. 143; A. Isaacsson, Om södra Fjärdhundra lands folkmål (1923), s. 111. Jfr Bo Magnusson, Om pluraländelserna *-ar* ~ *-er* hos feminina vokaltammar (1965), s. 18 ff.

⁵ Se SAOB H 1101 och Isaacssons i föreg. not anf. arbete, s. 111, not 2.

svenska folkmålen (O. Ahlbäck, Studier över substantivböjningen i Finlands svenska folkmål, 1946, s. 50, 144).

I dialekterna uppvisar *ho* samma två huvudbetydelser som i fornsvenskan: 1. trågliktande kärl, avsett för vatten, kreatursfoder m.m. (gris-, hack-, slip-, svin-, vattenho m.m.); 2. ränna för att t.ex. leda vatten till hjulet i kvarn eller såg (*kvarn-*, *stupho*). Jfr Rietz, s. 259 b och R. Wadström, Svenska kvarnstermer 1 (1952), s. 261 och karta 11. I båda fallen består *hon* – i sin enklare form – av en urholkad (grov) stock. En *ho* av gammal typ är alltså gjord av trä och i ett enda stycke.

Ho är som dialektord spritt över nästan hela det svenska språkområdet. Stora delar av Norrland har dock *no*. I Götaland och Svealand sammanfaller isoglossen *ho* : *no* praktiskt taget fullständigt med den svensk-norska riksgården. Icke oväntat passeras denna av det västliga *no* (*nu*) i den övre Klarälvsdalen (Dalby, S. Finnskoga i Värmland) och i nordvästra Dalarna (Särna). I övrigt är Värmland och Dalarna att betrakta som stabila *ho*-områden.⁶ Härjedalen har som väntat det norska ordet, alltså *no*. Så ock nordvästligaste Hälsingland (Ytterhogdal) och västligaste Medelpad (Haverö).⁷ F.ö. härskar *ho* i dessa båda landskap. Jämtland är till största delen ett *no*-område. Östjämstkan (i varje fall Ragunda) avviker med enbart *ho*. Detta är också det dominerande ordet i Ångermanland. Landskapets nordöstra del ("landet nordanskogs") har dock *no*; detta fortsätter norrut och behärskar hela Västerbotten.⁸ Lappmarksmålen följer moderdialekterna i öster, vilket innebär *ho* i Åsele lappmark (Fredrika har dock *no* ~ *ho*) i överensstämmelse med nordvästlig ångermanländska, *no* i Arvidsjaur och Lycksele lappmark i överensstämmelse med västerbottniskan.⁹ Från Norrbotten uppges enbart *ho*.¹⁰ Frånvaron av *no* i Norrbotten ter sig gåtfull mot bakgrund av tillståndet i de norrländska dialekterna för övrigt.

Det numera huvudsakligen västskandinaviska *no* är ett urgammalt ord med indoeur. anor och har säkerligen varit allmänt nordiskt. På centralt östnordiskt område har det tidigt konkurrerats ut av andra ord, först och främst *ho*. Det har efterlämnat sparsamma spår i ortnamnen, t.ex. det småländska *Noen* (*Noby*, *Nostorp*) och det sörmländska *Noheden*; se S. Strandberg i Ortnamnssällskapets i Uppsala årsskr. 1983, s. 37 ff. resp. s. 43 not 28.¹¹ *Ho* är betydligt vanligare som ortnamnelement i Sverige och Danmark. Som sådant tycks det i regel vara

⁶ R. Wadström uppför i Svenska kvarnstermer, s. 261 Ovensiljan-målen *kvännö* 'kvarnho' under *no*. Andra sammansättningsleden är utan tvivel *ho*, inte *no*. Se L. Levander-S. Björklund, Ordbok över folkmålen i Övre Dalarna: *ho*, *kvarn-ho*.

⁷ Målen i Ytterhogdal och Haverö hör nära samman med härjedalskan. Se bl.a. A. Vestlund, Medelpads folkmål (1923), s. 36–55.

⁸ J. V. Lindgren, Ordbok över Burträskmålet, s. 100; S. Larsson, Substantivböjningen i Västerbottens folkmål (1929), s. 44.

⁹ Från Lycksele och Sorsele uppges både *no* och *ho* liksom från Vännäs och Byske i Västerbotten. *Ho* torde vara yngre språk.

¹⁰ Jfr C. Pihl, Överkalixmålet 1 (1924), s. 235 och H. Rutberg, Folkmålet i Nederkalix och Töre socknar (1924), s. 100.

¹¹ Om *Non*, försvunnet skattetorp i Hagelbergs sn, Västergötland, är rätt tolkat i Sveriges ortnamn. Skaraborgs län 7, s. 48 har appellativet *no* förmodligen varit känt och brukat i Västergötland under medeltiden.

en beteckning för sjö, vik eller å, ett överfört bruk av *ho* i dess båda huvudbetydelser 'träg' och 'ränna'. I ortnamnen ingår dels appellativet *ho*, dels de onomastiska *an-/ön*-avledningarna **Hōe* sv. m. (som sjö- och viknamn) resp. **Hōa* sv. f. (som ånamn).¹² Här följer några exempel på *ho* som ortnamnselement enl. tidigare framförda tolkningar.

Hoasjön (med *Hoahult*), Bollebygds sn, Västergötland; E. Lidén i NoB 4, 1916, s. 94 f.

Hovby, sn i Västergötland; I. Lundahl i Sveriges ortnamn. Skaraborgs län 6, s. 15 f.

Hubbo, sn i Västmanland (Hoo sokn 1368, 1399, Hobo sokn 1413); B. Ejder i Sv. uppslagsbok 13 (1949), sp. 856.

Ho, *Hofors*, Torsåkers sn, Gästrikland; F. Hedblom, Gästriklands äldre bebyggelsenamn (1958), s. 120 ff.

Hoarna, förträngningar i Orån, Orsa sn, Dalarna; K.-E. Forsslund, Med Dalälven från källorna till havet 1:3 (1920), s. 15–17 (med 3 bilder).

Hobborn, *Hosjö*, Sundborn resp. Vika sn, Dalarna; H. Ståhl, Ortnamnen i Kopparbergslagen (1960), s. 81, 112 f.

Hoan (älv) med **Hodal*, som givit namn åt socknarna Ytter- och Överhogdal på var sin sida om landskapsgränsen Hälsingland-Härjedalen; E. Modin, Härjedalens ortnamn och bygdesägnar (1949), s. 312 och S. Brink, Ortnamn i Hälsingland (1984), s. 32 f.

Ho, Ragunda sn, Jämtland; B. Flemström i Sveriges ortnamn. Jämtlands län 6, s. 35.

De anförda namnen är delvis av hög ålder. Av ordgeografiskt intresse är det jämtländska *Ho* och sockennamnet *Ho(g)dal* (*Över-*, *Ytter-*). Om dessa namn innehåller *ho* 'träg, ränna', har ordet funnits i den nuvarande gränzonen mellan svenskt och norskt språkområde i tidig medeltid.

Också i Danmark finns ortnamn – ursprungliga å-, sjö- och framför allt viknamn ("fjordnamn") – som anses vara bildade till *ho* 'träg, ränna'. Flera av namnen förefaller att vara gamla. Se DS 11 (1954), s. 32 f.; 15 (1970), s. 264; 16 (1975), s. 97; 18, 1 (1976), s. 128; J. Kousgård Sørensen, Danske sø- og ånavne 3 (1978), s. 100 f., 164. Annorlunda bedöms t.ex. *Ho* (vid Ribe), *Hov* (i Thy), *Hobro* m.fl. av Kr. Hald i Nudansk Ordbog och i Vore Stednavne (1965), s. 255. Hald ser i *Ho*, *Hov*, *Hobro* etc. ett fda. **hō* "Bugt, Krumning", urnord. **huha-* eller **hauha-*, besläktat med fornslav. *kuku* "krum". *Ho* 'träg' nämns inte. Hald anknyter här till Magnus Olsens härledning av de västnorska *Hohylen* och *Hosaas* (*Ævanger* hd, Hordaland fylke; Norske Gaardnavne 11, s. 523). Till de norska namnen återkommer vi strax nedan och i not 15.

I Norske Elvenavne, s. 105, 321 förtecknas en sparsamt belagd norsk älvnamnsstam *Ho-*, om vars innebörd man i NE är tveksam. (Därutöver ett älvnamn *Ho* från Voss; se G. Indrebø i NoB 16, s. 147.). A. Janzén i NoB 23 (1935), s. 12 f. tvekar inte att i denna norska namngrupp se ordet *ho* 'vattenho';

¹² Där appellativet har den svaga formen *hoe*, såsom i västgötskan, kan naturligtvis namnet **Hoe*, **Hoa-* vara formellt identiskt med appellativet.

jfr J. Kousgård Sørensen i Danske sø- og ånavne 3, s. 100. Tolkningen kan vara riktig (ev. också med inbegripande av *Hohylen* och *Hosaas*), men den har till förutsättning att namnen är gamla, eftersom vi inte har några underrättelser om ett appell. *ho* 'tråg' från västnordiskt område. Grundligare undersökningar rörande ålder och terrängförhållanden torde vara nödvändiga.

När Hellquist i Svensk etymologisk ordbok (2. *ho*) och i Det svenska ordförådets ålder och ursprung 1, s. 393 betecknar sv. *ho* och dess danska motsvarighet som "ett blott östnordiskt ord", så sker detta på till synes goda grunder. För västnordiskans vidkommande är vi enbart hänvisade till det lilla och otillräckligt analyserade ortnamns materialet. Det avger inte något fullt säkert vittnesbörd i frågan. I östnordiskan är *ho* betygat i mycket gamla källor (landskapslagar, förmedeltida ortnamn). Det förefaller inte omöjligt, att ordet varit samnordiskt men tidigt dött ut i västnordiskan. Under alla förhållanden ligger ordets uppkomst långt tillbaka i tiden. Därpå tyder ju också dunklet kring ursprunget.

Inledningsvis refererades i största korthet de ganska talrika försök som gjorts att komma åt ursprunget till sv. (o. da.) *ho* 'tråg'. Det vore egendomligt, om inte något av dessa skulle ge den riktiga lösningen på vårt etymologiska problem.

Tanken att *ho* uppkommit ur *no* är sedan länge avförd från diskussionen. Tamms bedömning äger fortfarande full giltighet: "då *h*-formen är allmänt östnordisk, måste den väl tillhöra ett gammalt självständigt ord". Kombinationerna med lat. *cāvus* 'ihålig' (eller rättare: en biform till *cāvus* med förlängningsstadium) och med sanskr. *kōṣa-* 'behållare, kar' är formellt oantastliga och sakligt tilltalande. Helst skulle man dock vilja finna anknytningar på närmare håll. Detta önskemål uppfyller Lidén, när han – enl. Modin – identifierar *ho* med det *hå* 'tjärn, åutvidgning, vik', som är känt från svenska och norska dialekter och ortnamn. Här möter emellertid andra svårigheter. Vattenbeteckningen *hå* brukar hållas samman med sv. o. no. dial. *hå* 'årtull, årfäste', äv. 'haj', fvn. *hár* m., fsv. *hār* m. < urnord. **hanhu-* (~ **hanha-*), vars grundbetydelse synes ha varit 'pinne, påle, käpp, gren'.¹³ Semantiskt sett verkar steget långt till *ho* 'urholkad stock'. Man kan också instämma med Zetterholm när han a.a. s. 67 påpekar att om *ho* vore uppkommet av **hāhu-* (< **hanhu-*) genom *u*-omljud, väntade man sig biformen *hå* någon gång på östnordisk botten. Ett med *hå*, fvn. *hár* m. besläktat *ho* finns faktiskt i nordiskan. Nyisländskan äger ett *hór* m. (gen. -s, pl. -ar) "Grydekrog; i ældre Tider ogsaa om en Stang (af Træ el. Jærn), böjet forneden i Form af en Krog" (Blöndal). Samma ord i en något avvikande betydelse återfinns i vissa västnorrländska dialekter: *ho* m. (*hoe* m., *hoa* f.) 'ståndkrok (vid fiske)' Jämtland, Härjedalen, Haverö i västra Medelpad.¹⁴ Ordet saknas i de norska dialekterna väster om Kölen, men det har där

¹³ Se D. O. Zetterholm, *Hå 'årfäste'* (i: B. Hesselman [utg.], Nordiska texter och undersökningar 9, 1936), s. 34 ff. och H. Jonsson, *Nordiska ord för vattensamling* (1966), s. 240 f.

¹⁴ ULMA och OSD. Se äv. Zetterholm a.a. s. 60 ff. Det från Vilhelmina i Lappland uppgivna *håkrok* är unikt, och uppgiftens riktighet kan måhända ifrågasättas. Zetterholms bedömning av västnord. *ho* 'krok' vilar till en del på existensen av ett norrländskt *håkrok*. (Zetterholms uppgifter om *håkrok* i Härjedalen och Jämtland a.a. s. 35, 62 torde bero på en lapsus.)

lämnat spår efter sig i no. dial. *hyngn* 'hanlax' < fvn. *hþingr* m. 'ds.', en avledning till *hō-* 'krok' med syftning på hanlaxens krokformiga underkäke; se S. Nordal i *Acta Phil. Scand.* 6 (1931–32), s. 149 f. (med illustration). Västnord. *hō-* 'krok' torde vara en representant för det med fvn. *hár* < **hanh-* avljudande, onasalerade **hōh-* (< ieur. **kāk-*), som föreligger i got. *hōha* 'plog', fht. *huohili* 'aratiuncula' (find. *šākhā* 'gren') – "gemeint ist der sog. Hakenpflug aus einem einzigen hakenförmig gebogenen Ast" (Feist). Se A. Torp, *Nynorsk etymol. ordbok*, s. 234, A. Jóhannesson, *Isländisches etymol. Wörterbuch* (1956), s. 180 f., M. Olsen, *Edda- og skaldekvad 1* (1960), s. 56 f.¹⁵ Att det västnordiska *ho* 'krok' skulle vara samma ord som det östnordiska *ho* 'tråg, ränna', är föga troligt. De båda orden har var sitt pregnanta betydelseinnehåll. Någon flytande gränsszon dem emellan finns inte.

Den enl. min mening mest tilltalande och sannolikt riktiga härledningen av *ho* antydde redan Ihre i *Glossarium suiothicum 1* (1769), sp. 884. Efter att ha framlagt en i våra ögon omöjlig etymologi tillägger han: "Alias ab Al. *hauen*, *cædere*, *credi* posset ortum, *quum scindendi cavandique ideæ affines sint.*" Ihres förslag återkommer som nämnt i Tamms etymologiska ordbok, där det presenteras som det andra av författarens båda med tvekan framförda tolkningsförslag.

Om subst. *ho* hör till germ. **hawan* 'hugga', bör det återgå på ett urnord. **hōwa-*. Detta kan vara regelrätt utvecklat ur ieur. **kāu-*, som i växling med **kəu-* är den ieur. basen för germ. **hawan*, lit. *kājuju*, lat. *cūdo* (med presensbildande *d*) etc. Se Pokorny s. 535. En parallell ljudutveckling finner vi i fvn. *nór* m. 'skepp' (no. o. sv. dial. *no* 'tråg') < germ. **nōwa-* < ieur. **nāu-* (Pokorny s. 755).¹⁶ I förbindelsen *ōw* faller *w* sammordiskt enl. A. Noreen, *Altisl. Gr.* § 235 d och *Altschwed. Gr.* 252, 2 b; jfr Johs. Brøndum-Nielsen, *Glda. Gr.* § 264, 3 o. 6.

En *ho* består i sin enkla och ursprungliga form av en urholkad trädstam. Germ. **hawan* har som en viktig betydelseingrediens 'slå' ('hugga') med skärande redskap (ex. *lie*, *yxa*). Detta inslag i betydelsen är fornärvt, något som bl.a. framgår av den samgermanska nominalbildningen fvn. *hey*, got. *hawi* osv. 'hō' < **hauja-*, eg. 'det huggna; det som skall huggas'. I både nord- och västgermanskan är betydelsen 'fälla, klyva trä(d)' hos **hawan* sedan gammalt väl betygad. Utanför germanskan kan nämnas lat. *caudex*, *cōdex* 'trädstam', äv. 'skrivtavlor av trä' till *cūdo* < **caudo* 'slå', rotbesläktat med germ. **hawan*. Grundbetydelsen hos *caudex* är "geschlagener Baum, gespaltenes Holz" (Wal-

¹⁵ Enl. en äldre uppfattning, ännu företrädd i J. de Vries, *Altnordisches etymol. Wörterbuch* (1977), s. 278, är nyisl. *hór* 'grytkrok' identiskt med fvn. *hár* 'årtull' < **hanhu-* och fvn. *hþingr* 'hanlax' avlett av detta. Det sistnämnda antagandet är förenat med ljudhistoriska problem, vartill kommer att nyisl. *hór* m. böjs som *a*-stam. – Om *Ho-* i det norska namnparet *Hohylen* och *Hosaas* – fvn. (i) *Hoo*, (i) *Hosase* – avser den båge Voss-älven här gör, kan *Ho-* vara bildat till det västnordiska *ho* 'krok'. Jfr L. Heggstad, *Gamalnorsk ordbok: Hór* m. (el. *Hó* n.?). Obs. förleden *Hos-* (*a*-stamsböjning) i ortnamnet!

¹⁶ Urnord. **hōwa-* skulle ev. kunna vara en nybildning – dock av hög ålder – till **hawan* efter mönster av vokalväxlingen *a*: *ō* i 6:e avljudsklassen (bl.a. i fall som **dau-* 'dö': **dōw* pret.).

de-Hofmann). Ytterligare ett steg närmare vårt *ho* för oss lat. *caudica* "ein aus einem Baumstamm gemachter Kahn" (se Walde-Hofmann).

Ett till germ. **hawan* bildat nord. **hōwa-* kan antas ha betytt 'något (med yxa i trä) tillhugget'. Ett intressant jämförelsematerial finns att hämta på nära håll.

I gutamålen är *ho* mycket klen belagt. Säwe-Gustavson, Gotländsk ordbok saknar belägg på ordet. Klintberg-Gustavson, Ordbok över Laumålet på Gotland 1, s. 353 uppger dock ett *hoe* m. 'golv som vattnet rinner på' [i vattensåg]. Det är utan tvivel samma ord som fastlandsdialekternas *ho(e)* 'ränna'. Huruvida det rör sig om en relict eller nyare ord i Lau-målet, är svårt att säga. För 'ho, ränna' har emellertid gutamålen ett unikt ord, nämligen *hagge* m. och *haggvann* m. (-*vagn*, -*vard*, -*varde*); se Gotländsk ordbok: *hugg-vann* etc. och **huggve* s. 348. Laumålsordboken ger en beskrivning av en *haggvann* och av hur en sådan tillverkades: "di [haggvannar] var gärd av än gråvar stuck, u så var di flathuggnä pa undarsäidu; pa säidår där fick di var så runt' sum stuckän . . var, . . u för ti fa haggvann a de, da skudd ä huggäs ällar graväs ör, u de gärd di me a vanli yx, bindyx, . . annas fick di nytt . . skarvyx [yxa med bladet på tvären och något krökt]".

Gotl. *hagge*, *haggvann* etc. är uppenbarligen bildat till verbet *hugga*, *fgutn. hugga*, i perf. part. *haggvinn*, *haggvit* (jfr A. Noreen, Altschwed. Gr. § 542, 1). I övrigt är formvariationen stor, påfallande stor med hänsyn till det begränsade spridningsområdet. Helst vill man tänka sig en gemensam utgångsform.

Den vanligaste varianten är *haggvann* (pl. -*vannar*) m., som är upptecknat från Fårö i norr till Hamra och Vamlingbo i söder. Det är också den tidigast dokumenterade formen (Neogard 1730-talet). *Hagge* ~ *hagge* (pl. *haggar*) m. är känt från Fårö, Arde och Rone. Samma form döljer sig säkerligen bakom det från Sundre uppgivna *haggå* f. Det kan alltså konstateras, att *hagge* liksom *haggvann* hör hemma i de ålderdomliga dialekterna i norr (Fårö) och i söder. *Hagge* och *hagge* har en mer begränsad utbredning – de är bl. a. okända i Fåröområdet – och torde kunna betraktas som "urspårningar" av *haggvann*.

Av de båda huvudformerna *hagge* och *haggvann* erbjuder *hagge* inga problem ur ordbildningssynpunkt. Det är rimligtvis en *an*-avledning till **hagwan* 'hugga' av samma typ som fsv. *bruti* 'förhuggning, bråte' till *bryta*, *klovi* 'klyfta, kluven gren el. stång' till *klyva*, "betecknande föremålet för eller resultatet av verbalhandlingen" (E. Olson, De appell. subst:s bildning i fsv., s. 203 f.). Förhållandet mellan *haggvann* och *hagge* föreställer jag mig på följande sätt, varvid utgångspunkten är att den bestämda formen har högre frekvens än den obestämda¹⁷ och att akkusativens är ledande kasus vid sakord.

¹⁷ I många dialekter används den bestämda formen i ställningar där riksspråket har obestämd. Det gäller i särskilt hög grad om de norrländska dialekterna; se K.-H. Dahlstedt i Övre Norrlands bygdemål (1954), s. 281 f. Gutamålets status på den punkten känner jag inte närmare. Vid ett studium av ett antal artiklar i Klintbergs ordbok över Lau-målet har jag funnit talrika exempel på subst. i best. form efter föregående genitivattribut – min skogän, O [= vår] hästn, Hallutt Pättasns gardn o.d. – en företeelse, som är känd inte bara från norrländska dialekter utan också från uppsvenska. Se Hesselman, Uppländskan som skriftspråk (i: Uppland. Skildring af land och folk, 2, 1908), s. 523.

Ack. sing. best. form av *fgutn. *haggyvi* m. lydde **haggyvan* (-*n* = -*nn*). Det gamla paradigmet återfinns ännu i allt väsentligt intakt i Fårödialekten: obest. sg. *haggyve*, -*va*, best. sg. *haggyven*, -*van* (se Efterskrift till Gotländsk ordbok, s. XLIV). I det medeltida gutamålet stod *v* ännu kvar i perf. part. *haggyvin*, *haggyvit* av *hagga* 'hugga'. Så småningom avlägsnades dessa sista rester av *v* i det gamla verbtemat **haggyva* – *haggyvin*. Substantivets fonetiska byggnad kom därigenom att avvika från verbets. Första stavelsen i substantivet associerades fortfarande – medvetet eller omedvetet – med verbet, som numera saknade *v* i alla former. Följden blev en förskjutning av morfemgränsen. Den bestämda formen *haggyvan(n)* kom att kännas som en sammansättning, bestående av *hagg* + *vann*, vilket förhindrade den försvagning -*an* > -*än* som annars skulle ha inträtt. Men det rör sig inte om en verklig sammansättning utan om ett fall av vad Hesselman kallar "formella" sammansättningar, i princip av samma art som öländskans *åppåll* el. *åpphåll* 'apel' < *apald*, västblekingskans *abbull* 'ds.' < *apuld*, öländskans *lettjenne* o.d. 'lekande (löpögla)' < *lekinde*, -*ande* o.a. Se Hesselman, Huvudlinjer, s. 233 f., 287 f. Huruvida sammansättningen *haggyvann*, när den väl uppstått, till sitt andra led associerats med subst. *vanna* 'kar, tråg', är oviss. Detta lånord är klen belagt i gutniskan, och de få beläggen hänför sig till fisket. Vidare har *vanna* i gutniskan liksom annorstädes feminint genus, medan *haggyvann* är maskulinum. Någon verklig sammansättning med *vanna* som efterled är det i varje fall inte fråga om. I någon mån tycks -*vann* i *haggyvann* ha blivit produktivt som ordbildningselement i gutniskan. Det ingår i *kaggyvann* och det egendomliga *kajvann*, båda = 'stor ho' och upptecknade i Lau enl. Gotländsk ordbok (i Klintbergs Lau-ordbok saknas de).

Möjligen skulle sambandet mellan gotl. *haggyve*, *haggyvann* 'ho' och verbet gotl. *hagga* 'hugga' kunna förstås så, att det förra ursprungligen är en substantivering av perf. part. mask. *haggyvinn*, d.v.s. en bildning av samma art som fvn., fsv. *bundin* n. 'kärve'. Ett plur. **haggyvinar* i stället för **haggyvar* torde vara tänkbart; jfr dat. sg. fsv. *bundini* för väntat **bundni* (Upplandslagen Kk 7:3). Den obestämda formen **haggyvinn* uppfattades alternativt som best. sg. av ett **haggyvi* sv. m., vilket ledde till kompromissformer som obest. sg. *haggyvann*. I övrigt gäller vad som ovan sagts om förskjutningen från avledning till sammansättning.

De gotländska dialekternas *haggyve*, *haggyvann* (-*vagn*, -*vard*) 'ho, ränna' hör ovedersägligen samman med *fgutn. hagga* 'hugga', perf. part. *haggyvin*, -*it*. Allt talar för att östnord. *ho* är en äldre släkting till det gotländska ordet, ett urnord. **hōwa-* av samma rot som germ. **hawan-* < ieur. **kāu-*, **kəu-* 'hugga, slå'. En grundbetydelse 'tillhuggen stock', som från saklig synpunkt är mycket tilltalande, låter sig språkligt motiveras.

Några käll- och litteraturförkortningar

- DS = Danmarks Stednavne, udg. af Stednavneudvalget. 1922 ff.
NoB = Namn och bygd. Tidskrift för nordisk ortnamnsforskning. 1913 ff.
ODS = Ordbog over det danske Sprog, grundlagt af Verner Dahlerup. 1919–56.
OSD = Ordbok över Sveriges dialekter (samlingar), Uppsala.
SAOB = Ordbok över svenska språket utg. av Svenska Akademien. 1898 ff.
SFSS = Samlingar utgivna av Svenska fornskriftsällskapet. 1844 ff.
ULMA = Dialekt- och folkminnesarkivet i Uppsala.

Fragmentet av Upplandslagens Ärvdabalk*

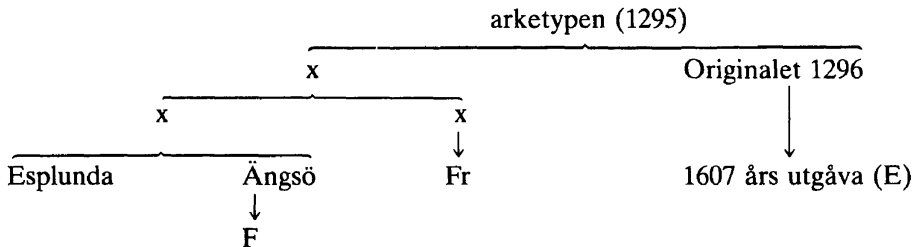
Inledning

Ett fragment av Upplandslagen (UpL Fr) förvaras i Kungliga Biblioteket i Stockholm. Det har där signum B 202. Handskriftsfragmentet omfattar ett parti av Ärvdabalken. Partiet inleds alldeles i början av § 3 av flock 6 av balken och fortsätter till senare delen av § 1 av flock 10. Därefter återupptar UpL Fr texten alldeles i början av flock 22 och går till balkens slut. Av den därpå följande Manhelgdsbalken finns början av index med, nämligen de 11 första rubrikerna.

Fragmentet är tidigare avtryckt i Småstycken på fornsvenska (i SFSS) 2 s. 245–253. Där är också fol. 2 r av fragmentet fotografiskt återgivet (efter s. 260). I samband med denna utgåva gav Robert Geete 1912 en uttömmande beskrivning av fragmentet. Här skall endast ett försök göras att närmare precisera UpL Fr:s plats i stemmat över UpL:s hss.

Av UpL Fr finns endast 4 blad i behåll. Dessa förhåller sig till varandra på följande sätt. Blad 1 och 4 hänger samman genom att de utgör var sin halva av ett vikt pergamentsark. På samma sätt hänger blad 2 och 3 samman. De båda pergamentsarkerna utgör de två yttre arken av ett lägg, som från början har omfattat 4 pergamentsark, alltså 8 blad. De 4 bladen (2 pergamentsark) mellan blad 2 och 3 har gått förlorade.

Äran av att ha upprättat ett stemma över UpL:s hss tillkommer Sam Henning, som i inledningen (s. xviii) till sin textutgåva av UpL B och E (SFSS 70) presenterar ett fullständigt sådant, där också UpL Fr har placerats in. Den del av stemmat som berör UpL Fr återges av Henning på följande sätt:

Stemmat visar att UpL Fr intar en viktig plats bland hss av UpL. Det vore av intresse, om UpL Fr:s plats i stemmat kunde ytterligare preciseras. Följande tre relationer är särskilt viktiga härvidlag:

- a) relationen UpL Fr – E,
- b) relationen UpL Fr – Ängsö,
- c) relationen UpL Ängsö – E.

* Professor Lennart Elmevik har läst uppsatsen i manuskript och gjort värdefulla påpekanden. För denna hjälp framför jag härmed ett varmt tack.

A. Relationen UpL Fr – E

Enligt Henning intar UpL Fr och E viktiga platser i stemmat över UpL:s hss. En genomgång av de viktigare skillnaderna dem emellan skall här företas. Genast skall sägas att UpL Fr och E uppvisar så pass många olikheter inbördes att de inte kan stå i en direkt relation till varandra. Den ena kan alltså inte återge en direkt avskrift av den andra. De kan heller inte vara syskonhandskrifter, alltså ha samma förlaga. UpL E utgör ju ett tryck från år 1607. Beträffande vissa olikheter mellan de båda texterna kan man anta att de har uppstått vid tillkomsten av detta tryck. Vid detta tryck föreligger ju strängt taget två "avskrivningstillfällen". Dels har den bakomliggande hs:s text förts över till ett manuskript som ett led i utgivningsförfarandet. Dels har detta manuskript förts över till trycket. Följande olikheter mellan UpL Fr och E kan anses vara resultat av avskrivningsförfaranden, som så småningom fört fram till de båda texterna.

1. Omkastning av ordföljd

Fr 1r 3	hun ¹ þæt	E:	thät husfrun
	5 bot .xl. markær		fiurätighi marker bot at
	9 inni m3 hænni		mädh hånne inni
	16–17 undæn skiptæs þeræ goz		thera godz vndan skiptas
	20 þeræ frændær		fränder thera
1v 1	þa rapin		Radhin tha
	26 sýzskini siþæn		sidhän sydskini
2r 3–4	þæs lot		lut thäss
	10 atær morghon giæff		morghingiäff ater
2v 2	gangi þa		Tha gangi
	8 þæn kombær		Komber thän
	8–9 will skiptæ		skipta will
	12 at rættri skipt		än skipt rättri
	13 fangit aff rættri skipt		af rätti skipt fangit
	14–15 þik sighiæ		sighiä tik
	22 siu manæþum		i manadhun siu
3r 6–7	sik lighræ		lighra sik
	10 hun fõþi		födhi hun
	20–21 ær sannæst		sannäst är
3v 18	want aff spinæ		af spina want
	24–25 þæt barn atær		atir thät barn
4r 1	liffwær æptir		äptir liwer
	6 þæt oc		ok thät
	18 æru guldin		guldin äru

¹ Här är också substantivet *husfrun* ersatt av pronominet *hun*.

2. Utelämnande av småord i UpL E

Fr 1r 2	sinæ	E: -
	13 oc	-
	21 þeræ	-
1v 11	baþi	-
2r 2	sik	-
	24 oc	-
	27 sin	-
2v 4	sinæ	-
3r 5	oc	-
	16 man sum	man
	27 þa	-
3v 28	oc	-
4r 3	aff	-
4v 7	þæt	-
	13 at	-

3. Tillägg av småord i UpL E

Fr 1r 10	-	fyrst
	27 -	ok
1v 2	-	adhrum
	12 -	Ok ä
	16 -	sinä
	24 -	sinä
	28 -	thera
2r 8	-	at
	14 -	ater
2v 5	-	thät
	16 -	allu
3r 8-9	-	Thär är
	19 -	thät
	20 -	wita ok
	22 -	är
	26 -	thär
3v 10	-	ok
4r 5	-	barn
	8 -	ä
	10 -	thät
	10 -	ok
	11 -	hålder
	11 -	ok
	13 -	NV
	20 -	af

21 –	E: ok
24 –	Nu
26 –	ok
26 –	Nu

4. Förklarande tillägg i endera av texterna

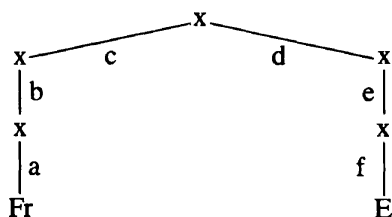
Fr 1r 18 –	fyr̄r än thät är vndanskipt
18 –	sum the aghu
21 –	än the wilia
1v 20 –	ok ängin annär skyldir man
2v 1 –	än nu är saght
22 –	ok i hem komber
28 þæt bonden døþær ær	–
3v 8 –	mädh tolf mannum
25 siu markær	–
26 oc skal ængu tilbuþi fylghiā	–
28 barn	–
4r 15 –	fuldra giälða
4v 5 oc siælwær han þriþi	–
6 markær	–
6 markær	–

5. Andra smärre olikheter vilka kan vara resultat av avskrivningsprocessen

Fr 1r 3 hun þæt	thät husfrun
8 hun	kuna
10 barnæ hænnær	barnaná
19–20 barnin þæs wald	thär barnin wald til
1v 1–2 annær	en
14 þæn	Han
14–15 hwart ar rättæ rækning aff þý gørä	giöra hwart ar rätta räkning af thy godz
22 ut	atir
22 witnæ	manna
2r 16 kallær	kalläs
25 ær	se
26–27 þæn bæzstær ær	thän bäste
28 fræls	–
2v 1 ær	se
6 bom	thingum
9 husfrun	hun
21 husfrunni	hänni
22 æptir þæt	sidhän
25–26 døþær ær	dödhan

3r 6 optæri fai bot ængæ	E: fiärdä tima/ ällär optari: Bot ängin at.
8 tolff øræ bot at	At tolf öra
12 þæt	barn
12 lighris bot	lighris böter
13 ællr	ok
15 konæ hanum barn wistir	modher hanum wistir
3v 1 barnit	fori barn
3 komæ	stämna ok koma
21 þær	ä thät
4r 15–16 þær want pæningæ takæ sum	want päninga taka/ thär
22 .i.	a
25 gjældit	giäld
27 hawæ hawi	wara/ Hawi
4v 2 man	han
22 handwærkæt	Handwärka
23 vm affallz drap	Vm Affals ok Afals drap
25 dulghæ drap	Dylgha drap

De här uppräknade 119 smärre olikheterna mellan UpL Fr och E kan, såsom ovan antytts, ha uppstått under det avskrivningsarbete, som ledde fram till de båda texterna. Avvikelserna bör ha uppstått undan för undan under dessa avskrivningsarbetens gång. Såsom ovan antagits bör förhållandevis många ha tillkommit då UpL E framställdes (f).

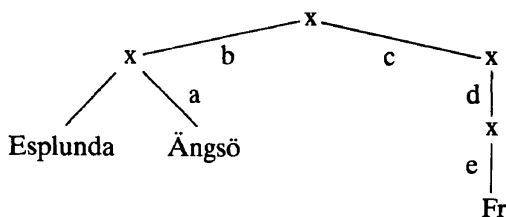
Skalas dessa smärre olikheter bort, återstår dock ett antal olikheter, vilka inte låter sig förklaras utifrån själva avskrivningsarbetet. Dessa olikheter skall nedan belysas under jämförelse med ytterligare en hs: UpL Ängsö.

B. Relationen UpL Fr – Ängsö

En hs som står UpL Fr nära är UpL F.² Någonstans i botten vid tillkomsten av UpL F ligger UpL Ängsö. Se Carl Ivar Ståhle i *Runer og rids*, Festskrift till Lis Jacobsen 29. Januar 1952, s. 139 not 1. UpL Ängsö och Fr bör alltså vara nära

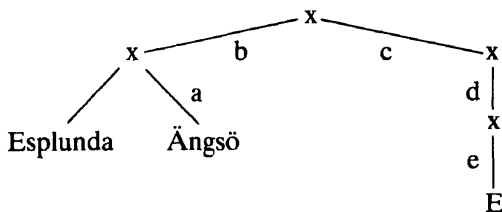
² Med UpL F avses den s.k. F-handskriften av Upplandslagen.

befryndade med varandra och en jämförelse dem emellan är därför befogad. På samma sätt som ovan vid UpL Fr och E kan fem typer av mindre avvikelser sållas bort: 1. Omkastning av ordföljd, 2. Utelämnande av småord, 3. Tillägg av småord, 4. Förklarande tillägg i endera av texterna samt 5. Andra smärre olikheter vilka kan vara resultat av avskrivningsprocessen. Dessa avvikelser är 102 till antalet. Av dessa är 22 sådana som UpL Fr har gemensamt med UpL Ängsös syskonhandskrift UpL Esplunda. De måste alltså ha uppstått under avskrivningsarbetet med just UpL Ängsö. Detta tillåter exempelvis att UpL Ängsös (och UpL Esplundas) förlaga och UpL Fr:s förlagas förlaga kan ha varit syskonhandskrifter. Då skulle de nämnda avvikelserna fördela sig med ungefär 20 på vart och ett av de tänkta avskrivningstillfällena (a-e).

C. Relationen UpL Ängsö – E

De båda gjorda jämförelserna bör kompletteras med en jämförelse mellan UpL Ängsö och E. En genomgång visar att cirka 95 sådana smärre olikheter som ovan behandlats föreligger de båda hss emellan. De kunde tänkas jämnt fördelade på fem avskrivningstillfällena (a-e).

D. Diskussion

Slutligen skall sådana något större olikheter mellan de tre hss tas upp, vilka kommit att avsiktligt eller oavsiktligt ha inverkan på innehållet. Först skall redogöras för de fall, där UpL E i detta parti avviker från alla andra hss av UpL (inklusive UpL Ängsö och Fr).

1 Fr 1v 14-15

hwart ar rättæ rækning aff
þý gðræ fore næstu[m]³
frændum.

Ängsö 29:28

hwart ar retta regning af þý
gðræ fore nestom frendom

E fol. XVIIr 1 nedifrån

giöra hwart ar rätta räk-
ning

³ næstu ms.

2	Fr 4r 21 ær þæt halff mark ælir halff mark minnæ	Ängsö 50:16–17 oc ær þæt halff mark ællæ halff mark minne	E fol. XXIIv 19 nedifrån ok är thät thrir örar/ ällä thrim örur minna/ fol. XXIIv 19–16 nedifrån
3	4r 23–24 a domærin dømæ hans nam takæ fore þæt giæld oc haldi þar til han þæt atær lösir.	50:18–20 þa dømi domarin hans nam at taka firi þæt giæld oc halde þæt þær til han þæt atr løser.	tha nämni domarin säx män hem til bondans/ the thät giæld kräwin: Wil han igh tha rätt giöra/Tha ökis sak hans til halw mera: Takin tha bot the säx/ sum af thingi äru hem nämdir.
4	4r 25 halff mark	50:21 halff mark	fol. XXIIv 15 nedifrån thrir örar/
5	4r 28 halff mark	50:24 halffmark	fol. XXIIv 13 nedifrån thrim örur
6	4v 2 halff mark	50:26 malffmark[!]	fol. XXIIv 12–11 nedifrån thre öra

Hur skall dessa avvikelser i UpL E förklaras? Nummer 2, 4–6 och även nummer 3 innebär ju tydliga ändringar av innehållet i lagen, då det gäller enskildheter. De kan knappast ha funnits med från början i en viss grupp av UpL-hss, där alltså UpL E skulle vara den enda bevarade texten. Så stora avvikelser kan från början knappast ha tolererats inom en lagredaktion.

Kanske kan avvikelserna i stället förklaras utifrån UpL E:s särställning såsom tryck. Den hs som Bureus utnyttjade såsom förlaga för sitt tryck kan tänkas ha innehållit sena strykningar och sena tillägg. Möjligt vore att avvikelserna utgör återgivanden av sådana sena ändringar. Bureus skulle då inte ha särskilt angivit att han följde sådana ändringar. Om denna tanke skulle visa sig riktig, följer härav snarast att han var mera intresserad av textens praktiskt-juridiska sida än av dess historisk-antikvariska. (Hypotetiskt kunde nummer 3 ha varit en formulering, som funnits med från början i en viss grupp av hss men saknats i andra. En sådan hypotes måste emellertid avvisas, eftersom synsättet inte kan kombineras med vad hss för övrigt säger om sin inbördes släktskap.)

I följande två fall är det UpL Ängsö, som avviker från UpL Fr och E:

7	Fr 1v 4–10 sum bætær kan oc bætær will. æ til þæs barn til wiz komæ. Nu liffwær antwiggjæ fäbir ællr moþer. raþi þa þæt þeræ fore barni oc barnæ goz længær liffær. oc en aff andri halwn[<i>ni</i>] sum skýldastær ær til þæs barn til wiz kombær. Dør bonde ær barn æptir liffær husfru. raþi fore barni oc fæþærni.	Ängsö 39:22–24 som betr kan oc betr will. æ til þess barn til wiz koma. Dør bonde lifr husfrun æpte raþe hufrun[!] fore barne oc fæþærne	E fol. XVIIIr 9–5 nedifrån sum bäter kan ok bäter will / ä til thäss barn til witz koma. Nu liwer antwigia fadhír ällä modher: Radhi tha thät thera fori barni ok barnägodz/ sum länger liwer/ Ok en af aldhre halwini/ sum skyldaster är: The aghu radha/ ä til thäss barn til witz komber. Dør bonde fra husfru sinni/ äru barn äptir: Radhi husfru fori barni ok fädhärni
---	--	---	--

8	Fr 2v 5–6 attu .i. lösörum. swa .i. hindræ dax giæff	Ängsö 41:7–10 atto i lösörum. Liffir bonde æpte husfru sina. þa aghe bonde hestr oc sapul sin wapn sin oc siæng sine vtan skipte. oc hint allt annat gange til skiptis þøn baþe atto i lösörum swa i hindradax gieff	E fol. XIXr 7 attu i lösörum/ Swa i hindradagx giäf/
---	--	--	--

Här föreligger avvikelser av en annan typ. UpL Ängsö följer i dessa båda fall majoriteten av hss, medan UpL Fr och E står isolerade. Avvikelserna i UpL Fr och E bör härstamma från en gemensam hs i en tidigare generation bland förlagorna. De båda avvikelserna har säkerligen inget med innehållet att göra. I stället rör det sig om avskrivningsmissar. I det förra fallet har en skrivare, såsom UpL Ängsö visar, trott sig vara vid uttrycket *til þæs barn til wiz kombær*, när han i själva verket bara befann sig vid det tidigare uttrycket *til þæs barn til wiz komæ*. I det senare fallet har en skrivare, såsom UpL Fr och E visar, trott sig vara vid det andra *attu .i. lösörum*, när han i stället var vid det första.

I följande fem fall slutligen är det UpL Fr, som avviker från UpL Ängsö och E.

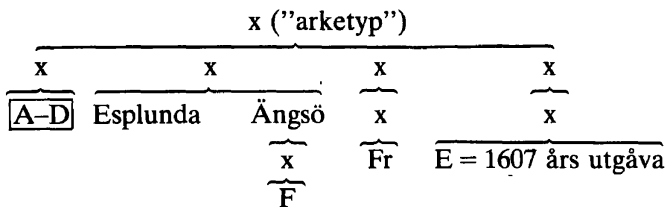
9	Fr 1v 25 møþærni . . . vm þæt swa sum þe sig[liæ] ⁴ ia wiþær.	Ängsö 40:5 møþærne.	E fol. XVIII 10 mödhærni/
10	3r 17–19 þær a hwart þeræ en man næmpnæ. þe twe skulu þæt swæriæ. at þer wiliæ sæx sannindæ mæn næmpnæ. þe sæx	48:25 þær a hwar þere æn man næmpne. þe twæ nempnin sæx. þæ sæx	fol. XXIIr 8–9 Thær a hwart thera en man nämna/ The twe nämni säx män/ The säx
11	3v 10–11 skulu þæt swæriæ at þer wiliæ sæx mæn næmpnæ	49:12–13 skulo sæx næmpna.	fol. XXIIr 16–15 nedifrån skulo säx nämna:
12	3v 25–26 waþæ bot oc skal ængu tilbuþi fylghia.	49:24 waþa bot.	foi. XXIIr 5 nedifrån wadhar bot.
13	4r 11 utgifwæ.	50:5–6 vtgiwæ oc werin arwani þæt mæþ lanzlaghom ællæ oc vtgiwin	fol. XXIIv 8–9 vtgiwa/ Ok wärin arwani thät mädh Landzlaghum / ällär vtgiwin.

Här har vi avvikelser av ytterligare ett annat slag än vad vi tidigare har träffat på. Visserligen är det här fråga om verkliga, medvetet gjorda ändringar såsom fallet måste vara också vid UpL E. Dock är det inte fråga om några inarbetade ändringar av innehållet i utsagorna. I nummer 9, 12 och 13 är det fråga om tillägg och strykningar i slutet av paragrafer. Nummer 13 kan vara en ren

⁴ *sipia* ms.

missuppfattning, där skrivaren i UpL Fr kan ha trott sig vara vid den andra formen av verbet *utgifwæ*, när han i själva verket har befunnit sig vid den första. Nummer 10 och 11 hör samman genom att de båda har en formulering med verbet *swæriaæ*. – Ingen av dessa avvikelser i UpL Fr finns i någon annan bevarad hs av UpL. Det är därför inte troligt att de från början har funnits med i en grupp hss av lagen. Det bör i stället vara fråga om successiva ändringar i förlagorna som flutit in i UpL Fr.

Ovan har tre stemman presenterats, vilka avser att belysa relationerna mellan UpL Fr, E och Ängsö. Om de arbetas samman till en enhet, får man ett stemma av följande utseende. (I detta stemma har ej redogjorts för inplaceringen av UpL A, B, C och D. Deras ungefärliga plats har endast markerats med $\boxed{\text{A-D}}$.)

Detta stemma avviker på ett par punkter från det av Sam Henning meddelade stemmat ovan s. 118. Beträffande UpL E (1607 års utgåva) placerar ovanstående stemma in ytterligare ett mellanled (x) i förhållande till "arketypen". Däremot tar det bort ett mellanled mellan UpL Ängsö respektive UpL Esplunda i förhållande till "arketypen".

Text

Då det ej låter sig genomföras att i trycket återge ronderat *r* och långt *s*, anges här de principer, efter vilka dessa bokstavstyper används i handskriften.

Ronderat *r* brukas regelmässigt efter *b*, *d*, *h*, *o*, *w*, *p*, *æ* och *ø*. Att märka är att ronderat *r* används efter *w* också i *hwart* 4 ggr (3v 9, 3v 19, 4r 1 och 4r 3) i de fall, då *a* i detta ord är skrivet ovanför skriftraden. I avstavade ord, där *r* inleder den nya raden, står alltid rakt *r*, också efter de ovan uppräknade bokstäverna. Därutöver noteras följande undantag med rakt *r*:

efter *d*: *frændær* 1r 3,

efter *p*: *wipær* 1r 23, *fæpærni* 1v 2, *møpærni* 1v 2.

Efter *u* står oftast rakt *r*, dock en gång ronderat *r*: *burit* 1r 4.

I övriga fall skrivs rakt *r*.

Långt *s* används enligt huvudregeln i uddljud och inljud, medan vanligt *s* står i slutljud. Från denna regel finns inget undantag.

Slutligen skall nämnas att det som i fragmentet markerats med rött bläck, i trycket återges med halvfet stil. Inklamrade partier med rak stil är supplerade.

balkær

bort husfru sinæ laghtaknæ. oc ta[k]ær .i. sta[þ] andræ]
 oc .i. siæng m3 sik læggær. þa rænir han husfru sinæ
 nýklæ. kiærir hun þæt oc frændær hænnær þæt h[un]
 hawær burit stol a stol. oc rænt hinæ lasæ oc ný[k]
 5 læ. þæt kallær utskut stolæ. þær ær bot .xl. markær. þ[a]
 þræskiptæs. ¶ Nu giptis konæ .i. karls bo. giptis
 til laghæ þriþiunx giptis karl [i k]ono bo. gipt[is]
 til twæggia lotæ. Nu gangær hun [a] giptu andræ
 oc barnæ hænnær fæþærni ær inni m3 hænni. þa
 10 skal barnæ hænnær fæþærni undæn skiptæs
 oc taki þæt fyrstunni twa lœti aff lœsørum oc siþæn
 giptis mannin til twæggia lœtæ .i. þriþi[u]ng hæn
 nær. æru oc þræær giptur wæri lagh samu. oc
 hawi aldrih ængin wald at giptæs .i. barnæ fæþ
 15 ærni Giptis konæ .i. karls bo. oc æru þær barn
 fore. þa skal oc undæn. skal oc undæn skiptæs
 þeræ goz sum fyrr ær saght. oc giptis aldrih
 konæ .i. barnæ mœþærni. skiptis þæt undæn fyrr
 wilia þøn bolagh læggia. þa hawin barnin þæs
 20 wald ællr þeræ frændær bolagh læggia mæþ
 fapur þeræ ællr moþor. m3 bolax fastum. þer sku
 lu tolff wæræ. Nu ær man [twægipt]ær oc ær fyrr
 undæn skipt. þa takær bonden halfft wiþær twa
 konor. æru þa þræær æi far han [þý meræ. oc] taki
 25 slikt giptæ sum giptæ. ær konæ [twægipt] ok ær fyrr
 undæn skipt. þa takær hun [þriþiung wiþ twa m]æn.
 æru þer þrir æi far hun þý [meræ oc taki þær slikt] giptæ
 sum giptæ. Nu kan baþi fap[ir oc moþer dœþ] wæræ

[lasæ oc]
 vtskuz stol

VII

huru barnæ goz
 skal [ski]ptæs vndan
 æn kona æ[...] mæþær
 ganga a[...]pti aþræ

...] barn [.]ng
 ..] bolagh [..
 all[. .

barnægoz fyr[. .
 iskt oc ær [..
 ællær þy[. .

1v

ærfþæ

- [þa] raþin fore barnæ goz frændær þer næstu an
 [n]ær aff fæþærni oc annær aff möþærni. þæn næsti m3 skýl
 [d]æstu witnum. kunnu þer mællum sin delæ. þa giffs þem
 wizerþ barnæ goz at rapæ sum bætær kan oc bætær
 5 will. æ til þæs barn til wiz komæ. Nu liffwær antwig
 huru faþir ællær[. . .] giæ faþir ællr m[o]þer. rabi þa þæt þeræ fore barni
 skulu rapa fore ba [. . .] oc barnæ g[oz] længær liffær. oc en aff andri hal
 goz wn[ni] sum skýldastær ær til þæs b[arn til wiz kombær.]
 Dør bonde ær barn æptir liffær h[usfru. rabi fore]
 10 barni oc fæþærni. þær til hun giptis atær. siþæn hun
 vm [. . .]ing aaf b[giptis raþin þa fæþærnis frændær þer næstu bapi
 næ goz hwar barnæ goz hawær
 handæ mællum hwat þæt ær faþir ællr möþer. æl[lr]
 frændær þæn a hwart ar rættæ rækning aff þý g[ø]
 VIII 15 ræ fore næstu[m]^a. frændum. ¶ Nu giptir bonde son sin
 ællr dottor gifwær mæþfylghi m3 hænni iorþ ok
 ..]gif stand[. løsøræ. hawi þæt swa længi sum faþir oc möþer
 ..]möþ[. . .] sighthæ ia wiþær oc æi længær. þý at ængin ma
 annæn qwikæn ærfwæ. æi barn ællr barnæ barn.
 20 hwarti faþir ællr möþer. æi sýstir ællr broþer oc æn
 gin annær skýldær man. utæn giwi hwar andrum
 ut m3 tiu witnæ eþe. bristær at eþe bôte þre markær
 ok ut þæt aff hanum kræffs. Nu giptir man son
 sin ællr [dottor oc] giwær mæþfylghþ bapi a fæþærni
 25 oc möþæ[rni] vm þæt swa sum þe si[g]iæ^b ia wiþær.
 Dør siþæn [faþi]r ællr möþer. kræfiæ sýzskini siþæn
 æptir lot [sin]um. bæri þa atær giptinæ til skipt
 mæþ swornom eþe oc taki þær hwar lot sin sýstir

^a næstu *ms.*^b sipiæ *ms.*

2r

balkær

oc broþer æptir býrþ sinni. kan son ællr dotter
 skiptæ bort lott sin ællr andru kost affhændæ sik
 þa skal siþæn gipt til skipt gangæ. þa standi þæt .i. þæs
 lot sum fangit hawær oc fore gørt ær .i. giptinni. ok
 5 taki fullæn skiptis lot. ær mere giptin æn skiptin
 oc hawær han forhæghþæt giptinæ. þa giældi han atær
 aff sinu swa mykit .i. skiptæ lotin bristær. ¶ Nu a bon
 de wald giwæ husfru sinni til þriggiæ^c markæ.
 utæn^d morghon giæff. swa ma oc husfru giwæ bon
 10 dæ sinum oc allt at eno atær morghon giæff æn hun
 swa will. Nu aghær faþir oc moþer wald at giwæ
 barni sinu til þriggiæ markæ. æn swa mykit ær atær
 at hwar son far þre markær. oc dotter tolff øræ. ær æi swa
 mykit til þa gangi giæff til skiptis. allt þæt bonden
 15 oc husfrun kōpæ samæn. baþi .i. iorþ oc .i. lōsørum. þæt
 kallær siængæ kōp. aghi husfrun þriþiung ok bonden
 twa lōti. aff bokōpinu. liutæ þōn swa sæliæ sum kōpæ.
 gangi a husfrunnær lot þriþiungær oc twe lōtir a
 bondæn. ¶ Nu kunnu hion barnlōs skiliæs at. dōr
 20 man fyrr æn konæ. taki hwart þeræ siæng æptir an
 næt. m3 allu þý þær til hōrer bulstær oc linlak
 hofþæ dýnu oc aklæþi. lifwær konæ æptir bondæ sin
 aghi kirkiu klæþi sin þōn bæzstu hældær æn þōn
 wærstu. þæt a wæræ stænizæ kiurtill. oc iwir klæþi
 25 huwþdukær æi ok þý meræ at meræ til ær. lifwær
 bonde æptir husfru sinæ. aghi fyrst hæst þæn bæzstær
 ær. oc wakn sin fræls þe han ma wæl til wighis
 mæþ faræ æn swa til ær. ok kirkiu klæþi sin fræls

IX

huru mykit bonde
 ællær husfru ma
 hwart apro gwa

huru mykit faþir
 ællær moþer ma gwa
 barnum sinum
 vm siængæ afling
 oc salu

X

Vm fordeel i skipt
 thær hion skiliæs at
 barnlōs

^c Mellan g och i håll i pergamentet ms.

^d n raderat ms.

2v

ærfþæ

- huru hindrædags giff
skiptis
- þær hion skiliæs barnæløs
oc huru længi husfru
skaal nyclom rapa
- huru husfru swara sighær
sik m3 bondæ sins barne
wara oc wil þær m3 ny
clum radha
- Nu lægs husfru stæmp
nodaghær fori þæt hon
skal barn fõþa
- æi oc þý meræ at meræ [.] til ær. Dør bonde oc
liwær husfru. gangi þa hæstær oc saþul oc wapn
hans til skiptis. oc husfrun hawi kirkiu klæþi sin
oc siæng sinæ utæn skipti. ok hint gangi allt til
5 skiptis baþi bonde oc husfru attu .i. lǫsǫrum. swa .i. hin
dræ dax giæff sum .i. andrum bom. hwat hældær
bonden dør ællr husfrun. Dør bonde ær æi barn
æptir þæn kombær til garþz arffwi will skip
tæ oc allu rapæ. sitær husfrun wiþ swar oc sighær
10 [þæ]t sant ær. iæk war m3 bondæ minum skiæmbær
æn skuldi oc wit wildum baþin. wæntir iæk at
iæk ær æi at mero komin æn at rættri skipt. þagh
æ[r]^c iæk hawær lot min fangit aff rættri skipt. hus
oc inwiþur oc kǫp okor bæggia þa will iæk þik
15 sighiæ til lasæ oc nyklæ. Dør bonde ær barn ænti.
kombær þæn til garþz arffwi will skiptæ oc rapæ
swarær þa husfrun fore sitær iæk ær m3 barni
oc býrþi bondæ mins. þa a þæt goz sýnæs oc seæs
ok .i. i. iæmpnæþæ hændær sættiæs. ok þo rapþi
20 husfrun fore fõþo sinni. oc liggi þa stæmpnu dagh
ær fore husfrunni. manæþæ stæmpnæ. þæt æru ma
næþæ siu. fõþis þæt barn siu manæþum æptir þæt
bonden dõþær ær. taki þæt barn arff oc orff. þæt kal
lær skýndæþæ manæþæ. fõþis þæt barn [oc .i.] hem
25 kombær attæ manæþum æptir þæt bonden dõþær
ær. taki þæt barn arff oc orff. þæt kallær ytighiæ
manæþæ. fõþis þæt barn oc .i. hem kombær niu ma
[n]æþum æptir þæt bonden dõþær ær. taki þæt barn

^c þaghæn *ms.*

balk[ær]

- oc o frælsæ kono. swa sum f[ræls manz oc frælsæ]
kono. Nu latær mø lighræ si[k aff møiær aldri.]
halff fæmpti mark bot at. latær li[ghræ sik annæn]
timæ oc annæn man at .markær. [pre]ær. lat[ær lighræ sik]
- 5 þriþiæ timæ oc þriþiæ man. tolff øræ [bot at. latær]
lighræ sik optæri fai bot ængæ. Nu latær æn[kiaë sik]
lighræ þre .markær. bot at. latær lighræ sik ann[æn timæ]
tolff øræ bot at. latær lighræ sik þriþiæ tim[æ bot æn]
gin at. at þæssu lighri ær bot ængin mere [æn nu ær]
- 10 saght. taki moþer lighris bot ok hun [føþi barn]
fram um þrý ar. ær barn þeræ mællum [þa taki]
þæt lighris bot. Nu ma æi lighris bot [bøtæs utæn]
barn witni bæri. ællr han wærþær [laghlikæ] til
wnnin ællr han siælfær wiþ gangi. ¶ Nu dyl faþ[ir]
- 15 barn oc konæ hanum barn wistir. þa skal konæ sik
tolff mæn fa. oc þæn man sum barn [witis] andræ
tolff. oc swa til þinx faræ. þær a hwart þeræ en ma[n]
næmpnæ. þe twe skulu þæt swæriæ. [at þer wi]liæ
sæx sannindæ mæn næmpnæ. þe sæx [aghu mæþ] gran
- 20 num oc nagrannum ranzakæ hwat um [þæt mal ær]
sannæst. gangi siþæn þe sæx til þeræ tolff [þe hældær]
wiliæ. gangæ þer til þeræ tolff kono [fylghiaë. þa aghu]
þer man til barnæ faþurs witæ. taki þa barn l[igh]
ris bot. oc þre .markær. fæþærni sitt. oc þ[re .markæ]r. fore at
- 25 han barn duldi. þe sæx .markær. skulu [wæræ kø]p gi[l]
dær þøm taki barnit. aghær .i. hwarte [kar]ll
ællr kunungær. [Gangær man wiþ barni. þa bøte]
lighris bot. oc þre .markær. fore [fæþærni sitt. Nu wær]iæ

XXIII

huru barnæ
faþir [. . .

karl ællær kon[. .

barns^f

^f Struket ms.

3v

ærfþæ

[þær] at[æ]rtan þæn barnit witis. þa ær þæt barn
 [f]aþurløst. þa a biskups lænsman þem fo
 re biskup komæ lati biskupær þæt mal ran
 [za]kæ. hwat þær ær sant um. oc standi þæt
 5 mal a biskups dome. hwat þe skulu ut læn
 dis gangæ ællr æi. Nu dør konæ .i. barn sott
 þa kræffær barn æptir fæþær sinum oc faþir
 nekær. þa skal hwart þeræ til þinx ko
 mæ faþir oc barn. þær a hw^art þeræ en man
 10 næmpnæ þe twe skulu þæt swæriæ at þer
 wiliæ sæx mæn næmpnæ þe sæx aghu ran
 zakæ hwat sannæst ær um þæt mal. fællæ þe
 þæn man. þa taki moþer lighris bot. oc þre .markær
 barnit æptir faþur sin døþæn oc swa æptir
 15 moþor sinæ døþæ. e hwat apalkono barn ær
 til ællr æi. Nu skal frillubarn føþæ faþir æl
 lær moþer. þæt þeræ æmpni hawær bætri. siþæn
 þæt ær want aff spinæ. oc þær til føþe moþer
 barn fram. Nu gitær hw^arti þeræ barn haldit
 20 þa þiggi þæt barn sik føþo. oc liggi þo bæg
 giæ þeræ warþnæþær a. þær til siu ar æru uti
 fore allum waþæ. Nu leghis barni fostær
 moþer. oc þæt barn fordærwæs aff wanrøkt.
 þa rabi biskupær hwar fastæ skal þæt barn
 25 atær oc fostær moþer bote siu markær. waþæ
 bot oc skal ængu tilbupi fylghiæ. ¶ Nu kun
 nu frillubarni pæningær wæxæ. oc faldær þæt
 barn fra oc æru pæningær æptir. oc liffwær

..] barn[..
 þær aptær [..

.....

.....

XXIII

..] frillubarn ær
 ...

balkær

- æptir faþir ællr moþer taki halfft hw^{rt} Ær an
 næt þeræ æptir ærffwj allt samæn oc giffwi
 ængum ut aff. ær hw^{rti} æptir faþir ællr moþ
 er gangi swa þæt arff *sum* all annur arff. frillu
 5 barn ma ærffwæs swa *sum* all annur. æi ma
 þæt oc meræ ærffwæ æn nu ær saght. afflær man
 barn .i. hordom frænzæmis spiæll ællr guziwæ
 lagh spiæll. ællr sifskap spiæll. þæt barn se skilt
 wiþ arff. Nu kan nokot þ[æt klandæs] .i. ærffþ ær
 10 komit. klandæs þæt fore [enom þa k]landis fore
 allum. hwat þe skulu þæt [haldæ ællr] utgifwæ.
 ¶ Døþr man æru giæld æpt[ir. þa giæld]is giæld aff
 bo hans oskiptu. oc arff[wær skiptin] þý atær ær. ær
 æi goz meræ æn giældit [ær. þa giæld]is giæld aff
 15 þý samæ. winz æi goz til. [þa ær þær w]ant pænningæ
 takæ *sum* ængi til æru. [oc arffwær] wærin saklösir.
 oc ængin hawi wald æng[u arfwi sk]iptæ fyrr æn
 giæld æru guldin þe han [giældæ atti. w]inz æi goz
 til fuldræ giældæ þa falli [aff allum g]iældum slikt
 20 aff mark *sum* mark N[u kræffwær ma]n giæld an
 næn ær þæt halff mark [ællr halff] mark minnæ
 þær a til talæs .i. þrim þ[ingum] oc a fiærþæ
 þingu a domærin døm[æ hans] nam takæ fore
 þæt giæld oc haldi þar til [han] þæt atær løsir. dýl
 25 han giældit þæt *sum* minnæ ær æn halff mark
 dýli m³ *twem* mannum siælfær han þriþi. sighær
 han þæt guldit hawæ hawi þær til twæggæ
 mannæ witni. allt þæt halff mark ær meræ. lagh

vm horbarnæ arff

vm klandæs nakwat
i ærffþXV⁸

vm giæld æptær døþæn

æi ma man goze skiptæ
fyr giæld æru gulden

vm giæld livandis manne

vm nam fori giæld

vm dul fori giæld

8 För XXV.

4v

ærþæ

- þingis þæt sum allær andræ sakir. Nu kræfwær
 man meræ giæld æn halff mark oc minnæ æn
 sæx .markær. wæri sik m3 tiu mannæ eþe. sighær han
 þæt guldit wæræ. witi þæt m3 twem wipær wæru
 vm wipær wæru mæn
 vm giæld 5 mannum oc siælwær han þriþi. Nu kræfær han sæx
 markær. ællr meræ æn sæx .markær. oc minnæ æn .xl. markær.
 Dyl han dyli m3 atærtan mannum. sighær han þæt
 guldit wæræ. witi m3 fæm wipærwæru mannum
 oc sialfwær han sætti. Nu kræffær han xl. markær. ællr me
 10 ræ. witi þæt guldit m3 atærtan mannum. ællr dyli
 m3 þrætýlptum eþe. standi þýlik lagh fore allum
 thær sak ær til xl markær
 j. wænslæ malum standi
 æ fori þrætölptær eþær
 wænslæ malum. Nu ær taldær ærfþæ balkær. swa
 lati guþ os skiptæ arff at wir þianum hýmiriki
 þæt ær war þarff. amen.
 15 Hær býriæs manhælghis balkær oc tæliæs .i. ha
 num flokkær fiuri oc fæmtighi.
 i ¶ vm þe drap ær fæ kan gøæ.
 ii æn ofwrmaghi ællr galin man dræpær man.
 20 iii ¶ vm bakwæþæ drap.
 iiiii vm drap aff handløsum wæþæ.
 v ¶ vm handwærkæt drap m3 wæþæ.
 vi vm affallz drap.
 vii ¶ vm wæþæ bötær sum eþær fylghir.
 25 viiii vm dulghæ drap oc danær arff.
 ix ¶ vm willæ wærks drap oc giæsti
 x vm likran oc tilbuþ fore drap.
 xi ¶ vm twæbøtes drap.

MALGORZATA FAUST

Meaning Borrowings from English in Contemporary Swedish

1. Introduction

The material presented in this paper is part of a Ph.D. thesis completed in 1983 at Warsaw University and entitled 'Meaning Borrowings from English in Contemporary Polish, French and Swedish'.¹ The purpose of that thesis was to show that the influence of Anglo-American mass media and scientific publications is reflected, among others, in the shift of meaning of certain vocabulary items in European languages, regardless of the degree of relationship between English and the host language, and of the political system of the country in question.

While lexical borrowings from English into other languages have received considerable attention in linguistic studies, semantic borrowings occupy a rather marginal place, at least as far as the Scandinavian languages are concerned. Einar Haugen mentions this phenomenon in his work 'The Scandinavian Languages' (Faber, 1976); Olof Panellius, in his 'Svenska Modeord' (1970) states that certain usages may be the result of English influence; Sven Åhman, in his paper published in the collection 'Vad händer med svenska språket?' also mentions a few semantic innovations seemingly of Anglo-American parentage. Magnus Ljung, who has kindly submitted to us the first report on his project *English in Sweden*, dedicates about two pages to semantic calques.

Our research was carried out in 1976–1983 on the language of Swedish, Polish and French mass media and non-fictional publications. We were interested in new meanings, that appeared in these languages since 1945 and whose origin may be traced back to an English counterpart.

We have collected approximately 100 lexical items in each of the three languages mentioned, that we have decided are semantic borrowings from English after 1945. Naturally, the lists presented in the thesis are not to be considered exhaustive. In order to determine an item as a meaning borrowing from English, we used the following procedure: first, the English counterparts of the words in question were checked to establish the date of the meaning that could have been borrowed into Swedish, Polish or French. For this we have relied mostly on the Oxford Dictionary and its Supplements, but also Langenscheidt's Dictionary of New English and other dictionaries of political and scientific terminology, and slang. If the meaning in question proved to be older in English than in the other language with which we were concerned, then we assumed that it might have been a model for the shift of meaning in Swedish,

¹ An abstract of the thesis of about 30 pages is due for publication by Warsaw University in 1985.

Polish or French. The words in these languages were also checked for the dates of the respective meaning. In French, several large dictionaries were used: for Polish and Swedish, we consulted the files of the main dictionaries: the one for the Słownik Języka Polskiego in Warsaw, and that of Svenska Akademiens Ordbok (SAOB) in Lund. We then retained only those meaning borrowings from English, which appeared no earlier than 1945. Nevertheless, a small group of words in each of the three languages remains, that have meanings used prior to this date, but that by the beginning of the twentieth century were considered obsolete. The revival of such meanings is also considered the result of English influence.

We have taken into account both the new meanings of separate lexical items, of idioms, and also the creation of new compounds or idioms upon an English model, where the meaning of either of the elements (or both) has changed. Most of the items have both a formal and a semantic counterpart in English: that is, the form is similar, and one of the meanings is shared by both. Sometimes there is only a formal resemblance, and no semantic one: in a few cases, this applies primarily to the idioms, there is only a semantic similarity, but no formal one.

All these subtypes are considered to be meaning borrowings, or loanshifts as defined by Haugen (1950:289): "Loanshifts include all loans in which complete substitution of native morphemes has taken place. The reason for this suggested name is that the loan appears only as a shift in the usage of the native term substituted".

2. Swedish-English Linguistic Contacts Prior to 1945

English words first began to enter the Swedish language in the eighteenth century. Meaning borrowings made their appearance approximately a century later; many of the semantic loans prior to 1945 refer to British or American phenomena, such as *hus* 'house' in the sense of 'chamber of the British Parliament', *jungfrutal* 'maiden speech', *indiansommar* 'Indian summer', *kornflingor* 'corn flakes'. Other meaning borrowings of this time belong to the fields of politics, journalism and commerce: *plattform* 'platform, i.e. the programme of a political party', *ledare* 'leader – article expressing the views of the editor', *rundabordskonferens* 'round table conference – a conference in which all participants are of an equal status', *sittstrejk* 'sit-down strike', *kompani* 'company, firm, kontroll and kontrollera 'control, domination' and 'to control, to dominate', *välfärdsstat* 'the welfare state'. A few idioms, which are translations from English, stem from the first half of this century, although, as SAOB states, their popularity was not so great then (it has increased in the latest decades): *gå in för* 'to go in for', *leva upp till* 'to live up to' and *gråta över spilld mjölk* 'to cry over spilled milk'.

Other semantic loans from that period are: *jungfrufärd* 'maiden voyage' (both this and the previously mentioned *jungfrutal* may have been introduced

through German: *Jungfernrede*, *Jungfernfahrt*, as SAOB suggests); *dimension* in the figurative sense of 'dimension, importance', *initiera* 'to initiate, to begin', *veckoslut* and *veckoända* 'weekend', *korsord* 'crossword', *andrahands-* 'second-hand', *tonåring* 'teenager', *önsketänkande* 'wishful thinking' and finally, a loan homonym – that is, a word which is only formally identical in Swedish and English: *spänna* 'to spend'.

Although semantic loans from English into Swedish prior to 1945 are quite numerous, their frequency increased considerably only after that date, which proves that the large-scale English influence upon Swedish is a recent phenomenon. As G. Bergman puts it, "since World War II the influence of British and American English upon Swedish has become even more obvious than before" (G. Bergman, *A Short History of the Swedish Language*, 1973, p. 38).

3. Meaning Borrowings from English after 1945

We have divided the meaning borrowings from English into contemporary Swedish into three types, according to the factors that caused them. At the same time, this division is an appreciation of their redundancy or usefulness. Some meaning borrowings are merely the result of the formal resemblance of English and Swedish words; others have come into being intentionally, because they convey something more than the traditional lexical items; yet another group is formed by words with concrete references, where the object has been imported from an English-speaking country. Naturally, these types are not always distinct.

3.1. *Meaning Borrowings Resulting from Formal Identity*

These meaning borrowings are (mainly) the result of the haste or ignorance on the part of a translator. There exists a group of words the French call *faux amis* – 'false cognates', because their formal resemblance leads the translator to assume that they also have a similar meaning. Where English and Swedish are concerned, such words are mostly of Latin origin, with one meaning that is common in both languages, and an additional one that exists only in English – this meaning is then borrowed into Swedish. Such instances are:

affekterad 'upset', formerly 'unnatural, artificial (in behavior)' from English *affected*;

audiens 'audience', spectators or listeners', traditionally 'the reception by the head of a state or church', from English *audience*;

dekad 'ten years', usually means 'ten days' – the new usage comes from the English *decade*;

implikation 'consequence' (often in the plural form), was traditionally a term in logic, meaning 'a relationship between two propositions, one implying the other' – the new meaning is due to the English *implication*;

konventionell, until recently 'resulting from a convention' has acquired the

meaning of 'traditional, classical', under the influence of the English *conventional*;
part, traditionally 'one of the sides in a trial', is now used also in the sense of 'member' – cf. English *part*;
romans, formerly meaning a type of literary or musical work, now also has the sense of 'love affair', from the English *romance*;
udda, traditionally meaning 'not even, not belonging to a pair', is now also used in two new meanings: 'casual, irregular' and 'strange, excentric'. Both usages stem from the English *odd*.

3.2. *Meaning Borrowings Resulting from the Importation of Useful Expressions*

Swedish, as other European languages, has in the latest decades created many expressions that are frequently used in the mass media, and are based on an American or British model. Also separate words are used with a new meaning, based on that of their English counterpart, because they are thought more adequate than the traditional Swedish word. Many of these words and phrases are euphemisms for political and social phenomena. Again, there is a group of words belonging originally to scientific vocabulary, that have – according to the English model – acquired a wider usage and a more vague, less specialized meaning. All these types have entered the language not just by formal resemblance to their English counterparts, but because there was a need for them, the same necessity that brought their English models into existence.

3.2.1. Political Vocabulary

Among the words and idioms concerning politics, which are meaning borrowings from English, are the following:

bananrepublik, from the English *banana republic* 'a small country in Central America, dependent on foreign capital';

dialog, traditionally 'a literary form of conversation between two persons' is now widely used in the sense of English *dialogue*: 'exchange of views, discussion, negotiation';

duva and *hök* have acquired their metaphorical meanings from their semantic American counterparts *dove* and *hawk* respectively: 'pacifists' and 'advocates of an aggressive policy';

heta linjen has the same meaning as *the hot line*: 'the direct telephone connection between the White House and the Kremlin';

håxjakt just as the American *witch-hunt* refers to the persecution of leftwing sympathizers during the MacCarthy era in the United States;

järnridå, 'iron curtain' also has the second meaning of the English expression: 'the barrier between the communist states and the rest of the world';

kallt krig, 'cold war' refers to 'a state of tension between countries, not resulting in actual war';

storebror has borrowed its meaning from the English *big brother* in the sense it has in G. Orwell's *1984*, 'the totalitarian state';
toppkonferens is created after the pattern of the English *summit conference* and means 'a conference in which heads of state or government (not their representatives) take part'.

3.2.2. Political and Social Euphemisms

More frequent since World War II are euphemistic expressions in politics and for certain social phenomena. Among them are the following meaning borrowings from English:

handikapp 'infirmary' and *handikappad* 'physically or mentally disabled'; earlier these were, just as the English models *handicap* and *handicapped*, sports terms; in the 30's they acquired the meaning 'some sort of hindrance', 'being hindered in some way';

konfrontation, earlier in Swedish 'bringing face to face' has acquired its new vague political meaning from its English counterpart *confrontation*, which the Supplement to the Oxford English Dictionary (1971) defines as 'the coming of countries, parties etc face to face; used of a state of political tension, with or without actual conflict'. Thus this word enables us to avoid saying exactly what is happening;

närvaro has acquired the additional meaning of 'stationing (of foreign troops)' from the English *presence*;

underutvecklade länder was in the late 50's a loan translation of the English *underdeveloped countries*, then considered a euphemism for *backward countries*, referring to ex-colonial states in Africa and Asia. By 1960 this expression had acquired a pejorative connotation, and *developing countries* came into being, copied into Swedish as *utvecklingsländer* (since then further euphemised into the abbreviated form *U-länder*).

3.2.3. Terms from Science

There are a few terms, originally belonging to scientific terminology that have, just as their English models, acquired a vaguer meaning and come into general use. They are the following:

alienation and *alienera*, originally philosophic terms, are today widely used in the sense of 'the individual's feeling of estrangement from society'; as for the verb, it most often appears in the past participle form *alienerad*;

frustration, in the 19th century a medical term meaning 'some sort of impediment' is now used in the wide sense of the English *frustration* 'feeling of disappointment'. Also the past participle *frustrerad*, originally a term used in psychiatry, is used in everyday Swedish with the meaning 'disappointed, disillusioned';

identifikation and *identifiiera* have from the field of psychology come into general use with the sense of 'solidarizing; to solidarize', 'acceptance, to accept';

identitet has also acquired a new meaning under the influence of psychology, that is 'personality' – cf. English *identity*;
revalvering, traditionally a term of finance has, probably under the influence of the English *reevaluation*, in general usage the sense of 'giving again value to certain ideas';
status, previously a term used in law, medicine and grammar, is now widely used under the influence of its English counterpart (*socio-economic*) *status*, in the sense of 'position in society';
trend, used in the 30's in statistics, now has the general meaning of 'tendency, direction of development' – cf. English *trend*.

3.3. Concrete Nouns

These form a small group. Usually, when a novelty is imported, the name for it is taken over too; e.g. *jeans*, *jukebox*, *tejp* (English *Scotch tape*), *drive-in* etc. A few names of concrete objects imported from the States or England have formed meaning borrowings in Swedish. Such instances are:

enarmad bandit, English *one-armed bandit* 'a slot machine for gambling';
fickbok 'cheap book editions aimed at a large market', from the American trade name *Pocket Books*. The hybrid formation *pocketbok* is more frequent;
kroppsstrumpa – 'ladies' underwear in one piece, from head to foot', formed after the English *body-stocking*;
språklaboratorium, after the English *language laboratory*, 'room equipped with audio-visual apparatus for language teaching';
stationsvagn – 'type of car with more space for luggage than a sedan' – formed after the American *station wagon*.

4. Similarities and Differences between Meaning Borrowings from English in Swedish and in other European Languages

4.1. Similarities

There are many similarities between meaning borrowings from English in Swedish and those in other languages. The same types of meaning borrowings, as presented above, are present in the other languages that have been the object of our research. Thus, meaning borrowings resulting mainly from formal similarity between the English and the native word, exist also in French and Polish, for instance:

French *audience*, traditionally 'hearing in court', 'reception by head of state or church', since the 60's also has the meaning of English *audience* 'spectators, listeners'.

The influence of English *decade* 'ten years' is reflected in the shift of meaning of French *décade* and Polish *dekada*, from 'ten days' to 'ten years'.

Both French *implication* and Polish *implikacja*, earlier terms of logic, have now also the meaning of English *implication* 'consequence'.

Also, French *conventionnel*, as well as Polish *konwencjonalny*, in addition to the traditional meaning 'resulting from convention' now have the meaning of English *conventional* 'traditional, classical'.

The French word *romance*, earlier a 'type of music' has borrowed the meaning of English *romance* 'love affair'. (In Polish the corresponding word *romans* already had this meaning.)

There are, of course, many more such cases, both in French and Polish, where the formal likeness between the English and the French or Polish word item has led to the importation of a new meaning.

More interesting still are the parallels in the importation of useful expressions from the vocabulary of British and American journalists and politicians. Zandvoort (1964) mentions the Dutch *welvaart(s)staat*, which is a loan translation of English *welfare state* 'a state with an extensive system of social security'. Both in West and East Germany there are expressions such as *Gipfelkonferenz* (from English *summit conference*), *unterentwickeltes Land* (from English *underdeveloped country*) and so on. Among those mentioned above for Swedish, the following also appear in French and/or Polish:

Polish *republika bananowa*, from English *banana republic*;

French *dialogue*, Polish *dialog* 'exchange of views, negotiations' from English *dialogue*;

French *colombe* 'dove', and *épervier* 'sparrowhawk', as well as *faucon* 'falcon' and *vautour* 'vulture'; Polish *gołąb* 'dove' and *jastrząb* 'hawk' and also *sęp* 'vulture' are used as American *dove* and *hawk* with reference to opponents and partisans of war;

Polish *gorąca linja* is a loan translation of American *hot line* 'the direct telephone connection between the White House and the Kremlin';

French *chasse aux sorcières* and Polish *polowanie na czarownice* are both calques of the American expression *witch-hunt*, meaning the persecution of left-wing sympathizers in the fifties.

French *rideau de fer* and Polish *żelazna kurtyna* have adopted the meaning of English *iron curtain* 'the barrier between communist and non-communist states';

French *guerre froide* and Polish *zimna wojna* are expressions made up on the model of the American *cold war*;

Polish *wielki brat* is used in underground publications in the sense of English *big brother* 'the totalitarian state';

French *conférence au sommet* and Polish *konferencja na szczycie* are loan translations of English *summit conference*; moreover, those two languages have also adopted the English elliptical form *summit*: French *sommet* and Polish *szczyt*.

Euphemisms for political and social phenomena have also appeared in French and Polish on the basis of English models. Some examples are:

French *handicapé* and Polish *handikapowany* for 'disabled';

French *confrontation* and Polish *konfrontacja* with the same vague meaning as the English model and the Swedish counterpart mentioned above;
 Polish *obecność* 'presence' in the military sense of English *presence*;
 French *pays sous-développés*, Polish *kraje nedorozwinięte* were both loan translations from English *underdeveloped countries*. When the English expression was replaced by the less pejorative *developing countries*, in French and Polish the respective expressions were changed into *pays en voie de développement* and *kraje rozwijające się*.

Just like Swedish, French and Polish also use terms from science in a more general and vaguer sense. Thus we find French *aliénation* and *aliéner*, Polish *alienacja* and *alienować*; French *identification* and *identifier*, Polish *identyfikacja* and *identyfikować* (and also the synonymous verb *utożsamiać*); French *identité* and Polish *tożsamość* (the semantic counterpart of English *identity*) – all in the sense mentioned here for their Swedish counterparts. Polish *status*, formerly only a legal term, in the sixties acquired the meaning of 'position in society'.

Also the group of concrete nouns is represented in other languages. French *laboratoire de langues* and Polish *laboratorium językowe* are loan translations of the English *language laboratory*; Polish *jednoręki bandyta* is a calque of the American *one-armed bandit*, French *livre de poche* and Polish *książka kieszonkowa*, although meaning literary 'a book for the pocket' nowadays refer to the type of cheap paperback books called *pocket books* in American.

There are also other parallels in the meaning borrowings from English in Swedish and in French and Polish. All three languages have adopted words connected with the American underground culture of the late 60's. Although the word *underground* itself is a lexical borrowing from English in Swedish and French, in Polish the semantic equivalent *podziemie* (earlier 'conspiracy, political underground') is used, as well as the adjective *podziemny*. In Swedish, the adjective *underjordisk* is used in this sense, too. *Flower children* has given *dzieci-kwiaty* in Polish: in Swedish *blomsterfolket* is a calque of *flower people*. Some slang expressions connected with drugs are meaning borrowings in the languages mentioned here: French *acide* from English *acid* 'LSD', French *herbe*, Swedish *gräs*, Polish *trawka* – from English *grass* 'hasch'; Swedish *resa* and *tripp*, French *voyage*, Polish *podróż* – from English *trip* 'state of being under the influence of drugs', but only in Swedish do we find meaning borrowings of English *high* – *hög* and *stoned* – *stenad*, both meaning 'under the influence of drugs'.

4.2. Differences

As can be seen from the last two examples mentioned above, Swedish *hög* and *stenad*, there are such instances where the close kinship of Swedish and English leads to meaning borrowings that do not have parallels in either French or Polish. Thus words of common Germanic origin, such as these two, can borrow the meaning of their formal equivalent in English. Other instances are: Swedish *harm* in the sense of 'damage' – from English *harm*; this meaning is indicated as

'obsolete' by SAOB in 1930, or Swedish *droppa* in the sense of English *drop* 'abandon' (*droppa förslaget* – 'abandon the suggestion'), and 'decrease' (*biofrekvensen droppar* – 'the movie frequency is decreasing'); Swedish *säljande* from English *selling* 'easily finding buyers'.

In Swedish, as well as in English, words can be formed by creating compounds; this does not exist in French or Polish on a larger scale. Thus we get in Swedish analogical compounds to the English models: *flickvän* and *pojkvän* from English *girlfriend* and *boyfriend* respectively; *kedjeröka* from English *chainsmoke*, *nyckelbarn* from *latchkey child* or *återkomst* from English *come-back* 'return to the public view'.

The structural similarity of Swedish and English also leads to calques of phrasal verbs, eg. Swedish *följa upp* from English *follow up* 'edit the following work' (of an artist, a writer) – earlier in Swedish 'to follow upstairs'; *droppa in* 'to come for a short visit' from English *drop in*, and of idioms: *det har kommit för att stanna* – English *it has come to stay*, *stjäla föreställningen* – English *to steal the show* (also in German: *die Schau stehlen*), *få kalla fötter* – English *to get cold feet*.

A general remark must be made, that in many cases meaning borrowings from English in Swedish have a colloquial, even slangy character, whereas in French and Polish they are mostly confined to the written language. Such instances of colloquial semantic Anglicisms in Swedish are the already mentioned *hög*, *stenad*, *droppa*, *droppa in* – and also *köpa* in the slang sense of American *buy* 'to accept' (*Dom köpte inte det argumentet* – they didn't buy that argument').

As can be seen, the differences between meaning borrowings from English in Swedish and those in French and Polish are mostly due to the closer relationship between English and Swedish, than to other extra-linguistic factors. In all three languages, meaning borrowings from English are due to the enormous impact of Anglo-American mass media and non-fictional writing. This results in the confusion of meanings between formal equivalents of the English and native words on one hand; in the importation of expressions meant to be useful, precise, colorful or original on the other. The fact that the same tendencies are reflected in Swedish, Polish and French prove that the Anglo-American cultural and linguistic influence is not limited to the NATO countries; not even, as Ljung (p. 1) states, to the western world – meaning borrowings from English into Polish are about just as numerous and of the same type as those in French or Swedish.

Apart from this project, research on meaning borrowings from English has been carried out – to our knowledge – for German (Carstensen, Kristensson). These investigations ought to be expanded to include other European languages. From such works, interesting conclusions could then be drawn as to the influence of English on the parallel shift in meanings of vocabulary items in several languages, and would prove that European languages in the second half of the twentieth century tend towards lexical similarities under Anglo-American influence.

Appendix: Inventory of Meaning Borrowings from English into Swedish 1945–1982

Swedish lexical item	Meaning	Date ²	Earlier sense	English model
accent	'way of pronunciation'	1960's	term of phonetics (earlier also 'pronunciation', considered 'rare' by SAOB 1898)	accent
administration	'government'	1970's	'management'	administration (US)
administrera	'deal out – esp. medicine'	1980's	'manage'	administer
affekterad	'nervous, upset'	1960's	'unnatural (in behavior)' (earlier also 'upset', considered 'rare' by SAOB 1898)	affected
aktivitet	'occupation, form of action'	1950's	'energy'	activity
alienation	'feeling of being a stranger in society'	1960's	'relinquishing'	alienation
alienerad	'feeling a stranger in society'	1960's	'relinquished'	alienated
alternativ /noun/	'another way out'	1960's	'choice between two elements'	alternative
alternativ /adjective/	'different, opposite'	1960's	'alternate'	alternative
andra generationen	'children born of immigrant parents'	1980's	no such idiom	second generation
artikulera	'formulate, state clearly a point of view'	1960's	'pronounce clearly'	articulate
audiens	'spectators, listeners'	1980's	'reception by head of state'	audience
bananrepublik	'small state in Central America depending on foreign capital'	1960's	no such idiom	banana republic
bank	'place for storing, in hospitals, blood, cells etc.'	1950's	'society dealing with financial transactions'	bank (in <i>blood bank</i> and similar)
bekvämt	'providing a feeling of security (said esp. of amounts)'	1970's	'giving physical comfort'	comfortable
blomsterfolket	'advocates of the Flower Power movement'	1960's	no such compound	flower people
budskap	'view expressed in a work of art'	1940's	'communication from head of state or church'	message

dekad	'ten years'	1950's	'ten days' (the meaning 'ten years' is rare before World War II; the latest example quoted in SAOB 1926 dates from 1891)	decade
dialog	'discussion', 'exchange of views', 'negociation'	1960's	'literary form of conversation between two persons'	dialogue
droppa	1) 'decrease' 2) 'abandon'	1950's 1970's	'fall down in drops'	drop
droppa in duva	'come for a visit'	1960's	'fall in drops into'	drop in
enarmad bandit	'pacifist'	1960's	'dove, pigeon'	dove
etablerad	'gambling machine with handle'		no such compound	one-armed bandit
etablissemang	'accepted by society'	1960's	'founded, installed'	established
explosion explosiv	'conservative society, leading circles'	1960's	'firm, enterprise'	Establishment
fickbok (rare) flickvän	'sudden increase'	1970's	'sudden, violent outburst'	explosion
flygande tefat	'dynamic, suddenly developing'	1970's	'that can cause sudden, violent outburst'	explosive
funktionell	'cheap paperback book'	1960's	'book fitting the size of a pocket'	pocketbook
få kalla fötter	'preferred female companion of a young man'	1950's	'female friend'	girlfriend
följa upp	'non-identified circular object from outer space'	1950's	no such idiom	flying saucer
gorilla	'practical'	1950's	term of anatomy: 'thanks to which the organs fulfill their function'	functional
gräs	'become discouraged'	1970's	no such idiom	get cold feet
grönt ljus	'issue a further piece of work'	1950's	'follow (somebody) upstairs'	follow up
handikapp	'bodyguard'	1970's	'kind of ape'	gorilla
	'hasch, marihuana'	1960's	'grass'	grass
	'permission'	1950's	'green light (traffic signal)'	green light
	'physical or mental disability'	1960's	'hindrance'	handicap

² According to SAOB's files.

Swedish lexical item	Meaning	Date	Earlier sense	English model
handicapped	'disabled'	1960's	'in a disadvantaged position'	handicapped
harm	'damage'	1960's	'indignation'	harm
heta linjen	'direct telephone connection between Washington and Moscow'	1960's	no such idiom	hot line
hjärtvätt	'often forcible elimination of ideas and convictions'	1950's	no such idiom	brain washing
häxjakt	'persecution of leftwing sympathizers'	1950's	'pursuit of witches'	witch hunt
hög	'under the influence of drugs'	1950's	'high, tall'	high
hök	'partisan of armed solutions of conflicts'	1960's	'hawk (bird)'	hawk
identifera	'sympathize'	1960's	'recognize as being the same'	identify
identifikation	'solidarisation, acceptance'	1960's	'recognition as being the same'	identification
identitet	'personality, individuality'	1960's	'being the same'	identity
implicera	'have as consequence'	1980's	term of logic: 'bear in itself'	imply
implikation	'consequence'	1960's	term of logic: 'relation between propositions'	implication
infallsvinkel	'point of view'	1960's	'angle' (term of geometry)	angle
inne	'fashionable'	1960's	'inside' (adverb)	in (adverb)
integrera	'abolish racial barriers'	1960's	'make into a whole'	integrate
integration	'suppression of racial barriers'	1960's	'making into a whole'	integration
introduktion	'bringing into practice'	1950's	'presentation in the House of Knights; introductory part of a piece of music or literature'	introduction
järnridå	'barrier between the communist states and the rest of the world'	1940's	'iron barrier in a theater between the stage and the seats'	iron curtain
kallt krig	'political tension between states'	1940's	no such idiom	cold war

kedjeröka	'smoke one cigarette after another'	1950's	no such compound	chain-smoke
kedjerökning	'smoking of one cigarette after another'	1950's	no such compound	chain-smoking
koexistens	'peaceful existence side by side of states with different political systems'	1960's	'simultaneous existence'	coexistence
komfortabel	'big, large enough to provide security'	1970's	'that provides physical comfort'	comfortable
det har kommit för att stanna	'it is here for good'	1950's	no such idiom	it has come to stay
konfrontation	'conflict, clash'	1960's	'bringing together face to face'	confrontation
konventionell	1) 'traditional, classical' 2) 'non-nuclear'	1950's	'generally accepted, based on convention'	conventional
kooperativ	'willing to cooperate'	1980's	'based on cooperation'	cooperative
kroppsstrumpa	'garment covering the body from shoulders to feet'	1960's	no such compound	bodystocking
köpa	'accept'	1980's	'buy, purchase'	buy
manipulation	'dishonest managing of people without their knowledge'	1960's	'handling with one's hands, tampering'	manipulation
manipulera	'manage people in a dishonest way'	1960's	'handle with one's hands, tamper'	manipulate
månskensbonde /rare/	'person working in town and on the land at the same time'	1970's	no such compound	moonshiner
nyckelbarn	'child whose parents both work away from home'	1950's	no such compound	latch-key child
närvaro	'stationing (of foreign troops)'	1970's	'presence, state of being present'	presence
okonventionell	'original, avant-garde'	1960's	'not resulting from convention'	unconventional
pamflett /rare/	'leaflet'	1960's	'satirical writing'	pamphlet
panel	'jury, team'	1960's	'wooden covering of wall'	panel
part	'member'	1970's	'plaintiff or defendant'	part
personifiera	'give a personal trait to'	1980's	'represent as a person'	personalize
pojkvän	'preferred male companion of a young woman'	1950's	'male friend'	boyfriend

Swedish lexical item	Meaning	Date	Earlier sense	English model
projekt	'undertaking in a field of research'	1970's	'plan'	project
rehabilitera	'to train after an illness or accident'	1950's	'render somebody his good name'	rehabilitate
rehabilitering	'training after illness or accident'	1950's	'rendering of somebody's good name'	rehabilitation
resa	'experience under the influence of drugs'	1960's	'journey, trip'	trip
revalvering	'reappraisal, revised or new valuation'	1970's	'rendering money its value'	reevaluation
romans	'love affair'	1950's	'kind of literary work, or musical piece'	romance
samexistens	'peaceful existence side by side of states with different political systems'	1950's	'simultaneous existence'	coexistence
sofistikation	'refinement'	1960's	'reasoning characteristic of sophists'	sophistication
sofistikerad språklaboratorium	'complicated, elegant, refined' 'room with audiovisual equipment for language teaching'	1960's 1960's	'subtle, sophisticated' no such compound	sophisticated language laboratory
stationsvagn	'car with more space for luggage than a sedan'	1940's	no such compound	stationwagon
status	'position in society'	1950's	'state of a patient; legal position'	status
stenad	'under the influence of drugs'	1980's	'thrown stones at'	stoned
stjäla föreställningen	'to have more success than the main star of a performance'	1950's	no such idiom	steal the show
storebror	'the totalitarian state, legal authorities'	1970's	'elder brother'	big brother
suggerera /rare/	'make a proposition'	1980's	'insinuate'	suggest
suggestion /rare/	'proposal, proposition, suggestion'	1980's	'insinuation'	suggestion

sälja	'to be successful with customers'	1950's	'to sell' (i.e. give in exchange for money)	sell
säljande	'successful with customers'	1950's	'giving in exchange for money'	selling
tackla	'approach a subject'	1950's	'attack (a ball, an opponent'	tackle
test	'examination, trial, proof'	1950's	'investigation into somebody's intellectual predispositions'	test
toppkonferens	'meeting of heads of state or government'	1950's	no such compound	summit conference
trend	'direction of evolution, tendency'	1940's	statistics: 'direction of change'	trend
tripp	'experience under the influence of drugs'	1960's	'short journey'	trip
udda	1) 'casual' 2) 'bizarre'	1950's 1960's	'not even'	odd
underjordisk	'belonging to the 'underground' movement'	1960's	'subterranean, clandestine'	underground
underutvecklade länder	'countries economically weak (in Asia and Africa)'	1950's	no such idiom	underdeveloped countries
ute	'out of fashion'	1960's	'outdoors'	out /adverb/
utveckla	'elaborate a discovery for industrial production'	1960's	'fold out, develop'	develop
utveckling	'elaboration of discoveries for industrial production'	1960's	'folding out, development'	development
utvecklingsländer	'countries economically retarded (in Asia and Africa)'	1960's	no such idiom	developing countries
vision /rare/	'viewpoint'	1980's	'sight, appearance', 'future perspective'	vision
återkomst	'return to the public view (of an artist, politician etc.)'	1970's	'return'	comeback
ägg huvud	'intellectual'	1970's	no such compound	egghead

Selected Bibliography

- Bergman, G. A., *Short History of the Swedish Language*. Stockholm 1973, rev. ed., Svenska Institutet.
- Carstensen, B., *Englische Einflüsse auf die Deutsche Sprache*. Heidelberg 1965, Winter.
- Giraud, J., Pamart, P., Riverain, J., *Les mots dans le vent* 1971; *Les nouveaux mots dans le vent* 1974. Paris Larousse.
- Haugen, E., *Problems of Bilingualism*. In *Lingua*, Aug. 1950, vol. II, 3.
- Haugen, E., *The Scandinavian Languages*. London 1976, Faber.
- Jonsson, I. (red.), *Vad händer med svenska språket?* Stockholm 1976, Norstedts.
- Kristensson, G., *Anglo-Amerikanische Einflüsse in DDR-Zeitungstexten*. Stockholm 1972, Almqvist & Wiksell.
- Ljung, M., *Engelskan i Sverige/English in Sweden. Report 1 – mimeography*, 1981.
- Panelius, O., Steinby, T. (red.), *Svenska Modeord*. Lund 1970, Gleerups.

Principal Dictionaries used:

- The Barnhart Dictionary of New English 1963–1972. Berlin–München–Zürich 1973, Barnhart/Langenscheidt.
- English, H. B. A., *Comprehensive Dictionary of Psychological and Psychoanalytical Terms*. New York 1958, Longmans.
- Gibson, H., *Svensk slangordbok*. Stockholm 1969, Läromedelsförlaget; 2:a uppl. Nacka 1978, Esselte.
- Gilbert, P., *Dictionnaire des mots contemporains*. Paris 1980, Robert Grand Larousse de la Langue Française. Paris 1971–78, Larousse.
- Illustrerad svensk ordbok*. Stockholm, 1:a uppl. 1956, 2:a uppl. 1958, Natur & Kultur.
- Malmström, S., Györki, I., *Bonniers svenska ordbok*. Stockholm 1980, Bonniers.
- Mathew, M., *Dictionary of Americanisms on Historical Principles*. Chicago 1956, Phoenix.
- A New Dictionary of the English Language*. Oxford 1933; supplements 1971, 1976, 1981, Clarendon Press.
- Ordbok över svenska språket* utg. av Svenska Akademien. Lund 1898 ff.
- Słownik Języka Polskiego*, red., W. Doroszewski. Warszawa 1958–69, PWN.
- Smith, E. C., Zurcher, A. J., *Dictionary of American Politics*. New York 1955, Barnes & Noble.
- Wentworth, H., Flexner, S., *Dictionary of American Slang*, second supplemented edition. New York 1975, Crowell.
- Östergren, O., *Nysvensk ordbok*. Stockholm 1919–72, Wahlström & Widstrand.

MATTIAS TVEITANE

Trondheim og Trøndelag

Ola Stemshaug har i artikkelen „Trondheim og Trøndelag“ i ANF 97 (1982) en utførlig drøfting og kritikk av et avsnitt i min tidligere artikkel „Háleygir – Hálogaland“ i ANF 94 (1979). Kritikken gjelder, som tittelen sier, min kommentar til navneparet *Trondheim/Trøndelag*, og innbyggernavnet *trønder*.

Mitt utgangspunkt var at dette innbyggernavnet, likeens som de fleste andre folke- eller stammenavn, etter min oppfatning er sekundært i forhold til et topografisk navn (landskapsnavn). Det vanligste ordlagings-middel som i eldre nordisk språk kunne brukes til slik å lage innbygger- av landskapsnavn, synes å være ‚tilhørighets-suffikset‘ -ia, dvs. at mange gamle innbyggernavn kan tolkes som opphavlige -ia-stammer. Jfr. om denne formen for ordlagning spesielt Elias Wessén, „Om nordiska inbyggarnamn“, Namn och bygd 20, 1932, s. 77, om „avledning med ia-suffix“, og s. 83–84, om de „korta avledningarna“ av typen *Firðir*, *Egðir*, *Løar*, *Byngar*, m.fl. Etter Wesséns (og også min) oppfatning har de fleste nordiske former av denne typen etterhvert gått over til -i-stammebøyning, med nordiske flertallsformer som *Firðir* og *Egðir*, eller *Vestfyldir*, ‚folk fra Vestfold‘, og *Sygnir*, ‚folk fra Sogn‘. Spesielt tyske forskere har derimot hevdet at vi her har å gjøre med et -i-suffiks, og med opphavlige -i-stammeformer (jfr. seinest Dietrich Hofmann i ANF 97, 1982, s. 144–154).

Dette grammatiske forholdet er nå omhyggelig drøftet i en avhandling av Evert Melefors: *Byngen, Smissen och Listar. Inbyggarbeteckningar och husbondenamn på Gotland (Kungliga Gustaf Adolfs Akademiens Skrifter. 56 = Studier till en svensk ortnamnsatlas. 13)*, Uppsala 1983. Melefors tar her, i sitt kap. 2.1 (s. 19–53) dels for seg et par alderdommelige gutniske „inbyggarbeteckningar“: *böger* (til soknenavnet *Boge*), *byngar* (til *Bunge*), og *spröger* (til *Sproge*), dels en del andre, noe mere usikre svenske former av samme type, f.eks. *solændar* og *valændar*, til gamle områdenavn: *Soland* og *Valand*. Ordlagingen i disse formene (og i tilsvarende norske navn: *sygnir*, *firðir*, *egðir*, m.fl.) blir drøftet i et innleiingsavsnitt om ‚*iali*-avledningar‘, s. 19–27. Melefors finner det ikke mulig å gi noe klart og utvetydig svar på spørsmålet om disse formene er gamle -ia- eller -i-stammer:

„Så vitt jag kan se har inte något slutgiltigt svar på den gamla frågan om de nordiska IB:s (: inbyggarbeteckningars) ursprungliga bildningssätt ännu presenterats . . . En sammanfatning . . . skulle kunna utmynna i en varning att betrakta frågan om IB:s stambildning som avgjord“ (s. 27).

Det står likevel fast at de fleste germanske eller nordiske innbyggernavn som

viser *-i*-omlyd (*-i*-stammeformer) i flertall må være gamle *-i*- eller *-ia*-stammer. Etter den hittil vanlige oppfatningen – energisk forsvart av Ola Stemschaug i den nevnte artikkelen – skal vi derimot i landskapsnavna *Trondheim* og *Trøndelag* ha å gjøre med et innbyggernavn av en helt annen type. Man har her tenkt seg at folkenavnet *trønder* er et substantivert presens partisipp til verbet *þróa*(sk), ,trives': **þróndi* m., ,den trivsamme, trivelige', i flertall *Prændr* (bøyning som *bóndi* – *bændr*). I bynavnet eller områdenavnet *Trondheim* (*Prónd-heimr*) skal vi etter Stemschaugs og andres framstilling ha dette folkenavnet i ,stammeform'; i den yngre navneformen *Trøndelag* (*Prænda-lög*), ,trøndernes lovområde', det samme folkenavnet i genitiv flertall.

En etter mitt skjønn avgjørende innvending mot denne tolkningen framgår av et grammatisk forhold som Stemschaug vel har kjent til, men ikke har aktert på: flertallsformen *þrændr* m. (konsonantstamme-flertall) av folkenavnet er tydelig sekundær, og oppstått etter mønster av *bóndi* – *bændr*. Alle de eldste tekstbeleggene (alle skaldedikt, og likeens de eldste norrøne prosatekstene) har ordet med *-i*-stamme flertall: *þrændir* m.pl. – jfr. mine opplysninger i ANF 94, s. 170 (note 28). Det er misvisende når Stemschaug i denne sammenheng taler om ,sporadisk bruk“ av flertallsformen *þrændir*, eller oppfatter den som et tilfelle av ,analogisk“ overgang fra konsonantstamme- til *-i*-stammebøyning (ANF 97, s. 171).

Som kjent viser ikke de nordiske *-i*-stammene noen ,omlydsveksling' fra entall til flertall (av typen *sunr-synir* eller *áss-æsir* ved *-u*-stammene). Til en opphavlig *-i*-stamme *þrændir* (m.pl.) burde derfor helst svare en entallsform **þrændr*, med omlydsvokal, og likeens en omlydt form **þrænd-* som første komposisjonsledd. Mulige eksempler på ,omlydsveksling' innenfor *-i*-stamme-paradigmet har man gjerne ment å finne i noen gamle genitivformer, særlig i genitiv flertall av et par folkenavn, som *roga-* i Rogaland, av folkenavnet *rygir* (Noreen, Altisländische grammatik⁴ § 392). Jfr. her min artikkel i ANF 94, s. 166–167, der jeg prøver å gi en annen forklaring av dette forholdet.

En *-i*-stammeform uten omlyd som førsteledd i *Prónd-heimr*, men med omlyd i genitiv flertall: *Prænda-lög*, blir det da i alle høve vanskelig å tenke seg. For å forklare sammenhengen mellom navneleddene *Prónd-* og *Prænd-* må vi heller gå ut fra at dette er to ulike ordformer, og at den siste er avleid av den første ved hjelp av et suffiks med *-i*-vokalisme. I historisk kjent norrønt språk er *þrændir* m.pl. en form med *-i*-stamme flertall; men dette synes etter grammatiske forhold knapt å være opphavlig, og ordet må snarere være en opphavlig *-ia*-stamme. Og en entallsform av et slikt innbyggernavn kan ikke inngå som første ledd i *Prónd-heimr*.

I min artikkel i ANF 94 antydet jeg at *Prónd-* i *Próndheimr* ikke var noen personbetegnelse (innbyggernavn), men snarere et appellativ, kanskje en topografisk betegnelse med betydningen ,trivelig, fruktbart område' – dersom vi skal holde fast ved en etymologisk sammenheng med verbet *þróa*sk, ,trives' (s. 170). Den ordlagingen som i så fall helst kommer på tale her, er avleiing med konsonantstamme-suffikset *-und* til en nominalform **þrāl/þrō-*, som i øynavnet *Eikund*, ,øya med mye eik', fjordnavnet *Hjørund*, nå Hjørundfjorden, ,fjorden

som er forsynt med fjelltoppar' (Oddvar Nes i Norsk stadnamnleksikon, 2. utg., Oslo 1980, s. 156), eller fjordnavnet *Qlund*, nå *Ølen*, ifølge Arnoldus Hille 'den krumme, krokfjorden' (**anhulund*-): se A. H., „Innsjønavnet Krøderen“, i artikkelsamlingen *Fra ord til navn*, utg. v. M. Tveitane, Oslo 1983, s. 87 (note 18).

Jeg tenkte meg i første omgang at **Prónd* kunne ha vært betegnelse for et 'landområde'. Men som Nils Hallan (Trondheim) gjør meg oppmerksom på, kan det vel så gjerne ha vært et opphavlig navn på den (ellers navnløse) 'Trondheimsfjorden' – altså et fjordnavn av samme type som de nettopp nevnte *Hjørund* og *Qlund*.

Ola Stemshaug hevder (i ANF97, s. 169) at „det ordmaterialet som i første hand i så fall byr seg fram“ (for en tolkning av et **prónd* f. som denominal *-und*-avleiing), er „lite tenleg reint semantisk“. Det ordet han sikter til, er *pró* f., nynorsk *tro*, 'vasskar, grisetro', dvs. 'mat- eller vasskar for dyr, særlig griser'.

Men dette ordet har i gammalnorsk språk også en annen, og mere 'æverdig' bruksmåte: i sammensetningen *steinpró*, 'steinkiste, gravminne'. Og dersom vi går ytterligere noen hundre, kanskje mer enn 1000 år bakover fra gammalnorsk tid, har det usammensatte *pró* f. kanskje også vært brukt om en annen gjenstand, som er velkjent for alle arkeologer:

Ved bare å kaste et blikk på bevarte steinkister (av kleberstein e.l.) vil en straks se at disse utholte kistene har samme form som det arkeologene nå kaller en 'stokkebåt', eller på tysk 'Einbaum': primitive båter laget av en enkelt stor trestokk. Det eneste kjente ord for disse farkostene i gammalnorsk språk er *eikja* f., avleiing til ordet *eik*, helst i den generelle betydningen 'stort tre' (jfr. Fritznors ordbog I, s. 301–02, s.v. *eik* f. og *eikja* f., „Ege, eg. Fartøi som bestaar af en dertil udhulet Træstamme . . . som just ikke var eller nødvendigvis maatte være Eg, da *eik* også betegner et stort Træ i Almindelighed“). Iallfall på norsk område er det lite rimelig at slike båter i større utstrekning er blitt laget av egentlig *eik* (*quercus*). Det må både ha vært teknisk vanskelig å arbeide med den harde veden, og praktiske problem med å finne eiketømmer av høvelige dimensjoner. En arkeologisk kollega, førstekonservator Arne Emil Christensen, Oslo, opplyser at „såvidt jeg vet er det her i landet ikke funnet stokkebåter av eik“ (brev til meg, 25. august 1983).

Men at stokkebåten for kanskje bortimot 2000 år siden (?) kan ha vært kalt **prunhō*, norr. *pró* f., stemmer bl.a. utmerket med den sannsynlige etymologien til ordet. Bortsett fra genusskiftet (fra m. til f.) synes det å være nøyaktig identisk med latinsk *truncus* m., 'trestamme'. (At det norrøne ordet i neste omgang har fått konsonantstamme-flertall: *prær*, er uten tvil et analogi-fenomen – jfr. Elias Wessén, „Till de feminina substantivböjningarnas historia“, i *Festskrift til Hjalmar Falk*, Oslo 1927, s. 91.)

Det er saktens ikke urimelig å tenke seg at det for et par tusen år siden – da fjorden fikk sitt navn –? har vært atskillige 'stokkebåter' i bruk på Trondheimsfjorden. Men at dette har vært så karakteristisk for området at det ga opphav til et fjordnavn **Prunhō-und*, 'fjorden med de mange stokkebåter' (?), kan være vanskeligere å akseptere. En annen, og vel mere rimelig tolkning kan

være at **prunhō*, *pró* har vært brukt som betegnelse for store vikar eller kiler i fjorden, oppfattet som ,traug' eller traugliknende ,groper' i landskapet.

Usammensatt er *pró* f. (nynorsk *tro*) flere steder i Norge brukt som innsjø- eller elvenavn. Opphavlig innsjønavn må ordet være i det nåværende gardsnavnet *Trovatn* i Øyfjell, Rauland (Norske Gaardnavne 7, s. 455), og sannsynlig elvenavn i sammensetningene *Trodal* og *Trodalsvatn* (jfr. Oluf Rygh, Norske Elvenavne, Kra 1904/Oslo 1971, s. 275, og Norske Gaardnavne 12, s. 340–41: *Trodalsstranda* i Førde, Sunnfjord).

Det kan i denne sammenheng også ligge nær å peke på det opphavlige navnet på Snåsavatnet (Trøndelags største innsjø): *Kviðull*, ,magesekken, sjøen med stor mage' (?) – se Nils Hallan, „Det gamle namnet på Snåsavatnet“, i samlingen *Fra ord til navn*, s. 122–136.

Et områdenavn, kanskje helst et fjordnavn **Prónd* f. kan det da være vi har å gjøre med som førsteledd i gards- eller bygdenavnet *Próndheimr*. Om dette opphavlig har vært navn på et enkelt „gardsbruk“ som seinere ble til *byen* Trondheim (jfr. til sammenlikning forholdet mellom gardsnavn og bynavn i *Bergen* og *Oslo*) – eller om *Próndheimr* har vært navn på et større „landskap“, mer eller mindre svarende til det seinere *Trøndelag*, er vel stadig uvisst.

Til det topografiske navnet *Prónd* er det dernest også – etter min oppfatning – laget et innbyggernavn med *-ia*-suffiks: **prónd-iar*, **prændir* m., flertall **prændar*, ,den/de som hører til eller holder til omkring fjorden (?) **Prónd*'. I de bevarte gammalnorske tekstene har dette innbyggernavnet som så mange andre fått *-i*-stammeform i flertall: *prændir*. Enda noe seinere har språket laget en analogisk flertallsform som konsonantstamme: *prændr* m.pl. (etter mønster av *bændr* m.pl.). Denne flertallsformen er tydelig sekundær.

Genitiv flertall av folkenavnet *prændir* (eldre **prændar*?) er så førsteledd i områdenavnet *Prænda-løg*, ,trøndernes lovområde'.

En videre konsekvens av denne tolkningen blir at personnavnet *Prándr/Próndr* neppe kan høre etymologisk sammen med områdenavnet (fjordnavnet?) **Prónd* f., eller med innbyggernavnet *trønder* (*Prændir*) – og dessuten, at vel heller ikke dette navnet er noen *-nd*-stamme eller substantivert partisipp til *próask*, slik det nå vanligvis blir tolket. I motsetning til sikre partisippformer som *bóndi*, *fjándi* eller *frændi* har personnavnet grammatisk sterk form: *Próndr* – genitiv *Próndar*. Denne sterke bøyningen går igjen også i de mange og delvis svært gamle gardsnavn som er sammensatt med personnavnet (jfr. her bl.a. Oluf Rygh, Gamle Personnavne i norske Stedsnavne, Kra 1901/Oslo 1978, s. 264–65). Som det framgår både av disse opplysningene og av tallrike belegg på navnet i norrøne sagaer, eller i svensk og dansk tradisjon (også her flere ganger i gamle, sammensatte bebyggelsesnavn) er navnet også fra tidlig tid vidt spredt i Norden. Det synes derfor – endelig – heller ikke særlig rimelig å tolke det som et opphavlig binavn eller tilnavn med betydningen ,mann frå Trøndelag, trønder' (slik i Norsk personnamleksikon, red. Ola Stemshaug, Oslo 1982, s. 227).

En etymologisk forklaring av dette personnavnet blir et problem for seg, som jeg vil komme tilbake til i en annen sammenheng.

Dalalag eller Äldre Västmannalag? – II

I ett kapitel i arbetet *Avskrifter och skrivare*¹ har undertecknad hävdat att det finns goda skäl att betrakta innehållet i handskrift B 54 i Kungl. Biblioteket (KB) som den lagredaktion, vilken en gång användes i Västmanlands lagsaga, innan den Yngre Västmannalagen togs i bruk. Vi har alltså här, såsom redan C. J. Schlyter antog,² den Äldre Västmannalagens lagredaktion. Möjligen har denna i och med att den Yngre Västmannalagen började tillämpas i lagsagan gått över till att användas enbart i Dalarna.

I en uppsats i ANF 98 har Gudrun Utterström anmält en avvikande uppfattning i frågan. Hon ansluter sig till den numera gängse meningen att B 54 innehåller en s.k. Dalalag. När hon därjämte hävdar att denna Dalalag skulle vara jämförelsevis ung och stå i direkt beroende av 1296 års redaktion av Upplandslagen (UpL),³ representerar hon en mindre vanlig uppfattning.

Innehåller B 54 en s.k. Dalalag eller den Äldre Västmannalagen? Frågan tvingar oss att ta ställning till två delproblem:

- 1) När har lagredaktionen i B 54 kommit till?
- 2) Vilket var det judiciella område, där den användes?

1) Viktigt är att söka nå klarhet i, när lagredaktionen kan ha kommit till. Följande synpunkter kan anläggas.

A) I slutet av Pg 11 står *þæssum lagh gaf bigher kunungir* 'denna lag(-bestämmelse) gav kung Birger'. Avgörande är hur man ser på denna upplysning med dess omnämnande av Birger Magnusson, som regerade 1298–1318. Flera forskare, bland dem rättshistorikern Gerhard Hafström,⁴ har med rätta hävdat att den avsedda bestämmelsen är ett senare tillägg till lagredaktionen. Andra har däremot menat att den har tillhört lagredaktionen från början. I det senare fallet ser man redaktionen som tillkommen efter Birgers kungatid, alltså 1318 eller senare.⁵ Detta betraktelsesätt kan emellertid diskuteras.

Uttrycket måste bedömas tillsammans med ett annat uttryck i B 54. Det står i slutet av Gi 11:pr och lyder *þæssum lagh hawa standit æ síþan dala bygdhus*. – De båda meningarna har flera gemensamma drag som motiverar att de betraktas på ett och samma sätt.

¹ Wiktorsson 1981, s. 37–61. Den syn på våra lagar som där lags till grund ansluter i princip till framställningen i Sjöholm 1976. Jfr också Jacoby 1976, s. 269 ff.

² Schlyter 1841, s. vi ff.

³ Utterström 1983, s. 194–201.

⁴ Se exempelvis Hafström 1957, sp. 623 ff.

⁵ Utterström 1978, s. 201.

a) De är de enda meningarna i lagredaktionen som börjar med orden *þæssum lagh*.

b) De står båda i slutet av enskilda bestämmelser och hänför sig till dessa, inte till lagen i dess helhet.

c) De innehåller båda tidsangivelser. Denna typ av tidsangivelser känner vi också från annat håll i lagarna, även om inte avfattningssättet är exakt detsamma. I SdmL B från 1335 står i slutet av Valstadgans bestämmelser i Kg följande tidsangivelse: *sum ok giorðis thusand arom thry hundrað arom. thrætighi arom a fæmta areno æptir uars hærra byrð tha heðerlicher fyr næmder konunger [e]riks gatu sina reðh*.⁶ Den ingår i ett tillägg i SdmL B. Tidsangivelsen i SdmL B står i slutet av en nyinförd bestämmelse i lagen. På samma sätt skall de båda meningarna i B 54 ses.

Meningen *þæssum lagh hawa standit æ siþan dala bygdhus* (Gi 11:pr) ingår i ett sammanhang, som på ett utmärkt, helt övertygande sätt har analyserats av Ståhle.⁷ Gi 11 börjar med en katalogartad arvsramsa i gammal lagstil. Därpå följer något som Ståhle träffande kallar ”en rättsteoretisk kommentar”: *Wm dottur skal man swa wndirstanda at hun ær skýnia kuna oc ærfda kona*. Det är alldeles klart att detta är en i efterhand inskjuten kommentar och detsamma gäller naturligtvis också den därpå omedelbart följande rättshistoriska upplysningen att detta är bestämmelser, som sedan urminnes tid har gällt i Dalarna (*þæssum lagh hawa standit æ siþan dala bygdhus*). – Meningen *þæssum lagh gaf bigher kunungir* står i anslutning till bestämmelser om vad som tillkommer kungen i samband med brott mot målsägandens rätt och ansluter sig enbart till dessa, något som ännu tydligare framgår av motsvarande passus i YVmL Pg 14:pr.⁸ Det är fråga om dryga böter till kungen, och det kunde vara skäl att upplysa den undrande tingsmenigheten om varifrån dessa nymodigheter kom.

Vi synes i samtliga dessa fall ha meningar, vilka har saknats i den ursprungliga lagredaktionen och senare lagts till. Eftersom de är senare tillägg, kan de inte säga oss något om den ursprungliga lagredaktionen. Däremot ger de oss upplysningar om redaktionen från den tid, då de infördes. Från den tiden, någon gång efter Birger Magnussons regering, har redaktionen möjligen använts i Dalarna och i så fall bara där, under det att Västmanlands lagsaga som helhet officiellt hade en ny lag, den Yngre Västmannalagen.

B) Det finns alltså inget hinder för att B 54:s lagredaktion har skapats före Birgers kungatid, alltså före 1298. Viktigt blir då att söka precisera förhållandet mellan denna redaktion och UpL:s redaktion från 1296. Flera forskare, bland dem Elias Wessén, har med rätta hävdad att B 54:s redaktion är äldre än UpL från 1296. Han skriver på tal om de nya lagredaktioner, som under 1300-talets första årtionden uppstod i Svealand och vilka byggde på UpL från 1296: ”Endast Dalarne förblev vid det gamla; några säkra spår av den nya UL har

⁶ SdmL B, s. 33 (rad 17–20).

⁷ Ståhle 1976, s. 395 f.

⁸ Se Holmbäck–Wessén 1936, s. 170 med not 45 (s. 178) och jfr Ståhle 1976, s. 394. Observera att handskrifterna C och D av YVmL har ytterligare tillägg i sammanhanget.

man icke kunnat påvisa, och det är därför skäl att antaga, att den bevarade DL i stort sett återger den rätt, som rådde i svealanden, kanske främst i de uppländska folklanden före 1296.”⁹

Från annat håll har däremot hävdats att B 54:s redaktion är beroende av UpL från 1296. Denna slutsats tycks man vilja bygga på det förhållandet att B 54 ”har partier som är identiska med partier i UL”.¹⁰ Slutsatsen är förhastad. Likheterna behöver inte bero på inflytande från den ena lagen på den andra.

För att visa de båda lagredaktionernas förhållande till varandra väljs här ett parti, där stora överensstämmelser kan förväntas och där skillnaderna är få och klart framträder: edsöresrätten i UpL, i B 54 och i YVmL. Trots att vi här har tre olika lagredaktioner, överensstämmer texten långa stycken ordagrant. Förklaringen härtill är att edsöreslagstiftningen innehöll bestämmelser, i vilka man inte gärna gick in och ändrade i samband med utarbetandet av en ny lagredaktion.

B 54:s 9 flockar i Eps motsvaras i UpL av Kg 4–9 samt Ma 11:pr.¹¹ Att det föreligger endast smärre skillnader framgår av följande genomgång av de enskilda flockarna i B 54:s Eps under jämförelse med motsvarande partier i UpL och YVmL. (Eps har här valts inte för att visa *att* de tre lagredaktionerna är släkt, utan för att visa *hur* de är släkt.)

flock 1 (inledning och 1 §): Hela flocken finns också i UpL och YVmL. I UpL finns dessutom ett tillägg, vilket har tagits in också i YVmL. – Om B 54:s redaktion hade byggt på UpL från 1296, borde detta tillägg ha tagits in också i B 54.

flock 2 (inledning och 6 §§): Större delen av flocken har gemensam text i de tre lagarna. Dock utgör slutet av § 2 samt hela § 4 tillägg, vilka saknas i UpL och YVmL. I UpL finns däremot ett sluttillägg, som saknas i B 54 men däremot har tagits in i YVmL. – Om B 54:s redaktion hade byggt på UpL från 1296, borde detta tillägg ha tagits in också där.

flock 3 (inledning och 1 §): Hela flocken finns också i UpL och YVmL: I UpL finns dessutom ett tillägg, vilket har tagits in också i YVmL.

flockarna 4 och 5 (inledning och 1 §): Hela flockarna finns också i UpL och YVmL.

flock 6 (inledning och 3 §§): Större delen av flocken har gemensam text i de tre lagarna. Dock finns före själva inledningen ett tillägg i UpL. Detta tillägg har tagits in också i YVmL. Dessutom finns i slutet av inledningen samt i slutet av § 3 tillägg i B 54, vilkasaknas i UpL och YVmL. I slutet av § 3 finns i UpL ett annat tillägg än i B 54 Detta tillägg har också tagits in i YVmL. Efter detta tillägg finns i YVmL ytterligare ett tillägg.

flock 7 (inledning och 1 §): I B 54 finns en inledning på flocken, som saknas i UpL och YVmL. Flockens kärna (början av § 1) finns däremot också i UpL och YVmL. Därefter finns ett tillägg i B 54, vilket saknas i UpL och YVmL.

⁹ Wessén 1968, s. 61 f.

¹⁰ Utterström 1983, s. 201.

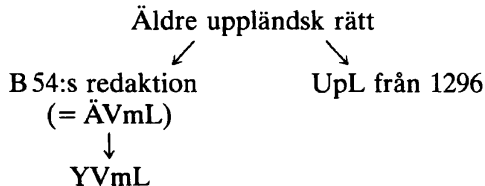
¹¹ UpL Kg 1–3 och 10–12 sak.nir motsvarigheter i B 54:s redaktion.

flock 8: Hela flocken finns också i UpL och YVmL. I YVmL är ett tillägg inskjutet mitt i flockens text.

flock 9 (inledningen): En stor del av flocken finns också i UpL Ma11:pr respektive YVmL Ma10:pr. I B 54 finns ett par mindre tillägg, vilka saknas i UpL och YVmL. Mitt i flockens text finns ett tillägg i UpL. Detta har också tagits in i YVmL.

Som synes finns i B 54 vissa tillägg, som saknas i UpL (och YVmL). Vidare finns i UpL (och YVmL) ett antal tillägg, som saknas i B 54. Dessutom finns i anslutning till flockarna 6 och 8 två tillägg i YVmL, vilka saknas i B 54 och UpL.

Eftersom UpL i Eps, såsom jag ovan klarlagt, har tillägg som inte finns med i B 54, är det knappast troligt att B 54:s redaktion bygger på UpL. I så fall borde UpL:s tillägg finnas med i B 54 på samma sätt som de finns med i YVmL. Om man däremot antar att såväl B 54:s redaktion som UpL bygger på äldre, nu förlorad, uppländsk rätt, får man en naturlig förklaring dels till att B 54 har tillägg, som saknas i UpL, dels till att UpL har tillägg, som saknas i B 54. Den överensstämmande texten i B 54 och UpL har hämtats från den äldre uppländska rätt, som båda går tillbaka på. Sedan har de båda lagredaktionerna, B 54:s och UpL:s, försetts med olika tillägg. När sedan YVmL redigerades, huvudsakligen utifrån UpL, har den fått egna tillägg. Släktskapen mellan de nämnda redaktionerna kan åskådliggöras på följande sätt:

Härav följer att B 54:s redaktion troligen har tillkommit före 1296. Man slipper då antagandet att Västmanlands lagsaga skulle ha fått två nya lagredaktioner inom loppet av några få årtionden.

C) Det är kanske möjligt att föra terminus ante quem för B 54-redaktionens tillkomst ännu något tillbaka. Gerhard Hafström tar i sitt arbete *De svenska rättskällornas historia* upp dateringen av B 54:s redaktion. Han gör där den viktiga iakttagelsen att i lagredaktionens Eps saknas bestämmelsen om gästning. Denna bestämmelse gavs i Alsnö stadga 1280. Lagredaktionen i B 54 bör därför ha utarbetats dessförinnan.¹² – Senare har Hafströms datering avfärdats under hänvisning till att den bygger på slutsatser e silentio. Det har påpekats att också ÖgL saknar bestämmelsen om gästning från 1280 men att den samtidigt innehåller en bestämmelse om hemföljd, som har ansetts härstamma från 1286 och som skulle datera lagen till efter detta år.¹³ Det är i de s.k. Skänningeanna-

¹² Hafström 1970, s. 6.

¹³ Utterström 1983, s. 197 f.

lerna (Annales 1208–1288) som man under år 1286 finner uppgiften om ett beslut i Stockholm att det som enligt ÖgL kallas *ormynd* ('hemföljd') kan arvingarna återta inom tre år: *et statutum est apud Stocholmis quod... Item quod dicitur ormynd secundum leges Osgotorum. heredes repetere possint infra triennium*.¹⁴

De som ser denna uppgift som ett skäl för att ÖgL tillkommit efter 1286 måste mena att vi här har en notis om en ny kunglig stadga av år 1286, med bestämmelser vilka sedermera influerats i ÖgL. Vore detta fallet skulle man dock knappast i annalerna ha med uppgiften att bestämmelsen återfinns i ÖgL (*secundum leges Osgotorum*). Denna upplysning visar snarast att bestämmelsen redan fanns i ÖgL 1286 och nu aktualiserades. Upplysningen att bestämmelsen finns i ÖgL har antingen funnits med i beslutet från Stockholm eller också har den lagts till av annalförfattaren. I båda fallen måste ÖgL vara äldre än 1286, vilket Stähle också hävdar. Stähle menar att ÖgL:s redaktion kan ha förelegat redan omkring 1270.¹⁵ – Både B 54:s och ÖgL:s redaktioner bör i varje fall ha kommit till före 1280.

D) Vissa forskare har sökt göra troligt att B 54:s redaktion är ung, dock utan att gå in på en mera preciserad datering. Sålunda har från rättshistoriskt håll hävdats att många bestämmelser i B 54:s lagredaktion inte går tillbaka på "gammal svearätt".¹⁶ Denna uppfattning har sammanfattats sålunda: "De stadganden i DL, som varit föremål för vår uppmärksamhet, härstammar inte från tiden omkring medlet av 1200-talet. De flesta av dem återger svearätt på en sen ståndpunkt".¹⁷ Uppfattningen torde inte strida mot tanken att B 54:s lagredaktion kan ha tillkommit under 1200-talets senare hälft.

Till den nämnda uppfattningen om B 54:s redaktion har man kommit genom att använda olika arbetshypoteser. En av dessa går ut på att om en lagredaktion för ett visst brott föreskriver högre bötesbelopp än andra lagar, bör den ha tillkommit relativt sent. Det högre bötesbeloppet skulle vara ett resultat av det under medeltiden fortgående inflytandet från kanonisk rätt.¹⁸ – Denna hypotes vilar på osäker grund. Vi vet nämligen alltför litet om hur penningvärdet fluktuerade från en tid till en annan. Vi vet heller inte om penningvärdet var detsamma i hela riket. Visserligen vet vi att en mark utgjorde 192 penningar men om *penning*-värdet överallt var detsamma vet vi inte.

I en undersökning 1981 har allitterationen i B 54:s redaktion behandlats. Undersökningen går tillbaka på ett större arbete från 1977 om våra lagar i detta avseende.¹⁹ Man har räknat fram vissa procenttal för bruket av allitteration i bland annat svenska lagtexter. Av intresse i detta sammanhang är att procenttalet för B 54 ligger nära UpL:s procenttal: 0,81 % respektive 0,82 %.²⁰

¹⁴ Annales, s. 263.

¹⁵ Stähle 1977, sp. 51 f.

¹⁶ Hemmer 1969, s. 29 ff.

¹⁷ Ib., s. 60.

¹⁸ Ib., ss. 31 f. och 34 f.

¹⁹ Ehrhardt 1981, s. 98 ff.

²⁰ Ib., s. 101.

I den nämnda undersökningen har också beräknats hur stor del av allitterationen i en lagtext som är oavhängig av allitterationen i andra texter. En jämförelse för svealagarna ger följande siffror för andelen oavhängiga allitterationer: UpL 48 %, SdmL 48 %, YVmL 26 %, HL 23 % och B 54 19 %. Dessa siffror skulle visa att allitterationen i svealagarna är en relativt sent etablerad princip.²¹ Att denna princip är sen skulle komma till uttryck i den relativt höga andelen oavhängiga allitterationer i UpL (och SdmL), medan lagtexter av ännu yngre datum, såsom HL och YVmL, i stor utsträckning använder sådana allitterationer som redan tagits i bruk i lagspråket och därigenom uppnår en lägre andel oavhängiga allitterationer. Till dessa yngre lagtexter, vilka beträffande allitterationen står nära UpL, skulle också B 54:s redaktion höra.

Så enkelt kan procenttalen knappast tolkas. Den låga andelen oavhängiga allitterationer i B 54 torde kunna förklaras på annat sätt än som en ung lagtexts anknytning till UpL. Också en nära anslutning till lagarnas sätt att allitterera i äldre tid torde ge en låg andel oavhängiga allitterationer. En sådan nära anknytning kan man vänta i en äldre svealag. Man kan jämföra med förhållandet i götalogarna, där den äldsta lagen, ÄVgL, har oavhängiga allitterationer i endast 12 % av fallen (inte 68 % som på ett ställe uppges).²² I detta fall måste det vara fråga om en nära anslutning till sättet att allitterera i gammal götarätt. På samma sätt torde den ringa andelen oavhängiga allitterationer i B 54 visa en nära anslutning till äldre svealagars sätt att allitterera.

Den nämnda undersökningen behandlar också de avhängiga allitterationerna, alltså allitterationer, som är gemensamma för vissa texter. Enligt undersökningen finns 51 % av allitterationerna i B 54 också i UpL.²³ Detta ger dock knappast en fullständig bild av relationen mellan de båda lagarna. Man måste komma ihåg att 39 % av alla allitterationerna i B 54 finns också i både UpL och YVmL. Eftersom en så stor andel av allitterationerna finns i alla tre lagarna, säger siffran 51 % inte mycket om relationen mellan just B 54 och UpL. De 39 %-en allitterationer behöver inte komma från speciellt uppländsk rätt utan kan till stor del vara övertagen från äldre svearätt i allmänhet.

Det är mera belysande att se på de allitterationer, som är gemensamma för endast två lagtexter. Vid sådana jämförelser finner man exempelvis att av de 39 allitterationerna i ÄVgL, som finns i endast *en* annan lag, är hela 36 gemensamma med YVmL, som bygger på ÄVgL.

I UpL finns 37 allitterationer, som förekommer i endast *en* annan lag. Av dessa är hela 19 gemensamma med YVmL och 10 med SdmL men endast 3 med B 54.

I B 54 finns 22 allitterationer, som förekommer i endast *en* annan lag. Av dessa är hela 14 gemensamma med YVmL men bara 3 med UpL och 4 med SdmL.

²¹ *Ib.*, s. 101 f. Jfr Utterström 1983, s. 200.

²² Jfr Ehrhardt 1981, s. 101 f.

²³ *Ib.*, s. 102.

Dessa siffror pekar på att det knappast finns något direkt samband mellan UpL och B 54, då det gäller allitterationen.

2) Då det gäller det judiciella området för B 54:s redaktion är följande förhållanden av betydelse.

A) I slutet av Gi 11:pr står *þæssum lagh hawa standit æ sīþan dala bygðhus*. Om denna mening hade funnits med i redaktionen från början, skulle den säga oss något om att Dalarna har utgjort dess judiciella område. Ovan har dock gjorts troligt att meningen är ett senare tillägg och därför inte kan säga oss något om den ursprungliga lagredaktionens judiciella område.

B) Redan G. E. Sundström 1827 tryckte på att eftersom Västmanland och Dalarna utgjorde en enda lagsaga med en enda lagman, hade området också säkerligen från början en enda lag samt att VmL gällde för hela lagsagan.²⁴ I detta instämde C. J. Schlyter 1841.²⁵ Senare har häremot hävdats att en lagsaga kunde ha mer än en lag samtidigt och därvid hänvisats till HL.²⁶ Exemplet med HL är emellertid föga belysande. Det säger nämligen knappast något om hur förhållandena var i äldre tid. Hälsingland fick en egen lag mycket sent, tidigast på 1320-talet.²⁷ Dessförinnan gällde UpL i hela lagsagan. – Ingenting hindrar att också Dalarna på ett sent stadium tog sig sin egen lag, men i så fall bör det ha varit ÄVmL, som efter tillkomsten av YVmL fortsatte att användas enbart i Dalarna. – Det äldre, normala förhållandet har varit att varje lagsaga vid en viss tidpunkt dömde efter en enda lag.

C) Centralt för frågans lösning är hur begreppet *hundari* i B 54 skall tolkas.

Karl Henrik Karlsson menade att då det i B 54 talas om *hundari* (= *alle mæn*), avser termen det judiciella området som helhet, där lagredaktionen enligt honom hade varit i bruk, alltså Dalarna. Han nämner själv svagheten i denna tankegång. Det judiciella området som helhet kallas nämligen i B 54 också *land*, *land oc laghsagha* respektive *land oc laghskila*.²⁸ Att området omväxlande skulle ha kallats *hundari* (= *alle mæn*) och *land* förefaller inte sannolikt. Någon parallell till ett sådant dubbelt beteckningssätt finns inte i svealagarna. Det vore egendomligt om B 54:s lagredaktion på denna centrala punkt skulle avvika från övriga svealagar. – Vi har inga belägg för att Dalarna under medeltiden skulle ha utgjort ett *land*. Däremot vet vi att det har betecknats *hundari*.

Några gånger nämns i B 54 uttrycket *þriþiunger* 'treding' och vi vet att Dalarna var indelat i tredingar. Karlsson fäster uppmärksamheten på att någon indelning i tredingar inte är känd från Västmanlands hundaren.²⁹ Dock tar han inte vederbörlig hänsyn till att det fanns tredingar i Västmanlands *lagsaga*. I SdmL B s. 26 rad 21 talas om *ett laghmanz dømme uæstmanna land ok dala*. I *dala*-delen av detta lagmansdöme fanns ju en indelning i tredingar.

²⁴ Sundström 1827, ss. 6 och 8.

²⁵ Schlyter 1841, s. xiii ff.

²⁶ Utterström 1983, s. 194 f.

²⁷ Nelson 1948, s. xxxv ff.

²⁸ Karlsson 1889, s. 46.

²⁹ Ib. s. 47. Om tredingen i Dalarna se också Lundberg 1952, s. 182.

B 54 som innehåller beteckningarna *land*, *hundari* (= *alle mæn*) och *priþiunger* passar förträffligt in på Västmanlands lagsaga. Den utgjorde ett *land* och indelades i *hundari* och åtminstone delvis i *priþiungar*.

Senare forskning har anknutit till Karlssons resonemang om termen *hundari* i B 54. Man har härvid hävdad att *hundari* (= *alle mæn*) skulle avse detsamma som *priþiunger* 'treding', medan det judiciella området som helhet kallas *land*, *land oc laghsagha* och *land oc laghskila*. I enlighet härmed skulle *hundaris næmd* ha innebörden 'tredingsnämnd'. Termen *priþiunger* skulle beteckna 'treding' som ett bestämt område.³⁰ Ett sådant dubbelt beteckningsätt för 'treding' är inte känt från annat håll. Det vore också egendomligt om B 54:s redaktion, som i övrigt visar påverkan från annan svearätt, just på denna centrala punkt skulle avvika därifrån genom att för *hundari* uppvisa innebörden 'treding' men inte 'hundare'. Om man däremot ser B 54:s redaktion som ÄVmL, behöver man inte göra så halsbrytande överväganden. Då blir det naturligt att *hundari* betyder 'hundare'.

D) Karlsson söker stödja sin teori genom att hävda att utskylderna till kungen (*kunungs wtgiærþir*) enligt Pg 7:2 i B 54:s redaktion skulle utgå i skinn, medan de enligt Kg 7:2 i YVmL skulle utgöras i *mata*, ett uttryck som han återger med 'spannmål och penningar'. Han finner här en motsättning mellan lagredaktionerna och hänvisar till att år 1539 skatten från delar av Dalarna erlades i skinn och från Västmanland i spannmål.³¹ – Vissa senare forskare har i detta avseende stött Karlssons uppfattning.³²

Det Karlsson anför behöver inte betyda att de båda lagredaktionerna har använts inom olika områden. Varje landsända presterade en rad skatteper-sedlar. I B 54 Pg 7:2 fol. 43v 14–21 står *Hwar æi giøR kunungs wtgiærþir. þær ma næma til. ængin ma næma sacløst .i. warfrid ella .i. anfridi . Hwar æi giøR wighra manna skin. mæþan lagþingin æru .i. sama þriþiunge . giui wt skinnit oc a þrea øra . firi leþungx skin bœti firi þrea markir . firi bælskin þrea markir . æi oc þy mera at fleri standin attir meþ sama manni*. Bestämmelsen bör tolkas så att skinn utgjorde endast en mindre del av utskylderna till kungen.³³ Skinnskatten nämns särskilt därför att beträffande den vissa särbestämmelser rådde. I YVmL Kg 7:2 står *Fore allom conongs uttgærþom scal fiughærtan nata daghær vara lystær fore. oc conongs wisthus scal øpit standa þrea dagha fore intækiom. Combær æi mata innan þæssa þrea dagha Standær attær pund mato. þa gioris utt pund. oc a .III. øra swa oc fore annat. oc þriþia. æn attær standær*. Tydligt utgör *mata* endast en del av utskylderna och nämns därför att speciella bestämmelser gällde därvidlag.³⁴ Det råder alltså knappast någon motsättning mellan de båda lagredaktionerna på denna punkt. Att *skin* nämns i B 54 och *mata* i YVmL beror på att olika förhållanden betonas i de båda lagarna.

³⁰ Utterström 1983, s. 195 ff., särskilt s. 196 f.

³¹ Karlsson 1889, s. 47.

³² Utterström 1983, s. 197.

³³ 1530/31 skulle skatten av Kopparbergs län till c:a 7 % utgöras i skinn, se Heckscher 1935 bil. I.

³⁴ 1530/31 skulle skatten från Västmanlands län till drygt 45 % utgöras i matprodukter, se Heckscher 1935 bil. I.

E) Beträffande de nämnda *skin*-skatterna i B 54 bör följande uppmärksammas. Att det vid *wighra manna skin* talas om *priþiunger* kan bero på att just denna skinnskatt erlades i den del av Västmanlands lagsaga, som hade en indelning i treadingar, alltså i Dalarna. Att denna skatt var knuten till Dalarna har också Ståhle menat.³⁵ Vad beträffar *bælskin* 'bälgskin' sägs i Erik av Pommerns skattebok 1413 (editionen s. 68) att Dalarnas socknar var indelade i bälgar. Ståhle har visat att Dalarnas bälgar om vardera 8 vigermän motsvarade de centrala svealandskapens hamnor om vardera 8 ledungsbönder.³⁶ Vad gäller *lepungx skin* ger samma skattebok likaledes upplysningar. Där finns uppgiften att inom skatteenheten *ledingztimber* ('skatteenhet inom ledungsorganisationen som erlade 40 skinn'; annorlunda Söderwall) de i skatt erlagda gråskinnen 'ekorrskinnen' värderades till 10 penningar. Vi vet om ledungen att den byggde på en indelning i *hamnor*. En sådan indelning fanns enbart i landskapen utefter Östersjön och omkring Mälaren.³⁷ I Erik av Pommerns skattebok (editionen s. 66) står uttryckligen att *hamnegäld* var begränsad till Västmanland (och alltså inte fanns i Dalarna). Eftersom ledungen berörde endast Västmanlands-delen av lagsagan, torde också den skatt som B 54 kallar *lepungx skin* ha gjort det.³⁸ – Vi har här tre skinnskatter, av vilka två torde ha varit knutna till Dalarna och en till Västmanland.

F) Undertecknad har tidigare framfört uppfattningen att uttrycket i B 54 fol. 13v 18–19 *almænnings torghi* visar att lagen har varit avsedd för ett område, där det fanns åtminstone någon stad. Så var inte fallet med Dalarna under landskapslagarnas tid. Då vi i andra sammanhang träffar på uttrycket *almænnings-torgh*, används det om stad. Mot detta har framhållits att Kopparbergsprivilegierna av 1347 17/2 (DS nr 4142) talar om *tordaghær*.³⁹ Dessa privilegier tillkom dock ungefär samtidigt med Magnus Erikssons Landslag. Det är knappast metodiskt korrekt att, som en forskare här gör, utifrån förhållanden på landslagens tid dra slutsatser om landskapslagarnas tid. I Kopparbergsprivilegierna framställs *tordaghær* som en nyhet gentemot tidigare förhållanden.

G) Karlsson påpekade att B 54 talar om en *husabyman* och att det i Dalarna fanns en *husaby* i varje treading. Enligt honom skulle *husabyar* inte ha funnits i Västmanland.⁴⁰ Detta är knappast korrekt. *Husabyar* har funnits också i detta landskap.⁴¹ *Husabymæn* nämns inte på andra håll än i B 54 trots att *husabyar* är kända från många håll. I senare forskning har hävdats att "varken i VmL eller i västmanländska källor i övrigt nämns husabymannen".⁴² Sanningen är att han inte nämns i någon annan svensk källa än just i B 54. Detta kan bero på att han var en företeelse, som i stort sett hade spelat ut sin roll. Eftersom *husabyar*

³⁵ Ståhle 1941, s. 216 f.

³⁶ Ib., s. 219.

³⁷ Jfr Hafström 1961, sp. 96 f.

³⁸ Annorlunda Ståhle 1941, s. 217.

³⁹ Utterström 1983, s. 201 not 15.

⁴⁰ Karlsson 1889, s. 47.

⁴¹ Schück 1914, s. 8 f.

⁴² Utterström 1983, s. 197.

fanns i både Västmanland och Dalarna, kan B 54 ur denna synpunkt mycket väl ha använts i hela lagsagan.

Sammanfattning

Stähle beskriver träffande landskapslagarnas tillkomsthistoria med följande schema:

1. Före bokskriften: muntligt traderad lag.
2. Bokskriften kommer, senast under 1200-talets förra hälft.
2. A. Viktig lag tecknas ner.
2. B. Nya lagar kommer till, framtvingade av nya behov i ett samhälle i förvandling.
2. C. De systematiska lagredaktionernas tid.⁴³

Använt på Västmanlands lagsaga får schemat följande innehåll:

1. Muntligt traderad lag. Om denna lag vet vi föga.
2. A. Den i lagsagan gällande lagen tecknas ner.
2. B. Lagredaktionen i B 54, Äldre Västmannalagen, kommer till. Den visar dels inslag från lagsagans äldre rätt. Dels visar den bestämmelser som fortlöpande tvingats fram av den nya tiden, exempelvis bestämmelser ur kanonisk och romersk rätt. Här uppträder också inslag ur samtida (före 1296 gällande) uppländsk rätt. Vi befinner oss i 1200-talets senare hälft. Den tidens språk har färgat av sig på lagredaktionen.

Därmed är inte sagt att traditionen i lagen uppvisar rent germansk självständig rätt.⁴⁴

2. C. Yngre Västmannalagen kommer till. I samband därmed övergår Äldre Västmannalagen möjligen till att mera inofficiellt användas enbart i Dalarna. Handskrift B 54 kommer till. Vi befinner oss i 1300-talets förra hälft. Den tidens språk har färgat av sig på laghandskriften.

Källor och litteratur

I. Tryckta källor

1. Texter och urkunder

Annales = Annales suecici medii aevi. Svensk medeltidsannalistik kommenterad och utgiven av Göte Paulsson. Lund 1974. Bibliotheca Historica Lundensis. XXXII.

DS = Diplomatarium Suecanum. Ed. Joh. Gust. Liljegren m.fl., 1 ff. Stockholm 1829 ff.

Erik av Pommerns skattebok 1413, tryckt i Oscar Bjurling, Das Steuerbuch König Eriks XIII. Lund 1962. Skrifter utg. av Ekonomisk-historiska föreningen i Lund. Vol. 4.

SdmL B = Södermannalagen efter Cod. Havn. ny kgl. saml. 4:o. N:o 2237. Utg. af Karl Henrik Karlsson. Stockholm 1904. Samlingar utg. av Svenska fornskriftsällskapet. 37.

⁴³ Stähle 1976, s. 393 f.

⁴⁴ Jfr Jacoby 1979, s. 269 ff.

2. Annan litteratur

- Ehrhardt 1977 = Ehrhardt, Harald, *Der Stabreim in altnordischen Rechtstexten*. Heidelberg 1977. Skandinavistische Arbeiten, herausgegeben von Klaus von See. Bd 2.
- Ehrhardt 1981 = Ehrhardt, Harald, *Zur Alliteration in Dalalagen*. I: *Skandinavistik* 11/1981, s. 96–106.
- Hafström 1957 = Hafström, Gerhard, *Dalalagen*. I: *KHL* 2, sp. 623–626.
- Hafström 1961 = Hafström, Gerhard, *Hamna*. I: *KHL* 6, sp. 96–97.
- Hafström 1970 = Hafström, Gerhard, *De svenska rättskällornas historia*. 6:e uppl. Lund 1970.
- Heckscher 1935 = Heckscher, Eli F., *Sveriges ekonomiska historia från Gustav Vasa*. 1[:1]. Stockholm 1935.
- Hemmer 1969 = Hemmer, Ragnar, *Yngre straff- och processrättsliga stadganden i Dalalagen*. I: *Tidskrift utg. av Juridiska föreningen i Finland (JFT)* 105, s. 29–60.
- Holmbäck–Wessén 1936 = Holmbäck, Åke – Wessén, Elias, *Svenska landskapslagar, tolkade och förklarade för nutidens svenskar*. Andra serien: *Dalalagen och Västmannalagen*. Uppsala 1936.
- Jacoby 1979 = Jacoby, Michael, *Vom Wesen philologischer und rechtshistorischer Methoden*. I: *Leuvense Bijdragen* 68 (1979), s. 269–286.
- Karlsson 1889 = Karlsson, Karl Henrik, *Äldre Vestmannalag eller Dalalag?* I: *Historisk tidskrift* 1889, s. 45–48.
- KHL = Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid, från vikingatid till reformationstid*. 1–22. Malmö (tryckt i Danmark) 1956–1978.
- Lundberg 1952 = Lundberg, Birger, *Tröghbolagh, Skogshushållning, territoriell indelning och skatt i Trögd under medeltiden*. Uppsala 1952. *Upplands fornminnesförenings tidskrift*. 47:3.
- Nelson 1948 = Nelson, Axel, *Inledning till Lex Helsingiae (Hälsingelagen) e codice Bibl. Univ. Upsal. B 49. Hafniae 1948. Corpus codicum suecicorum medii aevi*. 8.
- Schlyter 1841 = Schlyter, C. J., *Företal till Samling Af Sveriges Gamla Lagar*. 5. *Westmannalagen*. Lund 1841.
- Schück 1914 = Schück, Henrik, *Upsala öd*. Uppsala 1914. I: *Uppsala universitets årsskrift* 1914.
- Sjöholm 1976 = Sjöholm, Elsa, *Gesetze als Quellen mittelalterlicher Geschichte des Nordens*. Stockholm 1976.
- Stähle 1941 = Stähle, C. I., *De medeltida ledungsskatterna i svealandskapen*. I: *Historisk tidskrift* 1941, s. 201–232.
- Stähle 1976 = Stähle, Carl Ivar, *Om Dalalagens ålderdomlighet och ålder – och Kopparbergssprivilegiernas oförfäbatterliga ”sik biwipär”*. I: *Nordiska studier i filologi och lingvistik*. Lund 1976. S. 392–402.
- Stähle 1977 = Stähle, Carl Ivar, *Östgöotalagen*. I: *KHL* 21, sp. 50–53.
- Sundström 1827 = Sundström, Georgius Erasmus, *Lex Dalecarlica Antiqua, sub examen revocata*. Ak. avh. Upsalæ [1827].
- Söderwall = Söderwall, K. F., *Ordbok över svenska medeltids-språket*. Lund 1884–1918. Supplement. Lund 1925–1973.
- Utterström 1975 = Utterström, Gudrun, *Die mittelalterliche Rechtssprache Schwedens, Einige quellenkritische und sprachliche Beobachtungen*. I: *The Nordic Languages and Modern Linguistics* 2, s. 734–748.
- Utterström 1978 = Utterström, Gudrun, *Ålderdomlighet utan ålder? En replik om Dalalagen*. I: *Arkiv för nordisk filologi* 93 (1978), s. 199–204.
- Utterström 1983 = Utterström, Gudrun, *Konstruktioner kring Dalalagen*. I: *Arkiv för nordisk filologi* 98 (1983), s. 194–201.
- Wessén 1968 = Wessén, Elias, *Svensk medeltid*. En samling uppsatser om svenska medeltids-

handskrifter och texter. I. Landskapslagar. Lund 1968. Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens Handlingar, Filologiska serien. 9.

Wiktorsson 1981 = Wiktorsson, Per-Axel, Avskrifter och skrivare. Studier i fornsvenska lagtexter. Uppsala 1981. Studia Philologiae Scandinavicae Upsaliensia. 17.

II. Övriga förkortningar

Lagar: DL = Dalalagen

HL = Hälsingelagen

SdmL = Södermannalagen

UpL = Upplandslagen

VmL = Västmannalagen

YVgL = Yngre Västgötalagen

YVmL = Yngre Västmannalagen

ÄVgL = Äldre Västgötalagen

ÄVmL = Äldre Västmannalagen

ÖgL = Östgötalagen

Balkar: Eps = Edsöresbalken (Kunungs ezøre); jfr Kg

Gi = Giftermålsbalken (Gipninga balkir)

Kg = Konungabalken; jfr Eps

Ma = Manhelgdsbalken

Pg = Rättegångsbalken (Pingh balkir)

MEDDELANDE

Fr.o.m. år 1985 har Nordiska publiceringsnämnden för humanistiska tidskrifter inträtt som bevilningsbärande organ. Bidrag har tidigare utgått direkt till Arkiv för nordisk filologi från Statens humanistiske forskningsråd, Danmark, Statens humanistiska kommission, Finland, Norges almenvitenskapelige forskningsråd, Norge, och Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet, Sverige.

Göteborg den 15 mars 1985

Sven Benson

Litteraturkrönika 1984

Av S. Benson, B. Ejder och B. Pamp

Atlas Linguarum Europae (ALE). Volume I – cartes. Premier fascicule. 19 kartor + 1 lös översiktskarta. Volume I – commentaires. Premier fascicule. XCVI + 177 s. Par M. Alinei, R. Avanesov †, D. Brozović, N. Donadze, T. Itkonen, V. Ivanov, J. Kruijsen, E. Mooijman, J. Saramago, B. Serebrennikov, I. Stan, G. Tuaillon, G. Vitorino et A. Weijnen. Assen 1983 (Van Gorcum). Det är ett väldigt europeiskt lagarbete som ligger bakom den nu utgivna och länge emotsedda första volymen av ALE. Huvudredaktionen innehåller, redaktionssekreteraren inberäknad, 38 medlemmar, de 39 nationella kommittéerna inte mindre än sammanlagt 283 ledamöter. Verkets höga ambitionsnivå gör att det stora medarbetarantalet säkert är befogat, men det säger sig självt att arbetet har varit mycket tungrott, och situationen har inte förbättrats av vissa politiska motsättningar och stora ekonomiska problem. Det är att hoppas att publiceringen av den första volymen innebär att redaktionen nu har funnit sina arbetsformer och att nya delar inte skall låta vänta på sig.

I sin inledning i kommentardelen karakteriserar Mario Alinei ALE som en interpretativ atlas av fjärde generationen. Då räknar han till första generationen de nationella kartverken, typ Gilliérons *Atlas Linguistique de la France*, till den andra regionala verk, till den tredje arbeten som karterar ett språkområde över nationsgränserna och till den fjärde atlasarbeten som både är internationella och interlingvistiska. Att ALE är interpretativ innebär att den inte presenterar obearbetade data utan att materialet tolkas, fr. a. fonologiskt och etymologiskt.

I den första delen karteras och kommenteras ord från flera olika begreppssfärer, närmare bestämt termer för 'sol', 'måne', 'dimma', 'moln', 'vind, blåst', 'regnbåge' (just det begreppet har hundratals termer och måste ha varit mycket svårbehandlat), 'hagel', 'snö', 'vattenpöl', 'tjärn, göl', 'sjö', 'hav', 'flod' och 'gräshoppa'. Kartornas komplexitet varierar givetvis med materialets, men generellt gäller att symbolerna är tydliga och välvalda. Djupare förtjänster och eventuella brister i arbeten av detta slag visar sig först efter lång tids användning.

B. P.

Einar Haugen, Norsk Engelsk Ordbok. Norwegian English Dictionary. Tredje utgåve. 506 s. Bergen–Oslo–Stavanger–Tromsø 1984 (Universitetsforlaget). År 1961 påbörjade Einar Haugen sin norsk-engelska ordbok, och 1965 kunde han underteckna förordet till första upplagan. 1967 utkom en andra upplaga, och nu föreligger en tredje, bearbetad och utökad upplaga.

Haugens ordbok vänder sig i första hand till amerikanska studenter som

arbetar med nutida norska. I stickorden återfinns man såväl bokmålens som nynorskans ord och ordformer. Genom diskreta tecken som kors och asterisker anges måttillhörigheten, och boken är rikligt försedd med hänvisningar. Då målgruppen förutsätts vara engelsktalande, anges uttalet för de norska orden, icke för de engelska.

Den egentliga lexikondelen föregås av en lång inledning. Däri ges först en bruksanvisning, därefter följer en snabbkiss över den historiska bakgrunden till den nuvarande språksituationen i Norge och så en vägledning till uttalet. Bibliografien på s. 43 ff. erbjuder en förträfflig översikt även för intresserade läsare utanför den egentliga målgruppen. S. B.

Rolf Hedquist, Earste hulp in het Zweeds, 28 s. Umeå u. å. (Umeå universitet. Institutionerna för fonetik och nordiska språk). (Skandinavisk-nederländsk språkförståelse. Wederzijds skandinavisch-nederlands taalbegrip. Rapport 1.)

Rolf Hedquist, Earste hulp in het Deens. 28 s. Umeå u. å. (Umeå ... taalbegrip. Rapport 2.)

Rolf Hedquist, Nederländares förståelse av danska och svenska. 116 s. Umeå u. å. (Umeå ... taalbegrip. Rapport 3.)

Rubricerade tre böcker hänger intimt samman och bildar rapporter från ett något ovanligt forskningsprojekt. Detta genomförs av prof. Claes-Christian Elert och doc. Rolf Hedquist, båda i Umeå. I projektet provas två hypoteser. Den första är att nederländskan ligger mycket nära de skandinaviska språken. Den andra är att holländare och skandinaver efter mycket ringa träning kan bringas att förstå varandras språk i tal och skrift.

I rapporterna 1 och 2 framläggs ytterst enkla grammatikor över svenskt och danskt språk. Böckerna innehåller identiska svensk-nederländsk-danska ordlistor med orden ordnade i ranglistor efter frekvensen i Nusvensk frekvensordbok.

I Rapport 3, som är den redogörande volymen, beskrivs hur holländska studenter utan föregående kunskap i svenska, resp. danska fick försöka översätta eller referera enkla textprov och referera innehållet i inspelat material. Det visade sig därvid att danskt skriftspråk beredde något större svårigheter än svenskt; så var även fallet med danskt tal.

Två grupper studenter fick sedan genomgå kortare kurser i svenska, resp. danska, varvid de ovan nämnda grammatikorna användes som läroböcker. Slutprov anställdes på skriven text och på tal. Resultaten visade att prestationsnivån ökats högst avsevärt. Danskan vållade större svårigheter än svenskan, detta både vid skriftspråksprov och talspråksprov. Förf. menar att det danska ljudsystemet beredde speciella svårigheter.

Tyvärr har rapport 3 tillkommit alltför snabbt. Flera nöjaktigheter påträffas i såväl löpande text som siffermaterialet i tabellerna.

Det är förf.:s avsikt att i en rapport 4 söka kvantifiera skillnaderna mellan skandinaviska språk och nederländska. S. B.

Elina Helander, Om trespråkighet. En undersökning av språkvalet hos samerna i Övre Soppero. X + 247 s. Umeå 1984 (Almqvist & Wiksell International). (Acta Universitatis Umensis. Umeå Studies in the Humanities. 67.) Föreliggande dok-

torsavhandling är en studie enligt numera väl utarbetade metoder av språkvalet hos 55 trespråkiga informanter i byn Övre Soppero vid Lainioälven i nordöstra Norrbotten, 12 mil från Kiruna, fem mil från Vittangi och fem mil från Karesuando. Den språkliga repertoaren på orten är samiska (nordsamiska), svenska och finska. Språkkunskaperna i finska tycks för närvarande hålla på att försvagas, medan svenskan förefaller gå framåt. Språkval och språkväxling (för det senare begreppet använder författaren den inte helt lämpliga termen "språklig osäkerhet") mäts i olika "domäner": familj, bekantskapskrets, tillfälliga bekantskaper, religion, fritid, social participation, konsumtion och offentliga ärenden. Växlingen relateras vidare till olika samtalssituationer och till informanternas sociala bakgrund. Det framgår t.ex. att samiskan dominerar i hemmet, i sommarvistet, i kyrkan och på læstadianska möten. Att det samma gäller för bensinstationen i Övre Soppero hänger samman med att denna ägs av en same, vilket illustrerar hur tillfälligheter kan spela in. Informanterna är så få att den i och för sig noggrant och på ett metodiskt tillfredsställande sätt utförda undersökningen snarast får betraktas som en fallstudie vars validitet utanför det egna undersökningsområdet återstår att värdera.

B. P.

Leopold Hellmuth, Gastfreundschaft und Gastrecht bei den Germanen. 382 s. Wien 1984 (Verlag der österreichischen Akademie der Wissenschaften). (Österreichische Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-historische Klasse. Sitzungsberichte, 440. Band.) Redan Tacitus framhåller hur germanerna framför andra folk iakttar en långt gående gästfrihet. I sitt stora arbete *Gastfreundschaft und Gastrecht bei den Germanen* undersöker Leopold Hellmuth i detalj de medeltida juridiska och skönlitterära källornas vittnesbörd om regler och sedvänjor i samband med fria mäns besök hos varandra bland de germaniska folken. Huvudkällor för undersökningen har varit de nordiska medeltidslagarna samt den norröna eddadiktningen och sagorna.

Undersökningen förs fram steg för steg, hur värden går gästen till mötes, hur han frågar efter hans namn, hur gästen anvisas plats, hur eventuellt urval sker bland gäster, vilka skyldigheter värden har att skydda sin gäst, hur gåvor växlas o.s.v. På varje enskild punkt gör förf. där så är möjligt jämförelser med framför allt de bibliska och homeriska källornas vittnesbörd.

Hellmuths avhandling är viktig ur etnologiska och kulturhistoriska synpunkter. Den bidrar emellertid också till att ställa många textställen i den norröna litteraturen i deras rätta belysning och är därför även filologiskt betydelsefull.

Det utnyttjade källmaterialet är ofantligt stort. Boken är på ett föredömligt sätt utrustad med register av olika slag.

S. B.

Miscellanea Frisica. In nije bondel Fryske stúdzjes/Een nieuwe bundel Friese studies/A New Collection of Frisian Studies. [Utg. av] N. R. Århammar, Ph. H. Breuker, Freark Dam, A. Dykstra, T. J. Steenmeijer-Wielenga. 498 s. Assen 1984 (Van Gorcum). (Fryske Akademy, nr. 634.) När H. T. J. Miedema drog sig tillbaka från sin personliga professur i det frisiska språket och litteraturen vid Utrechts statsuniversitet hyllades han med denna omfattrika festskrift, med mer än fyrtio bidragsgivare som behandlar olika aspekter av nordsjögermanska och fornfrisiska samt frisisk namnforskning, dialektologi, litteratur och

etnologi. Utrymmet medger inte att samtliga bidrag nämns här; anmäla- ren måste nöja sig med ett subjektivt urval: H. F. Nielsen, *Unaccented Vowels in the Frisian Runic Inscriptions*; B. Sjölin, *Die Gliederung des Altfriesischen – ein Rückblick*; A. Weijnen, *Fries in Holland*; N. Århammar, *Die Lerche (Alauda) im Friesischen: ein Beitrag zum Atlas Linguarum Europae*; Jo Daan, *Codewisseling en de oorzaken ervan*; M. Gysseling, *Speurtocht naar Frieslands oudste namen*; J. van der Kooi, *Fan Aristoteles nei Adam Hurdrider*. B. P.

Lotte Motz, The Wise One of the Mountain. Form, Function and Significance of the Subterranean Smith. A Study in Folklore. IV + 192 s. Göppingen 1983 (Kümmerle Verlag). (Göppinger Arbeiten zur Germanistik. Nr. 379.) I denna myt- och sägenstudie undersöker Motz smedens roll i olika kulturer, med en viss koncentration till den germanska. Efter ett inledande kapitel om "Human craftsmen and the secret smithy" redogör författaren för bergssmeden i germansk folktro, med en klassifikation av motiven, och behandlar sedan smeden i det nordvästgermanska kulturområdet, i Norden (där skildringen begränsas till dvärgarna i de isländska texterna) och i England. I de två avslutande kapitlen vidgas framställningen till icke-germanska kulturkretsar, med översikter över bl.a. smeden som skapare av kosmisk ordning, som livgivande mytfigur och som präst. På slutsidorna återvänder Motz till den germanska kulturen i skildringen av Grinkenschmied, en mytisk smed vilken troddes vara ledare för de germanska hedningar som förgäves kämpade mot Karl den store och vilken nu är ett slags "skyddshelgon" för den lokala skarpskytteföreningen i Altenberge i Westfalen. B. P.

Tre kulturer. 1. Medlemsbok för Johan Nordlander-sällskapet. Redaktörer: Lars-Erik Edlund, Tom Ericsson. 203 s. Umeå 1983 (Johan Nordlander-sällskapet, Humanisthuset, Umeå universitet). Det starka kulturhistoriska intresset i Umeå har avkastat ytterligare en serie: en medlemsbok för Johan Nordlander-sällskapet. Sedan några år tillbaka (1979 ff.) utges redan serien Skrifter utgivna av Johan Nordlander-sällskapet och medlemsbladet Oknytt, organ för samma sällskap. Första årgången eller bandet av Tre kulturer innehåller längre och tyngre artiklar än Oknytt. Namnet syftar på att såväl samisk och finsk som svensk kultur i Norrland skall beaktas.

Den Johan Nordlander, vars minne på dessa sätt kommit att hedras, var född i Multrä 1853, avlade akademisk examen i Uppsala och verkade som läroverksadjunkt i Stockholm. Ända till sin död 1934 utvecklade han en rik forsknings- och utgivningsverksamhet inom etnologien och de angränsande disciplinerna ortnamnsforskning och dialektologi. I centrum för hans intresse stod den norrländska folkkulturen.

Den nu föreliggande volymen är tillägnad Phebe Fjellström, född i Jokkmokks församling 1924 och förste innehavare av professuren i etnologi, särskilt nordeuropeisk, vid Umeå universitet. S. B.

*

Hans Fix (utg.), Jenseits von Index und Konkordanz. Beiträge zur Auswertung maschinenlesbarer altnordischer Texte. 194 s. Frankfurt am Main–Bern–New York–Nancy 1984 (Verlag Peter Lang). (Texte und Untersuchungen zur Germa-

nistik und Skandinavistik. Band 9.) I denna välredigerade samlingsvolym skildras från olika utgångspunkter hittills bedrivna eller påbörjade datalingvistiska forskningar i fornnordiskt material – enligt utgivaren själv, en av de största kännarna inom området, är dessa inte alltför omfångsrika. Ingeborg Andersen beskriver planerna på en konkordans över danska runinskrifter. Metodiska datoriseringsfrågor står i förgrunden för Andrea van Arkel, *Experiences with Automatic Lemmatization in Old Icelandic*, och Maria Bonner–Hans Fix-Volker Mueller, *Dialogische Auswertung eines maschinenlesbaren Wörterbuchs am Beispiel der Jónsbók* (jfr anmälan s. 176). Övriga bidrag behandlar filologiska, grammatiska och litterära tolkningar av datoriserat material. Bland författarna märks L. Michael Bell, *The Lexical Roots of Narrative Structure*, Andrea van Arkel, *Die Endungen der 1. Person Singular in der Möðruvallabók* och Karen C. Kossuth, *Syntactic Concordances for Old Norse*. Samtidigt som boken på ett utmärkt sätt ger en bild av forskningsläget kan den stimulera till nya liknande insatser.

B. P.

Florilegium Nordicum. En bukett nordiska språk- och namnstudier tillägnade Sigurd Fries den 22 april 1984. 278 s. Stockholm 1984 (Almqvist & Wiksell International). (Acta Universitatis Umensis. Umeå Studies in the Humanities. 61.) Som sig bör när en framstående medlem av den frejdade botanikersläkten Fries fyller jämna år, handlar några av bidragen i festskriften om växter. Och eftersom Sigurd Fries har valt att se växtriket från namnens synpunkt – han disputerade för doktorsgraden på en stor bok *Studier över nordiska trädnamn* – rör det sig här om växtnamn. Man lägger också i festskriften märke till en rad studier, där ämnesvalet på något sätt hänger samman med hans stationering i Norrland: Thorsten Anderssons *Norrländska sockennamn på -rå*, Karl-Hampus Dahlstedts *Omsjö, Uman och Junsele*. Tre ångermanländska ortnamn ur samma rot?, Nils Hallan, *Jemtland og Frostatingslova*, samt Lars Hellberg, *Svetjud och Norrlanden*. En kompakt forskningsrapport. – I övrigt innehåller buketten ett rikt urval av filologiska blomster, från den auktoritativa *Zur Typologie der germanischen Flussnamen*, av Oskar Bandle, till Përsilja – en centralsvensk novation, av Gun Widmark. – Festskriften börjar med Fries' porträtt och slutar med hans bibliografi fram t.o.m. 1983.

B. E.

Einar Haugen, Die skandinavischen Sprachen. Eine Einführung in ihre Geschichte. Vom Verfasser durchgesehene, umgearbeitete und erweiterte Auflage. Autorisierte Übertragung aus dem Englischen von Magnús Pétursson. 637 s., 22 kartor, 9 tabeller, 13 bilder och talrika faksimiler. Hamburg 1984 (Helmut Buske Verlag). Einar Haugens stora arbete *The Scandinavian Languages* utkom 1976. Det tilldrog sig betydande intresse genom sin stora spännvidd men utsattes också för mycken kritik i enskildheter. Förf. redogör på s. 19 i den nya, tyskspråkiga versionen för vilka recensenters synpunkter han särskilt beaktat och för huvuddragen av sina bearbetningar. Den nu föreliggande upplagan torde ha en stor uppgift att fylla, även om enstaka avsnitt riskerar att snabbt bli föråldrade.

S. B.

The Nordic Languages and Modern Linguistics 5. Proceedings of the Fifth International Conference of Nordic Languages and Modern Linguistics in Århus 27/6–1/7 1983. Edited by K. Ringgaard and Viggo Sørensen. 413 s. Århus 1984 (Nordisk Institut, Aarhus Universitet). Förhandlingarna vid den välarrangerade femte internationella konferensen om nordiska språk och modern lingvistik har nu publicerats. Syftet med konferensen formuleras tydligt av den huvudansvarige, professor K. Ringgaard, i hans förord "som er et forsvar for konjunktionen 'og'": "lingvisterne kan af og til godt behøve at blive trukket lidt nærmere jorden og blive konfronteret med fakta fra velkendte og veludforskede sprog, lige såvel som nordisterne til tider kan trænge til at blive hævet op i tyndere luftlag og mærke vinden blæse." I en väl avvägd blandning tillgodoser kongressrapporten från dessa synpunkter både allmänlingvisten och nordisten. Exempel kan hämtas ur plenarföredragen. Där belyser Sture Allén metodvetenskapen datalingvistik sådan dess situation är just nu i Norden, medan Erik Andersson skildrar teoretiska ramar och utvecklingsmöjligheter för den nordiska syntaxforskningen. Oskar Bandle utvecklar, med utgångspunkt i Peter Skautrup's Det danske Sprogs Historie, sin syn på nordisk språkhistoria och dess förhållande till nyare riktningar i språkforskningen. Anatoly Liberman presenterar sin intresseväckande och originella men starkt kontroversiella syn på den nordiska accentologien. I "Investigating the Nordic Languages for the information society" belyser Hanne Ruus bl.a. relationerna mellan datologi och språkforskning. Slutligen diskuterar Ole Togeby från hermeneutiska utgångspunkter nordisk textlingvistik.

De i kongressrapporten likaså publicerade sektionsföredragen uppgår till ett trettiotal och kan inte ens antydningssvis refereras. B. P.

Nordic Prosody III. Papers from a Symposium. Edited by Claes-Christian Elert, Iréne Johansson and Eva Strangert. 244 s. Stockholm 1984 (Almqvist & Wiksell International). (Acta Universitatis Umensis. Umeå Studies in the Humanities. 59.) År 1983 avhölls det tredje symposiet om prosodien i de språk som talas i främst de nordiska länderna. En fyllig rapport föreligger nu med 17 artiklar utformade på engelska och en på franska. De språk som behandlas är svenska, norska, danska, isländska, shetländsk engelska och finska. Även komparativa eller kontrastiva undersökningar redovisas. Eva Gårding skriver sålunda om Chinese and Swedish in a generative model of intonation och Paul Touati om Profils temporels en suédois et en français. I flertalet fall är det fonetiska företeelser som behandlas. Helt fonologisk är dock t.ex. Paul Kiparskys artikel On the lexical phonology in Icelandic. Av mera praktisk art är Robert Bannerts undersökning Prosody and intelligibility of Swedish spoken with a foreign accent.

Volymen avslutas med en förteckning över deltagarna och deras institutionsanknytning. S. B.

Erik Rooth, Das Runenhorn von Gallehus. 22 s. Stockholm 1984 (Almqvist & Wiksell International). (Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien. Filologiskt arkiv. 31.) Man är numera allmänt ense om att inskriften på Gallehustornet bör läsas *ek hlewagastir holtijar horna tawido*, och texten tolkas

vanligen som "jag Lågest från Holt (eller "Holtes son") gjorde hornet". Redan 1899 fäste emellertid Vilhelm Thomsen i ANF 15 uppmärksamheten på att urnordiskans normalverb för 'göra, tillverka' var *workjan*, icke *taujan*. Thomsen ville tolka predikatet i satsen som 'paravi' eller 'instruxi', icke 'feci'. Erik Rooth tar nu upp frågan om etymologien för verbet *taujan* i hela dess vidd. Han söker påvisa en central betydelse '(ställa i) ordning' hos roten i ordet. Med Rooths tolkning kan det antagas att runristaren icke var identisk med den guldsmed som ursprungligen tillverkade hornet. Hans insats kan ha varit att ge hornet dess slutliga utformning. Rooths tes utgör en vidareutveckling av Thomsens tankar från 1899. S. B.

Scandinavian Language Contacts. Edited by P. Sture Ureland and Iain Clarkson. XII + 340 s. Cambridge-London-New York-New Rochelle-Melbourne-Sydney 1984 (Cambridge University Press). Denna samlingsvolym innehåller tio artiklar vilka diskuterar och beskriver de skandinaviska språken som givande och tagande part i kontakten med omvärlden. De fyra första avdelningarna belyser regionalt avgränsade språkkontakter och är ordnade efter väderstrecken. Norr representeras av Broch-Jahrs studie av ryssnorska - deras bok i ämnet anmäldes i ANF 97:212f. Under samlingsrubriken East Scandinavia finns fyra bidrag. Olavi Korhonen skildrar båttermernas vittnesbörd om finnars, samers och vikingars migrationer (se vidare anmälan i ANF 98:226 av förf.:s avhandling med samma motiv). Annelies Lågreid diskuterar extralingvistiska faktorer i språkkontakten mellan nordgermaner och östslaviska folk i tidig medeltid. Baldur Panzer undersöker de intressanta parallellerna mellan nordgermanska och nordryska dialekter i fråga om postpositiv artikel och perfekt bildad med verb för 'hava' ("possessiv perfekt"); han måste dock resignerat konstatera "that the theoretical question of how borrowings are to be distinguished from genuine parallel developments still remains unresolved". Slutligen för Stefan Söderlind fram sina knappast okontroversiella synpunkter på frågan om det östslaviska rikets uppkomst (se anmälan av förf.:s Rusernas rike i ANF 94:204). Väderstreckets väster företräds av Björn Hagströms auktoritativa skildring av språkkontakten mellan färöiska och danska, och förhållandena i söder diskuteras av Niels-Erik Larsen, Statistical investigations of language death in a North Frisian community, och Bent Søndergaard, Language contact in the German-Danish border region: the problems of interference. Ett geografiskt större område behandlas av Horst H. Munske, som undersöker hur franska nasalvokaler behandlas i de germanska språkens grafematik och fonologi. Slutligen tar en av redaktörerna, P. Sture Ureland, upp frågan om den amerikanska engelskans inflytande på amerikansvenskan, med inriktning på den bekanta konflikten 1960 mellan Vilhelm Moberg och fr.a. Einar Haugen om den förres återgivande av det engelskpåverkade talspråket i utvandrarromanerna. Ureland kan på punkt efter punkt visa att de språkdrag som påstods vara fria konstruktioner av Moberg har goda paralleller i faktiskt observerad amerikansvenska. B. P.

Svensk-isländsk ordbok - Sænsk-íslensk orðabók. Huvudredaktör Gösta Holm. Isländsk redaktör Aðalsteinn Davíðsson. Isländsk medarbetare Gyða Helgadóttir.

tir. XCVIII + 849 s. Lund 1982 (Walter Ekstrand Bokförlag. Útgefandi á Islandi Almenna Bókafélagið, Reykjavík). Föreliggande ordbok är en av de första i sitt slag och redan av det skälet värd uppmärksamhet. Den enda motsvarighet rec. i en hast har funnit är Freysteinn Gunnarsson m.fl., *Dönsk-izlenzk orðabók*, 1973. Affären har varit i goda händer: såväl hos redaktionen som hos granskarna finns en stor fond av erfarenhet inom lexikografi. Av de båda delarna, grammatik (nära 100 sidor) och lexikon, kommer nog den första att anlitas mindre. Det blir väl inte många som tar sin tillflykt till den för att *lära sig* det isländska språkets fortfarande komplicerade grammatiska byggnad. Däremot fyller partiet i fråga en viktig uppgift, då det gäller att uppfatta de otaliga upplysningarna om konstruktioner, relationer o.d. i ordboksdelen. Ty isländskans alltjämt ålderdomliga struktur gör ju, att man för att forma ett begripligt meddelande eller en d:o fråga inte bara kan rada upp vederbörande glosor efter varandra, så som man (hjälpigt) kan i t.ex. svenska eller engelska. (Från alla problem rörande ordföljden bortses.) Utan man måste genom ordens flektion tillkännage det logiska och grammatiska förhållandet mellan dem. – Ordboksdelen, den största, är resultatet av ett långvarigt och hängivet arbete. En mängd svårigheter har förelegat, inte minst därigenom att de båda språken ordförräds-mässigt inte helt täcker varandra. – Som man kan vänta av en omdömesgillt sammanställd större ordbok av detta slag utgör den också en aktuell redovisning av modernt svenskt ordförråd, så aktuell som en sådan kan bli i denna föränderliga värld. Jämför Linds svensk-tyska och Serenius' svensk-engelska ordböcker från 1700-talet, vilka numera inte sällan spelar en motsvarande roll av antygt slag.

B. E.

Preben Meulengracht Sørensen, The Unmanly Man. Concepts of sexual defamation in early Northern society. Translated by Joan Turville-Petre. 115 s. Odense 1983 (Odense University Press). (The Viking Collection. Studies in Northern Civilization. Volume I.) Denna lilla volym utgör en "revised version" av samme författares "Norrønt nid. Forestillingen om den umandige mand i de islandske sagaer". Den första upplagan därav, 1980, anmäldes i ANF 96:209 f.; rec. hänvisar dit. Inför den nyaste gestalten av den lilla boken kunde man visserligen tillägga åtskilligt av iakttagelser och reflektioner, som inställde sig redan förra gången. Men det är knappast nödvändigt: består gör de randanteckningar som tidigare gjorts, nu utökade med ny förundran över djupet av de analyserade tänkesättens rotfäste i folksjälens och ny uppskattning av förf.:s skarpsynthet inför yttringarna därav i litteraturen. Analysen av de senare framstår som riktig, men egentligen väcker det ingen förvåning, att man inte alltid tidigare har varit dem fullt varse. Så inlindat har man uttryckt sig i dessa ömtåliga materier. – Litteraturhänvisningarna och de nödvändiga citaten återfinnes sist i boken.

B. E.

*

Bárðar Saga. Edited and translated by Jón Skaptason and Phillip Pulsiano. XXIX + 147 s. New York & London 1984 (Garland Publishing, Inc.). (The Garland Library of Medieval Literature. Vol. 8, Series A.) Detta är en av de

numera inte sällsynta, "kvarts-populära" editionerna av en fornisländsk saga. Med detta uttryck avses en edition, som vill motsvara åtminstone de flesta krav som den stränga språkvetenskapen ställer eller kan tänkas vilja ställa på en utgåva av fornisländsk text, samtidigt som man vill göra texten med dess litterära kvaliteter tillgänglig för "the general reader". Den "vanlige läsare", som man siktar på, har enligt förordet inte insikter i sagans språk, i ordets strängare mening. I förlagets långa lista över utgiven medeltidslitteratur är dock de nummer i majoritet, som utom översättning också innehåller de gamla texterna. I det aktuella fallet avses den att vara "a reliable text with a minimum of editorial invention". Detta låter ju betryggande, men det vill till att man som utgivare ägnar sig åt verk, där den traderade textens status inte erbjuder alltför svåra problem. I Bárðar saga ligger det inte så helt enkelt till härvidlag. Ett äldsta fragment (AM 564 a) är från slutet av 1300-talet eller början av 1400-talet, övriga bevarade hss dateras till 1400-talet. Hela handskriftsmaterialet är alltså inte över sig gammalt. Utgivarna anlitar för sin rekonstruktion av sagans text hss AM 158 (från början och slutet), AM 162 h och AM 489; AM 564 a nyttjas i ett appendix.

Den isländska texten är normaliserad, huvudsakligen efter mönster av Íslenzk Fornrit. Forntexten står på uppslagens vänstersidor, översättningen till höger. Därefter följer Textual Notes, Index of Names, en utgåva jämte diplomatisk transkription av AM 564 a 4° (jfr ovan) samt Genealogical Tables.

En behändig utgåva för den litterärt intresserade.

B. E.

Duggals leiðsla. Edited by Peter Cahill. With an English Translation. XCVI + 148 s. + 6 pl. Reykjavík 1983 (Stofnun Árna Magnússonar). (Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi. Rit 25.) I den äldre medeltida visionsdiktningen intar Tundalvisionen från 1100-talets mitt en framträdande plats; den har uppenbarligen varit spridd över stora delar av den dåtida kristna världen. Den översattes till fornvästnordiska, enligt utgivaren av här anmälda arbete sannolikt under tolvhundratalets förra hälft. Bevarade handskrifter är alla odiskutabelt isländska, men flera förhållanden pekar på att översättningen gjordes vid Håkon Håkonssons hov, kanske av den broder Robert som anges som översättare till Tristrams saga. I inledningen presenterar Cahill handskrifterna och diskuterar i ett språkligt mycket givande avsnitt den isländska översättningens förhållande till det latinska originalet. Vidare redogör han i en exkurs för mer eller mindre klara bibelcitater i den isländska texten. I verkets huvuddel utges parallellt samtliga handskrifter till översättningen, jämte den latinska texten i Albrecht Wagners utgåva Visio Tnugdali från 1882. Vidare meddelas en översättning till engelska. Den har enligt utgivaren "no pretence to literary elegance" men fångar kanske just därför mycket av den isländska versionens konstlösa och trohjärtade språk.

B. P.

Eiríks saga víðfjrla. Udgivet af Helle Jensen. CCLIV + 145 s. + 1 pl. København 1983 (C. A. Reitzels Forlag). (Editiones Arnarnæ. Series B, vol. 29.) Själva texten till Esv, som sagan i boken kallas, föreligger i fyra grupper av handskrifter, av utg. kallade ABCD. En representant för vardera tryckes av i sin helhet, parallellt med varandra och var och en med sin egen variantapparat.

Dessa fyra representanter är Flateyjarbók, vidare AM 657 c, 4° (2 hälften av 1300-t.), AM 179 fol. (1660-t., med ursprung senast omkr. 1400), och D, Lbs 1637, 4° (troligen från slutet av 1700-t. men med äldre påbrå). Av dessa fyra grupper är A den ojämförligt största med bortåt 50 hss. En myckenhet tålmod och skarpsinne har ägnats de olika hss:na och förhållandet mellan dem; detta gäller förstås framför allt A-gruppen. Dessutom har uppmärksamhet ägnats A:s och därmed hela sagans ställning i den europeiska litteraturen. Historien rör sig om den norske kungasonen Eiríkr Práandaron, senare kallad Eiríkr víðförli, "den vittbereste", som gör en färd till paradisiska trakter bortanför Indien. Det drages intressanta paralleller med motsvarande eller liknande skildringar, av vilka några har funnit vägen till Norden: Elucidarius och De imagine mundi, möjligen fler.

Ett gott exempel på noggrant filologiskt detaljarbete med ett material som av hss:s antal att döma har varit synnerligen omtyckt. Själva sagan har en fläkt av romantik och äventyr, som inte är helt vanlig i den nordiska fornlitteraturen.

B. E.

Hans Fix, Wortschatz der Jónsbók (Software von Volker Mueller). 536 s. + 10 mikrokort. Frankfurt am Main–Bern–New York–Nancy 1984 (Verlag Peter Lang). (Texte und Untersuchungen zur Germanistik und Skandinavistik. Band 8.) "Wortschatz der Jónsbók" är ett delresultat av det stora projektet "Elektronische Sprachforschung", vilket pågår vid Universität des Saarlandes och vilket inom ett underprojekt har bedrivit undersökningar av det isländska rattsspraket. Textgrundlag för arbetet har varit Olafur Halldorrssons ar 1904 publicerade utgåva av Jonsbok och dess Rettarbotr (nyutgiven, med en efterskrift av Gunnar Thoroddsen, 1970). I inledningen ges, förutom en skildring av arbetsgången, praktiska råd för utnyttjandet av ordfor-teckningen o.d., bl.a. lemmata för Jonsbok och Rettarbotr efter fallande frekvens och en mycket användbar lista över sammansatta ord, för-tecknade efter slutlederna. Själva ordfor-teckningen består av en konkordans med fullständiga grammatiska upplysningar och texthänvisningar. Texten är tydligt fotosatt direkt efter datalistorna och inte helt lättläst; speciellt ger uppslagsordens halvfeta stil problem. På mikrokorten finns bl.a. fullständiga konkordanser, som visar alla ordformer i kontexten, lemmatiserade indices med fullständiga texthänvisningar och ordformsfor-teckningar. Arbetet kommer att vara utomordentligt användbart för alla som forskar i det fornisländska lagspråket.

B. P.

Peter Foote, Aurvandilsta. Norse Studies. Edited by Michael Barnes, Hans Bekker-Nielsen, Gerd Wolfgang Weber. 311 s. Odense 1984 (Odense University Press). (The Viking Collection. Studies in Northern Civilization. Volume 2.) Föreliggande volym utgör en festskrift till professor Peter Footes sextioarsdag, bestande av ett urval uppsatser ur dennes tidigare produktion, "well scattered" som det heter i förf.:s eget förord. De vittnar om festforemalets vida intressen på den fornisländska litteraturens fält. I tiden sträcker sig artiklarnas tillkomst från "Sturlungasaga and its background" av 1951 till "Latin rhetoric and Icelandic poetry. Some contacts" med tryckåret 1982; hänvisningar till de originala publikationsstallena finns på s. 311. De flesta uppsatserna ar på

engelska, ett par på isländska. Alla vittnar de om en utomordentlig inlevelse i de ej sällan exklusiva ämnena. Som exempel kan nämnas *The audience and vogue of the Sagas of Icelanders – some talking points*, *Nafn guðs hit hæsta* och *On the Saga of the Faroe Islanders* samt den lilla biografien över Ludvig Larsson. Peter Foote är en av samtidens stora kännare av det forna Islands litteratur och språk. Ett foto med hans lätt spjuveraktiga drag pryder första bladet. B. E.

Frásögur um fornaldarleifar 1817–1823. Fyrri hluti. XXXV + s. 1–300 + 16 planscher. Síðari hluti. S. 301–739 + 1 opaginerad s. Sveinbjörn Rafnsson bjó til prentunar. Reykjavík 1983 (Stofnun Árna Magnússonar). Romantiken med dess intresse för forntiden resulterade för Danmarks vidkommande bl.a. i att Commissionen for Oldsagers Opbevaring inrättades 1807, med uppgift att samlas in upplysningar om fornminnen i landet, att ombesörja att dessa på lämpligt sätt bevarades, att göra opinionen medveten om deras värde och att inrätta ett fornminnesmuseum. Napoleonkrigen hindrade i stort sett att Island redan från början drogs in i undersökningarna, men då den isländske professorn Finnur Magnússon 1817 blev medlem i kommissionen, hade situationen förbättrats, och frågeformulär sändes ut till isländska kyrkliga och världsliga ämbetsmän. Frågorna var, intressant nog, formulerade på isländska, och svaren kunde avfattas på samma språk, danska eller latin. Många begagnade tacksamt tillfället att använda sitt modersmål – mindre än tio svar var på danska, bara tre på latin. Det tryckta formuläret bestod av frågor om tio slags fornminnen: gravhögar, stora stenar och klippor ”sem líklegt er ad reistir séu af mönnum, edr önnr mannaverk séu á”; tingsplatser och domarringar; runstenar; andra runinskrifter; gamla bilder; minnen från den katolska tiden; ruiner av gamla byggnader; lösa fornfynd påträffade i jorden; berättelser (sagor undantagna) om forntidens människa, om anmärkningsvärda platser, gammal folktro, egendomliga händelser etc. Aktionen resulterade i närmare 150 svar; en annan följd blev ett förstärkt isländskt intresse för landets forntid. Svaren utges nu diplomatariskt, med sparsamma kommentarer och flera avbildningar av de föremål som nämns i rapporterna, i två utomordentligt tilltalande volymer. Namn- och ordregister förhöjer användbarheten hos verket, vilket självfallet är av stort värde som källa för Islands historia, ortnamn, fornminnen och folklöre. B. P.

Guðmundar sögur biskups. I. Ævi Guðmundar biskups. Guðmundar saga A. Stefán Karlsson bjó til prentunar. CCII + 262 s. + 4 pl. Kaupmannahöfn 1983 (C. A. Reitzels Forlag). (Editiones Arnarnæ. Series B, vol. 6.) Den fornisländska litteraturen är ofantlig, och ofantlig är också de lärdas flit och skicklighet, vilka arbetar med att utforska den och göra den tillgänglig för oss. Och läsaren tröttnas inte av det producerade, ty texterna tillhör flera vitt skilda genrer; jämför om den ungefär samtidigt utkommande Eiríks saga víðförla (s. 175 f.). Arbetet med att utreda det inbördes förhållandet mellan handskrifterna är krävande för forskaren och spännande som detektivromaner att läsa. Detta gäller även de texter som handlar om en kyrkans man som biskop Guðmundur Arason, vars levnad inföll så relativt sent som 1161–1237. I ett avsnitt av inledningen redogöres för källorna till Guðmundar saga, varvid utgivaren väsentligen sluter sig till föregångarna Guðbrandur Vigfússon och Björn Mag-

nússon Ólsen. Den handskrift som har använts för (den förut ej publicerade) "Ævi Guðmundar biskups" är AM 555 c, 4°, i huvudsak skriven omkring 1656 och innehållande också Njáls saga. Vidare för Guðmundar saga A sju hss, i spetsen för vilka står AM 399, 4° (skriven o. 1330–50) och AM 394, 4° (skriven 1592 men gående tillbaka på en långt äldre förlaga). Den textkritiska apparaten är av rätt betydande omfång. Sist, s. 256–262, är som ett tillägg avtryckt "Ágrip Guðmundar sögu" i hs AM 111, 8°, en text som står något vid sidan om de övriga.

Arbetet ersätter de äldre Biskupa sögur I (1858) och II (1878). Åtskilliga detaljer i den nya utgåvans arrangemang gör det möjligt att lätt hitta från denna till den äldre.

B. E.

Helgastaðabók. Nikulás saga. Perg. 4to Nr. 16, Konungsbókhlöðu í Stockhólmi. Selma Jónsdóttir, Stefán Karlsson, Sverrir Tómasson rituðu formála. 232 s., 16 bilder, 16 planscher. Reykjavík 1982 (Sverrir Kristinsson. Lögberg bókaforlag). (Íslensk miðaldahandrit. Manuscripta Islandica Medii Aevi. II.) Sankt Nikolaus skall enligt traditionen ha fötts i Patara i Mindre Asien och dött som ärkebiskop i det närbelägna Myra. Hans födelse- och dödsår är okända, men enligt vissa uppgifter skall han ha dött vid mitten av 300-talet. Hans kvarlevor flyttades enligt samstämmiga uppgifter till Bari i Italien 1087.

Legender om Sankt Nikolaus nådde Island på olika vägar under medeltiden, och fyra olika versioner om hans levnad finns bevarade i handskriftsmaterialet. Bäst bevarad är den version som utarbetades av abboten Bergr Sökkason någon gång omkring mitten av 1300-talet. (Omfattningen av Bergr Sökkasons författarskap är omdiskuterad, se bl.a. Peter Hallberg, Stilsignalement och författarskap i norrön sagalitteratur, Jónas Kristjánsson, Um Fóstbræðrasögu och Stefán Karlsson i Proceedings of the First International Saga Conference.)

Bergr Sökkassons version eller kompilat har bäst bevarats i Helgastaðabók, skriven under något av 1300-talets sista årtienden.

Legenden, texten och handskriften har behandlats i en osedvanligt ståtlig volym, som har utarbetats av tre isländska forskare. Sverrir Tómasson skriver om de isländska sagorna om Sankt Nikolaus, Stefán Karlsson om handskriftens tillkomst och vidare öden och Selma Jónsdóttir om det rika illustrationsmaterialet i handskriften. Vidare ges textutdrag i lätt moderniserad version och ett antal facsimilreproduktioner i färg av valda sidor.

Boken är skriven på isländska men alla avsnitten återges i något sammanströmmen form på engelska. Den är tillägnad minnet av Kristján Eldjárn. S. B.

Snorri Sturluson, Gylfaginning. Texte, Übersetzung, Kommentar von Gottfried Lorenz. XIII + 669 s. Darmstadt 1984 (Wissenschaftliche Buchgesellschaft). (Texte zur Forschung. Band 48.) Gottfried Lorenz är "Studiendirektor" vid gymnasiet i Glinde nära Hamburg. Uppslaget till arbetet fick han under sina studier i Saarbrücken på 1960-talet. En lång rad av kontinentens främsta experter inom nordistik och religionsforskning har på olika sätt stött hans arbete. Framför andra tackar han prof. Oskar Bandle för hans mångsidiga hjälp under arbetets gång.

Inledningsvis berör Lorenz Snorre och hans delvis motsägelsefulla religions-

historiska författarskap. Den isländska texten ges sedan ut kapitel för kapitel, varvid varje kapitel omedelbart följs av översättning och kommentar.

Textutgåvan bygger huvudsakligen på Anne Holtsmarks och Jón Helgasons utgåva av Gylfaginning efter Codex Regius 1950. Som kompletterande förlagor har Finnur Jónssons utgåva av 1900 och 1931 tjänat. Vid utarbetandet av översättningen har Lorenz främst utnyttjat tolkningar av Neckel/Nieder och Collinder.

Kommentaren till enskilda textställen är synnerligen omfattande. För underlättandet av översikten uppdelar förf. i princip varje not i tre paragrafer. Den första innehåller litteraturanvisningar, den andra språkvetenskaplig och den tredje mytologisk diskussion. Tyngdpunkten ligger på de religionsvetenskapliga aspekterna. Förf.:s litteraturkännedom är enorm; han följer debatten fram till 1970-talets slut och antalet påträffade luckor är mycket litet. Manuskriptet avslutades 1980.

S. B.

*

Festschrift für Laurits Saltveit zum 70. Geburtstag am 31. Dezember 1983. Herausgegeben von John Ole Askedal, Christen Christensen, Ådne Findreng, Oddleif Leirbukt. 263 s. Oslo-Bergen-Tromsø 1983 (Universitetsforlaget). Professorn i tysk filologi vid universitetet i Oslo, Laurits Saltveit, hyllades på sin 70-årsdag med en intressant festschrift. Saltveits egen vetenskapliga produktion har i mycket rört sig om tempus (och modus) i tyskan men har även sträckt sig till discipliner som dialektologi och sociolingvistik.

Flertalet uppsatser i den föreliggande festskriften berör ämnen som ligger Saltveits intressesfärer nära. Åtskilliga av dem är av sådan teoretisk karaktär, att de bör tilldraga sig intresse även från nordisk språkforskning. Detta gäller icke blott undersökningar av tempusförhållanden utan även uppsatser som behandlar t.ex. satslängd (Eggers) och lag- och förvaltningspråk (Grosse). Lars Hermodsson lyckas på ett tiotal sidor skriva "Kleine Geschichte der grammatischen Theorie", en översikt som sträcker sig från Pānini samt Platon och Aristoteles till Chomsky och hans efterföljare. Jan Goossens behandlar i uppsatsen "Niederdeutsche soziolinguistik in Ost und West" en del problem som kan uppstå när ideologi och empiri kolliderar.

S. B.

Festschrift til Einar Lundeby 3. oktober 1984. Redigert av Bernt Fossetøl, Kjell Ivar Vannebo, Kjell Venås, Finn-Erik Vinje. 301 s. Oslo 1984 (Novus Forlag). Festskriften till Einar Lundeby rymmer 19 originaluppsatser och en bibliografi över Einar Lundeby's produktion. Uppsatserna är sammanförda under fem överordnande rubriker: Utvikling og vekst, Om bestemthet, Ord og ordfølge, Talspråk og riksnorm samt Språkhistoriska innhogg. I det första avsnittet ingår bidrag av allmänlingvistisk art. Bernt Fossetøl bjuder sålunda i sin uppsats Om urspråk, universalgrammatikk og morsmål på intressanta vetenskapshistoriska utblickar. Even Hovdhaugen diskuterar i en givande artikel frågan huruvida ackumulationsteorien är en meningsfull hypotes för studiet av språkvetenskapens historia. Artikeln inbjuder onekligen till vidare debatt.

I avsnittet Om bestemthet berör tre forskare ämnen som ligger Lundeby's doktorsavhandling nära. I övriga avsnitt möter skiftande problem, flertalet med språkhistorisk inriktning.

S. B.

Festskrift til Ludvig Holm-Olsen på hans 70-årsdag den 9. juni 1984. 328 s. Övre Ervik 1984 (Alvheim & Eide). Såsom innehavare av professuren i norrön filologi i Bergen, såsom redaktör för tidskriften *Maal og Minne*, såsom forskare, utgivare och översättare samt såsom universitetsadministratör har Ludvig Holm-Olsen fullgjort utomordentliga insatser. Han hyllades på sin 70-årsdag med en omfattande festskrift. Den norröna filologien är den sammanhållande ramen, men uppsatserna visar eljest en tematiskt rik variation. Vid sidan av lingvistiskt inriktade bidrag som Hreinn Benediktssons Om 1. sg. pres. ind. av sterke verb i gammelnorsk och paleografiska bidrag som James E. Knirks "Uleselige" steder på 1 r i AM 81 a fol., Agnete Loths "Roted fragmentum membraneum, um Sanctam Luciam og Agatham". AM 921, V, 4° och Jón Helgason Et fragment av Kongespeilet står bredare filologiskt-kulturella artiklar som Dietrich Hofmanns Die Vision des Oddr Snorrason och Finnboði Guðmundsson's Stephan G. Stephansson og nordmennene. Studier av enskilda ord eller grupper av ord möter i bl.a. artiklar av Jon Erik Hagen och Gösta Holm, medan Finn Hødnebo behandlar viktiga principiella textfilologiska metodproblem i sin artikel Vokalharmoni i Strengleikar. Enskilda textställen i den klassiska norsk-isländska litteraturen behandlas i en rad uppsatser. S. B.

Finn Gabrielsen, Eg eller je? Ei sosiolingvistisk gransking av yngre mål i Stavanger. VII + 141 s. Oslo 1984 (Novus Forlag). "Stavanger er tradisjonelt rekna for å vera ein by med skarp sosial lagdeling i talemålet", opplyser författaren i inledningen till denna monografi. Förhållandet undersöktes och dokumenterades med den tidens metoder redan 1925, i Stavanger Bymål av Mandius Berntsen och Amund B. Larsen. Dessa inriktade sig fr.a. på de lägre socialgruppernas språkvariant, "gadaspråket", vilket också gäller för deras efterföljare; de högre socialgruppernas språk har tilldragit sig betydligt mindre intresse. I sitt med tanke på bokens ringa omfång förvånansvärt innehållsrika arbete redogör Finn Gabrielsen för tidigare studier av talspråket i Stavanger och för sina teoretiska och metodologiska utgångspunkter; han ger dessutom en kort men koncentrerad skildring av stadens sociala och ekonomiska historia. I huvudundersökningen använder han sig av skolelever i åldern 16–19 år som informanter. De viktigaste resultaten är att det tycks gå en språklig skiljelinje mellan socialgrupp 1 å ena sidan och socialgrupperna 2 och 3 å den andra: informanterna från de två lägre grupperna talar väsentligt mer dialekt än de från socialgrupp 1. Även könsrelaterade språkskillnader konstateras: pojkar i undersökningsgruppen talar genomgående mer dialekt än flickorna. Däremot går det knappast längre att tala om två fullt utbyggda språkssystem, eftersom de språkliga konventionerna håller på att lösas upp. De lägre socialgruppernas språk vinner terräng åtminstone i så måtto att det brukas bland allt fler ungdomar oberoende av dessas sociala bakgrund. Samtidigt tycks det närma sig bokmålet, fr.a. i fråga om ordförrådet.

Finn Gabrielsen har presenterat ett moget och intresseväckande förstlingsarbete i språkforskningen. B. P.

Tone Tryti, Norsk slang. 233 s. [Oslo] 1984 (Universitetsforlaget). Den språkliga företeelse som kallas slang kan betraktas ur rent lingvistisk, sociolingvistisk och

rent social synpunkt. Begreppet slang är mycket svårdefinierat. Tone Tryti har valt att huvudsakligen ställa slangspråket i motsats till allmänspråket, det vårdade talspråket. Det ligger i slangspråket ett element av kotterspråk, ett medvetet avvikande från det allmänt brukliga, allmänt förståeliga och allmänt accepterade. Förf. anlägger främst rent lingvistiska aspekter på företeelsen. Hon berör ordbildning, bildspråk, lånord, ordlekar och "förbjudna" ord och ämnen. Hon framhåller att åtskilliga ord ur slangspråkets värld tränger in i allmänspråket och accepteras där. Hon förutsätter att slangen i betydande utsträckning är en produkt av språkligt nyskapande, men tar inte upp frågan vem eller vilka som är de nyskapande; flertalet personer med slangpräglat språk torde i själva verket inte vara nyskapare utan passiva eftersägare.

Förf. berör flera gånger gränsen mellan slangspråk och vulgärspråk, men har svårt att hålla en klar linje. Flera av språkets mest vulgära ord har en högst betydande ålder och torde vara kända av praktiskt taget alla människor. Att beteckna dem som "folkemålsord" är enligt signaturens mening oriktigt. Dialekterna är inte rika på vulgarismer, och många dialektalande personer använder aldrig vulgarismer. Vi saknar alltså en allsidig begreppsbestämning inom talspråkssfären.

S. B.

Kjell Ivar Vannebo, En nasjon av skriveføre. Om utviklinga fram mot allmenn skriveferdighet på 1800-tallet. 208 s. Oslo 1984 (Novus Forlag). Den snabba sociala utvecklingen under 1800-talet ställde i Norge liksom i de angränsande nordiska länderna starkt ökade krav på läs- och skriveferdighet i alla samhällslager. Den språkliga situationen var emellertid mera komplicerad i Norge än i Danmark och Sverige. Det skriftspråk som fanns under seklets första hälft var danska; största delen av landets norska befolkning var dialektalande. Och efter hand växte det i Norge fram två skriftspråk (med varianter) vid sidan av en oerhört komplicerad talspråkssituation.

Vannebo undersöker med hjälp av en rad källor hur trots allt först läsfärdigheten och sedan skriveferdigheten tilltog. (Undersökningen av hur läsfärdigheten tilltog bereds större utrymme än vad bokens titel och undertitel antyder.) Huvudkällor har vid sidan av olika slags kyrkliga och pedagogiska rapporter främst varit statistiska uppgifter från fängelser, postväsen och amerikanska immigrationsmyndigheter.

Förf. finner liksom forskare i de nordiska grannländerna att under senare delen av 1800-talet en ej ringa del av befolkningen var semi-illiterat. Den kunde läsa men inte skriva. Givetvis arbetar förf. huvudsakligen med kvantitativa uppgifter. Hur god läsfärdighet och skriveferdighet som verkligen förelåg kan man endast gissa eller indirekt sluta sig till.

S. B.

Kjell Venås, For Noreg og Ivar Aasen. Gustav Indrebø i arbeid og strid. 370 s. Oslo 1984 (Novus forlag). Kjell Venås framlägger i en elegant volym en fyllig levnadsteckning över vetenskapsmannen och språkpolitikern Gustav Indrebø. Denne hade sina rötter i det norska Västlandet, föddes 1889, blev docent i norrön filologi 1921 vid universitetet i Oslo och professor i "vestnorsk målføregranskning" 1930 vid Bergens museum. Han avled 1942, endast 53 år gammal.

Indrebø's vetenskapliga produktion var stor och vittspännande. Han gjorde

insatser som historiker, medeltidsfilolog, ortnamnsforskare och språkhistoriker. Genom hela sitt vuxna liv var han nästan fanatiskt engagerad i kampen för landsmål/nynorsk. Det gick så långt att han 1934 blev ådömd böter för att ha ärekränkt två norska ämbetsmän, som i ord och handling kämpade för bokmålet.

Kjell Venås tecknar bilden av en högt begåvad forskare och en ädel gestalt, som kämpade hårt för sina ideal. Indrebø efterlämnade vid sin bortgång manuskriptet till en norsk språkhistoria, som 1951 utgavs postumt av Per Hovda och Per Thorson under titeln Norsk målsoga.

Indrebø's insatser inom språkpolitiken förde honom i motsättning till Didrik Arup Seip, den språkman som mer än någon annan kämpade för skapandet av ett enhetligt språk genom överbryggande av olikheterna mellan nynorska och bokmål. Såväl Indrebø som Seip sökte stöd i sina språkhistoriska forskningar för sitt agerande i den dagsaktuella situationen. Symptomatiskt är att nära hälften av Norsk målsoga ägnas åt kapitlet "Nynorsk", och att linjer dras från den senare medeltidens språk fram till 1800-talets komplicerade språkvärld. Boken avslutas med framställningen om Ivar Aasen och hans verk.

Kjell Venås arbete ger väsentliga bidrag till norsk personhistoria och norsk lärdomshistoria. En fullständig förteckning över Indrebø's tryckta skrifter gavs i Gustav Indrebø, *Kva er målreising?*, Bergen 1976, s. 210–220. S. B.

*

Lars Alfvegren, Vi gingo och vi gick. Från pluralis till singularis i verbbojningen. 116 s. [Stockholm] 1984 (Esselte Studium). (Skrifter utgivna av Svenska språknämnden. 72.) Utbytet av plurala verbformer mot singulara vid plurala subjekt markerar en av de största förändringarna i det nusvenska skriftspråket. Lars Alfvegren följer denna utveckling i detalj, varvid helt naturligt tyngdpunkten faller på debatten och skeendet under 1900-talet. Han fokuserar särskilt vetenskapsmännen, de skönlitterära författarna, tidningarna, Tidningarnas telegrafbyrå, radion, de språkvårdande organen och enskilda språkvårdare. Förhållandena i de nordiska grannländerna berörs helt kortfattat.

"Singulariseringen" tedde sig otvivelaktigt som en försämring för många. Författare som Frans G. Bengtsson och vetenskapsmän som Nils Ahnlund och Dag Strömbäck strävade var och en på sitt sätt för bibehållandet av de plurala verbformerna. Erik Wellander böjde sig motsträvigt för trenden, han undvek under flera år att i sina tidningsartiklar använda verbformer som kunde visa ett ställningstagande. 1967 föll de plurala verbformernas sista fäste. Då infördes singulara verbformer i nyskriven lagtext.

Alfvegrens arbete redovisar mycken klar och mycken grumlig argumentation från kombattanternas sida; en argumentanalys kan på vissa ställen bli nöjsam. S. B.

Lars-Erik Edlund, Nordsvenska Ortsboöknamn. XXVII + 244 s. Umeå 1984 (Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Umeå). (Skrifter utgivna av Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Umeå. Serie B. Namn. Nr 1.) Med ordet "nordsvenska" avgränsar författaren till denna samling av Ortsboöknamn sitt undersökningsområde till Medelpad, Ångermanland, Jämtland samt Västerbottens och Norrbottens län, och efter dessa fem områden grupperas också

materialsamlingen. Denna är hämtad från källor som har tillkommit under c:a 400 år, men självfallet härrör det mesta från nyare tid. Inom ett landskap eller län meddelas först de öknamn som avser områdets samtliga invånare, därefter beteckningar för personer i övriga områden större än socknar. Sedan ges öknamnen sockenvis och inom varje sockenavdelning by för by. En enskild artikel innehåller uppslagsord, proveniensuppgift, belägg – med viss förenkling i ljudåtergivningen –, (i förekommande fall) språkprov som förklarar, exemplifierar eller på annat sätt belyser öknamnet, samt slutligen källuppgift. Etymologier meddelas alltså i princip inte (även om de kan ges i de ovan nämnda förklarande språkproven). Ett alfabetiskt register hjälper läsaren att orientera sig; genom ett enkelt men verkningsfullt arrangemang kan både hela ordet och de viktiga efterlederna presenteras här. Inledningen ger vissa aspekter på namnbildningen från semantiska och formella utgångspunkter, men den verkligt vetenskapliga analysen av det rikhaltiga materialet presenteras i en särskild avhandling utkommen 1985. B. P.

Knut Evers, Studien zu den Vorlagen des schwedischen Neuen Testaments vom Jahre 1526. 194 s. Göteborg 1984 (Acta Universitatis Gothoburgensis). (Göteborgs Germanistische Forschungen. 26.) I den intensiva debatten kring översättningen av Nya testamentet 1526 under nittonhundra-tjugotalet och de två närmast följande decennierna ägnades mycket liten uppmärksamhet åt förlagefrågorna. I huvudsak accepterades Staves tes från 1893 att Erasmus latinska text och Luthers högtyska septembertext från 1522 bildat förlagor. Först 1944 fäste Gustav Lindblad uppmärksamheten på att det danska Nya testamentet av år 1524 förmodligen hade ingått bland förlagorna. Sam Henning gjorde i uppsatser 1963 och 1971 gällande att en lågtysk wittenbergversion av år 1523 och en samtidig högtysk strassburgversion av Lutherbibeln tjänat som hjälpmedel vid översättningen.

Knut Evers har i sin doktorsavhandling i detalj undersökt tänkbara förlagor till Mattheusevangeliet, Johannesevangeliet och Luthers förspråk till Romarbrevet. Evers finner liksom tidigare forskare att Erasmus latinska version varit huvudförlaga vid översättningen 1526. Han finner även styrkt att det danska Nya testamentet från 1524 anlåtats som hjälpkälla. Han visar vidare att endast lågtyska versioner av Luthers översättning använts som hjälpförlagor vid översättningen av Mattheus- och Johannesevangelierna. Sannolikt har de olika lågtyska hjälpkällorna ej använts i samma utsträckning i de två evangelietexterna. Förspråket till Romarbrevet har enligt Evers översatts ganska fritt efter den högtyska strassburgbibeln 1523. Som hjälpkällor har här utom den danska versionen även en lågtysk wittenbergversion använts.

Översättarfrågan har icke varit central för Evers. Han antar emellertid – skissartat – att Laurentius Andreae varit ledare för översättningsarbetet, och att detta utförts av flera personer. En av dessa har varit Olaus Petri. Särskilt framhåller Evers möjligheten av att den fria översättningen av förspråket till Romarbrevet utförts av Olaus. Den mera ordagranna översättningen av de två undersökta evangelierna skulle däremot ha utförts av andra, anonyma medhjälpare.

Evers undersökning låter förmoda att ett forskningsprojekt, bedrivet av flera personer, skulle kunna avslöja åtskilligt nytt om hur 1526 års översättning av

Nya testamentet kom till.

En utförligare granskning av Evers avhandling kommer att införas i ANF 101 (1986). S. B.

Festskrift till Åke Granlund 28.4.1984. 314 s. Helsingfors 1984 (Svenska litteratursällskapet i Finland). (Studier i nordisk filologi. Utgivna genom Lars Huldén och Carl-Eric Thors. 65. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland. Nr 517.) I festskriften till Åke Granlund faller flertalet artiklar inom namnforskningens, dialektologiens och den kontrastiva språkforskningens fält. Några av uppsatserna må särskilt nämnas. Marianne Blomqvist skriver om icke-officiella personnamn av typen *Farfars Hilma* och *Kappas Emil*, Carl-Eric Thors om lärda släktnamn i Finland på 1600-talet och Olav Panelius om östnyländska soldatnamn. Lennart Elmevik behandlar det omdiskuterade ortnamnet *Torghatten* och Lars Hellberg berör de finska karlabaryarna och deras svenska bakgrund. Gösta Holm skriver om växtnamnet *nörel* och Karl Axel Holmberg om *bjärk*. Karl-Hampus Dahlstedt diskuterar huruvida Skuleskogen bildar en dialektgeografisk barriär i Ångermanland och Ann-Marie Ivars redogör för böjningen av adjektivattribut i nutida närpesmål. Bo Lönnqvist undersöker finlandssvenskan ur kognitiv antropologisk aspekt och Tuomi Teväjärvi redovisar en undersökning av hur danska lyssnare uppfattar finnar svenska. Allt som allt medverkar 28 svenska och finländska forskare. S. B.

Harald Fors, Ordbok över Öre-Långeleområdet – en svensk dialekt i södra Lappland. 252 s., 1 karta, 7 bilder. Umeå 1984 (Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet). (Skrifter utgivna av Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Umeå. Serie A. Dialekter. Nr 5.) De senaste fem åren har en rik utgivningsverksamhet bedrivits vid Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Umeå. Senast föreligger en ordbok över området i Öre-Långele.

Författaren till boken är lekman – ingenjör till yrket – och är uppvuxen med den dialekt, vars ordförråd han återger. Som vuxen har han vistats dels på andra orter inom riket, dels utomlands. Det mål han beskriver talades i Långele by i norra delen av Örträsk församling i sydligaste Lappland.

I inledande avsnitt ger förf. en nyckel till ljudbeteckningssystemet och en översikt över målets formlära. Själva ordboksdelen rymmer c:a 5.000 lemma, och ej sällan har förf. låtit teckningar förtydliga översättningarna. Förf. har valt att låta uttalsformen fungera som uppslagsord, något som tyvärr inte underlättar läsarens arbete. Vissa ord har belysts med språkprov.

Karl-Hampus Dahlstedt, Lars-Erik Edlund och Åke Hansson har på olika sätt biträtt i redigeringsarbetet. Dahlstedt har därjämte skrivit förordet. S. B.

Birgitta Hene, "Den dyrkade Lasse och stackars lilla Lotta". En syntaktisk-semantic studie av personbeskrivande adjektiv och adverb i populära ungdomsböcker. 315 s. Stockholm 1984 (Almqvist & Wiksell International). (Acta Universitatis Umensis. Umeå Studies in the Humanities. 64.) Birgitta Hene arbetar med ett relativt stort antal variabler, när hon i sin doktorsavhandling undersöker personbeskrivande adjektiv och adverb (adverbial) i populära ung-

domsböcker. Hon beaktar sålunda om böckerna är skrivna av män eller kvinnor, om de är skrivna för pojkar eller flickor, om de skall anses vara litterärt värdefulla eller höra till kategorien triviallitteratur. Hon tecknar som bakgrund några klassiska personlighetstypologier och nämner därvid namn som Hippokrates, Kretschmer, Sheldon, Freud och Jung. (Man saknar tyvärr varje antydning till att förf. känner till Sjöbrings konstitutionsradikaler.) Ur syntaktisk synpunkt beaktar hon om de personbeskrivande bestämningarna står attributivt, predikativt eller adverbialt.

Störst intresse tilldrar sig naturligtvis kap. 6, som ensamt upptar över 170 s. Det bär rubriken Adjektivens/adverbens fördelning på olika betydelsefält och ger svenskans hittills mest genomarbetade kategorisystem och lexikologi för det stora fältet personbeskrivande adjektiv/adverb.

Resultatet av undersökningen är att den bild som ges av pojkar, resp. flickor i många stycken är mindre schablonmässig än man skulle förmoda. Särskilt visar sig skillnaden mellan kvalitetslitteratur och triviallitteratur vara mindre än man väntat sig i de undersökta hänseendena. Kvar står emellertid att vissa traditionellt manliga och kvinnliga drag framhävs i ungdomslitteraturen.

Till den egentliga texten är fogat ett stort antal tabeller med ett imponerande siffermaterial. Förf. har dock avstått från mera avancerade statistiska bearbetningar och i allmänhet nöjt sig med omräkning av råsiffror till procenttal. S. B.

Kent Larsson, Skrivförmåga. Studier i svenskt elevspråk. 445 s. Malmö 1984 (Liber Förlag). Kent Larssons doktorsavhandling *Skrivförmåga* utkom i en stencilerad upplaga 1982 och ventilerades samma år vid Uppsala universitet. Stencilupplagan anmäldes i ANF:s litteraturkrönika i band 98 (s. 248). Nu föreligger en reviderad och utökad, tryckt version. S. B.

Birger Liljestrand, Tal i prosa. 2. Kommunikationen i C. J. L. Almqvists novell Skällnora qvarn. 123 s. Umeå 1983 (Umeå universitet). (Meddelanden från institutionen för nordiska språk vid Umeå universitet. Nr 24.) Birger Liljestrand har i en serie arbeten byggt upp en begreppsapparat, som är högst användbar för undersökningen av författarens anföringsteknik i detta ords vidaste mening. Se härom bl.a. ANF 98, s. 227, och 99, s. 223 f.

I föreliggande arbete granskar Liljestrand kommunikationen i Almqvists långa novell *Skällnora qvarn*. Undersökningsobjektet är väl valt. Almqvist var enligt samtida vittnesbörd intresserad av att i fältet studera det talade språket, inte minst dess dialektala eller vulgära varianter, och han förfogade över ett stort register, när det gällde att välja markörer för individernas personlighet och sociala status. Liljestrand låter sin undersökning av direkt och indirekt anföring leda fram till en mycket detaljerad analys av tre textavsnitt olika slag. Resultatet av undersökningen sammanfattar han på s. 101–107 på ett föredömligt sätt. S. B.

Bo Lindberg, De lärdes modersmål. With an English Summary. 165 s. Göteborg 1984 (Acta Universitatis Gothoburgensis). (Göteborg Studies in the History of Science and Ideas. 5.) Bokens omslag och smutstitel innehåller underrubriken

Latin, humanism och vetenskap i 1700-talets Sverige. Arbetet kan sägas handla om den lärda världens bruk av latin och om debatten av detta bruk. Såväl latin som svenska användes i den lärda världens språk under 1700-talet, och Lindberg söker kartlägga bruket med hänsyn till en mängd faktorer. Latinet hade sitt starkaste fäste vid universiteten; Vetenskapsakademiens handlingar gavs däremot ut på svenska. Vid Åbo akademi avfattades dissertationer på svenska i större utsträckning än vid de rikssvenska universiteten. Bilden är mycket komplicerad, vilket bl.a. hänger samman med enskilda lärdes förkärlek för det ena eller det andra språket.

I debatten kom den i och för sig obetydliga uppsalaprofessorn Petrus Ekerman att spela en kvantitativt betydande roll. Lindberg urskiljer i försvaret för latinets ett antal drag: latinets tjänade som ett utmärkt kommunikationsmedel över gränserna för diplomater och vetenskapsmän; det hade betydelse för bildning och kultur; det var ett medel för ungdomens fostran; det hade en social funktion, i det att det skilde de lärde från den okunniga hopen och kunde skydda alltför självständiga tänkare från statlig censur.

Förf. avslutar boken med ett roande försvar för att han skrivit sitt verk på svenska, inte på något av de internationellt mera gångbara språken. S. B.

Sven-Göran Malmgren, Adjektiviska funktioner i svenskan. 200 s. Göteborg 1984 (Institutionen för nordiska språk). Titeln på denna doktorsavhandling är inte helt genomskinlig. Förf. anger själv att han med uttrycket adjektiviska funktioner vill "antydna att såväl semantiska som syntaktiska aspekter – och ofta en kombination av dessa – av [!] svenska adjektiv och adjektiviska particip kommer att beaktas".

Två stora problemkomplex berörs i boken. Det ena rymmer likheter och olikheter mellan verb och adjektiv, varvid helt naturligt particip och adjektivering av particip står i centrum. Begreppen aktionsart och agentivitet spelar härvid en väsentlig roll.

Det andra stora problemkomplexet innehåller en kartläggning av semantiska och syntaktiska relationer mellan adjektiv och deras huvudord.

Undersökningen bygger i första hand på det ord- och frasbestånd som föreligger på institutionen för språkvetenskaplig databehandling i Göteborg. Förf. har dock kompletterat detta med egna excerpter och konstruerade exempel.

Arbetet kan närmast betecknas som lexikologiskt och förf. berör bl.a. olika slag av ordböcker med speciell hänsyn till deras teoretiska bakgrund. Som examensarbete faller avhandlingen inom ämnet nordiska språk, men den allmänlingvistiska komponenten i verket är mycket stark. Förf. rör sig med stor säkerhet inom TG-grammatikens olika skolor och bland språk teorier som står dessa nära. Själv vill han dock framstå som obunden av skolor.

När detta skrivs föreligger avhandlingen endast i en stencilerad version. Krönikören hoppas att snart få en lätthanterligare och mindre förgänglig version av arbetet i sin hand. S. B.

Harry Milton, Zum niederdeutschen Lehngut in den schwedischen Übersetzungen der Sprüche Salomos von den Jahren 1536 und 1541. 188 s. Göteborg 1984, u.

förl. Detta arbete föreligger endast i en stencilversion. Det försvarades för doktorsexamen vid en disputation i Göteborg i slutet av maj 1984. Avhandlingen hade utarbetats vid tyska institutionen.

Syftet med avhandlingen är lexikaliskt: förf. vill undersöka förekomsten av lågtyska lånord i Salomons ordspråk 1536 och Salomos ordspråk i helbibeln 1541.

Förf. berör först förlagefrågorna, ett ämne som redan har behandlats av flera tidigare forskare. Milton refererar och kompletterar deras forskningsresultat. För 1536 års version hade Lutherbibeln av år 1524 eller möjligen 1525 varit huvudförlaga. Därjämte hade Vulgata och den lågtyska Lübeckbibeln av år 1533/34 använts. För 1541 års översättning hade Luthers bibel av 1534 anlitats som huvudförlaga; därjämte hade Salomons ordspråk av 1536, Vulgata och Lübeckbibeln 1533/34 tjänat som förlagor och hjälpmedel.

I båda de svenska översättningarna är antalet lågtyska lånord stort. Flertalet av dessa lånord var redan belagda i medeltida svenska källor, men ett åttiotal uppträder för första gången i skrift 1523–36. I Salomos ordspråk i helbibeln 1541 har hälften av dessa försvunnit, ett mindre antal tillkommit. Förf. menar dock att en medveten purism ej kan spåras i den undersökta texten från 1541.

S. B.

Lennart Moberg, Konungastyrelsen. En filologisk undersökning. 247 s. Uppsala 1984 (Svenska Fornskriftsällskapet). (Samlingar utgivna av Svenska Fornskriftsällskapet. Häft. 255. Bd 69:2.) År 1964 ombesörjde prof. Lennart Moberg en faksimiledition av Johannes Bureus utgåva av Konungastyrelsen från år 1634. Moberg har nu företagit en grundlig filologisk undersökning av såväl huvudtexten som det bevarade medeltidsfragmentet. Bland Mobergs resultat må framhållas att det sedan länge försvunna originalet torde ha tillkommit vid mitten av 1300-talet, att Bureus utgåva byggde på en likaledes nu förlorad avskrift från 1400-talet och att arbetet på Konungastyrelsen på något stadium synes ha bedrivits vid klostret i Vadstena. När det gäller författarfrågan är Moberg ytterligt försiktig. Han menar dock att vissa skäl talar för att magister Mathias, den heliga Birgittas biktader, kan ha varit upphovsmannen. Moberg anför starka skäl för att andra personer, som satts i samband med Konungastyrelsen, måste uteslutas ur diskussionen.

En fyllig recension är att vänta i ANF 101 (1986).

S. B.

Suppression, Struggle and Success. Studies on Three Representatives of Cultural Life in Sweden: Fredrika Bremer, Andreas Kempe and Linnæus. Edited by Claes-Christian Elert and Gunnar Eriksson. 105 s. Stockholm 1982 (Almqvist & Wiksell International). (Acta Universitatis Umensis. Umeå Studies in the Humanities. 47.) Fyra lärda i Umeå har skrivit fyra essäer om tre personer, för vilka bokitelns tre komponenter i högst olika utsträckning har relevans. Idéhistorikern Ronny Ambjörnsson behandlar i en lång artikel västgöten, artilleriofficeren, läkaren, alkemisten och pacifisten, den så småningom landsflyktige Andreas Kempe (f. 1622). Fonetikern Claes-Christian Elert behandlar samme man och visar att hans ofta citerade ord om språket i paradiset var avsedda som en drift med den lärda världen i stormaktstidens Sverige. Kempe låter en av sina figurer (en sorts alter ego) göra gällande att i paradiset endast Gud talade svenska, medan Adam talade danska och ormen franska.

Gunnar Eriksson, en gång umefprofessor, numera uppsalaprofessor i idé- och lärdomshistoria, behandlar Linnés framgångar inom botaniken, medan umedocenten Birgitta Holm skriver om Fredrika Bremer.

Artiklarna har tidigare varit publicerade i andra sammanhang. S. B.

Svenskans beskrivning 14. Lund 1983. 248 s. Lund 1984 (Institutionen för nordiska språk). Fjortonde sammankomsten för svenskans beskrivning anordnades i Lund den 21 och 22 oktober 1983. Vid sammankomsten presenterades 29 föredrag. 26 av dessa återfinns i den av Nils Jörgensen redigerade slutrapporten.

Utrymmet tillåter inte att uppsatserna här refereras eller ens nämns med fullständiga titlar. Däremot kan det vara värt att något se till motivvalen.

Ett antal forskare har tagit upp fonetiska eller fonologiska problem till behandling. Detta gäller Diana Krull, Francisco Lacerda, Gunnel Clark, Lars-Gunnar Andersson och Per Lindblad samt Reinert Kvillerud. Den sistnämnde behandlar rytmisk förnamnsstruktur i svenskan.

Utlänningars problem med svenskan berörs av Małgorzata Litak och Ulla-Britt Kotsinas. Ett språköverföringsproblem av annat slag diskuteras av Irma Sorvali i artikeln Svenska språket och översättningsvetenskap.

Frågor om nusvenskans syntax behandlas av Gunilla Anderman, Anders Holmgren, Karin Aijmer, Gunnel Källgren och Lars-Gunnar Andersson. Verblexikologi studeras av Åke Viberg, argumentationsteknik av Gunilla Hellström. Dialektal och sociolingvistisk variation berörs av Anna Malmberg, Kristina Nikula, Inga-Britt Lindblad, Eva Aniansson och Olle Hammermo. Lars Melin och Margareta Westman ägnar sig åt språkriktighetsfrågor och Linda Jönsson och Kristina Svartholm diskuterar speciella språkpedagogiska problem. Åsa Brumark, Lennart Hellspong och Karin Junefelt har studerat gesterna, det nonverbala språket. Madeleine G. Randquist slutligen anlägger vetenskapsteoretiska aspekter på nordistiken av idag.

Åtskilliga av uppsatserna är mer eller mindre starkt präglade av Chomskys och andra amerikaners tänkande. Detta är i flertalet fall väl motiverat. Beklagligt är däremot att många av bidragsgivarna måste använda engelska exempel och bristfälligt adapterade engelska termer i sin beskrivning av svenskan. S. B.

Roger Wadström, Svenska kvarnstermer. Studier över kvarnens och malningens terminologi i svenska dialekter med särskild hänsyn till de västsvenska jämte kortfattad framställning av de svenska kvarntyperna och deras utveckling. II. 244 s. Uppsala 1984 (AB Lundequistska bokhandeln). (Skrifter utgivna genom Dialekt- och folkminnesarkivet i Uppsala. Ser. A:8².) År 1952 utkom första delen av Roger Wadströms arbete Svenska kvarnstermer. Verket innehöll två stora huvudavsnitt. I det första behandlades de olika svenska kvarntyperna, och dessas historia tecknades i snabba drag. I det andra avsnittet behandlades de svenska kvarnarnas terminologi, varvid dock utrymme kunde beredas för endast ett mindre antal studieobjekt. Avhandlingen recenserades kritiskt av Manne Eriksson i Svenska Landsmål 1953-54, s. 325-342.

Efter Wadströms doktorsavhandling Svenska kvarnstermer I har ett stort, mera etnologiskt orienterat arbete framlagts av Sven B. Ek. Dennes doktorsavhandling Väderkvarnar och vattenmöllor (1962) kompletterar och fördjupar

den bild som tecknats i första avsnittet av Wadströms avhandling.

Nu föreligger andra delen av Wadströms arbete. Detta bildar en direkt fortsättning på första delen, och antalet studieobjekt utökas avsevärt genom att förf. mera ingående behandlar kvarnarnas olika konstruktionsdetaljer. Till sist berör förf. på ett fyrtiotal sidor de svenska kvarntermernas ålder och ursprung. Särskild uppmärksamhet ägnas därvid begreppet synonymer och dess två underarter, alternanter och ekvivalenter.

S. B.

*

Anders Bording, Digte. Udgivet af Erik Sønderholm. XXXII + 344 s. København 1984 (C. A. Reitzels Forlag). (Anders Bording, Samlede skrifter. Det Danske Sprog- og Litteraturselskab.) I sin oavlåtliga strävan att nytutgiva äldre dansk litteratur har Det Danske Sprog- og Litteraturselskab nu tagit upp Anders Bordings dikter.

Anders Bording (1619–1677) intar tidsmässigt en position mellan Anders Arrebo (1587–1637) och T. H. Kingo (1634–1703). Dessa tre författare intar främsta rummet inom den danska barocktidens poesi. Anders Bording var rektor i Slangerup och lektor i Ribe. Av hans hand föreligger dels ett stort antal tillfällighetsdikter, dels en versifierad tidning *Den Danske Mercurius* (1666 ff.). Redan 1735 utkom en samlad utgåva av hans dikter.

Den nu föreliggande utgåvan bygger på såväl originalhandskrifter och avskrifter som originaltryck och utgåvan 1735. Materialet har disponerats efter innehållet. Bröllopsdikter bildar t.ex. en grupp, kungahushyllningar en annan. Sammanlagt är de 218 dikterna fördelade på 17 grupper.

Textutgåvan skall efterföljas av ett kommentarband där bl.a. en källförteckning och en variantapparat skall införas.

S. B.

Sven Brüel og Niels Åge Nielsen, Gyldendals Fremmedordbog. Illustreret af L. Taaning. 9. udgave, 2. oplag. 624 s. København 1984 (Gyldendal). I rubricerade arbete föreligger ett språkligt hjälpmedel som f.n. har en väsentlig uppgift att fylla ej blott i Danmark utan även i de övriga nordiska länderna. Urvalet av behandlade ord är mycket fylligt och de etymologiska och semantiska upplysningarna kompletterar varandra på ett förtjänstfullt sätt.

Den nu föreliggande ordboken har en lång förhistoria. I den första upplagan, som utkom 1960, hade ej blott överläraren Sven Brüel utan även lektorn A. Willer varit verksam. Sven Brüel ombesörjde därefter en rad nya utgåvor, den åttonde utkom 1979 och upplevde flera nytryckningar.

Innehållsmässigt kompletterades verket av Niels Åge Nielsens arbete *Dansk etymologisk ordbog*, varav första upplagan utkom 1966. Sven Brüel hade medverkat till att Niels Åge Nielsen påbörjade detta arbete.

Så småningom började Brüel och Nielsen förbereda en ny, mycket stor ordbok över främmande ord i danskan, ett omfattande ordmaterial samlades in och Nielsen började redigeringen. Planerna måste emellertid skrinläggas i och med Brüels bortgång 1981. I stället övertog Nielsen ansvaret för *Gyldendals fremmedordbog*, och en avsevärt utökad nionde upplaga utkom 1983. I nytrycket (2. oplag) 1984 har endast några smärre rättelser vidtagits.

En del intressanta upplysningar om Brüel och om ordbokens tillkomst lämnar Niels Åge Nielsen i sitt nedan anmälda arbete *Fra runesprog til nydansk*.

S. B.

Holberg-Ordbog. Ordbog over Ludvig Holbergs sprog. Redigeret af Aage Hansen, fra 1957 sammen med Sv. Eegholm-Pedersen. Under medvirken af Christopher Maaløe. III:1-N. 1378 sp. København (C. A. Reitzels Boghandel), Oslo (Universitetsforlaget) 1984. (Det Danske Sprog- og Litteraturselskab.) De två första banden av Holbergordboken anmäldes kortfattat i ANF 99 (s. 228 f.). Nu föreligger tredje bandet, omfattande partiet I-N. Ytterligare två band är att vänta.

Redaktionen för ordboken har drabbats av en svår förlust. Huvudredaktören, dr. phil. Aage Hansen avled på våren 1983 i en ålder av nära 89 år. Hans enastående insatser i dansk lexikografi tecknas i början av band III. Först vid slutet av hans levnad nådde hans insatser på andra områden av dansk filologi sitt fulla erkännande.

Liksom de två första banden av Holbergordboken bildar det senaste bandet en rik fyndgruva för studiet av 1700-talet, dess språk och kultur. Att man förgäves söker efter ett och annat ord är icke ordbokens fel; det fanns ord i språket som Holberg inte fick anledning att använda. S. B.

Kjøbenhavns flyvende Post. Udgivet af J. L. Heiberg. IV. Interimsblade 1-135. 1834-37. Fotografisk optryk med efterskrift af Uffe Andreasen og registre ved Marie Louise Krog-Meyer. 601 s. København 1984 (C. A. Reitzels Forlag A/S). (Det Danske Sprog- og Litteraturselskab.) Med det nu utsända fjärde och sista bandet av Kjøbenhavns flyvende Post har ett av Det Danske Sprog- og Litteraturselskabs stora projekt bragts till ett lyckosamt slut. (Beträffande de tre tidigare banden, se bl.a. ANF 97, s. 227 f., och 98, s. 251.)

Med år 1830 avslutade Heiberg den regelbundna utgivningen av Kjøbenhavns flyvende Post. Under perioden 1834-37 utkom 135 blad, vardera omfattande fyra sidor. Interimsbladen, som Heiberg kallade dem, utkom högst oregelbundet.

Utgåvan av det fjärde bandet avslutas med dels en efterskrift, dels ett personregister. Av Uffe Andreasens efterskrift framgår att en viss förskjutning hade skett i temavalet efter uppehållet i utgivningen. Teatern, Heibergs skötebarn, bereddes mindre utrymme. I stället kom politiken att beredas större plats. Heiberg intog ofta en förvånande konservativ ställning i dagspolitiska frågor. De två sista bladen upptogs helt av två artiklar mot pressfriheten.

Personregistret och pseudonymlistan ökar användbarheten av de fyra banden högst avsevärt. S. B.

Bent Jul Nielsen, Bidrag til Vendelbomålets fonologi. Del I. Dialekten i Tornby. 304 s., 1 karta. København 1984 (Akademisk forlag). (Institut for dansk dialektforsknings publikationer. Udvalg for folkemaals publikationer. Serie A. Nr. 29.) Bent Jul Nielsen har tidigare bl.a. framlagt en monografi över en sydöstjylländsk dialekt (Et Bjerreherredsmål, 1968). Han presenterar nu en omfattande beskrivning av ljudsystemet i Tornby socken på västsidan av nordligaste Jylland.

Upppteckningarna är gjorda åren 1974-1982 och återger väsentligen en enda persons språk, en idiolekt. De företeelser i språket som Jul Nielsen behandlar är stavelsestruktur, längd, stöt, vokaler och konsonanter. Förf. gör s. 30 en

elegant uppdelning av uttrycksenheter i basalfonem, basalprosodem, suprafonem och supraprosodem.

Det undersökta målet kännetecknas bl.a. av ett osedvanligt stort antal vokalfonem, och diftongförhållandena är mycket komplicerade. Förf. för fram sin undersökning efter strängt synkroniska principer. Otvivelaktigt är framställningen svår att följa för den som inte är fullt förtrogen med såväl den danska ljud- och fonembeteckningen som de speciellt danska principerna för språkbeskrivning. Ett enklare men ej helt uttömmande beteckningsätt användes av Espegaard i dennes givande arbete *Vendsysselk Ordbog*. Jul Nielsen understryker flera gånger vilken betydelse Espegaards arbete haft för hans egen forskning.

S. B.

Niels Åge Nielsen, Fra runesprog til nudansk. Studier og kommenterede tekster. 162 s. Århus 1984 (Nordisk institut, Aarhus universitet). Titelbladet och de två första textsidorna kan få läsaren att tro, att Niels Åge Nielsen skrivit en elementär lärobok i dansk språkhistoria. Bilden ändrar sig emellertid snabbt. Inom runologien tar förf. upp några intrikata problem, däribland nyfynden från Illerup. Även diskutabla tolkningar av norska runristningar berörs. Forndanskan illustreras med Harpestreng och unionsbrevet av år 1397 – en starkt svenskspråglad språkkälla. Den äldre nydanskan får komma till synes i bibeltexter, i utdrag ur Anders Sørensen Vedels danska krönika och vidare bl.a. i ett egenhändigt brev av Christian IV. Yngre nydanska (1700–1920) behandlas mycket sparsamt, dock intresserar en artikel om tidig dansk språkvård. Tiden efter 1920 belyses i några essäartade artiklar, delvis av lärdomshistorisk och självbiografisk art. Lexikologi, dialektologi och språkvård står här i centrum.

Boken är ojämn men bjuder på en myckenhet av intressant läsning. Mycket av det som har hänt inom danskt språk och dansk språkforskning står för läsaren i ett klarare ljus när han hunnit till bokens sista sida.

S. B.

Niels Åge Nielsen, Norske indslag i nydansk. II. Liste over låneord fra norsk ca. 1700–1950. 104 s. Århus 1984 (Nordisk institut, Aarhus universitet). År 1983 utgav Niels Åge Nielsen första delen av sitt arbete *Norske indslag i nydansk*. (Se härom ANF 99, s. 229 f.). Nu föreligger andra delen. Den inleds med en förkortningslista över de citerade verken. Därefter följer den egentliga ordlistan. I denna utgörs artiklarna av lemmat i grundform jämte ordklassuppgift samt äldsta påträffade belägg. Därvid ges uppgift om källan i förkortad form, årtalsuppgift och sidhänvisning. Betydelseuppgifter meddelas sparsamt. I förekommande fall ges hänvisning till *Ordbog over det danske Sprog*. Det är förf.:s avsikt att hans omfattande excerptmaterial (närmare 50.000 blad) skall tillföras den stora danska ordbokens bestånd av supplementexcerpt. Otvivelaktigt kommer *Norske indslag i nydansk I–II* att bidra till en fördjupad syn på danskans ordförråd.

S. B.

Karen Margrethe Pedersen og Magda Nyberg, Når bønder fortæller. En frekvensundersøgelse af mænds og kvinders sprog i ett interviewmateriale bestående af saglige og anekdotiske beretninger. 246 s. København 1984 (C. A. Reitzels

Forlag). (*Danske folkemål. 26. bind.*) Hela 26:e bandet av Danske Folkemål upptages av Karen Margrethe Pedersens og Magda Nybergs arbete När bønder fortæller. Författarna har – främst på datamaskinell väg – undersökt ett antal inspelningar vid Institut for dansk Dialektforskning i Köpenhamn. Textmaterialet har skrivits ut i riksspråklig form och försetts med sifferbeteckningar efter ett uppgjort system. Metodiskt anknäver arbetet nära till de undersökningar i talspråkssyntax som tidigare bedrivits vid universitetet i Lund.

Ur innehållets synpunkt skiljer författarna mellan "saglige beretninger og anekdotiske beretninger". Texterna indelas vidare efter de intervjuades kön.

Utrymmet tillåter inte att den synnerligen rikt differentierade undersökningen här refereras. Författarna redogör i sina sammanfattningar för i vilka hänseenden signifikanta skillnader föreligger mellan sakliga och anekdotiska texter och i vilka fall signifikanta skillnader iakttagits mellan mäns och kvinnors språk. Även icke-signifikanta skillnader redovisas. Bland resultaten märks att skillnaderna mellan sakliga och anekdotiska texter är större än de könsrelaterade olikheterna. Dock föreligger även signifikanta skillnader mellan mäns och kvinnors språk i det undersökta materialet.

Det är intressant att se en undersökning av dialektmaterial genomförd utan hänsyn till geografisk variation. (Någon nämnvärd social variation finns inte bland de intervjuade.) Undersökningen visar vad som är gemensamt för de dialekttalandes språk över huvud taget och vilka variationer som kan iakttagas i detta med hänsyn till faktorer som textinnehåll och talares kön. S. B.

Pia Riber Petersen, Nye ord i dansk 1955–75. Under medvirken af Jørgen Eriksen. 678 s. [København] 1984 (Gyldendal). (Dansk Sprognævns skrifter. 11.) De nordiska språknämndernas samarbetssträvanden på nyordsområdet kom så småningom att resultera i särspråkliga projekt. År 1982 utkom Nyord i norsk 1945–75 av Vigleik Leira. Och nu föreligger en dansk nyordsordbok för perioden 1955–75. Det svenska arbetet låter i skrivande stund ännu vänta på sig.

Det danska arbetet gör ett synnerligen solitt intryck. Förf. redogör i inledningen klart för syftet med ordboken, för valet av undersökningsperiod, för själva ordurvalet och för urvalet av källor. Läsaren orienteras grundligt om hur artiklarna är uppställda och om vilken information de avses att ge. Efter den alfabetiska delen följer ett antal register, sammanförda till större grupper. I en grupp av register ges sålunda en översikt över ordtyper, i en annan över lån och påverkningar från andra språk (där engelskan naturligtvis dominerar). En baklängesordlista och ett kronologiskt register avslutar detta avsnitt. Ordboken ger till sist en förteckning över källor och förkortningar.

De nordiska nyordsundersökningarna behandlas översiktligt på halvannan sida av Alf Hellevik, Allan Karker och Bertil Molde. De tre språknämndsforeträdarna uttrycker en förhoppning att nyordsarbetena skall kunna bilda grundval för nya överläggningar om samarbetet i nordisk språkvård. S. B.

*

Gordon Albøge, Stednavne i Ringkøbing Amt. Bølling Herred, Nørre Horne Herred. Indledning og registre. Udgivet af Institut for Navneforskning. LVI + s. 489–650. København 1984 (Akademisk Forlag). (Danmarks Stednavne nr 17, 2.

halvbind, 2. hæfte.) Med detta häfte är Gordon Albøges utgåva av ortnamnen i Ringkøbing Amt fullbordad. Tidigare delar har anmälts i ANF 92:258 f. och 97:229. Utöver tolkningar av enskilda namn belyses i inledningen bebyggelsenamns ålder och utbredning; den senare illustreras med hjälp av fyra utbredningskartor. Dessutom diskuteras efterleder och ändelser initierat och ingående. Namntolkningarna håller samma höga klass som i tidigare delar. Man noterar att författaren s. 585 i artikeln *Påbøl* vill anvisa en ny möjlighet att förklara det förhållandet att förleden *På-* är så vanlig i ortnamn, även i Jylland och särskilt i *-torp*-namn, medan det personnamn *Påi*, identiskt med fågelbeteckningen **påi* 'påfågel', som har förutsatts ingå i förleden, är anmärkningsvärt sällsynt och belagt bara från Skåne och Själland: "Formentlig er der i flere tilfælde tale om et fingeret navn eller om selve fuglenavnet **påi*, alluderende til denne fugls pragtglæde. Et *Påa*-thorp, *-bøl* kunne således betyde 'torpet, *bøl*' et der er forfængeligt, pyntesygt som en påfugl'." B. P.

Bebyggelsers og bebyggelsesnavnes alder. NORNAs niende symposium i København 25–27 oktober 1982. Redigeret af Vibeke Dalberg, Gillian Fellows-Jensen, Bent Jørgensen, John Kousgård Sørensen. 340 s. Uppsala 1984 (Norna-förlaget). (NORNA-rapporter. 26.) Arkeologer, kulturgeografer och andra bebyggelsehistoriska experter fick hösten 1982 (inte 1979, som uppges i den här anmälda rapportens förord) möta ortnamnsforskare för att gemensamt diskutera ortnamns möjligheter att belysa bebyggelsens kronologi. Det vore knappast riktigt att hävda att konfrontationen – en sådan var det nämligen i åtskilliga fall fråga om – resulterade i en avklarnad situation där alla blev överens, men det hindrar inte att många bidrag var principiellt viktiga och klagörande. I den nu utgivna kongressrapporten fäster man sig bland de mer allmänt hållna artiklarna kanske främst vid Stefan Brinks insiktsfulla och analytiskt skärpta Absolut datering av bebyggelsenamn. Kritiska synpunkter på ortnamns förutsättning- ar att ge bebyggelsehistorisk information meddelas av bl.a. Torben Grøngaard Jeppesen och Niels Lund – den senares bidrag har den karakteristiska titeln *Bebyggelsehistorien er ikke noget privat slagsmål*. Gösta Holm och Nils Hallan belyser ortnamns vittnesbörd om bebyggelsehistorien i ett mer regionalt perspektiv, den förre i en artikel om förhållandet mellan samiskt och svenskt i ortnamnen i Lappland och i Jämtland–Härjedalen, den senare i en studie om invandring eller inre kolonisation i Nordnorge i förhistorisk tid. Bland andra bidrag kan nämnas Bjørn Myhre, Bosetning og gårdsnavn på Jæren, Berta Stjernquist, Bebyggelsenamn och förhistorisk bebyggelse. Dateringsproblematiken belyst genom aktuella forskningsprojekt och Sölve Göransson, Bebyggelseförflyttningar och namnkronologi på Öland. En uppsats som förtjänar att särskilt framhållas är John Kousgård Sørensens *Navn og bebyggelse*. Om *-rød* i Nordsjælland. Författarens iakttagelser leder snarast fram till att *-rød* i själländska ortnamn har innebörden 'bebyggelse etablerad i samband med röjning av skog' och är ett viktigt argument för att de primära bebyggelsenamnen är fler än vad efterledernas appellativiska betydelseinnehåll ger vid handen. B. P.

Stefan Brink, Ortnamn i Hälsingland. 161 s., 26 kartor och bilder. Stockholm 1984 (AWE/Gebbers). Hälsingland är icke en administrativ, judiciell eller eckle-

siastik enhet utan endast en geografisk storhet. Den konkreta innebörden av namnet har växlat under tiderna. Allmänt anses numera Hälsingland beteckna vad som är norra delen av Gävleborgs län jämte en liten del av Jämtlands län (Ytterhogdals och Ängersjö socknar); Orsa finnmark ingår i Gävleborgs län men plägar räknas till landskapet Dalarna. Önskvärt hade varit att Stefan Brink hade utrett dessa förhållanden i sin bok om ortnamn i Hälsingland och – framför allt – låtit en översiktskarta inleda boken.

Eljest är mycket gott att säga om Brinks arbete. Hälsinglands ortnamn har hittills föga beaktats i den vetenskapliga litteraturen. Förf. har själv utfört en betydande primärforskning, och hans resultat är sakligt väl underbyggda. Glädjande är att han i sin bedömning av landskapsnamnet tar avstånd från Sahlgrens tes att *hals* i ortnamn icke kan betyda 'sund'. Tolkningen av enskilda namn står i förgrunden i boken; flertalet namnelement har ju redan i olika sammanhang diskuterats i den vetenskapliga litteraturen, med vilken Brink är väl förtrogen.

På något enstaka ställe har krönikören satt frågetecken. Förf. lyckas knappast övertyga läsaren om att namnet *Ljusdal*, som betecknar socken, köping m.m. i Ljusnans dalgång, icke har bildats till älvnamnet *Ljusnan*. Enligt Brink skulle ett sedermera försvunnet sjönamn *Ljus* en gång ha burits av den sjö som nu heter *Kyrksjön*. Det ursprungliga älvnamnet *Lusn*, bevarat i denna form i Hälsingelagen, kan enligt krönikörens mening delvis ha spårat ur och börjat associeras med adj. *ljus* innan namnet *Ljusdal* bildades. S. B.

Eli Johanne Ellingsve, Islandsk navnebibliografi, Færøysk navnebibliografi. 47 s. Oslo 1984 (Institutt for namnegranskning). De som sysslar med nordisk namnforskning har tidigare mycket saknat ett isländskt och färöiskt bibliografiskt hjälpmedel. Tacksamheten för det härmed föreliggande bör därför vara stor. Vardera delen, den isländska (s. 9–34 + 43) och den färöiska (s. 35–42 + 43), innehåller ett avsnitt Stedsnavn och ett Andre navn ("herunder personnavn, dyrenavn etc."). Dessutom finns en lista över genomgångna publikationer (s. 44) och ett författarregister (s. 45–47). Givetvis innehåller förteckningarna en del ting, som den något bevandrade knappast kan undgå att i förväg känna till, men man finner också en mängd ting, som man inte utan denna handledning eller utan stor tidspillan kan få fram. Och även om man kanske ännu kan träffa på ett och annat även utanför den litteratur, som har genomgåts för ändamålet, är denna lilla publikation av synnerligt värde. B. E.

Birgit Falck-Kjällquist, Ortnamnen i Värmlands län. På offentligt uppdrag utgivna av Ortnamnsarkivet i Uppsala. Del I. Inledning. 164 s. Uppsala 1984 (Esselte Bokhandel Lundequistiska). (Skrifter utgivna genom Ortnamnsarkivet i Uppsala. Ser. A: Sveriges ortnamn.) Ortnamnen i Värmlands län är en av de först påbörjade underserierna i serien Sveriges ortnamn; den första delen kom redan 1922. I och med den nu utgivna inledningen börjar serien närma sig sin fullbordan. Självfallet har mycket hänt i forskningen sedan de äldre delarna kom ut, men här åstadkommes en hel del för att göra serien mer aktuell.

Samtliga häradsnamn och sockennamn i länet underkastas nämligen en grundlig och sakkunnig granskning, och även vid genomgången av olika namnelement kan förf. uppdatera serien. Därutöver innehåller boken bl.a. en skildring av landskapet Värmland med avseende på historia, omfattning och indelning, naturförhållanden, bebyggelsehistoria och dialekter.

Som ovan redan har antytts innebär inte utgivningen av inledningen att SOV är helt klar: ännu fattas registerband. B. P.

Gösta Franzén, Ortnamnen i Östergötlands län. På offentligt uppdrag utgivna av Ortnamnsarkivet i Uppsala. Del 22. Östkindis härad, bebyggelsenamn. 113 s., 1 karta. Uppsala 1984 (Esselte bokhandel Lundequistska). (Skrifter utgivna genom Ortnamnsarkivet i Uppsala. Ser. A: Sveriges ortnamn.) Ortnamnen i Östergötlands län började utgivas 1982, då prof. em. Gösta Franzén framlade del 11, Hammarkinds härad. Häftet anmälades i ANF 98 (s. 252) av signaturen B. E. Utgåvan fick med rätta mycket starka lovord. Signaturen S. B., som fått samme förf.:s utgåva av ortnamnen i Östkindis härad på sin lott, kan endast konstatera att den nya delen håller samma höga standard som den förra.

Östkindis härad utgörs av socknarna Östra Husby, Häradshammar, Jonsberg, Kvarsebo och Östra Stenby. Östra Husby har namn efter kronodomänen Husby, på vars mark kyrkan uppfördes. Socknen Häradshammar har namn efter den likbenämnda byn. Namnet synes vara en uppsnygning av ett äldre *Hærsahem*, belagt i delvis korrupta medeltida former och med dunkelt etymon. Jonsberg, som blev självständig administrativ och ecklesiastik enhet under 1700-talet, har namn efter sätesgården Jonsberg; dennas namn har ersatt ett äldre *Mena(r)os*. Kvarsebo har uppkallats efter ett hemman med samma namn; detta skrevs 1377 *qwærnosabodha* och innehåller ordet *kvärn*. Östra Stenby har äldst kallats *Sten* efter kyrkbyn; namnet syftar på dennas läge vid en fornborg.

Häradsnamnets senare led svarar formellt mot fvn. subst. *kind* 'ätt, släkt, folkslag'; i svenska ortnamn betecknar *kind* närmast bygd eller distrikt.

S. B.

Hugo Karlsson, Ortnamn "vid älven". 58 s. Göteborg 1984 (Länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län). (Kulturhistorisk rapport. 14.) Det starka kulturhistoriska intresse, som finns hos länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län, har under senare år kommit till uttryck i en serie kulturhistoriska rapporter. En av dessa, utarbetad av arkivchefen Hugo Karlsson, behandlar ortnamnen vid älven, d.v.s. ortnamnen kring Göta älvs nedre lopp.

Rapporten kan sägas beröra fyra problemområden. Förf. börjar med en bebyggelsehistorisk utredning, klarlägger centrala begrepp som bygd, gård, by, socken och härad. Han redogör därefter för ortnamnsforskningens elementa, metoder för fastställande av enskilda namns betydelse och namngrupperns ålder. Ett fylligt avsnitt berör ortnamnsled av typerna *-inge*, *-löv*, *-lösa*, *-hem*, *-torp*, *-ryd* m.fl., som möter i västsvenska bebyggelsenamn. Och slutligen ges en redogörelse för by- och gårdnamn i Harestads, Säve och Fjärås socknar. Störst utrymme ägnas därvid Harestads socken, vars namnskatt ger en rik provkarta på de problem som kan möta ortnamnsforskaren.

Mera avslutningsvis behandlas svenska kulturprovinser och kulturvägar med speciell hänsyn till Västsverige.

Rapporten är avsedd för en bredare läsekrets men håller samma goda vetenskapliga standard som exempelvis de av AWE/Gebbers utgivna landskapsböckerna.

S. B.

Ingemar Olsson, Ortnamn på Gotland. 154 s., 1 karta, 54 bilder. Stockholm 1984 (AWE/Gebbers). Bland forskare, som ägnat Gotlands ortnamn sin uppmärksamhet, bör nämnas Lars Alfvegren, Herbert Gustavson, Lars Hellberg, Evert Melefors och – framför allt – Ingemar Olsson. Den sistnämnde lägger nu fram ett populärvetenskapligt översiktsarbete i AWE/Gebbers serie av landskapsböcker om ortnamn på grundval av såväl egna som andras primärforskningar och bjuder på en mycket stor och väl genomarbetad ortnamnsskatt.

De två namnen *Gotland* och *Fårö* har berett forskningen mycken möda. Olsson drar fram ett ej ringa gotländskt namnmateriel, som innehåller *gaut-* eller *gut-* som första led, och menar att namnet *Gotland* kanske betyder 'strömlandet' e.d. Även för *Fårö* söker han finna en förled som betecknar naturformation ('farväg, farled, sund'). Han lämnar dock frågan om namngivare helt öppen.

Krönikören vill för egen del framhålla som mest sannolikt att båda namnen är s.k. fjärrhorisontnamn. Namn på öar torde i stor utsträckning ha givits av utifrån kommande sjöfarare. Speciellt torde namnet *Fårö* enklast förklaras som 'får-ön', den ö där man håller mycket får. Då djurarten får, såsom Olsson påpekar, betecknas med ordet *lamb* i gotländskan, ligger det nära till hands att anta att namngivningen gjorts av sjöfarare från fastlandet.

S. B.

Erland Rosell, Ortnamn i Värmland. 141., 1 karta, 15 bilder. Stockholm 1984 (AWE/Gebbers). De värmländska ortnamnen kom tidigt att tilldraga sig forskarnas uppmärksamhet. Redan 1922 påbörjades utgivningen av det monumentala verket Ortnamnen i Värmlands län inom ramen för det övergripande verket Sveriges ortnamn. Beträffande fullbordandet av verket Ortnamnen i Värmlands län se ovan s. 194 f. I talrika specialartiklar av forskare som Adolf och Erik Noreen, Gottfrid Kallstenius, Jöran Sahlgren, Harry Ståhl och Lennart Elmvik har namngrupper och enskilda namn behandlats. En bakgrund för förståelsen av Värmlands namnskick ger Richard Broberg i sitt viktiga arbete Språk- och kulturgränser i Värmland (1973). Och år 1981 utkom Erland Rosells arbete Värmländsk medeltid i ortnamnsperspektiv.

Självt djupt förtrogen med värmländsk kulturhistoria har Erland Rosell nu gett ut ett populärt arbete om ortnamn i Värmland i AWE/Gebbers landskapsserie. Arbetet är upplagt efter samma linjer som flertalet andra böcker i denna serie, men framställningen är mera personligt färgad.

Det är påfallande hur stor roll naturformationer av olika slag har fått spela vid namngivningen i Värmland. Å andra sidan frapperar det också hur ofta personnamn ingår i sammansättningar på *-by*. Är denna namntyp förhållandevis ung i Värmland?

Förf. har valt att endast behandla namn av nordiskt, germanskt ursprung. Värmland rymmer emellertid även en stor skatt av ortnamn, innehållande

finska namnelement. Vanligast är dessa namn i Älvdals, Fryksdals och Jösse härader. Dessa namn har behandlats av Julius Mägiste i arbetet *Värmlandsfinska ortnamn I-III* (Helsingfors 1966-1970). Detta viktiga arbete är tyvärr inte ens nämnt i litteraturförteckningen. S. B.

Släktnamn i Umeå 1622-1820. Samlade och utgivna av Kungl Vetenskapssamhällets personnamnskommitté. XXIV + 442 s. Umeå 1984 (Institutionen för nordiska språk, Umeå universitet). (Antroponymica Suecana. 10.) Arbetet på denna släktnamnsbok för Umeå stad och socken leddes av en arbetskommitté, bestående av prof. Sigurd Fries, universitetslektor Roland Otterbjörk och fil. kand. Lars-Erik Edlund. Praktiskt taget hela arbetet med den egentliga namnboken har utförts av fil. mag. Margit Wennstedt. Roland Otterbjörk har utarbetat inledningen. I denna redogörs för principerna för namnbokens uppställning och artiklarnas utformning, för de äldsta släktnamnen i Umeå stad, för tillnamn och soldatnamn i Umeå socken och för soldatnamnen i Umeå kompani.

Det framgår av materialet och av Otterbjörks framställning att bruket av släktnamn växte fram hos Umeå borgarskap under senare delen av 1600-talet. I förteckningen över stadens borgerskap 1736 har praktiskt taget alla köpmän och hantverkare släktnamn; endast ett fåtal personer nöjer sig med enbart patronymika och i två fall möter såväl patronymikon som släktnamn.

Det rikhaltiga materialet inbjuder bl.a. till fördjupade studier i kvinnors speciella namnskick och till person- och släkthistorisk forskning. S. B.

Svenska ortnamn i Finland. Fjärde upplagan. Redigerad av Kurt Zilliacus och Ulla Ådahl-Sundgren. 112 s. Helsingfors 1984 (Forskningscentralen för de inhemska språken). (Skrifter. 2.) Denna fjärde upplaga av Svenska ortnamn i Finland är den första som ges ut av Forskningscentralen för de inhemska språken; de tidigare publicerades av Svenska folkpartiets centralstyrelse åren 1926, 1939 och 1963, med en föregångare i form av en 1897 av Svenska litteratursällskapet i Finland utgiven förteckning. Kommunreformer och ny namngivning inom tätorter har gjort den f.ö. slutsålda utgåvan från 1963 inaktuell. Här ges nu en rättad och kompletterad version. Urvalet omfattar, liksom tidigare, levande svenska namn på orter av allmänt intresse. Som svenska räknas alla namn som i svenskt språkbruk används i svensk eller försvenskad form eller som svensk motsvarighet till ett finskt namn (*Elimä = Elimäki, Ilmola = Ilmajoki*). Förteckningen har givetvis som huvuduppgift att upplysa om hur namnen bör skrivas, men den ger också uppgifter om dessas syftning och eventuella finska motsvarigheter, och vid behov även om rekommenderat uttal.

Att en officiell myndighet står bakom namnlistan ger denna en självklar auktoritet och förstärker dess användbarhet. B. P.

John Kousgård Sørensen, Danske sø- og ånavne. 5. M-R. 456 s. København 1984 (C. A. Reitzels forlag). (Navnestudier udgivet af Institut for Navneforskning. 24.) Utgivningen av Kousgård Sørensens standardverk om danska vatten-

samlings- och vattendragsnamn fortskrider i jämn takt och har med denna del nu nått mer än halvvägs mot sin fullbordan. Äldre utkomna delar har efter hand anmälts i ANF – föregående del omnämndes i ANF 98:257 –, och föga finns att lägga till de berömmade ord som tidigare har skrivits om arbetet. Enligt utgivningsplanen återstår nu två band som skall innehålla namn med begynnelsebokstäverna S–Å, medan den sista delen, band 8, förutom oundvikliga corrigenda kommer att innehålla en sammanfattande redogörelse för namngivningen i språkliga, historiska och namnsociologiska avseenden. B. P.

John Kousgård Sørensen, Patronymer i Danmark. 1. Runetid og middelalder. 220 s. København 1984 (Akademisk forlag). (Navnestudier udgivet af Institut for Navneforskning. Nr. 23.) I föreliggande arbete följs de danska patronymerna från runtiden och fram till reformationen. (I en kommande andra del skall utvecklingen till nutiden belysas.) Efter inledande avsnitt om avgränsning och terminologi följer en nyttig utblick över förhållandena i Europa. Därefter analyseras i bokens första huvuddel de danska patronymerna utifrån dessas bildningsätt: suffixbildning, sammansättning, flexionsbildning. Bland resultaten kan nämnas att *ia*-suffixet knappast har använts i nordiska patronymer; att ättningsnamn på *-ing/-ung* är fåtaliga i Danmark och aldrig har fått status som släktnamn; samt att flexionspatronymer med fadersnamnet i genitiv eller nominativ (rättare: nollflexiv) är tysk import. I arbetets andra del behandlas namnens bildningsbas, med en indelning i förnamnspatronymer, metronymer och efternamnspatronymer. Vidare får patronymbuket en intressant belysning. Med en viss förenkling kan man beskriva resultatet härvidlag så att vikingatidens patronymer var emotionellt laddade, med huvudsaklig funktion att framhäva namnbäraren som son till en berömd och högättad fader, och att man från medeltidens början väsentligen använde patronymer i särskiljande syfte, alltså i en rent praktisk funktion, medan bruket senare konventionaliserades: det hörde helt enkelt till att en person i officiella skriftliga sammanhang skulle omnämnas med både förnamn och patronym.

Resonemangen förs genomgående med en kunnighet, kritisk skärpa och förmåga till överblick som gör boken till något av det viktigaste som har hänt på länge i den nordiska personnamnsforskningen. B. P.

Den 3. nasjonale konferansen i namnegransking. Blindern 18. november 1983. Inleiingar og diskusjon. Redigert av Botolv Helleland. 120 s. Oslo 1984 (Institutt for namnegransking). Vid sidan av den internordiska konferensaktiviteten på namnforskningens område har i Norge en ny konferensserie vuxit fram: de nationella konferenserna i "namnegransking". Konferenser har hållits 1981, 1982 och 1983 och avrapporterats i föredömliga volymer.

Den tredje konferensen (1983) var ägnad temat efterreformatoriska källor i namnforskning. Därvid dominerade intresset för ortnamn, medan personnamnsintresset kom till tals först mot konferensens slut.

Rapporten innehåller inte bara föredrag och diskussionsinlägg. Den berättar också om inrättandet av en ny organisation, *Norsk namnelag*. Till ordförande i denna valdes Reidar Djupedal, och föreningen har sitt säte i Bergen. S. B.

Till red. insända skrifter

Aarhus Universitet. Årsberetning 1983. – Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur. 106:1–3 1984, 107:1 1985. – Danske folkemål. 26 1984. – Études germaniques. 39:1–3 1984. – Färsk forsk. 6 1984. – Institutt for namnegransking (Norsk stadnamarkiv). Årsmelding 1983. – Leuvense Bijdragen. 1–4 1984. – Michigan Germanic Studies. 9:2 1983, 10:1–2 1984. – Modern Philology. 81:3–4 1984, 82:1–2 1984. – Motskrift. Arbeidsskrift for språk og litteratur. 1 1985. – Maal og Minne 1984:1–2. – Naamkunde. 15:1–4 1983. – Namn och Bygd. 72 1984. – Norsk stadnamarkiv, se Institutt for namnegransking. – NOWELE. North-Western European Language Evolution. 2. December 1983. – Nysvenska studier. 62 1982. – Nytt om namn. Meldingsblad for Norsk namnelag. 1–2 1984. – Oknytt. Medlemsblad for Johan Nordlander-sällskapet. 5:1–2 1984. – Ortnamnssällskapets i Uppsala årsskrift 1984. – Retorik Studier. 7 1984. – Språk i Norden 1984. Nordisk språksekretariats skrifter. 3. – Studia Anthroponymica Scandinavica. Tidskrift för nordisk personnamnsforskning. 2 1984. – Studier i nordisk filologi. Skrifter utg. av Svenska litteratursällskapet i Finland. 517. 65 1984. – Sydsvenska ortnamns-sällskapet årsskrift 1984. – Talatrusten 1984. – Thule. Norrländsk kulturtidskrift. 2 1984. – Tre kulturer. Medlemsbok för Johan Nordlander-sällskapet. 1–2 1984, 1985.

Alinei, M., se Atlas. – Atlas Linguarum Europae (ALE). Volume I – cartes. Premier fascicule. 19 kartor + 1 lös översiktskarta. Volume I – commentaires. Premier fascicule. XCVI + 177 s. Par M. Alinei, R. Avanesov †, D. Brozović, N. Donadze, T. Itkonen, V. Ivanov, J. Kruijsen, E. Mooijman, J. Saramago, B. Serebrennikov, I. Stan, G. Tuailon, G. Vitorino et A. Weijnen. Assen 1983. – *Avanesov, R. †*, se Atlas. – *Björklund, S.*, se *Levander, L. †*. – *Brozović, D.*, se Atlas. – *Donadze, N.*, se Atlas. – *Gustavson, H.*, se *Klintberg, M. †*. – *Itkonen, T.*, se Atlas. – *Ivanov, V.*, se Atlas. – *Klintberg, M. †* o. *Gustavson, H.*, Ordbok över Laumålet på Gotland. H. 24. Varhän-Väderlek. S. 1665–1744. Uppsala 1984. (Skrifter utg. genom Dialekt- och folkminnesarkivet i Uppsala. D:2.) – *Kruijsen, J.*, se Atlas. – *Levander, L. †* o. *Björklund, S.*, Ordbok över folkmålen i Övre Dalarna. H. 23. M(j)ölningshus-Möla¹¹. Uppsala 1984. (Skrifter utg. genom Dialekt- och folkminnesarkivet i Uppsala. D:1.) – Lexikon des Mittelalters. 3:1–3. Sp. 1–672. München u. Zürich 1984. – *Mooijman, E.*, se Atlas. – *Saramago, J.*, se Atlas. – *Serebrennikov, B.*, se Atlas. – *Stan, I.*, se Atlas. – *Tuailon, G.*, se Atlas. – *Weijnen, A.*, se Atlas. – *Vitorino, G.*, se Atlas.

Albøge, G., Stednavne i Ringkøbing Amt. Bølling Herred, Nørre Horne Herred. Indledning og registre. Udg. af Institut for Navneforskning. LVI + s. 489–650. København 1984. (Danmarks Stednavne nr 17, 2. halvbind, 2. hæfte.) – *Alfvegren, L.*, Vi gingo och vi gick. Från pluralis till singularis i verb böjningen. 116 s. [Stockholm] 1984. (Skrifter utg. av Svenska språknämnden. 72.) – *Almqvist, C. J. L.*, se *Liljestrand, B.* – *Andreasen, U.*, se Kjøbenhavns flyvende Post. – *Askedal, J. O.*, se Festschrift für Laurits Saltveit. – *Bárðar Saga*. Ed. and translated by J. Skaptason and P. Pulsiano. XXIX + 147 s. New York & London 1984. (The Garland Library of Medieval Literature. Vol. 8, Series A.) – *Barnes, M.*, se *Foote, P.* – *Bebyggelsers og bebyggelsesnavnes alder*. NORNAs niende symposium i København 25–27 oktober 1982. Red. af V. Dalberg, G. Fellows-Jensen, B. Jørgensen, J. K. Sørensen. 340 s. Uppsala 1984. (NORNA-rapporter. 26.) – *Bekker-Nielsen, H.*, se *Foote, P.* – *Berätta och argumentera*. Tre analyser av skoluppsatser. 69 s. Lund 1984. (Nordlund. Småskrifter från Institutionen för nordiska språk i Lund. 6 1984.) – *Bording, A.*, Digte. Udg. af E. Sønderholm. XXXII + 344 s. København 1984. (Anders Bording, Samlede skrifter. Det Danske Sprog- og Litteraturselskab.) – *Bremer, F.*, se *Suppression*. – *Breuker, P. H.*, se *Miscellanea Frisica*. – *Brink, S.*, Ortnamn i Hälsingland. 161 s., 26 kartor och bilder. Stockholm 1984. – *Brudal, P. J.*, Det ubevisste språket. Psykologi og symbolbilder i

folkeeventyrene. 184 s. Oslo–Bergen–Stavanger–Tromsø 1984. – *Brüel, S.* og *Nielsen, N. Å.*, Gyldendals Fremmedordbog. Illustreret af L. Taaning. 9. udgave, 2. oplag. 624 s. København 1984. – *Cahill, P.*, se Duggals leiðsla. – *Christensen, C.* se Festschrift für Laurits Saltveit. – *Clarkson, I.*, se Scandinavian Language Contacts. – *Claussen, S.*, se Sophus Claussens Lyrik. – *Dal, E.*, se Sophus Claussens Lyrik. – *Dalberg, V.*, se Bebyggelses og bebyggelsesnavnes alder. – *Dam, F.*, se Miscellanea Frisica. – *Davidsson, A.*, se Svensk-isländsk ordbok. – Duggals leiðsla. Ed. by P. Cahill. With an English Translation. XCVI + 148 s. + 6 pl. Reykjavík 1983. (Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi. Rit 25.) – *Dykstra, A.*, se Miscellanea Frisica. – *Edlund, L.-E.*, Nordsvenska Ortsböcknamn. XXVII + 244 s. Umeå 1984. (Skrifter utg. av Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Umeå. Serie B. Namn. Nr 1.) – *Eegholm-Pedersen, Sv.*, se Holberg-Ordbog. – *Eiríks saga víðförla*. Udg. af H. Jensen. CCLIV + 145 s. + 1 pl. København 1983. (Editiones Arnarnagænanæ. Series B, vol. 29.) – *Elert, C.-C.*, se Nordic Prosody. – Dens., se Suppression. – *Ellingsve, E. J.*, Isländsk navnebibliografi. Færøysk navnebibliografi. 47 s. Oslo 1984. – *Eriksen, J.*, se *Petersen, P. R.* – *Eriksson, G.*, se Suppression. – *Evers, K.*, Studien zu den Vorlagen des schwedischen Neuen Testaments vom Jahre 1526. 194 s. Göteborg 1984. (Göteborgs Germanistische Forschungen. 26.) – *Falck-Kjällquist, B.*, Ortnamnen i Värmlands län. På offentligt uppdrag utg. av Ortnamnsarkivet i Uppsala. Del I. Inledning. 164 s. Uppsala 1984. (Skrifter utg. genom Ortnamnsarkivet i Uppsala. Ser. A: Sveriges ortnamn.) – *Fellows-Jensen, G.*, se Bebyggelses og bebyggelsesnavnes alder. – Festschrift für Laurits Saltveit zum 70. Geburtstag am 31. Dezember 1983. Herausgeg. von J. O. Askedal, C. Christensen, Å. Findreng, O. Leirbukt. 263 s. Oslo–Bergen–Tromsø 1983. – Festschrift til Einar Lundeby 3. oktober 1984. Red. av B. Fossetøl, K. I. Vannebo, K. Venås, F.-E. Vinje. 301 s. Oslo 1984. – Festschrift til Ludvig Holm-Olsen på hans 70-årsdag den 9. juni 1984. 328 s. Övre Ervik 1984. – Festschrift till Åke Granlund 28.4.1984. 314 s. Helsingfors 1984. (Studier i nordisk filologi. 65. Skrifter utg. av Svenska litteratursällskapet i Finland. Nr 517.) – *Findreng, Å.*, se Festschrift für Laurits Saltveit. – *Fix, H.*, Wortschatz der Jónsbók (Software von V. Mueller). 536 s. + 10 mikrokort. Frankfurt am Main–Bern–New York–Nancy 1984. (Texte und Untersuchungen zur Germanistik und Skandinavistik. Band 8.) – Dens. (utg.), Jenseits von Index und Konkordanz. Beiträge zur Auswertung maschinenlesbarer altnordischer Texte. 194 s. Frankfurt am Main–Bern–New York–Nancy 1984. (Texte und Untersuchungen zur Germanistik und Skandinavistik. Band 9.) – *Florilegium Nordicum*. En bukkett nordiska språk- och namnstudier tillägnade Sigurd Fries den 22 april 1984. 278 s. Stockholm 1984. (Acta Universitatis Umensis. Umeå Studies in the Humanities. 61.) – *Foote, P.*, Aurvandilstá. Norse Studies. Ed. by M. Barnes, H. Bekker-Nielsen, G. W. Weber. 311 s. Odense 1984. (The Viking Collection. Studies in Northern Civilization. Vol. 2.) – *Fors, H.*, Ordbok över Öre-Långselemålet – en svensk dialekt i södra Lappland. 252 s. + 1 karta + 7 bilder. Umeå 1984. (Skrifter utg. av Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Umeå. Serie A. Dialekter. Nr 5.) – *Fossetøl, B.*, se Festschrift til Einar Lundeby. – *Franzén, G.*, Ortnamnen i Östergötlands län. På offentligt uppdrag utg. av Ortnamnsarkivet i Uppsala. Del 22. Östkindis härad, bebyggelsenamn. 113 s. + 1 karta. Uppsala 1984. (Skrifter utg. genom Ortnamnsarkivet i Uppsala. Ser. A: Sveriges ortnamn.) – Frá sögur um fornaldarleifar 1817–1823. Fyri hluti. XXXV + s. 1–300 + 16 pl. Síðari hluti. S. 301–739 + 1 opaginerad s. S. Rafnsson bjó til prentunar. Reykjavík 1983. – *Fries, S.*, se *Florilegium Nordicum*. – *Gabrielsen, F.*, Eg eller je? Ei sosiolingvistisk gransking av yngre mál i Stavanger. VII + 141 s. Oslo 1984. – *Granlund, Å.*, se Festschrift till Åke Granlund. – Guðmundar sögur biskups. I. Ævi Guðmundar biskups. Guðmundar saga A. S. Karlsson bjó til prentunar. CCII + 262 s. + 4 pl. Kaupmannahöfn 1983. (Editiones Arnarnagænanæ. Series B, vol. 6.) – Guide to the Archives of International Organizations. I. The United Nations System. 279 s. Paris 1984. (Unesco Bibliographical Manuals. Documentation, Libraries and Archives: Bibliographies and Reference Works. 8.) – *Hansen, A.*, se Holberg-Ordbog. – *Haugen, E.*, Die skandinavischen Sprachen. Eine Einführung in ihre Geschichte. Vom Verfasser durchgesehene,

umgearbetete und erweiterte Auflage. Autorisierte Übertragung aus dem Englischen von M. Pétursson, 637 s. + 22 kartor + 9 tabeller + 13 bilder och talrika faksimiler. Hamburg 1984. – Dens., Norsk Engelsk Ordbok. Norwegian English Dictionary. Tredje utgave. 506 s. Bergen–Oslo–Stavanger–Tromsø 1984. – *Hedquist, R.*, Eerste hulp in het Deens. 28 s. Umeå u.å. (Skandinavisk-nederländsk talförståelse. Wederzijds skandinavisch-nederlands taalbegrip. Rapport. 2.) – Dens., Eerste hulp in het Zweeds. 28 s. Umeå u.å. (Skandinavisk-nederländsk språkförståelse. Wederzijds skandinavisch-nederlands taalbegrip. Rapport. 1.) – Dens., Nederländares förståelse av danska och svenska. 116 s. Umeå u.å. (Skandinavisk-nederländsk språkförståelse. Wederzijds skandinavisch-nederlands taalbegrip. Rapport. 3.) – *Heiberg, J. L.*, se Kjøbenhavns flyvende Post. – *Helander, E.*, Om trespråkighet. En undersökning av språkvalet hos samerna i Övre Soppero. X + 247 s. Umeå 1984. (Acta Universitatis Umensis. Umeå Studies in the Humanities. 67.) – *Helgadóttir, G.*, se Svensk-isländsk ordbok. – *Helgastaðabók*. Nikulás saga. Perg. 4to Nr. 16, Konungsbókhlöðu í Stockhólmi. S. Jónsdóttir, S. Karlsson, S. Tómasson rituðu formála. 232 s. + 16 bilder + 16 planscher. Reykjavík 1982. (Íslensk miðaldahandrit. Manuscripta Islandica Medii Aevi. II.) – *Helleland, B.*, se Den 3. nasjonale konferansen i namnegransking. – *Hellmuth, L.*, Gastfreundschaft und Gastrecht bei den Germanen. 382 s. Wien 1984. (Österreichische Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-historische Klasse. Sitzungsberichte, 440. Band.) – *Hene, B.*, "Den dyrkede Lasse och stackars lilla Lotta". En syntaktisk-semantisk studie av personbeskrivande adjektiv och adverb i populära ungdomsböcker. 315 s. Stockholm 1984. (Acta Universitatis Umensis. Umeå Studies in the Humanities. 64.) – *Holberg, L.*, se Holberg-Ordbog. – *Holberg-Ordbog*. Ordbog over Ludvig Holbergs sprog. Red. af A. Hansen, fra 1957 sammen med Sv. Eegholm-Pedersen. Under medvirken af C. Maaløe. III:I-N. 1378 sp. København, Oslo 1984. (Det Danske Sprog- og Litteraturselskab.) – *Holm, G.*, se Svensk-isländsk ordbok. – *Holm-Olsen, L.*, se Festskrift til Ludvig Holm-Olsen. – *Indrebø, G.*, se *Venås, K.* – *Hunosøe, J.*, se Sophus Claussens Lyrik. – *Jensen, H.*, se Eiríks saga. – *Johansson, I.*, se Nordic Prosody. – *Jónsdóttir, S.*, se Helgastaðabók. – *Jørgensen, B.*, se Bebyggelses og bebyggelsesnavnes alder. – *Karlsson, H.*, Ortnamn "vid älven". 58 s. Göteborg 1984. (Kulturhistorisk rapport. 14.) – *Karlsson, S.*, se Guðmundar sögur. – Dens., se Helgastaðabók. – *Kempe, A.*, se Suppression. – Kjøbenhavns flyvende Post. Udg. af J. L. Heiberg. IV. Interimsblade 1–135. 1834–37. Fotografisk optryk med efterskrift af U. Andreasen og registre ved M. L. Krog-Meyer. 601 s. København 1984. (Det Danske Sprog- og Litteraturselskab.) – *Krog-Meyer, M. L.*, se Kjøbenhavns flyvende Post. – *Larsson, K.*, Skrivförmåga. Studier i svenskt elevspråk. 445 s. Malmö 1984. – *Leirbukt, O.*, se Festschrift für Laurits Saltveit. – *Liljestrand, B.*, Tal i prosa. 2. Kommunikationen i C. J. L. Almqvists novell Skällnora qvarn. 123 s. Umeå 1983. (Meddelanden från institutionen för nordiska språk vid Umeå universitet. Nr 24.) – *Lindberg, B.*, De lärdes modersmål. With an English Summary. 165 s. Göteborg 1984. (Gothenburg Studies in the History of Science and Ideas. 5.) – *Linné, C. von*, se Suppression. – *Lorenz, G.*, se *Snorri Sturluson*. – *Lundeby, E.*, se Festschrift til Einar Lundeby. – *Maaløe, C.*, se Holberg-Ordbog. – *Malmgren, S.-G.*, Adjektiviska funktioner i svenskan. 200 s. Göteborg 1984. – Merking staðfræðilegra samnafna í örnefnum. Ellefta ráðstefna NORNA í Reykjavík 11.–13. ágúst 1983. Þ. Vilundurson ritstýrði. 162 s. Uppsala 1985. (NORNA-rapporter. 28.) – *Milton, H.*, Zum niederdeutschen Lehngut in den schwedischen Übersetzungen der Sprüche Salomos von den Jahren 1536 und 1541. 188 s. Göteborg 1984. – *Miscellanea Frisica*. In nije bondel Fryske stúdzjes/Een nieuwe bundel Friese studies/A New Collection of Frisian Studies. [Utg. av] N. R. Árhamar. P. H. Breuker. F. Dam, A. Dykstra, T. J. Steenmeijer-Wielenga. 498 s. Assen 1984. (Fryske Akademy, nr. 634.) – *Moberg, L.*, Konungastýrelsen. En filologisk undersökning, 247 s. Uppsala 1984. (Samlingar utg. av Svenska Fornskrift-sällskapet. Häft. 255. Bd 69:2.) – *Motz, L.*, The Wise One in the Mountain. Form, Function and Significance of the Subterranean Smith. A Study in Folklore. IV + 192 s. Göppingen 1983. (Göppinger Arbeiten zur Germanistik. Nr. 379.) – *Mueller, V.*, se *Fix, H.* –

Møllehave, J., se Sophus Claussens Lyrik. – *Nielsen, B. J.*, Bidrag til Vendelbomålets fonologi. Del I. Dialekten i Tornby. 304 s. + 1 karta. København 1984. (Institut for dansk dialektforsknings publikationer. Udvalg for folkemaals publikationer. Serie A. Nr. 29.) – *Nielsen, N. Å.*, Fra runesprog til nudansk. Studier og kommenterede tekster. 162 s. Århus 1984. – Dens., Norske indslag i nydansk. II. Liste over låneord fra norsk ca. 1700–1950. 104 s. Århus 1984. – Dens., se *Brüel, S.* – The Nordic Languages and Modern Linguistics 5. Proceedings of The Fifth International Conference of Nordic Languages and Modern Linguistics in Århus 27/6–1/7 1983. Ed. by K. Ringgaard and V. Sørensen. 413 s. Århus 1984. – Nordic Prosody III. Papers from a Symposium. Ed. by C.-C. Elert, I. Johansson and E. Strangert. 244 s. Stockholm 1984. (Acta Universitatis Umensis. Umeå Studies in the Humanities. 59.) – *Nyberg, M.*, se *Pedersen, K. M.* – *Oftedal, M.* Lenition in Celtic and Insular Spanish. The Secondary Voicing of Stops in Gran Canaria. 134 s. Oslo–Bergen–Stavanger–Tromsø 1984. – *Olsson, I.*, Ortnamn på Gotland. 154 s. + 1 karta + 54 bilder. Stockholm 1984. – *Pedersen, K. M.* og *Nyberg, M.*, Når bønder fortæller. En frekvensundersøgelse af mænds og kvinders sprog i ett interviewmateriale bestående af saglige og anekdotiske beretninger. 246 s. København 1984. (Danske folkemål. 26 bind.) – *Petersen, P. R.*, Nye ord i dansk 1955–75. Under medvirken af J. Eriksen. 678 s. [København] 1984. (Dansk sprognavns skrifter. 11.) – *Pétursson, M.*, se *Haugen, E.* – *Pulsiano, P.*, se *Bárðar Saga.* – *Rafnsson, S.*, se *Frásögur.* – *Ringgaard, K.*, se The Nordic Languages. – *Rooth, E.*, Das Runenhorn von Gallehus. 22 s. Stockholm 1984. (Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien. Filologiskt arkiv. 31.) – *Rosell, E.*, Ortnamn i Värmland. 141 s. + 1 karta + 15 bilder. Stockholm 1984. – *Rydén, M.*, The English Plant Names in The Grete Herball (1526). A Contribution to the Historical Study of English Plant-Name Usage. 110 s. Stockholm 1984. (Acta Universitatis Stockholmiensis. Stockholm Studies in English. LXI.) – *Saltveit, L.*, se Festschrift für Laurits Saltveit. – Scandinavian Language Contacts. Ed. by P. S. Ureland and I. Clarkson. XII + 340 s. Cambridge–London–New York–New Rochelle–Melbourne–Sydney 1984. – *Skaptason, J.*, se *Bárðar Saga.* – Släktnamn i Umeå 1622–1820. Samlade och utg. av Kungl. Vetenskapssamhällets personnamnskommitté. XXIV + 442 s. Umeå 1984. (Antroponymica Suecana. 10.) – *Snorri Sturluson*, Gylfaginning. Texte, Übersetzung, Kommentar von G. Lorenz. XIII + 659 s. Darmstadt 1984. (Texte zur Forschung. Band 48.) – Sophus Claussens Lyrik I–IX:2. Tre taler ved Gyldendals reception 27. september 1984 af J. Hunosøe, E. Dal og J. Møllehave. 16 s. København 1984 (C. A. Reitzels Forlag). DLSs præsentationshæfte. Nr. 14.) – *Steenmeijer-Wielenga, T. J.*, se *Miscellanea Frisica.* – *Strangert, E.*, se *Nordic Prosody.* – *Sturluson, Snorri*, se *Snorri Sturluson.* – *Suppression, Struggle and Success. Studies on Three Representatives of Cultural Life in Sweden: Fredrika Bremer, Andreas Kempe and Linnæus.* Ed. by C.-C. Elert and G. Eriksson. 105 s. Stockholm 1982. (Acta Universitatis Umensis. Umeå Studies in the Humanities. 47.) – Svenska ortnamn i Finland. Fjärde uppl. Red. av K. Zilliacus och U. Ådahl-Sundgren. 112 s. Helsingfors 1984. (Forskningscentralen för de inhemska språken. Skrifter. 2.) – *Svenskans beskrivning 14.* Lund 1983. 248 s. Lund 1984. – *Svensk-isländsk ordbok – Sænsk-islensk orðabók.* Huvudred. G. Holm. Isländsk red. A. Davíðsson. Isländsk medarbetare G. Helgadóttir. XCVIII + 849 s. Lund 1982. – *Sønderholm, E.*, se *Bording, A.* – *Sørensen, J. K.*, Danske sø- og ånavne. 5. M–R. 456 s. København 1984. (Navnestudier udg. af Institut for Navneforskning. 24.) – Dens., *Patronymer i Danmark.* 1. Runetid og middelalder. 220 s. København 1984. (Navnestudier udg. af Institut for Navneforskning. Nr. 23.) – Dens., se *Bebyggelsers og bebyggelsesnavnes alder.* – *Sørensen, P. M.*, The Unmanly Man. Concepts of sexual defamation in early Northern society. Translated by J. Turville-Petre. 115 s. Odense 1983. (The Viking Collection, Studies in Northern Civilization. Vol. 1.) – *Sørensen, V.*, se The Nordic Languages. – *Taaning, L.*, se *Brüel, S.* – *Teleman, U.* (red.), *Språkhistoriens mening.* Rapport från det andra ämnesdidaktiska seminariet i nordiska språk, Lund 1984. 79 s. Lund 1984. (Nordlund. Småskrifter från Institutionen för nordiska språk i Lund. 5 1984.) – *Tiällman, N.*, se *Wollin, L.* – *Tómasson, S.*, se *Helgastaðabók.* – *Tryti, T.*, Norsk slang. 233 s.

[Oslo] 1984. – *Turville-Petre, J.*, se *Sørensen, P. M.* – *Ureland, P. S.*, se Scandinavian Language Contacts. – *Wadström, R.*, Svenska kvarntermer. Studier över kvarnens och malningens terminologi i svenska dialekter med särskild hänsyn till de västsvenska jämte kortfattad framställning av de svenska kvarntyperna och deras utveckling. II. 244 s. Uppsala 1984. (Skrifter utg. genom Dialekt- och folkminnesarkivet i Uppsala. Ser. A:8².) – *Vannebo, K. I.*, En nasjon av skriveføre. Om utviklinga fram mot allmenn skriveferdighet på 1800-tallet. 208 s. Oslo 1984. – Dens., se Festskrift til Einar Lundeby. – *Weber, G. W.*, se *Foote, P.* – *Venås, K.*, For Noreg og Ivar Aasen. Gustav Indrebø i arbeid og strid. 370 s. Oslo 1984. – Dens., se Festskrift til Einar Lundeby. – *Vilmundarson, P.*, se Merking staðfræðilegra samnafna. – *Vinje, F.-E.*, se Festskrift til Einar Lundeby. – *Wollin, L.* (red.), Tiällmanstudier. 197 s. + 14 s. textprover. Lund 1984. (Nordlund. Småskrifter från Institutionen för nordiska språk i Lund. 4 1984.) – *Ziliacus, K.*, se Svenska ortnamn. – *Ådahl-Sundgren, U.*, se Svenska ortnamn. – *Århammar, N. R.*, se Miscellanea Frisca. – Den 3. nasjonale konferansen i namnegransking. Blindern 18. november 1983. Inleiingar og diskusjon. Red. av B. Helleland. 120 s. Oslo 1984.

Andersen, P., Peter Skautrup 21. januar 1896–5 august 1982. (Oversikt over Det Kgl. Danske Videnskabernes Selskabs Virksomhed 1983–1984.) – *Andersson, T.*, Danska bygde- och häradssnamn. (Namn och Bygd. 72 1984.) – Dens., Det medelpadiska ö- och sockennamnet Alnö. (Tre kulturer. 2. Medlemsbok för Johan Nordlander-sällskapet 1985.) – Dens., Efternamn och jämställdhet. Jämställdhetsprincipen i 1982 års svenska personnamnslag. (Studia Anthroponymica Scandinavica. 2 1984.) – Dens., Norrländska sockennamn på -rå. (Florilegium Nordicum. En bukett nordiska språk- och namnstudier tillägnade Sigurd Fries den 22 april 1984.) – Dens., [Rec. av] M. Rajec, The study of names in literature: A bibliography. Supplement. IX. (Namn och Bygd. 72 1984.) – *Bandle, O.*, Nordiske sproghistorier. Vurdering og krav. (The Nordic Languages and Modern Linguistics. 5.) – *Brink, S.*, [Rec. av] M. Widgren, Settlement and farming systems in the early Iron Age. A study of fossil agrarian landscapes in Östergötland, Sweden. (Namn och Bygd. 72 1984.) – *Brylla, E.*, [Rec. av] Personnamnsterminologi. NORNAS åttonde symposium i Lund 10–12 oktober 1981. Red. av G. Hallberg, S. Isaksson, B. Pamp. (Namn och Bygd. 72 1984.) – *Cleve, L.*, se *Rostvik, A.* – *Dalberg, V.*, se *Wahlberg, M.* – Dalby klostrets intäktsbok, se *Isaksson, S.* – *Drougge, G.*, se *Karlsson, H.* – *Ejder, B.*, Kring namnet Helsingborg – forntidssaga och nutidssanning. (Kring Kärnan. 15. Helsingborgs museums publikation 1984.) – Dens., Man, Kvinna och Person. (Linguistica et philologica. Gedenkskrift för Björn Collinder (1894–1983). Philologica Germanica. Bd. 6.) – Dens., Om namnet på Albo härad. (Albo härads hembygdsförening. Jubileumsskrift 1934–1984.) – Dens., ... stenarna där barn jag lekt. (Föreningen Gamla Christianstads Årsskrift 1983.) – *Falck-Kjällquist, B.*, Namn på två naturlokaliteter i Karlby by, Kökars socken, Åland. (Ortnamnssällskapet i Uppsala årsskrift 1984.) – *Ferenius, J.*, se *Rostvik, A.* – *Fogelström, P. A.*, se *Rostvik, A.* – *Franzén, G.*, [Rec. av] Kalmar stads historia. II. Från Kalmarunionens stad till den nya stadsgrundningen på Kvarnholmen. Huvudred. I. Hammarström. (Namn och Bygd. 72 1984.) – *Gottschald, M.*, se *Peterson, L.* – *Grønvik, O.*, Runeinskriften på Röksteinen. (Maal og Minne 1983:3–4.) – *Gysseling, M.*, se *Roelandts, K.* – *Hallan, N.*, Om Oluf Rygh på 150-årsdagen. (Namn og nemne. 1 1984.) – *Hallberg, G.*, Fastighetsbeteckningsreformen i Malmöhus län. En summering. (Sydsvenska ortnamnsällskapet årsskrift 1984.) – Dens., Från båge till skylt. Ordgeografi kring lieterminologi. (Önnestads Elevförbund 1984.) – Dens., Ingemar Ingers' tryckta skrifter. En bibliografi. II. (Sydsvenska ortnamnsällskapet årsskrift 1984.) – Dens., se *Brylla, E.* – Dens., se *Wahlberg, M.* – *Hallberg, P.*, Sturlunga saga – en isländsk tidsspegel. (Scripta Islandica. Isländska sällskapets årsbok 1983.) – *Hammarström, I.*, se *Franzén, G.* – *Hansen, A.*, se *Hjorth, P. L.* – *Hellberg, L.*, De finländska karlabyarna och deras svenska bakgrund. (Studier i nordisk filologi. 65. Skrifter utg. av Svenska litteratursällskapet i Finland. 517.) – Dens., Svetjud och Norrlanden. En kompakt forskningsrapport. (Florilegium Nordicum. En

bukett nordiska språk- och namnstudier tillägnade Sigurd Fries den 22 april 1984.) – *Hjorth, P. L.*, Aage Hansen 3. september 1894–15 mars 1983. (Oversikt over Det Kgl. Danske Videnskabernes Selskabs Virksomhed 1983–84.) – *Holm, G.*, Det svenska växtnamnet *nörel*, *Minuartia* (Alsine). (Studier i nordisk filologi. 65. Skrifter utg. av Svenska litteratursällskapet i Finland. 517.) – *Dens.*, Ordet *fvn. (h)neisa*, f., sv. *nesa*. (Festskrift til Ludvig Holm-Olsen.) – *Ingers, I.*, se *Hallberg, G.* – *Dens.*, se *Pamp, B.* – *Isaksson, S.*, Frekvensstudier i skånskt ortnamnsmaterial. Ett par enkla program i arbete. (Sydsvenska ortnamns-sällskapets årsskrift 1984.) – *Dens.*, Ny litteratur. [Rec av] Dalby klostets intäktsbok 1530–1531, utg. av K. Knutsson och G. Paulsson. (Sydsvenska ortnamns-sällskapets årsskrift 1984.) – *Dens.*, se *Brylla, E.* – *Jørgensen, B.*, Danske marknavnes alder. Onomastisk datering. (Fortid og Nutid. 31:4.) – *Dens.*, se *Nilsson, L.* – *Dens.*, se *Wahlberg, M.* – Kalmar stads historia, se *Franzén, G.* – *Karlsson, H.*, Gunnar Drougge 12/4 1899–25/8 1983. (Namn och Bygd. 72 1984.) – *Knutsson, K.*, se *Isaksson, S.* – *Kornhall, D.*, Som jag minns det. (U. Telemann (red.), Språkhistoriens mening. Rapport från det andra ämnesdidaktiska seminarier i nordiska språk, Lund 1984. Nordlund. Småskrifter från Institutionen för nordiska språk i Lund. 5 1984.) – *Kruken, K.*, se *Pedersen, B. H.* – *Larsson, L.*, and *Salberger, E.*, A Rune-Inscribed Detail of a Comb from L:a Köpinge. Scania. (Meddelanden från Lunds universitets historiska museum 1983–1984. 9.) – *Laur, W.*, Geschichte der Orts- und Flurnamenforschung in Schleswig-Holstein. Ein Überblick. (Zeitschrift der Gesellschaft für Schleswig-Holsteinische Geschichte. 109 1984.) – *Liberman, A.*, se *Ringgaard, K.* – *Lundqvist, G.*, se *Rostvik, A.* – *Meijer, J. A.*, Bindrunes. (Amsterdamer Beiträge zur Älteren Germanistik. 21 1984.) – *Melefors, E.*, Bynamnet Jävve. (Tre kulturer. 2. Medlemsbok för Johan Nordlander-sällskapet 1985.) – *Moberg, L.*, Ett fall av flexionsväxling i fornsvenskan. (Florilegium Nordicum. En bukettt nordiska språk- och namnstudier tillägnade Sigurd Fries den 22 april 1984.) – *Dens.*, Folkärna och Fullerö. Två svealändska ortnamn i västnordisk belysning. (Namn och Bygd. 72 1984.) – *Dens.*, Konungastyrelsen – en medeltida handledning i statskonst och goda seder. (Saga och Sed 1983.) – *Dens.*, Munsö. (Studier i nordisk filologi. 65. Skrifter utg. av Svenska litteratursällskapet i Finland. 517.) – Navne i Norden, se *Wahlberg, M.* – *Nielsen, H. F.*, Germanic *ai* in Old Frisian, Old English and Old Norse. (Indogermanische Forschungen. 88 1983.) – *Nielsen, K. M.*, Den yngre futhark. (Aarbøger Nord. Oldk. Hist. 1981.) – *Nikula, K.*, Sammanträdesspråk. Språket i kommunfullmäktige i Närpes. (Struktur och variation. Festskrift till Bengt Loman 7.8.1983. Meddelanden från Stiftelsens för Åbo akademi forskningsinstitut. Nr 85.) – *Nilsson, L.*, [Rec. af] B. Jørgensen, Dansk Stednavneleksikon. Jylland - sydlige del. Fyn med omliggende øer. (Namn och Bygd. 72 1984.) – Nordisk namnforskning 1983. (Namn och Bygd. 72 1984 = NORNA-rapporter. 24.) – Norsk personnamnleksikon, se *Pedersen, B. H.* – *Olsson, I.*, I marginalen på ett par doktorsavhandlingar i arkeologi. (Fornvännen. 79 1984.) – *Pamp, B.*, Ingemar Ingers 1902–1983. (Svenska Landsmål och Svenskt Folkliv 1983.) – *Dens.*, se *Brylla, E.* – *Paulsson, G.*, se *Isaksson, S.* – *Pedersen, B. H.*, [Rec. av] Norsk personnamnleksikon. Red. av O. Stemshaug. Red.-sekr. K. Kruken. (Namn och Bygd. 72 1984.) – *Pellijeff, G.*, Personnamn i norr. (Studier i nordisk filologi. 64. Skrifter utg. av Svenska litteratursällskapet i Finland. 513.) – Personnamnsterminologi, se *Brylla, E.* – *Peterson, L.*, Metronymika i Sverige förr och nu. (Regional och social variation i nordiskt personnamnsckick. Handlingar från NORNA:s tionde symposium i Umeå 3–5 maj 1983. NORNA-rapporter. 29.) – *Dens.*, Trjónn. (Tre kulturer. 2. Medlemsbok för Johan Nordlander-sällskapet 1985.) – *Dens.*, [Rec. av] M. Gottschald, Deutsche Namenkunde. Unsere Familiennamen. Fünfte verbesserte Auflage mit einer Einführung in die Familiennamenkunde von R. Schützeichel. (Namn och Bygd. 72 1984.) – *Polomé, E. C.*, Celto-Germanic Isoglosses (Revisited). (Journal of Indo-European Studies.) – *Dens.*, Vedic Religion and its Indo-European Background. (Dayananda Commemoration Volume.) – *Rajec, M.*, se *Andersson, T.* – *Raschellä, F. D.*, Die altisländische grammatische Literatur. Forschungsstand und Perspektiven zukünftiger Untersuchungen. (Göttingische Gelehrte Anzeigen. 235 1983:3/4.) – *Ringgaard, K.*, Anatoly Liberman: Germanic Accentology. The Scandi-

navian Languages, Vol. 1. (Phonetica. 40 1983:4.) – *Roelands, K.*, Bio-bibliografie van Maurits Gysseling. (Naamkunde. 16:1–4 1984.) – Dens., De Afrikaanse antroponymische afleiding op -a en het Zuidnederlandse augmentatief. (G. S. Nienaber – 'n huldeblyk. Studies opgedra aan prof. dr. G. S. Nienaber in sy tagtigste jaar.) – Dens., De etymologie van Fries *boai*, Engels *boy* en Middelnederlands *boye*. (Miscellanea Frisica 1984. Fryske Akademy, nr 634.) – *Rostvik, A.*, [Rec. av] Stockholms gatunamn. [Av] N.-G. Stahre, P. A. Fogelström, J. Ferenius, G. Lundqvist under medverkan av B. Westlund, L. Wikström, G. Sidenbladh och L. Cleve. (Namn och Bygd. 72 1984.) – *Salberger, E.*, se *Larsson, L.* – *Schramm, G.*, Die normannischen Namen für Kiev und Novgorod. (Russia mediaevalis. 5:1 1984.) – *Schützeichel, R.*, se *Peterson, L.* – *Sidenbladh, G.*, se *Rostvik, A.* – *Skautrup, P.*, se *Andersen, P.* – *Stahre, N.-G.*, se *Rostvik, A.* – *Stemshaug, O.*, se *Pedersen, B. H.* – *Strandberg, S.*, Sockennamnen i Flens kommun. (Ett stycke Sörmland. Flens kommun i tiden och historien.) – *Teleman, U.*, Bestämt och obestämt. Fem 1600-talsgrammatiker på upptäcktsfärd bland modersmålets artiklar. (Festskrift til Einar Lundeby 3. oktober 1984.) – Dens., Guds ord och människornas meningar. (Struktur och variation. Festskrift till Bengt Loman 7.8.1983. Meddelanden från Stiftelsens för Åbo Akademi forskningsinstitut. Nr 85.) – Dens., Har tal- och skriftspråk olika grammatiker? (Studies in Communication. 6. 1983.) – Dens., Om att förstå lagen. (Nysvenska studier. 62 1982.) – Dens., Svenskan och språkvården under 40 år. (Språkvård 1984:4.) – *Tveitane, M.*, Nidelva, Nissan, Nisser og Nissedal. (Namn och nemne. 1 1984.) – *Wadström, R.*, se *Wahlberg, M.* – *Wahlberg, M.*, [Rec. av] G. Hallberg, Ortsnamn i Småland, [och] R. Wadström, Ortsnamn i Bohuslän. (Namn och Bygd. 72 1984.) – Dens., [Rec. av] Navne i Norden. Oversigt over nordiske navneinstitutioner og navnesamlinger. Red. af V. Dalberg & B. Jørgensen. (Namn och Bygd. 72 1984.) – *Westlund, B.*, se *Rostvik, A.* – *Vide, S.-B.*, Kakelugn och kölne. (Kulturens årsbok 1984.) – Dens., Mina kontakter med Nordgöinge fornminnes- och hembygdsförening. (Osby Hembygdsförenings årsbok 1984.) – *Widgren, M.*, se *Brink, S.*, – *Wikström, L.*, se *Rostvik, A.* B. P.